

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

REFİK HALİT KARAY'IN ROMANLARINDA TOPLUMSAL DEĞİŞİM ve
MEKÂNSAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE İSTANBUL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAAN YALNIZ

İSTANBUL 2017

T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

REFİK HALİT KARAY'IN ROMANLARINDA TOPLUMSAL DEĞİŞİM ve
MEKÂNSAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE İSTANBUL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KAAN YALNIZ

TEZ DANIŞMANI: DOÇ. DR. MEHMET GÜNEŞ

İSTANBUL 2017

MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek lisans öğrencisi Kaan YALNIZ'ın "Refik Halit Karay'ın Romanlarında Toplumsal Değişim ve Mekânsal Dönüşüm Sürecinde İstanbul" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yeni Türk Edebiyatı Bilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

İmza

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Mehmet GÜNEŞ
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

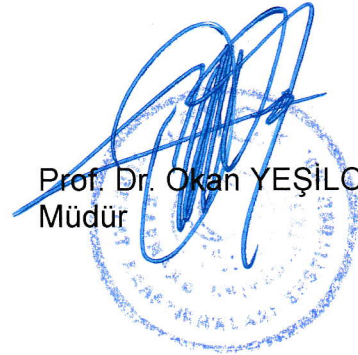
Üye : Prof. Dr. Murat KOÇ
Üniversitesi Marmara Üniversitesi

Üye : Prof. Dr. Ahmet Cüneyt ISSI
Üniversitesi İstanbul Medeniyet Üniversitesi

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu'nun 29 / 05 / 2017 tarih ve 2017 / 10 - 06 sayılı kararıyla onaylanmıştır.

Prof. Dr. Okan YEŞİLOT
Müdür

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	IV
ÖZET	VII
ABSTRACT.....	VIII
KISALTMALAR.....	IX
1. GİRİŞ	1
1.1. MEKÂN ve ROMAN	1
1.2. TÜRK EDEBİYATINDA İSTANBUL	6
1.2.1. Divan ve Halk Edebiyatında İstanbul.....	6
1.2.2. Yeni Türk Edebiyatında İstanbul.....	13
2. REFİK HALİT KARAY'IN ROMANLARINDA TOPLUMSAL DEĞİŞİM ve MEKÂNSAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE İSTANBUL	23
2.1. İSTANBUL'DAKİ TARİHİ YAPILAR/ESERLER	25
2.1.1. Saraylar ve Köşkler	25
2.1.2. Mabet Mekânları	30
2.1.3. Mezarlıklar ve Türbeler	35
2.1.4. Sebil ve Çeşmeler	38
2.1.5. Diğer Yapılar	39
2.2. İSTANBUL'DAKİ KURUMSAL YAPI ve MEKÂNLAR	41
2.2.1. Merkezi, İdari Yönetim Kurumları.....	42
2.2.2. Güvenlik Kurumları.....	44
2.2.3. Eğitim Kurumları.....	47
2.2.4. Sağlık Kurumları	54
2.2.5. Finans Kurumları.....	55
2.2.6. Elçilik ve Konsolosluklar	56
2.2.7. Muhtelif Kurum, Cemiyet ve Dernekler	57
2.3. İSTANBUL'DA EĞLENCE HAYATI ve MEKÂNLARI.....	61
2.3.1. Gezinti Kültürü ve Mekânları.....	62
2.3.2. Park ve Bahçeler.....	80
2.3.3. Sinemalar	86
2.3.4. Tiyatrolar	90
2.3.5. Pastaneler.....	93
2.3.6. Kahvehaneler/ Kırathaneler	99
2.3.7. Müzik	103

2.3.8. Gazino, Bar ve Meyhaneler	104
2.3.9. Oteller	114
2.3.10. Lokanta ve Restaurantlar	118
2.3.11. Kulüpler ve Kumarhaneler	124
2.4. İSTANBUL'DAKİ ALIŞVERİŞ YERLERİ	127
2.4.1. Beyoğlu ve Civarı Alışveriş Yerleri	128
2.4.2. Eminönü ve Civar Alışveriş Yerleri	131
2.4.3. Üsküdar ve Civar Alışveriş Yerleri	134
2.4.4. Diğer Alışveriş Yerleri	135
2.5. İSTANBUL'DA İKAMET KÜLTÜRÜ ve MESKENLERİ	135
2.5.1. Yahılar	136
2.5.2. Köşkler	140
2.5.3. Konaklar	145
2.5.4. Apartmanlar	151
2.5.5. Diğer Meskenler	159
2.6. İSTANBUL'DA ULAŞIM ve ULAŞIM ARAÇLARI	164
2.6.1. Meydanlar	164
2.6.2. Caddeler	170
2.6.3. Sokaklar	182
2.6.4. Köprüler	186
2.6.5. Vapur Seferleri	192
2.6.6. Tren ve Tramvay Seferleri	197
2.6.7. Otobüs Yolculukları	203
2.6.8. Hususi Otomobil	204
2.6.9. Ticari Taksiler	208
2.6.10. At ve Atlı Arabalar	210
2.6.11. Eğlence Amaçlı Kullanılan Ulaşım Araçları ve Diğer Araçlar	213
2.7. İSTANBUL'DA YAŞAYAN GAYRİMÜSLİM ve YABANCI UNSURLAR	214
2.7.1. Rumlar	214
2.7.2. Ermeniler	216
2.7.3. Fransızlar	217
2.7.4. Yahudiler	218
2.7.5. Amerikalılar	218
2.7.6. İtalyanlar	219
2.7.7. Araplar	220

2.7.8. İngilizler	220
2.7.9. Diğer unsurlar	220
SONUÇ	223
KAYNAKÇA	232

ÖNSÖZ

İstanbul çağlar boyunca Doğu Roma ve Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapmış, Cumhuriyet dönemi itibariyle başkentlik vasfı elinden alınsa da yine de merkezi konumu, tarihi ve kültürel değerleri itibariyle tarihin her döneminde önemi yitirmemiş bir şehirdir. Tüm özellikleriyle edebiyatçıların dikkatini çekmiş olan İstanbul, geçmişten bugüne Türk edebiyatında neredeyse her edebi türde kendini göstermiştir.

Hiciv yazıları ve hikâyeleriyle Türk edebiyatında ön planda olan “Memleket Hikâyeleri” yazarının romanlarına bakıldığında çoğunda İstanbul'u mekân olarak görülür. Refik Halit Karay'ın İstanbul'u mekân olarak kullanan romanlarında İstanbul her yönüyle canlı bir şehir olarak karşımıza çıkar. Nitekim konusu İstanbul dışında geçen romanlarda dahi İstanbul'a ait unsurlar bulmak mümkündür. Refik Halit Karay'ın romanlarında İstanbul'un yansımalarını tespit etmek Osmanlı'nın son yılları ve erken dönem Cumhuriyet yıllarının İstanbul'u anlamak ve yorumlayabilmek açısından da bizlere kaynak teşkil edecektir.

Refik Halit hakkında yapılan tezlere bakıldığında onun hikâyeci ve romancı yönünü ortaya koyan, hikâye ve romanları tematik açıdan inceleyen, sürgünlük edebiyatı, sosyal tenkit bağlamında onun eserlerini inceleyen ve Refik Halit'in siyasi yönünü ortaya koyan çalışmalar vardır. Başlarda Refik Halit Karay'ın romanlarında İstanbul'u ortaya koyan bir çalışmanın bulunmamasından dolayı bu çalışmanın yapılması gerekli görülmüştür. Fakat çalışmanın nihayetine ereceği bir zamanda Yüksek Öğretim Kurumu'nun sitesindeki Refik Halit Karay ile ilgili tamamlanan tezlere tekrar bakıldığında sitede yapılan son güncelleme ile birlikte *Refik Halid Karay'ın Romanlarında İstanbul* adlı bir çalışmanın varlığı tespit edilmiştir. *Refik Halid Karay'ın Romanlarında İstanbul* adlı çalışma Refik Halit'in romanları düzleminde İstanbul'un daha çok toplumsal hayatını merceğe alması hasebiyle, İstanbul'un mekânlarını odağına alan bizim çalışmamızdan bu noktada ayrılır.

Refik Halit Karay'ın Romanlarında Toplumsal Değişim ve Mekânsal Dönüşüm Sürecinde İstanbul adlı bu çalışmanın giriş bölümü iki kısımdan oluşur. Bu kısımlar; Mekân ve Roman, Türk Edebiyatında İstanbul başlıklarını taşır. Mekân ve Roman başlığını taşıyan bölümde kısaca mekân olgusuna yönelik teorik bilgiler verildikten sonra anlatıda/romanda mekân unsurunun ne olduğunu, işlevini ve önemini ortaya koymaya çalışan bilgiler verilir. Türk Edebiyatında İstanbul başlığını taşıyan bölümde ise Türk

edebiyatında İstanbul'un mekân olarak kullanılışı, İstanbul'un eserlere yansımaları özlü bir şekilde anlatılmaktadır.

“Refik Halit Karay'ın Romanlarında Toplumsal Değişim ve Mekânsal Dönüşüm Sürecinde İstanbul” başlığını taşıyan bölüm ise çalışmanın esas kısmını teşkil eder. Bu bölümde Refik Halit Karay'ın romanlarına yansıyan İstanbul ve İstanbul'a ait unsurlar şu başlıklar altında incelenir: İstanbul'daki Tarihî Yapılar/Eserler; İstanbul'daki Kurumsal Yapı ve Mekânlar; Eğlence Hayatı ve Mekânları; İstanbul'daki Alışveriş Yerleri; İstanbul'da İkamet Kültürü ve Meskenleri, İstanbul'da Ulaşım ve Ulaşım Araçları; İstanbul'da Yaşayan Gayrimüslim ve Yabancı Unsurlar. “İstanbul'daki Tarihî Yapılar/Eserler” başlığını taşıyan bölümde İstanbul'da bulunan sarayların, mabet mekânları gibi tarihi yapıların bazı tarihi yapılar hakkında tarihsel bilgiler verilerek romanlara ne ölçüde yansıdığı ve hangi amaç doğrultusunda romanda yer verildiği incelenir. “İstanbul'daki Kurumsal Yapı ve Mekânlar” bölümünde İstanbul'daki kurumlar ise roman kişileriyle münasebeti nispetinde incelenir ve İstanbul merkezi kurumlar hakkında tespit edebildiğimiz ölçüde bilgi verilmeye çalışılır. “İstanbul'da Eğlence Hayatı ve Mekânları” bölümünde ise Refik Halit Karay'ın romanlarına yansıyan İstanbul'un eğlence hayatı mekân özelliklerine göre çeşitli başlıklar altında incelenir. Bu başlıklar şunlardır: gezinti kültürü ve mekânları; parklar ve bahçeler; sinemalar; tiyatrolar; pastaneler; kahvehane/kıraathaneler; müzik; gazino, bar ve meyhaneler; oteller, lokanta ve restoranlar; kulüpler ve kumarhaneler. Yine bu bölümde bazı mekânlar hakkında tarihsel bilgiler verilerek zaman içinde yitip giden/kapanan mekânların dönem İstanbul'unun sosyal hayatındaki yeri saptanmaya çalışılır. İstanbul'daki alışveriş yerlerini tespiti çalıştığımız “Alışveriş Yerleri” bölümünde İstanbul'da alışveriş kültürünün hangi bölgelerde yoğun olarak kendini gösterdiği incelenir. Özellikle Beyoğlu'ndaki bazı alışveriş yerleri/mağazaları günümüze ulaşamamıştır. Bu gibi mekânların tespitine çalışılarak İstanbul'un alışveriş kültüründeki yeri bahis konusu edilir. Roman kişilerinin ikamet ettiği meskenler “İstanbul'da İkamet Kültürü ve Meskenleri” bölümünde mimari özellikleri nispetinde ayrıma tabi tutularak incelenir ve romanlarda yer alan ikamet bölgeleri/semtleri tespit edilmeye çalışılır. “İstanbul'da Ulaşım ve Ulaşım Araçları” bölümünde Refik Halit'in romanlarına yansıyan İstanbul'un günlük hayatında da yadsınamaz bir öneme sahip olan İstanbul'un şehir içi ulaşımı incelenir. Roman kişilerinin kullandıkları köprü, cadde, sokak ve meydanlar gibi unsurlar mekân özellikleriyle de incelemeye tabi tutulur ve yine roman kişilerinin şehir

içi ulaşımda kullandıkları ulaşım vasıtalarının tespitine çalışılarak bu vasıtaların İstanbul'un ulaşımındaki yeri verilmeye çalışılır. Son olarak "İstanbul'da Yaşayan Gayrimüslim ve Yabancı Unsurlar" bölümünde romanlara yansıyan İstanbul'daki gayrimüslim ve yabancı unsurlar tespiti çalışılarak İstanbul'un kozmopolit yapısı aydınlatılmak istenir.

Araştırmada Refik Halit Karay'ın romanlarına yansıyan İstanbul'un mekân odaklı tespitine çalışılır, Osmanlı'nın son yılları ve erken dönem Cumhuriyet yıllarında Türk toplumunun sosyal, ekonomik ve kültürel hayatı İstanbul çerçevesinde ve Refik Halit Karay'ın romanlarına yansıdığı ölçüde verilmeye ve aydınlatılmaya gayret edilir.

Bu hususta araştırmaya konu olan romanlar başta olmak üzere Refik Halit Karay'ın diğer eserleri de incelemeye tabi tutuldu; özellikle anı türündeki eserleri ve yazarın İstanbul'a dair yazıları olmak üzere diğer eserlerinden de faydalanma yoluna gidilerek araştırmaya derinlik katılmaya çalışıldı. Araştırmada romanlar kronolojik bir düzen takip edilmeksizin incelendi. Kronolojik bir düzen takip etmememizin amacı romanlara yansıyan İstanbul'un, romanlardaki yoğunluğuna göre araştırmada yer vermeye çalışmamızdır.

Başta, bu araştırma konusunun belirlenmesinden araştırmanın neticelenmesine kadar bu araştırmanın her safhasında her türlü desteğini ve yakın ilgisini eksik etmeyen, çalışmanın ortaya çıkış süresince büyük özveri ile çalışmamı yakından takip edip ilmî yönlendirmeleriyle yol gösteren saygıdeğer ve kıymetli hocam Doç. Dr. Mehmet Güneş'e ve araştırma esnasında maddi manevi desteğini esirgemeyip her zaman yardımcı olan Berna Düzün'e teşekkür ederim.

Kaan Yalnız

01.05.2017

ÖZET

II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet döneminin önemli yazarlarından olan Refik Halit Karay (1888-1965) daha çok hiciv yazıları ve *Memleket Hikâyeleri* ile tanınsa da onun romanları Refik Halit Karay külliyyatında büyük bir öneme sahiptir. Refik Halit Karay'ın romanlarına bakıldığında büyük çoğunluğunun mekânı İstanbul olduğu görülür. Osmanlı'nın son yılları ve özellikle erken dönem Cumhuriyet yıllarının İstanbul'u onun romanlarında göz ardı edilemeyecek derecede akisler bulmuştur. İstanbul, Refik Halit Karay'ın romanlarında her yönüyle canlı bir şehir olarak ele alınır. Tarihi yapılar, kurumlar, eğlence yerleri, alışveriş yerleri, ikamet kültürü ve meskenler, şehir içi ulaşım unsurları olarak meydanlar, köprüler caddeler, sokaklar, ulaşım vasıtaları ve İstanbul'un kozmopolit özelliğini yansıtan gayrimüslim ve yabancı unsurlar olarak İstanbul Refik Halit Karay'ın romanlarında yansımalar bulmuştur. Tüm bu unsurlar Refik Halit Karay'ın romanlarında insan ile var olur. Refik Halit Karay'ın roman kişileri bu unsurlar ile bütünlenerek İstanbul'un sosyal, kültürel, ekonomik ve siyasi açıdan değerlendirilmesine olanak tanır.

Tezin amacı Türk edebiyatında hikâyeciliğiyle ön planda olan Refik Halit Karay'ın romanlarına yansıyan İstanbul'u mekân olgusuyla değerlendirerek, romanlardaki İstanbul'un sosyo-kültürel açıdan durumunu ortaya koymak ve şehir belleği açısından İstanbul'a hizmet etmektir.

Anahtar Sözcükler: Refik Halit Karay, İstanbul, roman, mekân, Yeni Türk Edebiyatı.

ABSTRACT

Refik Halit Karay (1888-1965) might be one of the most influential authors of the Second Constitutional Era and the Republican Era of Turkey. On the one hand, he is known with his satires and his story book entitled *Memleket Hikâyeleri*. On the other hand, his novels have a remarkable place within his works. Through his works, it could be seen that his choice of place is usually Istanbul. In his novels, one might observe Istanbul in different historical settings such as the Late Ottoman Era and the Early Republican Period of Turkey. He regards Istanbul as a vivacious city. He emphasizes on the historical places, associations, places of entertainments, shopping places, settlement culture, public squares, transportation, bridges, streets and the avenues of Istanbul. Furthermore, he describes Istanbul as a cosmopolitan city with its foreign citizens.

Remarkably, Karay combines all of those elements with the existence of human in his novels. In other words, the characters of Karay become a part of that colorful harmony. Consequently, one might see Istanbul with its social, cultural, financial and political aspects.

In this thesis, the role of Istanbul as a *place* through the novels of Refik Halit Karay will be studied to show Istanbul's socio-cultural background in order to contribute to the collective memory.

Key Words: Refik Halit Karay, Istanbul, novel, place, Modern Turkish Literature.

KISALTMALAR

- a.g.e. : adı geen eser
- a.g.m. : adı geen makale/metin
- bkz. : bakınız
- C. : cilt
- s. : sayfa
- S. : sayı
- haz. : Hazırlayan
- ev. : Çeviren
- edt. : editör
- Yay. : Yayınları/ Yayıncılık/ Yayınevi
- DBİA : Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi
- TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
- TDK : Türk Dil Kurumu
- İ.B.B. : İstanbul Büyükşehir Belediyesi

1. GİRİŞ

1.1. MEKÂN ve ROMAN

“Yer, “Mahal”, “Cây” anlamlarını ihtiva eden mekân Arapça “olma, varlık vücûd, mevcudiyet” anlamlarına gelen “kevn” kökünden türemiş bir kelime olup,¹ “durulan yer”, oturlan mahal, ikametgâh” anlamlarına gelir.² TDK’nın Türkçe Sözlüğü’ne bakıldığında ise sırasıyla “yer, bulunan yer”, “ev, yurt”, “gök” gibi anlamlara gelmektedir.³

İnsan, daimi ve/veya geçici bir şekilde yaşadığı, birbirinden farklı sebeplerle ilişki kurarak, mekân ile bir bütünlük oluşturur. Mekân ile insan arasında “korunma, barınma, üretme, dinlenme, eğlenme gibi *pratik ilişkiler* olarak adlandırılabilircek yoğun anlamlar vardır.”⁴ Mekân ile ilişki kurarak onunla bir bütünlük oluşturan insanın üzerinde mekânın önemli etkileri vardır. Mekânın dini, sosyal, kültürel, siyasal, sanatsal vb. gibi birçok kimliğinin bulunur ve bu kimliklerin simgesel ve imgesel içeriklerinin insanoğlunun kimliğinin üzerinde belirleyici bir faktördür.⁵

Roman özelinde edebiyatın en geniş anlamda insanı konu aldığını düşünürsek, mekânın insan ile kurduğu ilişki bağlamında edebiyat için önemli unsurların başında geldiğini söylemek doğru olur. İnsanı doğrudan ve/veya dolaylı bir şekilde etki altına alan, aynı şekilde insanın da içinde bulunduğu mekânı değiştirme, algılama, yorumlama gibi birtakım mekâna hükmedici hassalara sahip olması neticesinde insan-mekân düzleminde, mekân- edebiyat ilişkisi oldukça önem kazanır.

R. Wellek- A. Warren mekânı “çevre” olarak ele alır. Çevreler, roman kişilerinin “eğretilmeli dışavurumları” olarak görülebildiğinin altı çizilirken, yaşanan mekân başta olmak üzere insandan izler taşıyan mekânlar/çevre aynı zamanda o insanın kendisini yansıtır. R. Wellek- A. Warren, bu konuyu “İnsanın yaşadığı ev kendisinin bir uzantısıdır. Evini betimlemekle o kişiyi betimlemiş olursunuz” diye ifade eder ve konuyu ev üzerinden somutlaştırarak anlatı düzleminde insan-mekân ilişkisini ortaya koyar.⁶

¹ Şemseddin Sami, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul, 2010, s. 1216.

² Şemseddin Sami, *a.g.e.*, s. 1394.

³ *Türkçe Sözlük*, haz. Şükrü Halûk Akalın... [ve başk.], TDK, Ankara, 2011, s. 1645.

⁴ Mehmet Narlı, *Şiir ve Mekân*, Hece Yay., Ankara, 2007, s. 30.

⁵ Mehmet Narlı, *a.g.e.* s. 30.

⁶ R. Wellek- A. Warren, *Yazın Kuramı*, çev. Yurdanur Salman, Suat Karantay, Altın Kitaplar Yay., Serbest Matbaası, 1982, s. 302.

Romanın diğer unsurlarına pozitif yönde etki eden, yazarın amaç ve niyetini de ifade eden mekân⁷ “gerçek” ve “hayali” şekillerde ortaya çıkar ve roman kişileriyle olaya ve zamana bağlı biçimde sıkı bir birliktelik oluşturur.⁸ Mehmet Tekin bir romancının mekân unsurunu “olayların cereyan ettiği çevreyi tanıtmak, roman kahramanlarını çizmek, toplumu yansıtmak, atmosfer yaratmak” gibi amaçlarla kullanabileceği belirtir ve tüm bu amaçların altında yatan sebep romancının anlatılanlara “sahihlik” kazandırma istemesidir.⁹ Şerif Aktaş’a göre mekân “vaka zincirinde ifade edilen hâdiselerin sahnesi” durumundadır.¹⁰ Bahar Dervişcemaloğlu ise anlatıda mekânı “durumların ve olayların içinde gösterildiği, sunulduğu yer”, “karakterlerin içinde dolaştıkları, yaşadıkları ve eylemde bulundukları ortam ya da muhit” şeklinde açıklar ve “mekânın anlatıda büyük rol oynayabileceğini, özel bir anlam, tematik ve yapısal bir işlev taşıyabileceğini hatta bir çeşit ‘karakterizasyon’ aracı olabileceğini” sözlerine ekler.¹¹

Roman öncesi anlatılarına bakıldığında mekânın olayın gerçekleştiği bir dekordan başka işlevinin bulunmadığı görülür. Roman öncesi anlatılarda mekân “stilize etmek” suretiyle kullanılır; bu gibi anlatılarda mekân “göz”den çok “hayal gücü”ne hitap eder, okuyucuya mekânı canlandırmaktan çok hissettirir. Fakat pozitif bilimlerin gelişmeye başlamasıyla birlikte mekânın önemli bir değer arz ettiği gerçeği ortaya çıkar. İnsanın çevresine hükmeye başlamasıyla, çevrenin insan üzerine etkisi ve insanın, çevresine etkisini genişler; insanoğlunun mekân algısı farklılaşır.¹² Mekân/çevre tüm olanaklarıyla insana değer katan ve insan ile şekillenen bir hüviyet kazanır. Bu gelişen ve şekillenen mekân anlayışı hayatın her alanında olduğu gibi edebiyata da sirayet eder.

Şüphesiz ki yazarın edebiyat görüşü ve mensup olduğu akım çerçevesinde yazarların mekânı ele alışı, kurgulayışı belirgin farklılıklar arz eder. Klasizmde mekân kullanımının işlevi okuyucuda gerçeklik duygusu uyandırmak değildir. Klasik romanda “mekânın ve eşyanın görünüşü statik bir durumdadır” diyen Rasim Özdenören konuya şöyle açıklık getirir:

⁷ Roland Bourneur- Réal Quillet, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, çev. Hüseyin Gümüş, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989, s. 97.

⁸ Roland Bourneur- Réal Quillet, *a.g.e.*, s. 99.

⁹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı I*, Ötüken Neşriyat, 11. Basım, İstanbul, 2012, s. 143.

¹⁰ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., 2. Baskı, Ankara, 1991, s. 142.

¹¹ Bahar Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilime Giriş*, Dergâh Yay., İstanbul, 2014, s. 174-175.

¹² Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 147-148.

“Mekânla ve eşyayla insan içli dışlı değildir. İnsanın, zamanla olduğu kadar, mekânla ve eşyayla da bir hesaplaşması vardır, klasik roman bu noktayı boş bırakır. Klasik romanda eşya olsun, mekân olsun, sadece insanın yaşama ortamını belirleyen bir çevre olarak ortaya konur.”¹³

Klasizmin kuralcı anlayışına bir tepki olarak ortaya çıkan romantizmde¹⁴ mekâna karşı yaklaşım değişir. Mekân “duygu ve heyecanın yansıtılması için bir araç” işlevi görür. Romantikler mekânı “idealize ederek” sadece insanın yaşadığı çevre olma özelliğinden çıkarırlar.¹⁵

Realizmin etkisiyle romantiklerin duygu ve heyecanını yansıtan idealize edilmiş mekân anlayışı bambaşka bir boyut kazanır. Realist yazarlar çevreye oldukça önem verirler. Realistlerin çevreye olan dikkatinin sebebini Tekin şöyle açıklar:

“Realistlerin fiziki çevreye önem verişlerinin altında yatan gerçek, fizikî çevreyi hakkıyla yansıtmaktan çok, bireysel ve toplumsal serüveni, çevreye bağlı olarak ve çevrenin etkisiyle değişen bireyi anlatmaktır. Çünkü onlar insanın ancak fizikî çevreyle tanımlanabileceğine inanıyorlardı.”¹⁶

Gerçekçi yaklaşımla eser veren realist yazarların çevrenin insana olan etkisine önem verdiğini belirten Emel Kefeli, yazarların eserlerindeki gözlemlerin “kahramanların karakterleri” ve “kahramanların içinde yaşadıkları toplumun gelenek ve görenekleri” şeklinde iki noktaya yoğunlaştığının altını çizer.¹⁷

Realist yazarlar çevreyi roman kişilerinin bakış açısıyla görürler. Bu durum romanda mekân kullanımında insan- çevre ilişkisini ortaya koymak açısından önemli bir merhale teşkil eder:

“Dış çevre tasvirinin realist romanda büyük önemi vardı. Ama çevre, içinde yaşayan insana tesir ettiğine göre onu vak’a konusu olan kişilerin gözüyle görerek tasvir etmek gereklidir. Realistler bu hususta büyük bir dikkat göstermişlerdir. Realist bir romancı, vak’a kişilerinde birini görmediği bir yere götürdüğü zaman, kendisi o yeri tasvir etmez, o yer, o kişinin bilgi seviyesine, duyuş dercesine göre yavaş yavaş okuyucuya gösterilir. Çünkü çevre bir insanı, o çevre ne ise öyle değil de o insan tarafından görüldüğü oranda etkiler.”¹⁸

¹³ Rasim Özdenören, *Ruhun Malzemeleri*, İz Yay., İstanbul, 1999, s. 97.

¹⁴ Emel Kefeli, *Batı Edebiyatında Akımlar*, Dergâh Yay., İstanbul, 2014, s. 64.

¹⁵ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı I*, Ötüken Neşriyat, 11. Basım, İstanbul, 2012, s. 148-149.

¹⁶ Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 149.

¹⁷ Emel Kefeli, *a.g.e.*, s. 95.

¹⁸ Suut Kemal Yetkin, *Edebiyatta Akımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 51-52.

Realist edebiyatta işlevselliği farklı bir özellik kazanan mekân “bakılan yer, bakan kişinin konumunu “psiko/kültürel konumunu” yansıtan bir ayna olur.”¹⁹

Natüralistler ise insanı yaşadığı çevreden ve taşıdıkları soyaçekimden ayrı düşünmezler. Realistlerden daha da ileri giderek sadece gözlem ile beraber “deneyim metodu”nu da romana uygulamışlardır.²⁰ “Natüralist teoriye göre mekân tasviri, ilk planda kahramanları ortadan kaldırır ya da en azından mekâna bağlı olarak kahramanların tasviri yapılır.”²¹ Natüralist anlayış ile yapılan tasviri Tekin şöyle açıklar:

“Tasvirden beklenen kişinin toplumsal kaderini tahlil ve izahtır. Neredeyse ‘belgesel(documantary) bir anlayışla yapılan bu tasvir, kaderi ortadan kaldıracak ve kişiyi, çevrenin ürünü kılacaktır.”²²

Günümüze doğru yaklaşıldığında artık mekân unsuru başka başka şekillerde kullanılmaya başlanır. Modern romancılar mekânı bilinen işlevlerinin ötesinde kullanarak romanlarda bir kahraman gibi işleyerek mekâna beşeri bir nitelik kazandırmışlardır.²³

Bir anlatı da olayların mahiyetini açıklamada da önemli bir unsur konumunda bulunan mekân “romanın ayağının yere basmasını sağlar”. Kahramanların yansıtılmasında mekânın önemli işlevleri bulunur. Bazı romanlardaki kahramanlar karakter özelliklerinden çok içinde bulunduğu çevre ile ön plana çıkar. “Nitelikli romanın şahıs kadrosunun biçimlenmesinde mekânın rolü büyüktür.”²⁴

Araştırmacılar romanın unsurlarının birbiriyle olan bağlatısının önemine değinirler. Romanda zaman ve mekân unsurları birbirine bağlı olmakla birlikte birbirini tamamlayan unsurlar olduğunu ifade edilirken bu hususta Bahar Dervişcemaloğlu Bahtin’in “kronotop” kavramı, Weth’in “metin dünyası”, Herman’ın “öykü dünyası” Genette’nin “diégese” kavramlarının bu fikri desteklediğinin altını çizer.²⁵

Anlatıda(romanda) karakterlerin bakış açısı da mekânı yansıtan diğer önemli bir olgu olarak ön plana çıkar. Bu noktada “mekân ve odaklanma” hususu ayrı bir önem teşkil

¹⁹ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı I*, Ötüken Neşriyat, 11. Basım, İstanbul, 2012, s. 151.

²⁰ Suut Kemal Yetkin, *Edebiyatta Akımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967, s. 56-58.

²¹ Roland Bourneur- Réal Quellet, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, çev. Hüseyin Gümüş, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989, s. 107.

²² Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 153.

²³ Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 170.

²⁴ Mehmet Tekin, *a.g.e.*, s. 144.

²⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bahar Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilime Giriş*, Dergâh Yay., İstanbul, 2014, 173.

eder. “Odaklayıcının mekânsal açıdan konumu yani içsel/dışsal pozisyonu, olayları ve nesneleri görüşünü etkiler.” Farklı odak noktaları farklı mekân algılayışı yaratır. Klasik odaklayıcı-anlatıcı pozisyonu “nesnelerin uzağında ya da üzerinde (kuş bakışı) konumlanmıştır” ki burada “panoramik bir görüş ya da farklı yerlerde gerçekleşen olaylara ‘eş zamanlı’ odaklanma[ya]” sebebiyet verir. Fakat odaklanma/bakış açısı belirli bir karakterde ise burada klasik odaklayıcı/anlatıcı pozisyonundan söz etmek mümkün olmamakla birlikte yine bu durumda eş zamanlı ve/veya panoramik bir görüşten de söz etmek mümkün değildir.²⁶

Daha açık bir ifadeyle Mehmet Tekin mekâna bakışın iki düzeyde gerçekleştiğini belirtir:

“Mekân, ya anlatıcının ya da kahramanın bakışından çizilip tanıtılır. Geleneksel romanda egemen olan yazar-anlatıcının bakışıydı. Daha önce söylendiği üzere geleneksel romanda anlatıcı ‘Tanrısal’(olimpik) konumdadır ve her şeyi bilir, görür ve gördüğünü inanılmaz bir güçle anlatır, sunar. Bu anlayışı benimsemeyen modern romancılar, yazar-anlatıcının yanısıra kahramanın bakış açısını da devreye sokarlar ve çevreye, daha çok kahramanın bakış açısından bakarlar. Yazar-anlatıcının çevreye bakışı ve çevreyi yorumlayışı sınırlı bir düzeyde kalırken, çevrenin asıl çizimi ve yorumu, kahramanın bakış açısından yapılır.”²⁷

Bu durum bizi yansıtılan mekânın ve bu mekânın nasıl ve ne şekilde yansıtıldığı konusu özelinde anlatıda (romanda) yansıtılan mekânlarının belirli işlevlere sahip olduğu konusuna götürür. Yukarıda da değinildiği üzere gerçekliği algılayış ve mekân bilincinin gelişmesi bir edebi akımdan diğer bir edebi akıma yahut bir yazardan diğer bir yazara, mekâna bakışı ve mekânın yansıtılma şekillerini farklılaştırır. Gerard Hoffman mekânın işlevlerini üç ana başlık altında açıklar:

“*Ruh haline bağlı mekân*; burada mekânlar ve nesneler anlatımsal (atmosferle ilgili ya da sembolik) bir işleve hizmet eder. *Eylem mekânı*; Anlatıdaki eylem için bir bağlam ya da dekor işlevi görür (buradaki mekânlar, karakterler ve karakterlerin eylemleri için çerçeve sağlar). *Gözlemlenen mekân*; genelde durağandır ve panoramik bir kuşbakışı sağlar.”²⁸

²⁶ Bahar Dervişcemaloğlu, *a.g.e.*, s.182.

²⁷ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı I*, Ötüken Neşriyat, 11. Basım, İstanbul, 2012, s. 170.

²⁸ Aktaran, Bahar Dervişcemaloğlu, *Anlatıbilime Giriş*, Dergâh Yay., İstanbul, 2014, s.185.

Tüm bunlardan hareketle mekân olgusunun romanın ayrılmaz bir parçası olduğunu ve romanın diğer tüm unsurları ile birlikte romanın bütünlüğünü oluşturan temel yapıtaşlarından biri olduğunu söylemek gerekir.

1.2. TÜRK EDEBİYATINDA İSTANBUL

1.2.1. Divan ve Halk Edebiyatında İstanbul

Osmanlı İmparatorluğu'nun merkezi olan İstanbul, tabiidir ki o dönem edebiyatının da merkezidir. Buna mukabil İstanbul, klasik Türk edebiyatında doğrudan ve/veya dolaylı olarak şair ve yazarların temaları arasında yer almıştır.²⁹ İstanbul'un ilk geçtiği eserler öncelikle halk edebiyatı mahsülleri olarak görülse de İstanbul'un fethinden sonra yavaş yavaş divan edebiyatında İstanbul yansıma alanı bulur. Bu bağlamda İskender Pala şu açıklaması dikkate değerdir:

“Pek çok şair, divan şiirinin çerçevesinden taşmadan yaşadığı devrin zevk ve eğlencelerini, gezinti yerlerini, sosyal yapısını, mimarisini, yangın, deprem gibi âfetlerini, mevsimlerini ve belirli günlerini, gelenek ve göreneklerini, atasözü ve deyimlerini, bayram ve düşünlerini, çarşı ve pazarlarını, mahalle ve semtlerini, edebiyat ve tasavvuf muhitlerini, bir kültür, sanat, devlet ve medeniyet merkezi olarak topyekûn İstanbul'u mısralarında sanatkârane bir üslupla işlemiştir.”³⁰

Agâh Sırrı Levend de bu hususa dair “Tabii güzelliği ve ‘abü heva’ siyle, camileri, mescitleri, sarayları, bağları, hamamları ve her türlü eğlenceleriyle, nihayet ilim ve hüner sahiplerine sığınılacak yer olmak haysiyetiyle bütün dünyanın gıptasını çeken İstanbul'un, divan şairlerince övülmesi kadar tabii bir şey olamaz.” der.³¹ Diğer yandan İstanbul'un şairlerce şiirlere aksetmesi tabi olmakla birlikte Asaf Hâlet Çelebi, pek çok şairin gayesinin hayatı ve tabiatı tasvir etmek olmadığını, bu gayenin belirli mazmunlarla belirli hünerler göstermekten ileri gitmediğini ifade eder.³²

İstanbul'un, fetihten sonra Türk şiirinde yer almaya başladığı görülür. Şiirinde İstanbul sözcüğünü ilk kullanan isim ise Avnî mahlasıyla şiirler kaleme alan Fatih Sultan

²⁹ İskender Pala, “Divan Edebiyatında İstanbul” (İstanbul maddesi içinde), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., C. 23, s. 284-289.

³⁰ İskender Pala, a.g.m., s.285

³¹ Agâh Sırrı Levend, “Divan Edebiyatında İstanbul”, *Türk Dili*, Mayıs 1953, C.2, S.20, s. 571-576.

³² Asaf Hâlet Çelebi, “Önsöz”, *Divan Şi'rinde İstanbul (Antoloji)*, İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, İstanbul, 1953, s.V

Mehmet olup İstanbul'un fethine dair de bir tarih söylemiştir: "Feth-i İstanbul'a fırsat bulamadılar evvelûn/ Fethedip Sultan Muhammed didi tarihini: Aherûn"³³

Fatih Sultan Mehmet'in Avnî mahlasıyla kaleme aldığı gazellerinde Galata'dan bahsettiği görülür. "Bağlamaz firdevse gönlini Kalâtayı gören/ Servi anmaz anda ol servi-i dil-ârâyı gören"³⁴ diyerek divan şiirinin estetik temelleri ışığında Galata'dan bahseden Avnî'ye göre Galata güzellerin şehridir. Bir diğer beyitte ise burada bulunan sevgili Galata'nın şahıdır: " 'Avnîyâ kılma gümân kim saña râm ola nigâr/ Señ Sitanbul şâhısûn ol [da] Kalâtâ şâhıdur"³⁵

15. asır şairi Karamanlı Aynî de İstanbul'un fethine dair ilk büyük şiiri yazmıştır. "Revnakı bu kâinatın şehir-i Kostantin'dedir" nakaratlı murabbai İstanbul'u yansıtan önemli bir metin hüviyetindedir.³⁶ 15. asrın sonralarına doğru Tâcîzâde Câfer Çelebi tarafından kaleme alınan *Hevesnâme* İstanbul'u tarihi, coğrafi, içtimai ve mimari yönleriyle anlatır; pek çok semt ve mekânın tasvir edildiği *Hevesnâme*, İskender Pala'ya göre İstanbul'un ilk kimlik kartıdır.³⁷

Klasik şiirin zirve yaptığı 16. yüzyılda şiir dilinde üslup güzelliğini yakalayan Bâkî gazellerinde İstanbul'un zevk ve eğlence dünyasına ışık tutar³⁸ ve İstanbul Türkçesinin akıcılığını ve inceliğini şiirlerinde başarıyla yansıtır.³⁹ Aynı yüzyılda Taşlıcalı Yahya'nın *Şâh u Gedâ* adlı mesnevisinin konusu da İstanbul'da geçer; mahalli karakterler taşıyan eserde Atmeydanı ve Ayasofya'nın tasvirleri İstanbul'u anlatma açısından dikkat çeker.⁴⁰

İstanbul'un 16. yüzyılda sosyal hayatını anlatan önemli bir eser ise Latîfî'nin *Evsâf-ı İstanbul*'udur. Evsâf-ı İstanbul, divan edebiyatının İstanbul hakkındaki ilk müstakil kitabıdır.⁴¹ İstanbul'un güzelliği, sosyal ve içtimai yapısı hakkındaki bilgilere

³³ Asaf Hâlet Çelebi, *Bütün Yazıları*, haz. Hakan Sazyek, Yapı Kredi, Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1998, s.201.

³⁴ haz. Muhammet Nur Doğan, *Fatih (Avnî) Divanı ve Şerhi*, Yelkenli Yay., 2. Baskı, İstanbul 2009, s. 211.

³⁵ haz. Muhammet Nur Doğan, *a.g.e.*, s. 58.

³⁶ İskender Pala, "Divan Edebiyatında İstanbul" (İstanbul maddesi İçinde), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., C.23, s. 285.

³⁷ İskender Pala, "a.g.m.", s. 285.

³⁸ İskender Pala, "a.g.m.", s. 286.

³⁹ Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", *Türk Dili*, TDK Yay., Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), S.415-417, Eylül 1986, s.173.

⁴⁰ Ahmet Atilla Şentürk, Ahmet Kartal, *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., 9 Baskı, Eylül 2013, s.218-219.

⁴¹ İskender Pala, "a.g.m.", s. 286.

ek olarak İstanbul'un kuruluşuna dair bilgiler de muhtevada yer alır. Mehmet Kaplan'a göre Latîfî, Evliya Çelebi'den önce İstanbul'u geniş olarak anlatan ilk yazardır.⁴² Latîfî'nin Galata hakkında verdiği bilgiler, Galata'nın dönemin eğlence merkezi olduğunu ortaya koymaktadır:

“İşrethâne-i dünyâ olan bu beldenin halk arasındaki ismi Kalata'dır. Ayş ü işrette mesel hâline gelmiştir ehâlisi ekseriyetle hiristiyandır. Frenk bütleriyle dolu olan bu belde insanı dinden imândan çıkarır. Bura ehâlisinin ellerinden câm düşmez, ekseriyetle sarhoş dolaşırlar.”⁴³

Asaf Hâlet Çelebi diğer yandan bu yüzyılda şiiirlerinde İstanbul'a dair bir mısra bile söylememiş şairlerin arasında Fuzuli ve Muhibbî'yi gösterir; Kanuni Sultan Süleyman'ın Muhibbî mahlasıyla şiiirler yazdığı hacimli divanında İstanbul'dair bir kelime dahi bulunmadığına işaret eder.⁴⁴

Şehrin güzelliklerini anlatan bir tür olarak ortaya çıkan şehrengizlerden⁴⁵ İstanbul'a dair ilk şehrengizi kaleme alan Kâtib'tir. Şehrengizlerin milli bir nazım türü olduğunu ifade eden İskender Pala'ya göre Mesihî'nin Edirne şehrengizi, şehrengizlerin İstanbul'un hakkında da kaleme alınmasına sebebiyet vererek şehrengiz türünün 17. yüzyılda İstanbul ile bütünleşmesine vesile olur.⁴⁶ Taşlıcalı Yahya, Fakirî, Sâfî, Fikrî Kıyasî Tab'î, Cemalî ve Azizi gibi isimlerin yanı sıra Fehim-i Kadim ve Fazıl da İstanbul'a dair şehrengizleriyle öne çıkan isimlerdir.⁴⁷

17. yüzyılda İstanbul hakkında en ayrıntılı bilgiyi *Seyahatnâme*'sinin ilk cildini İstanbul'a ayırmış olan Evliya Çelebi, İstanbul'un kuruluşundan kendisinin yaşadığı yüzyıla (17. Yüzyıla) kadar gelen süreçteki İstanbul'u anlatır.⁴⁸ İstanbul'u semtleriyle ayrıntılı bir şekilde ele alan *Seyahatnâme*'nin Mehmet Kaplan'a göre en önemli kısmı “İstanbul'da yaşayan bütün esnaf ve zanaat erbâbının hiçbirinin unutulmadan

⁴² Mehmet Kaplan, “Türk Edebiyatında İstanbul”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Dergâh Yay., 3. Baskı, Kasım 1997, s. 44.

⁴³ Lâtîfî, *Evsâf-ı İstanbul*, haz. Nermin Suner (Pekin), İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 1977, s. XXII.

⁴⁴ Asaf Hâlet Çelebi, “Önsöz”, *Divan Şi'rinde İstanbul (Antoloji)*, İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, İstanbul, 1953, s.V

⁴⁵ Agâh Sırrı Levend, *Türk Edebiyatında Şehr-Engizler ve Şehrengizlerde İstanbul*, İstanbul Fetih Derneği İstanbul Enstitüsü Yay., İstanbul, 1958, s.13.

⁴⁶ İskender Pala, “Divan Edebiyatında İstanbul” (İstanbul maddesi içinde), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., C.23, s.285.

⁴⁷ Agâh Sırrı Levend, *a.g.e.*, s. 67.

⁴⁸ İskender Pala, “a.g.m.”, s. 287.

zikredilmesi ve tanıtılmasıdır.”⁴⁹ Şiir alanında yine bu yüzyılın usta kalemlerinden Nef’î’nin şiirlerinde İstanbul’u yansıttığı görülür. “Mahşer olmuş sahn-ı Kâğıthâne dünyâ bundadır/ Cennete dönmüş güzellerle temâşa bundadır” beyitinden yola çıkarak Mehmet Kaplan, daha sonra Nedim’in tasvir edeceği Kağıthane alemlerinin bu yüzyulda başlamış olduğunu ifade eder.⁵⁰

Nâbî; oğlu Mehmet Çelebi için yazdığı, nasihatname türünün Türk edebiyatında bilinen en ünlü eserlerinden sayılan *Hayriyye*’nin “Der Beyân-ı Şeref-i İstanbul” bölümünde 76 beyitte İstanbul’un güzelliklerini anlatarak İstanbul’un kültür ve sanatın merkezi olması açısından önemini ortaya koyar,⁵¹ İstanbul’u idealize ederek tasvir eder. Mehmet Kaplan da Nâbî’nin İstanbul’u “medeniyet” açısından ele alıp yorumladığını söyler.⁵² Diğer yandan Nâbî’nin İstanbul’u seven şairlerin başında geldiğini ifade eden Abdülkadir Karahan, *Hayriyye*’nin haricinde ondaki İstanbul sevgisini gazel ve kasidelerinde de bulmanın mümkün olduğunu söyler.⁵³

İskender Pala; 18. yüzyılın önde gelen şairi Nedim’e gelindiğinde Nedim divanındaki birçok şiirin ‘İstanbul’un belgeseli’ niteliğinde olduğunu söyler. “Bu şehri Sitanbûl ki bî-misl-ü behâdır/ Bir sengine yekpâre acem mülkü fedâdır”⁵⁴ matlalı kasidesinde İstanbul’un güzelliğinin ve değerinin emsalsiliğini dile getiren Nedim’in şiirlerinde III.Ahmed ve İbrahim Paşa döneminin İstanbul’unun mimari güzelliklerini de terennüm ettiğini görmek mümkündür.⁵⁵ Nedim, İstanbul’u anlatan kasidelerinde şehri bir bütün olarak ele almakla birlikte, onun şiirlerinde özel olarak işlenen İstanbul semti/unsuru Sadabat’tır. Asaf Hâlet Çelebi, Nedim’in Sadabat’ta yapılan yeni kasır bahçelerin içinden çıkmadığını buradaki eğlencelere sürekli katıldığını ifade ederek neredeyse tüm şiirlerinde Sadabat’tan bahsettiğini dile getirir.⁵⁶ Mehmet Kaplan ise

⁴⁹ Mehmet Kaplan, “Türk Edebiyatında İstanbul”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Dergâh Yay., 3. Baskı, Kasım 1997, s. 45-46.

⁵⁰ Mehmet Kaplan, “Türk Edebiyatında İstanbul”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Dergâh Yay., 3. Baskı, Kasım 1997, s.45.

⁵¹ Mahmut Kaplan, *Hayriyye-i Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2. Baskı, Ankara, s. 63-68.

⁵² Mehmet Kaplan, “a.g.m.”, s. 45.

⁵³ Abdülkadir Karahan, “Nâbî’de İstanbul Sevgisi”, *Türk Dili*, C.2, S.20, Mayıs 1953, s.568.

⁵⁴ haz., Abdülbâki Gölpınarlı, “XVIII İstanbul’u Vasıf Zımında İbrahim Paşa’ya Kaside”, *Nedim Divanı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1951, s.89-91.

⁵⁵ İskender Pala, “Divan Edebiyatında İstanbul” (İstanbul maddesi İçinde), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., C.23., s.287.; Mehmet Kaplan, “Nedim’in Şiirlerinde Mimârî, Eşya ve Kıyafet”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, Dergâh Yay., s.235-250.

⁵⁶ Asaf Hâlet Çelebi, “Türk Şiirinde Saadâbât”, *Bütün Yazıları*, haz. Hakan Sazyek, Yapı Kredi, Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1998, s.216-224.

Nedim'in "şiiirde İstanbul'u en çok ve en güzel şekilde anlatan şair" olduğunu ifade ederken, ona göre Nedim'in bütün şiirlerine İstanbul'un havası, suyu, mimarisi ve neşesi sinmiştir.⁵⁷ Türk edebiyatında gazelleriyle ve kendine has 'Nedimane' üslubuyla ön plana çıkan Nedim, "Lâle Devri İstanbul'unun toplumsal yaşayışını, bu dönemin insanlarını, çevre ve tabiatın gerçek yönlerini divan şiirinin estetik kurallarının içinde bir ölçüde de olsa canlı tablolar halinde gazellerinde vermiştir."⁵⁸

Bu yüzyılda eserlerinde İstanbul'u yansıtmaya açısında öne çıkan diğer isimleri ise Sâmî, Seyyid Vehbî, Süleyman Nahîfî, Çelebi-zâde Âsım, Haşmet, Şeyh Galip, İzzet Efendi'dir. Haşmet ve Seyyid Vehbî *Sûr-name*'lerinde İstanbul'un eğlence hayatını tasvir ederler. Vehbî'nin *Lutfiyye* ve *Şevk-engiz* mesnevilerinde de İstanbul hayatından yansımalar bulmak mümkündür. 18. Yüzyıl başında divan edebiyatında kendine yer bulan ve yeni bir tür olan *Sâhilnâmeler* yazılmaya başlanır. Sâhilnâmeler, divan şairlerinin İstanbul'un kıyılarını ve buradaki yerleşimleri anlattıkları şiirlerin genel adı olup, İstanbul'un Boğaziçi'nde altmış iki yerleşim alanını konu edinen ilk sâhilnâmeyi şair Fennî yazmıştır.⁵⁹

Yüzyılın sonuna doğru ise Enderunlu Fazıl, İstanbul'dan bahseden birçok gazel, kaside ve şarkı yazar. *Hûban-nâme* ve *Zenan-nâme* adlı mesnevilerinde İstanbul hayatını anlatır. İskender Pala'ya göre bu mesneviler İstanbul'un belgeseli niteliğinde olup, divan edebiyatında İstanbul ağırlıklı son eserlerin Enderunlu Fazıl'ın kaleminden çıkmıştır. Enderunlu Vasıf ise Boğaziçi'ni anlatması bakımından divan edebiyatında öne çıkan şairlerdendir. Pala'ya göre Enderunlu Vasıf, mehtap âlemlerini en güzel anlatan şairdir. Mehmet Kaplan da Enderunlu Vasıf'ın mehtap âlemlerini çok güzel tasvir ettiğini belirtir. "Bahrın bu şeb emvâc-ı safâ aştı boyundan/ Vâsıf binelim kayığa İstinye koyundan/ Sâgar çekerek zevk ile Kandilli suyundan/ Göksu'ya gel ey çeşm-i kebûd âlem-i âb et".⁶⁰

Türk Halk edebiyatı verimlerine bakıldığında ise yine İstanbul'un yansımalarını halk edebiyatı çerçevesi içerisinde görebilmek mümkündür. İstanbul'un Fatih Sultan

⁵⁷ Mehmet Kaplan, "Türk Edebiyatında İstanbul", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, 3. Baskı, Kasım 1997, s.46.

⁵⁸ Cem Dilçin, "Divan Şiirinde Gazel", *Türk Dili: Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri)*, TDK Yay., S. 415-417, Eylül 1986, s. 189.

⁵⁹ İskender Pala, "Divan Edebiyatında İstanbul" (İstanbul maddesi İçinde), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., C.23, s. 288.

⁶⁰ Mehmet Kaplan, "Türk Edebiyatında İstanbul", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Dergâh Yay., 3. Baskı, Kasım 1997, s. 47.

Mehmet tarafından fethi gerçekleştirilmeden önceki Türk halk edebiyatı ürünlerinde bu şehirden “küffar ili” olarak söz edildiği görülür.⁶¹ Dede Korkut Kitabı’nda İstanbul’un bezirgânların mal almak için geldikleri şehir olarak geçmesinin yanı sıra alp eren hüviyeti taşıyan Battal Gazi ve Sarı Saltuk’un da hikâyelerde İstanbul’a gittikleri görülür.⁶² 15. asırda Akşemseddin-zâde Hamdi’nin *Tuhfetü’l-Uşşak* adlı mesnevisi ise İstanbul ile alakalı halk hikâyelerinin öncüsü konumundadır.⁶³ Bunun dışında *Hançerli Hanım*, *Tayyar-zâde Hikâyesi*, *Letaifnâme*, *Cevri Çelebi*, *Sansar Mustafa*, *Ferruhdil ile Mehmet Bey’in Hikâyesi*, *Tıflî ile iki Biraderler*, *Kanlı Bektaş*, *Evhad Çelebi* gibi hikâyeler devrin İstanbul’unu yansıtmaları açısından önemlidir. Bu hikâyelerin ortak özelliği konularının İstanbul’da geçmesi, olaylar başka çevrede gelişse dahi İstanbul’un da adının anılması ve realist olmasıdır.⁶⁴ Mehmet Kaplan, olayları İstanbul’da geçen birçok halk hikâyesi bulunduğunu ve bunlarda İstanbul’un genellikle “servet ve sefahatin, güzellik ve ahlâksızlığın birleştiği yer” olarak yer aldığını ifade eder.⁶⁵ Bu gibi realist halk hikâyelerinde İstanbul’a ait pek çok semtin ismi geçmekle birlikte bazı tarihi yapılar ve İstanbul’daki -ahilik gibi- meslek gruplarının da ismi geçer; İstanbul hayatıyla ilgili folklorik bilgilerin yanı sıra İstanbul’un eğlence hayatının da hikâyelere yansıttığı görülür.⁶⁶

Halk edebiyatı ürünleri arasında İstanbul’u en iyi yansıtan tür ise Karagöz’dür.⁶⁷ Karagöz’de görülen tipler imparatorluğun başkenti olan İstanbul’da bulunan tiplerdir. Olaylar genellikle İstanbul’da geçer. Sabri Esat Siyavulgil, Karagöz’ün “İstanbul, bütün tipleriyle, bütün örf ve âdetleriyle aksettiren bir ayna” olduğunu dile getirir. Yine ona göre “İstanbul sokaklarında dolaşan tipleri kendi zihniyetleri, kendi şiveleri ve kendi kıyafetleriyle arzı endam eder.” “*Ağalık*”, “*Esir Pazarı*”, “*Büyük Evlenme*”, “*Hamam*”,

⁶¹ İskender Pala, “a.g.m.”, C.23, s. 284.

⁶² Nurettin Albayrak, “Halk Edebiyatında İstanbul” (İstanbul maddesi içinde), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., C. 23, 2001, s. 289.

⁶³ Mehmet Kaplan, “Türk Edebiyatında İstanbul”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Dergâh Yay., 3. Baskı, Kasım 1997, s. 38-39.

⁶⁴ Nurettin Albayrak, “a.g.m.”, s. 290.

⁶⁵ Mehmet Kaplan, “a.g.m.”, s. 39.

⁶⁶ Faruk Çolak, “Halk Hikâyelerinde İstanbul”, *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, ed. Erol Ülgen, Emin Özbaş, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 271-289.

⁶⁷ Mehmet Kaplan, “a.g.m.”, s. 40.

“Cazûlar”, “Baskın”, “Orman”, “Salıncak”, “Tahmis”, “Canbazlar” gibi oyunlar, İstanbul hayatını çeşitli yönlerle ele alıp yansıtan oyunlardır.⁶⁸

17. yüzyılda İstanbul artık saz şairlerinin rağbet gösterdiği, gelmek istedikleri şehir, bir merkez konumuna gelir. Anadolu’dan İstanbul’a gelen saz şairlerinin de sayısı oldukça fazladır. İstanbul saz şairlerinin şiirlerinde “İslâmbol, Sultânü’l-beled, Âsitâne” gibi isimlerle geçer.⁶⁹ Diğer yandan Âşık tarzı edebiyat geleneği 16 yüzyıl sonlarıyla 17. yüzyıl başlarında İstanbul merkezli olarak gelişmiştir.⁷⁰ Saz şairleri/âşıklar hünerlerini İstanbul’da çalgılı kahve denilen semaî kahvelerinde sergilenir; kahveler Âşık edebiyatının kent ortamında gelişimini sağlayan en önemli unsur konumunda olur.⁷¹ Saz şairleri İstanbul’u farklı şekillerde ele almışlardır. Saim Sakaoğlu’na göre bazı şairlerin İstanbul’u şiirlerinde fazlaca işlemesinden mütevellit “İstanbul şâiri” denilmesi daha doğrudur. Bu gibi şairlerin başında Abdî ve Âşık Ömer gelir.⁷² Çeşitli sebeplerle İstanbul’dan uzakta kalan saz şairleri, İstanbul’a hasret duymuşlar; İstanbul’a duyulan bu hasreti aynı zamanda şiirlerine konu etmişlerdir. Yine Abdî, Âşık Ömer gibi şairler İstanbul hasretini şiirlerinde işleyen şairlerin başında gelip onların şiirlerine bakıldığında İstanbul’u semt semt işledikleri görülür. Abdî ‘nin İstanbul’un semtlerini anlattığı uzun bir destanı mevcuttur. Gedâî’de ise Üsküdar’ın önemli bir yerinin olduğu görülür.⁷³ Bununla birlikte kent ortamındaki saz şairlerinin aynı zamanda İstanbul’un divan edebiyatının merkezi olması dolayısıyla divan edebiyatı etkisinde kaldıklarını da söylemek gerekir.⁷⁴

İstanbul türkûleri, İstanbul yaşamını yansıtan verimleri olması dolayısıyla İstanbul folklorü açısından önemli olmakla birlikte bir diğer halk edebiyatı ürünü olan ninnilerde

⁶⁸ Sabri Esat Siyavuşgil, *İstanbul’da Karagöz ve Karagözde İstanbul*, İstanbul-Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı, İstanbul, 1937, s. 16-19.

⁶⁹ Nurettin Albayrak, “Halk Edebiyatında İstanbul” (İstanbul maddesi içinde), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., C. 23, 2001, s. 290.

⁷⁰ Özkul Çobanoğlu, *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*, 3F Yay., İstanbul, 2007, s. 18.

⁷¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Halit Bayrı, “Semaî Kahveleri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 1, S.11, Haziran 1950, s.163-165; Osman Cemal Kaygılı, *İstanbul’da Semaî Kahveleri ve Meydan Şairleri*, İstanbul- Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı, İstanbul, 1937.

⁷² Saim Sakaoğlu, “İmparatorluk Dönemi Saz Şairlerinin İstanbul’a Bakışları”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXIX/(1-2), Ankara, 1993, s. 308.

⁷³ Saim Sakaoğlu, “a.g.m.”, s. 307-325.

⁷⁴ Pertev Naili Boratav, “Âşık Edebiyatı”, *Türk Dili (Halk Edebiyatı Özel Sayısı)*, C.19, S.207, Aralık 1968, s. 243.

de İstanbul ve semtlerine yer verilir. Atasözleri, bilmeceler ve tekerlemelerde de İstanbul'a dair mahalli öge ve unsurlara rastlanır.

1.2.2. Yeni Türk Edebiyatında İstanbul

İstanbul, Türk kültür ve medeniyetinde her zaman değerini korur. Tarihi, mimari, kültür vb. özellikleriyle Tanzimat sonrası Türk edebiyatında da İstanbul yazarların/şairlerin en çok yer verdiği şehir olma konumunu hiçbir zaman kaybetmez. Yenileşme devri edebiyatında İstanbul, daha çok roman, hikâye ve şiir gibi edebî türlerde yer alır. Özellikle tahkiyeye dayanan türler olan roman ve hikâye İstanbul'un en çok dile getirildiği türler olur.⁷⁵

Giritli Aziz Efendi'nin *Muhayyelât*'ı ve Emin Nihat Bey'in *Müsameretnâme*'sinde bazı hikâyelerin olaylarının İstanbul'da geçtiğini söyleyebilmekle birlikte burada dikkate değer şehir hayatına ait canlı tasvirlerin olduğu söylenemez.⁷⁶ Şinasi de ilk defa *Tasvir-i Efkar*'da bazı makalelerinde şehirle ilgili problemleri ele alırken *Şair Evlenmesi* adlı piyesinde ise verdiği tiplerin İstanbul'a ait olduğu görülür. Namık Kemal ise *Cezmi*'de 15. yüzyıl İstanbul'una ait bazı tasvirler vermeye çalışır. *İntibah* ise olayı İstanbul'da geçen ve şahıs kadrosu devir İstanbul'undan alınma bir eser özelliği göstermesinin yanı sıra romanın baş tarafında bulunan Çamlıca'nın uzunca tasvir edildiği bölüm kasidelerin nesip bölümünü çağrıştırır.

Romanlarında İstanbul ile yoğun bir şekilde karşılaşan romancı ise Ahmet Midhat Efendi'dir. O, romanlarında İstanbul'u semt semt yansıtan bir yazardır. Onun eserlerinde daha çok mekân olarak Köprü'nün iki yakası geçer.⁷⁷ Orhan Okay, Beyoğlu'nun Avrupaî yaşayışın ve sefahat hayatının vazgeçilmez bir mekânı olarak ilk defa onun romanlarıyla Türk edebiyatında yer bulmaya başladığını dile getirir.⁷⁸ *Felâtn Bey ve Râkım Efendi* romanına bakıldığında Râkım ve Felâtn iki farklı zihniyeti temsil eden kahramanlar olarak dikkat çekerken Ahmet Midhat Efendi bu kahramanların oturduğu semtler ve gezdikleri, eğlendikleri yerler düzleminde de İstanbul'u romana yansıtır. Râkım Efendi

⁷⁵ M. Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., 5. Baskı, Ağustos 2015, s.259.

⁷⁶ Mehmet Kaplan, "Türk Edebiyatında İstanbul", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Dergâh Yay., 3. Baskı, Kasım 1997, s.48.

⁷⁷ İnci Enginün, "Ahmet Midhat Efendi'nin Gözüyle İstanbul", *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yay., İstanbul, 2000, s. 55.

⁷⁸ Orhan Okay, "a.g.m.", s. 259.

Tophane taraflarında Salıpazarı'na yakın bir mahallede ikamet ederken Avrupaî bir hayat yaşamaya özen gösteren Felâtun Bey'in konağının ise yine Tophane'de olmakla birlikte Râkım'ın evinin aksine Beyoğlu'na daha yakın bir yerdedir ki bu iki farklı zihniyet birbirine zıt iki semt üzerinden verilmeye çalışılır. *Karnaval* romanı ise Beyoğlu'ndaki Avrupaî yaşayışın en canlı şekilde anlatıldığı roman olarak dikkat çeker. *Karnaval*, *Müşâhedât* gibi romanlarında Beyoğlu'na has gözlemlerini aktaran Ahmet Midhat Efendi, buradaki eğlence hayatını, kahveler, gazinolar, tiyatrolar vb. gibi mekânlar düzleminde aktarır. Ahmet Midhat Efendi romanlarında geçen kahve gazino, mağaza, otel gibi mekânların 19. yüzyıl sonundaki hâlihazırdaki durumlarıyla ele alarak bilgiler vermeyi de ihmal etmez. İstanbul, Ahmet Midhat Efendi'nin romanlarında "tarihi, folklorü, alafranga ve yeni medenî tipiyle insanı, semtleri, denizi, yalısı, konağı hâsılı bütün varlığıyla"⁷⁹ yer alır. Aynı zamanda onun eserleri yazarın yaşadığı devri yansıtan eserler özelliğini taşımasının yanı sıra sosyolojik ve otobiyografik açıdan değerlendirilmeye de uygun eserler olması dolayısıyla önem teşkil eder.⁸⁰

Mehmet Kaplan; Abdülhak Hâmid, Recaizâde Ekrem, Sami Paşazâde Sezaî gibi isimlerin tabiata Batılı romantiklerin gözüyle baktığını ifade eder. Hâmid, Garâm'da Çamlıca'da geçen bir aşk macerasını anlatırken, Samipaşazâde Sezaî'ye yazdığı mektuplarda da Çamlıca'yı över. Rezaizâde Ekrem'in "Hulyada Bir Temâşâ", "Mağruka", "Yakacık'ta Akşamdan Sonra Bir Mezarlık Âlemi", "Küçüksu'da Bir gece" gibi şiirleri tabiat, aşk ve ölüm konuları düzleminde romantik anlayışla yazılmış, Recaizâde Ekrem'in tabiat intibalarını içeren şiirlerin başında gelir. *Nijad Ekrem* adlı kitabında ise kırk iki sayfalık bir İstinye tasviri vardır.⁸¹ Ekrem'in *Araba Sevdası* romanındaki Çamlıca tasvirleri ise Namık Kemâl'in *İntibah* romanındaki tasvire nazaran daha gerçekçidir.⁸² Romanda realist bakış açısıyla Çamlıca başta olmak üzere Şehzadebaşı, Direklerarası, Fenerbahçe, Beyazıt, Bulgurlu gibi yerler ayrıntılı bir şekilde anlatılır. Sami Paşazâde Sezaî'nin *Sergüzeşt* ve *Küçük Şeyler* adlı eserlerinde İstanbul'a ait manzara ve tasvirlerle rastlanır. Mehmet Kaplan *Sergüzeşt*'teki tasvirlerin *Araba*

⁷⁹ Mehmet Doğanay, *Ahmed Midhat Efendi'nin İstanbul'u*, İ.B.B Kültür A.Ş. Yay., 1. Baskı, Ağustos 2008, s. 151.

⁸⁰ Sema Ugurcan, "Yeni Türk Edebiyatında Önemli Bir İsim: Ahmet Midhat Efendi", *Edebiyatımız II Yazarlar Meseleler*, Dergâh Yay., 1. Baskı, Kasım 2012, s. 11.

⁸¹ Mehmet Kaplan, "Türk Edebiyatında İstanbul", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Dergâh Yay., 3. Baskı, Kasım 1997, s. 50.

⁸² Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., 5. Baskı, Ağustos 2015, s. 260.

Sevdası’na nazaran daha renkli ve canlı olduğunu ifade eder.⁸³Realist edebiyatın ilk örneklerinden biri sayılan *Karabibik*’in⁸⁴ yazarı Nâbizâde Nâzım’ın *Zehra* adlı romanı Boğaziçi tasvirleriyle başlar, İstanbul’un çeşitli semtlerini romanda görebilmek mümkündür. Mizancı Murat’ın *Turfan’da mı Turfa mı?* adlı eserinde ise Tanzimat döneminin İstanbul’u vardır.

Servet-i Fünûn dönemi yazarlarında ise İstanbul hemen hemen her eserde bir mekân ve eserlerde vakaların geçtiği yer olarak karşımıza çıkar. Servet-i Fünûn edebiyatına İstanbul daha çok Boğaziçi ve Beyoğlu bölgeleriyle yansımalar bulur. Özellikle Boğaziçi Servet-i Fünûn edebiyatçıları için büyük önem teşkil eder ve Servet-i Fünûn romanında Boğaziçi ana mekân hükmündedir, denilebilir. Murat Koç, sosyal baskıdan uzaklaşmak isteyen dönemin şair/yazarlarının bir kısmının Boğaziçi’ne yerleştiğini ve Boğaziçi’nin küçük ve günlük hassasiyetlerin yaşandığı bir mekân haline geldiğini ifade eder. Koç’a göre Boğaziçi, bir kaçış mekânı olmasının yanı sıra “Servet-i Fünûn edebiyatının dar mekândan ve onun dramatik geriliminden kurtaran en önemli unsur[dur].”⁸⁵ Diğer yandan Beyoğlu ise Servet-i Fünûn romanında daha çok eğlence hayatının verildiği bir mekân olarak yerini alır. Halit Ziya eserlerinde İstanbul’a en çok yer veren sanatçı olarak dikkat çekerken, İzmir’de yazdığı *Sefile*, *Nemide*, *Ferdi ve Şürekası*, *Bir Ölümlü Defteri* gibi romanlarının da mekânı İstanbul’dur. *Nesli Ahir*’de II. Abdülhamit döneminin İstanbul’unu anlatılırken, *Aşk-ı Memnu*’da ana mekân Boğaziçi’dir. *Kırk Hayatlar*’da Şişli, Nişantaşı gibi semtler ön plana çıkar. *Mai ve Siyah*’ta Ahmet Cemil’in gözünden İstanbul yansıtılmaya çalışılır. İstanbul’un eğlence hayatı ve Beyoğlu roman daha çok Raci vasıtasıyla yansıtılmasının yanı sıra Tepebaşı Bahçesi, Taksim Bahçesi gibi mekânlar Ahmet Cemil ve Hüseyin Nazmi’nin gitmekten hoşlandığı mekânlardır.⁸⁶ *Mai ve Siyah* aynı zamanda Servet-i Fünûn şiirinin romanıdır.⁸⁷ Mehmet Rauf’un en önemli eseri konumunda bulunan *Eylül* romanında Boğaziçi ön plandadır. Suat ile Süreyya’nın Boğaz’da kiraladıkları yalı Yenimahalle’dedir. Mehmet

⁸³ Mehmet Kaplan, “a.g.m.”, s.50.

⁸⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mehmet Kaplan, “Karabibik”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, Dergâh Yay., İstanbul, 1976, s.384-391.

⁸⁵ Murat Koç, *Yeni Türk Edebiyatı’nda Boğaziçi ve Boğaziçi Medeniyeti*, Eren Yay., İstanbul, 2005, s.45-46.

⁸⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Hüseyin Kıyak, *Halit Ziya Uşaklıgil’in Romanlarında İstanbul*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

⁸⁷ Kenan Akyüz, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995, s. 112.

Rauf, *Ferda-yı Garam*, *Genç Kız Kalbi*, *Karanfil ve Yasemen*, *Böğürtlen*, *Son Yıldız* gibi eserlerinde Boğaziçi, Tarabya, Beyoğlu, Nişantaşı gibi semtlerde yaşanan lüks hayat yansıtır. Orhan Okay'a göre Servet-i Fünûn romanında "özellikle Halid Ziya ve Mehmet Rauf gibi önde gelen yazarların eserlerinde sosyal çevre ile kahramanların karakter ve davranışları arasındaki ilişkilerin belirtilmesi önem taşıdığından İstanbul ve semtleri bu açıdan daha da fonksiyonel bir önem kazanmıştır."⁸⁸

Tevfik Fikret'in "Sis" şiiri ise Ahmet Hamdi Tanpınar'a göre "II. Abdülhamid devri romanı"dır.⁸⁹ Fikret İstanbul'u "Sis"in ardından görür ve İstanbul'u bu şiirle lanetler. "Sis" Tevfik Fikret'in İstanbul'a bakışını göstermesi açısından önemlidir. Bu bakış kötümser bir bakıştır. "Sis şiirinde Fikret'in kötümserliği, İstanbul'u maddî, manevî bütün varlığına karşı duyulmuş kuvvetli bir nefret halinde kendini gösteri[r]." Mehmet Kaplan, Türk edebiyatında ilk defa İstanbul'un Sis şiiriyle "menfûr ve mel'un" bir şehir olarak ele alındığı ifade eder.⁹⁰ Fikret'ten önce de şairlerin devirlerini tenkit ettiği şiirler yazdıklarını belirten Kaplan, Fikret'in yazdığı "Sis" şiirinin bunların arasında en kuvvetlisi ve en sanatkârane olanı olduğunu da ifade eder.⁹¹

Hüseyin Rahmi Gürpınar romanlarının çoğunu Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde kaleme almıştır. O romanlarında "İstanbul'u geçirdiği buhranları da ifade ederek bir sosyal tarihçi dikkatiyle"⁹² ele alır ve onun romanları "söz konusu tarihsel sürecin edebi kayıtları[dır]."⁹³ Hüseyin Rahmi Gürpınar'a kadar İstanbul'un daha çok Beyoğlu ve Boğaziçi gibi önde gelen bölgelerinin sıklıkla yer aldığı görülür. Hüseyin Rahmi ise İstanbul'un kenar mahallelerini ve sur içi İstanbul'u eserlerinde en çok işleyen yazar olarak dikkat çeker.⁹⁴ Onun eserleri aynı zamanda İstanbul folklorü açısından önem teşkil ederken o, şehir hayatını "realist, alaycı ve tenkitçi bir görüş" ile eserlerine yansıtır.⁹⁵ Kaleme aldığı eserleriyle "İstanbul tarihçisi" sayılabilecek bir kimlik çizerek

⁸⁸ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., 5. Baskı, Ağustos 2015, s. 260-261

⁸⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, "Fikret Hakkında", *Edebiyat Üzerine Makaleler*, haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yay., 11. Baskı, Eylül 2015 s. 273-274

⁹⁰ Mehmet Kaplan, *Şiir Tahlilleri I*, Dergâh Yay., 27. Baskı, İstanbul, 2010, s. 110.

⁹¹ Mehmet Kaplan, *Tevfik Fikret: Devir-Şahsiyet- Eser*, Dergâh Yay., 18.Baskı, İstanbul, Ekim 2014, s. 148.

⁹² Mehmet Kaygana, "Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın Romanlarında İstanbul", *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, ed. Erol Ülgen, Emin Özbaş, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 647.

⁹³ Mehmet Kaygana, "a.g.m.", s. 659.

⁹⁴ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., 5. Baskı, Ağustos 2015, s. 261.

⁹⁵ Mehmet Kaplan, "Türk Edebiyatında İstanbul", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Dergâh Yay., 3. Baskı, Kasım 1997, s. 51.

eserlerinde İstanbul halkının hemen her kesimine yer veren sanatçı eserleriyle İstanbul'un peyzajını çıkarır.⁹⁶

Ahmet Rasim ise eserlerinde İstanbul hayatını geniş bir perspektifle yansıtan önemli sanatçılardandır.⁹⁷ Ahmet Rasim yazılarında 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı İstanbul'unu iki kısma ayırır: Geleneğin hâkim olduğu bir hayatın yaşandığı Eski İstanbul ve Avrupaî hayat tarzının egemen olduğu, Batılı tarzda hayat sürdürenlere ev sahipliği yapan Beyoğlu ve Galata civarı.⁹⁸ Onun yazıları İstanbul'un sosyo-kültürel tarihi açısından büyük bir öneme sahiptir. O eserlerinde İstanbul'u her haliyle yansıtır. Bir İstanbul yazarı olan Ahmet Rasim'in eserlerini "sıkarsak, İstanbul'un kokusu, ıtır damlar" şeklinde değerlendiren Reşat Ekrem Koçu, onun eserlerine yansıyan İstanbul'u şöyle özetler:

"Ahmed Rasim'in yazılarında, bilhassa İstanbul, sokakları, evleri, âbide ve umumî müesseseleri, meyhâne ve batakhâneleri, mesire yerleri, vapurları ve kayıkları, tramvay ve arabaları, bir kelimede toplarsak manzara ve insanları ile sesli ve renkli bir film halinde akmaktadır. Balıkçılar, tulumbacılar, serseriler, kumarbazlar, devrin tanınmış simaları, sanatkârları, mahalle arasında yükselen kadın ve çoluk çocuk sesleri, yangınlarda, gece baskınlarında, meyhâne kavgalarında yükselen karışık, annim sesler, tabaka tabaka, sınıf sınıf, yaş yaş bütün bir İstanbul, Ahmed Rasim'in yazılarında en öz dilleri, şiveleri, argolarile konuşurlar."⁹⁹

Şerif Aktaş, Ahmet Rasim'in yazılarında kullandığı Türkçe'nin 19. yüzyıl sonu 20. yüzyıl başı İstanbul'da konuşulan Türkçeyi yansıtmaması açısından, bir *linguistique* araştırmalara kaynak teşkil etmesi açısından değerinin bulunduğu işaret eder.¹⁰⁰

II. Meşrutiyet'ten sonra İstanbul'dan oldukça fazla bahseden bir şair de Mehmet Akif'tir. Mehmet Kaplan, Akif'in İstanbul'u semt semt sokak sokak dolaşp gözlemlerini realist bir tavırla nazmettiğini ifade eder.¹⁰¹ Mehmet Akif Safahat'ta bizlere İstanbul'un geçirdiği çeşitli safhaları aktarır. İnci Enginün'e göre Safahat'ta "İstanbul'u bir kâbus gibi örten istibdat idaresi ve onu takip eden II. Meşrutiyet'in ilânıyla gelen coşkunluk veya

⁹⁶ Selim İleri, "Gürpınar, Hüseyin Rahmi", *DBİA*, İstanbul, 1994, s.455- 457.

⁹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Çilem Tercüman, *Ahmet Rasim'in İstanbul'u*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, Ağustos 2008.

⁹⁸ Şerif Aktaş, *Ahmed Râsim'in Eserlerinde İstanbul*, Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1988, s. 701

⁹⁹ Reşat Ekrem Koçu, "Ahmed Rasim", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 1958, s. 443.

¹⁰⁰ Şerif Aktaş, *Ahmed Râsim'in Eserlerinde İstanbul*, Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1988, s. 706.

¹⁰¹ Mehmet Kaplan, "Türk Edebiyatında İstanbul", *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Dergâh Yay., 3. Baskı, Kasım 1997, s. 54.

çılgınlıklar içinde hürriyeti idrak eden bu şehrin kozmopolit halkı birbirinden farklı mekânlarda, değişik hayat sahnelerinde anlatılır.”¹⁰² Onun şiirlerine bakıldığında “şehir günlüğü” mahiyetinde olduğu görülür.¹⁰³ Safahat’ın ilk cildinde Fatih Cami’nin tasvirleri vardır. “Hasır”, “Meyhane”, “Mezarlık”, “Bayram”, “Seyfi Baba” gibi şiirlerinde İstanbul’un çeşitli açılardan panoramasını gözler önüne serer. Süleymaniye Kürsüsünde bölümünde ise II. Meşrutiyet İstanbul’unun durumu yansıma bulur.

Yahya Kemâl şiirlerinde İstanbul’a en çok yer veren şairlerin başında gelir.¹⁰⁴ Yahya Kemâl için İstanbul’un, Türk tarihinin ve medeniyetinin “kemale ermiş bir terkibi” olduğunu ifade eden Mehmet Kaplan, Yahya Kemâl’in şiirlerindeki İstanbul’u şu şekilde değerlendirir:

“Yahya Kemâl’in şiirlerinde İstanbul, fetih destanı ve tarihinin yaşama şevkiyle dolu demleri, her biri ayrı bir hava ve ruh taşıyan semtleri, büyük mimarî eserleri, besteleri, çehrelerinde ve seslerinde onu aksettiren kadınları, fakirde olsa, asil bir ruh taşıyan Müslüman halkıyla, ebedî bir güzelliğe kavuşur.”¹⁰⁵

Deneme, hatıra ve şiirlerinin en canlı damarı, “İstanbul’un aktığı damar”¹⁰⁶ olan Yahya Kemâl, Ahmet Hamdi Tanpınar’a göre “İstanbul’un şairi”dir.¹⁰⁷ İstanbul, Yahya Kemâl için “Müslüman Türk medeniyetinin bütün asabiyetini, idrakini, sanatını ve zevkini hafızasında saklayan bir şehirdir.”¹⁰⁸ O, şiirlerinde İstanbul’u semtleriyle “beşerileştirmiş” ve özellikle Üsküdar’ı kendisinden önceki şairlerden daha farklı bir şekilde değerlendirmiştir.¹⁰⁹ O “İstanbul’un birçok semtini, tarihi, milli ve beşeri duygularla birleştirerek ölümsüzleştirmiştir.”¹¹⁰ “Bir Tepeden” şiiri onun İstanbul

¹⁰² İnci Enginün, “Safahat’ta İstanbul’un Romanı”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yay., İstanbul, 2000, s.179-180.

¹⁰³ Mehmet Narlı, “Şiir ve Şehir: Divan Şiirinden Cumhuriyet Şiirine”, *Hece: Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili Özel Sayısı*, S.150-151-152, 2009, s. 305.

¹⁰⁴ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., 5. Baskı, Ağustos 2015, s. 263.

¹⁰⁵ Mehmet Kaplan, “Türk Edebiyatında İstanbul”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Dergâh Yay., 3. Baskı, Kasım 1997, s. 55.

¹⁰⁶ Mehmet Narlı, “Şiir ve Şehir: Divan Şiirinden Cumhuriyet Şiirine”, *Hece: Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili Özel Sayısı*, S.150-151-152, 2009, s. 306.

¹⁰⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Yahya Kemal, Şiirleri ve İstanbul”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yay., 11. Baskı, Eylül 2015 s. 351.

¹⁰⁸ Mehmet Narlı, “Üç İstanbul: Yahya Kemal, Orhan Veli ve İlhan Berk’in Şiirlerinde İstanbul”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.20, Aralık 2008, s. 169-170.

¹⁰⁹ Sema Uğurcan, “Yahya Kemal’de Berceste Mısra ve Beyitler Üzerine Bir Deneme”, *Edebiyatımız II- Yazarlar, Meseleler*, Dergâh Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 61.

¹¹⁰ İnci Enginün, “Yahya Kemal Beyatlı’da Tarih ve Milliyet”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yay., İstanbul, 2000, s. 191-196.

hakkındaki en yoğun düşünceleri içeren şiirdir. İstanbul hakkındaki düz yazıları ise “Aziz İstanbul” adlı kitapta toplanmıştır.

II. Meşrutiyetten sonra Türk roman ve hikâyesinin mekânı İstanbul’dan yavaş yavaş Anadolu’ya kayar. Tanpınar, Refik Halit, Yakup Kadri gibi isimlerle birlikte özellikle hikâyede “İstanbul’dan ve imparatorluk merkezinden memlekete doğru” açıldığını ifade eder.¹¹¹ Yahya Kemâl, “Üç Tepe” bildirisinde Namık Kemâl ve neslinin âleme Çamlıca Tepesi’nde baktıklarını, Servet-i Fünûn neslinin ise âleme Tepebaşı’nda baktığını ifade ederken “Yakup Kadri gibi edebiyatın bütün hazlarını aldıktan sonra bezen bir ruh”un yani yeni neslin ise artık Metris Tepe’den bakacağını dile getirir.¹¹² Edebiyatın yavaş yavaş Anadolu’ya kayacak olması yine de İstanbul’un edebiyatta önemli bir mekân olduğu gerçeğini değiştirmez. Halide Edip’in romanlarına bakıldığında İstanbul’un önemli ölçüde yansıdığı görülür.¹¹³ Halide Edip, romanlarında İstanbul’u sosyal hayatın perspektifinden görerek “Seviye Tâlib”, Handan, Mev’ud Hüküm “Râik’in Annesi”, “Sinekli Bakkal”, “Tatarcık”, “Sonsuz Panayır”, “Âkile Hanım Sokağı” gibi romanlarında İstanbul sosyal hayatıyla birlikte yansır. “Ateşten Gömlek”te ise işgal altındaki İstanbul karşımıza çıkar. Eserlerinde daha çok suriçi İstanbul’unun yansıdığını söylemek yerinde olur. Sema Uğurcan, Halide Edip’in eserlerinde Ahmet Midhat Efendi’de olduğu gibi semt-zihniyet ilişkisine dikkat çeker.¹¹⁴

Midhat Cemal Kuntay *Üç İstanbul* adlı tek romanında İstanbul’un II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve Mütareke devri İstanbul’unu sosyal ve siyasi yansımalarıyla gözler önüne serer. Yakup Kadri yazdığı eserleriyle sosyal ve siyasi dönüşümler anlamında İstanbul’un panoramasını çizen bir başka yazardır. *Kiralık Konak*, İstanbul’un değişen değerleri ışığında geleneksel Osmanlı ailesinin dağılışını konu edinirken *Hüküm Gecesi*, İttihat ve Terakki İstanbul’unu konu edinir. *Sodom ve Gomore* özellikle Şişli ve Beyoğlu’nda yaşayan insanların Mütareke yıllarında yaşadığı ahlaki çöküş ile birlikte ele alındığı görülür. *Hep O Şarkı*, Abdülmecid, Abdülaziz ve Abdülhamid devirlerinin

¹¹¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Türk Edebiyatında Cereyanlar” *Edebiyat Üzerine Makaleler*, haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yay., 11. Baskı, Eylül 2015 s. 122.

¹¹² Yahya Kemâl, “Üç Tepe”, *Eğil Dağlar*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Yay., İstanbul, 1966, s. 295-299.

¹¹³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Sema Uğurcan, “Halide Edip Adıvar’da İstanbul”, *Edebiyatımız II- Yazarlar, Meseleler*, Dergâh Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 338- 346.

¹¹⁴ Sema Uğurcan, “a.g.m.”, s. 342.

İstanbul havasını taşıyan romanıdır. *Nur Baba*, bir Bektaşî tekkesini konu edinirken *Panorama I* ve *II* eserlerinde ise Cumhuriyet devrinden 2. Dünya Savaşı sonrası döneme olmak üzere İstanbul'un yansımalarını görmek mümkündür.

Peyami Safa'nın ise tüm romanlarının İstanbul'da geçtiği görülür. *Dokuzuncu Hariciye Koğuşu*, *Canan*, *Sözde Kızlar*, *Bir Tereddüdün Romanı*, *Mahşer*, *Biz İnsanlar*, *Fatih Harbiye*, *Matmazel Noralya'nın Koltuğu*, *Yalnızız* romanlarında İstanbul'un "muhafazakâr ve alafranga hayatının çekişmelerini, mekân zıtlıklarına bağlayarak ve Doğulu kalma ile Batılılaşma arasında bir sentez arayarak anlatır."¹¹⁵

Hikâyelerinde İstanbul'u en çok işleyen yazarın ise Sait Faik olduğu söylenebilir. O, İstanbul'un sıradan insanını konu edinir ve kendisi ile özdeşleştirerek İstanbul'u anlatır. Semtler hikâyelerin içinde bir dekor hükmünde değil aksine canlı birer unsur olarak karşımıza çıkar. Nitekim "onun İstanbul'u yaşayan İstanbul'dur, bir nostalji veya daüssıla şehri değildir."¹¹⁶

Mehmet Kaplan'a göre Cumhuriyet döneminde İstanbul'un doğal güzelliklerini ve ve eski İstanbul hayatının akislerini en geniş şekilde ve en güzel biçimde aktaran yazarlar Abdülhak Şinasi Hisar ve Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Abdülhak Şinasi Hisar, *Boğaziçi Mehtapları* ve *Boğaziçi Yalıları- Geçmiş Zaman Köşkleri* gibi eserlerinde baştan başa Boğaziçi hayatını anlatır. Boğaziçi insanın tüm yönleriyle birlikte eserlere yansıdığı görülür. *Çamlıca'daki Eniştemiz*, *Ali Nizami Bey'in Alafrangalığı ve Şeyhliği*, *Fehim Bey ve Biz* adlı romanlarında da Çamlıca, Boğaziçi, Büyükkada odağında Osmanlı'nın son yıllarının hayatının yansımalarını ve eski yalı, köşk ve konaklarda yaşanan hayatın izlerini görürüz.¹¹⁷

Romanlarında İstanbul'a geniş bir şekilde yer veren en önemli romancılardan biri de Ahmet Hamdi Tanpınar'dır. Sanatçının özellikle *Huzur* romanı İstanbul'a yer vermesi açısından Türk edebiyatının önde gelen romanları arasında yerini alır. Tanpınar, kadar hiç kimse "havselayı zorlayan sanat ve kültür derinliğiyle, güzellik hissiyle ve bir 'iç vizyonla' İstanbul'un 'apoloji'sini yapmamış, bu şehir büyük bir mazinin, büyük bir

¹¹⁵ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., 5. Baskı, Ağustos 2015, s. 262.

¹¹⁶ Yeşim Özdemir, *Sait Faik'in İstanbul'u*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, 2008, s. 79.

¹¹⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şafak Güneş, *Abdülhak Şinasi Hisar'ın İstanbul'u*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, 2008.

medeniyetin, tarihî eserlerin ve hatıraların şehri olarak görmemiş, kendi sanatkârane hülyalarının, ilhamlarının, tahassüslerinin, duygu ve düşüncelerinin kaynağı hâline getirmemiştir.”¹¹⁸ Birol Emil, *Huzur* romanındaki İstanbul’un tabiat ve iklim tasvirlerini şu şekilde değerlendirir:

“Huzur’un tabiat ve iklim tasvirleri, mübalâğasız söyleyelim, hiçbir ressam fırçasının çözmeye muktedir olamayacağı bir renk, çizgi, şekili hareket ve derinlik kompozisyonu hâlinindedir. (İstanbul bilhassa Boğaziçi tasvirlerinden bahsediyorum.) Bunda şüphesiz Tanpınar’ın ‘saf şiir muhneyyilesi’nden doğan parıltı imajlarının büyük rolü vardır.”¹¹⁹

Tanpınar’ın eserlerindeki İstanbul’un semtleri farklı özellikleriyle ve anlamlarıyla işlenerek yazarda bıraktığı izlenim ile birlikte verilir¹²⁰. Birol Emil, Türk edebiyatında vatanın ve İstanbul’un sesisinin Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Huzur* romanında bulunduğu da altını çizer.¹²¹ Tanpınar’ın diğer romanlarında da İstanbul’un yansımalarına görebilmek mümkündür.

İstanbul birçok romancıya ilham kaynağı olup romanlarının mekânını teşkil eden bir şehir olmuştur. Ziya Osman Saba şiirlerinin yanında hikâyeci kimliğiyle de İstanbul’a yer veren sanatçıdır.¹²² Attila İlhan hem şiirlerinde hem romanlarında İstanbul’a yer vermesi açısından dikkat çeken bir diğer yazardır. Bunların dışında Orhan Kemal, Yusuf Atılgan, Orhan Pamuk, Selim İleri ve daha pek çok sanatçı eserlerinde İstanbul’a yer verir.

Şiir alanında Cumhuriyet döneminde öncelikle İstanbul’u yoğun bir şekilde işleyen yazar olarak Orhan Veli’den söz edilmesi gerekir. Garip şairlerinin İstanbul’unun “küçük adam”ın yaşadığı yer olduğunu ifade eden Mehmet Narlı’ya göre Orhan Veli’nin şiirlerinin “mekânsal ve tematik açıdan Sait Faik hikâyelerinin simetrisidir.”¹²³ Orhan

¹¹⁸ Birol Emil, “Huzur’un İstanbul’u”, *Ahmet Hamdi Tanpınar*, ed. Abdullah Uçman, Handan İnci, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2010, s. 112-113.

¹¹⁹ Birol Emil, “Huzur’un İstanbul’u”, *Ahmet Hamdi Tanpınar*, ed. Abdullah Uçman, Handan İnci, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2010, s. 133

¹²⁰ Ahmet Hamdi Tanpınar’ın İstanbul semtleri izlenimleri için bkz: Mehmet Samsakçı, “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Eserlerinde İstanbul Semtleri”, *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 909-924.

¹²¹ Birol Emil, “a.g.m.”, s. 138.

¹²² Ayrıntılı bilgi için bkz. Suzan Demirci, “Ziya Osman Saba’nın Değişen İstanbul’u”, *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, ed. Erol Ülgen, Emin Özbaş, Beşir Kitabevi, İstanbul 2009, s. 307-328.

¹²³ Mehmet Narlı, “Üç İstanbul; Yahya Kemal, Orhan Veli, İlhan Berk’in Şiirlerinde İstanbul”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S. 20, Aralık 2008, s. 164.

Veli'nin *İstanbul'u Dinliyorum*, *İstanbul Türküsü*, *Galata Köprüsü*, *Bir Şehri Bırakmak* gibi şiirlerinde İstanbul'un açıkça konu ve tema olarak yer alırken bazı şiirlerinde İstanbul dekor olarak yer alır. Onun şiirlerinde geçen İstanbul'un çeşitli yer ve bölgeleri (Degüstasyon, Kapalı Çarşı, Çamlıca, Galata, Gökusu v.d) Orhan Veli muhtemelen sık gittiği mekânlar olduğunu düşünen Özlem Demirel, Orhan Veli'nin "İstanbul'u hissederek yaşadığını, bu şehrin seslerini ve kokusunu duyduğunu, tüm gerçekliğiyle bu şehri gördüğünü, ona dokunabildiğini ve İstanbul'un Orhan Veli'nin şiirlerinde bir hayat tarzı olarak yer aldığını söy[ler]"¹²⁴ Sadece Garip şairleri değil, Cumhuriyet dönemi edebiyatının neredeyse tüm şairleri İstanbul'u anlatmaya ve şiirlerinde mekân olarak kullanmaya devam ederler. Orhan Okay, İstanbul'un Cumhuriyet sonrası şiirde; günlük hayatın akışı, insanlar ve semtler; tabii güzellikler; şehrin tarihi yapısı; İstanbul'un güzelliklerinin aşkla terkibi; İstanbul'un kaybolan geçmişine ve değerlerine hasret konuları düzleminde yer aldığını ifade eder; diğer yandan İstanbul'u karamsar bir bakış ile ele alan şairlerin varlığına dikkat çeker.¹²⁵ Necip Fazıl, Nazım Hikmet, Behçet Necatigil, Fazıl Hüsnü Dağlarca, Orhan Seyfi Orhon, Ahmet Hamdi Tanpınar, Özdemir Asaf, Ataul Behramoğlu gibi ve burada zikredemediğimiz birçok isimlerin şiirlerinde İstanbul'un akislerini görebilmek mümkündür.

Cumhuriyet Dönemi edebiyatında İstanbul sadece roman, şiir hikâye gibi türlere değil, deneme, fıkra, hatıra gibi türlerde de İstanbul'un büyük bir yer tuttuğunu söylemek gerekir. Şehir hayatını her yönüyle ele alan *Şehir Mektupları*, *Gülüp Ağladıklarım*, *Eşkal-i Zaman*, *Falaka* gibi eserleriyle Ahmet Rasim başta olmak üzere, *İstanbul Kazan Ben Kepçe*, *İstanbul Yazıları*, gibi eserleriyle Servet Muhtar Alus; *Boğaziçi Yakından* adlı eserleriyle Ruşen Eşref; *Boğaziçi Şingir Mingir*, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, *Kahveler Kitabı* gibi eserleriyle Salâh Birsal gibi daha birçok isim İstanbul'un dönem tarihine ışık tutan, kültürel birikimini ve şehir belleğini yansıtan deneme, hatıra, fıkra gibi türlerde eserler kaleme alan şahsiyetlerdir. Deneme türünde özellikle Ahmet Hamdi Tanpınar'ın *Beş Şehir* adlı eserindeki İstanbul bölümü, "Tanpınar'ın ve Türk edebiyatının en uzun denemesidir" ve Tanpınar, "İstanbul'da mekândan, peyzajdan, sanat eserlerinden

¹²⁴ Özlem Demirel, "Orhan Veli'nin Şiirleri Üzerine İstanbul ve Dil Ekseninde Bir Değerlendirme" *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, edt. Erol Ülgen, Emin Özbaş, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 342.

¹²⁵ Orhan Okay, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., 5. Baskı, Ağustos 2015, s. 263.

hareketle tarihî şahıslara gider.”¹²⁶ Diğer yandan Reşat Ekrem Koçu, *İstanbul Ansiklopedisi* ile İstanbul’un ansiklopedisini oluşturmuştur.

2. REFİK HALİT KARAY’IN ROMANLARINDA TOPLUMSAL DEĞİŞİM ve MEKÂNSAL DÖNÜŞÜM SÜRECİNDE İSTANBUL

Refik Halit Karay’ın romanların bir mekân/şehir olarak İstanbul oldukça canlı ve gerçekçi biçimde yansıma alanı bulur. Zaten Refik Halit Karay, İstanbul’a dair hatıralarını, izlenim ve gözlemlerini anlattığı fıkra/denemelerinde bir şehir olarak İstanbul’u ayrıntılı biçimde anlatır, tasvir eder. Bu eserlerden hareketle Osmanlı Devleti’nin son dönemleriyle, erken dönem Cumhuriyet yılları İstanbul’un, özellikle mekânsal unsurlarına ilişkin birçok bilgiye elbette ulaşılabilir. Yazarın romanlarında İstanbul, ne kadar canlı ve gerçekçi biçimde sunulursa sunulsun bu eserlerin, kurgusal metinler oldukları unutulmamalıdır. Nitekim çalışma devam ederken, kültür ve medeniyet tarihi kaynaklarından yararlandığımızda romanda sözkonusu edilen mekânların büyük çoğunluğunun gerçekten hareketle kurgulandığı tespit ettik. Ancak bazı mekân unsurlarına dair hiçbir bilgiye rastlanmamış olması, bu mekânın kurgusal/hayali olmasıyla ilişkili olduğu kadar, mekâna ait bilginin kayda geçmemiş olmasının da ihtimal dâhilinde olduğunu düşündürür.

Refik Halit Karay’ın romanlarında İstanbul birebir dönem mekânlarıyla yansımıştır, yansımıştır fakat bunlar gerçeğin birebir yansıtılmasıdır demek mümkün değildir, zira incelediğimiz metinlerin kurmaca olması, bize metinler her ne kadar gerçeğe yakın mekân unsurları sunarsa sunsun bunları gerçek kabul etmek kurgusal metinlerin anlayışına ters düşer. Umberto Eco bu hususta “her anlatı dünyasının, asalak biçimde, ona art olan oluşturan gerçek dünyaya dayandığını” belirtir.¹²⁷ Bu yüzden “sanat eserlerindeki unsur ya da argümanların gerçeğin birebir kopyası değil, gerçeğe uygun oldukları söylenebilir.”¹²⁸ Kurmaca ya da edebi metinler gerçeğin az ya da çok değişim ve dönüşüme tabi tutularak oluşturan metinlerdir.¹²⁹ Yine bu noktada Refik Halit’in

¹²⁶ Sema Uğurcan, Tanpınar’a “Şehirlerin Söylediği Tarih”, *Edebiyat Tarih İlişkisi*, Dergâh Yay., Kasım, 2012, s. 205.

¹²⁷ Umberto Eco, *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, çev. Kemal Atakay, Can Yay., İstanbul, 2009, s. 107.

¹²⁸ Mehmet Güneş, *Sabahattin Ali’nin Eserlerinin Kaynakları: Roman Hikâye ve Şiirlerinde Biyografik Unsurlar*, Hece Yay., İstanbul, 2017, s. 13.

¹²⁹ Mehmet Güneş, *a.g.e.*, s. 12.

romanlarındaki İstanbul dünyası, Refik Halit Karay'ın gerçeği az ya da çok bir şekilde değişim/dönüşüme uğratarak oluşturduğu İstanbul'dur.

Karay'ın romanlarına bakıldığında romanlarının önemli bir kısmının mekânının İstanbul olduğu gözlerden kaçmaz.

İstanbul'un Bir Yüzü (1920), *Anahtar* (1941), *Bu Bizim Hayatımız* (1947), *Bugünün Saraylısı* (1954), *Kadınlar Tekkesi* (1954), *Dört Yapraklı Yonca* (1957), *Sonuncu Kadeh* (1965), *Yerini Seven Fidan* (1977), *Ayın On Dördü* (1980), *Ekmek Elden Su Gölden* (1985) romanlarının vakaları doğrudan İstanbul'da cereyan eder.

Yezidin Kızı (1937), *Çete* (1939), *Sürgün* (1941), *Nilgün: "Türk Prensesi Nilgün"*, *"Mapa Melikesi Nilgün"*, *"Nilgünün Sonu"* (1950-1952), *Yer Altında Dünya Var* (1953), *Dişi Örümcük* (1953), *2000 Yılın Sevgilisi* (1954), *İki Cisimli Kadın* (1955), *Karlı Dağdaki Ateş* (1956), *Yüzen Bahçe* (1981) romanları ise ana planda İstanbul'u mekân edinmeyen lakin roman kişilerinin daha önceden İstanbul'da yaşadığı, belli bir dönem İstanbul'daki hayatından bahsedilen/kesitler verilen, roman kişilerinin İstanbul ile bir şekilde bağlantısının bulunduğu/ İstanbullu kahramanların olduğu romanlardır. Bazı romanlarda ise İstanbul sadece yer ismi şeklinde romanlarda yer bulur.

Yazar doğup büyüdüğü, bir dönem ayrı kalmak zorunda olup sonra tekrar kavuştuğu İstanbul'unu eserlerinde işlemiş, romanlarında mekân unsuru olarak yer vermiştir. Onun eserlerinde İstanbul, çalışmamızda çeşitli konu başlıkları altında incelenir. Bu başlıklar şunlardır: İstanbul'daki Tarihî Yapılar/Eserler; İstanbul'daki Kurumsal Yapı ve Mekânlar; İstanbul'da Eğlence Hayatı ve Mekânları; İstanbul'daki Alışveriş Yerleri; İstanbul'da İkamet Kültürü ve Meskenleri, İstanbul'da Ulaşım ve Ulaşım Araçları; İstanbul'da Yaşayan Gayrimüslim ve Yabancı Unsurlar.

2.1. İSTANBUL'DAKİ TARİHİ YAPILAR/ESERLER

İstanbul'daki tarihi yapılar/eserlerin Refik Halit Karay'ın romanlarında İstanbul'un şehir hayatının bir parçası olduğu görülür. Tarihi yapılar/eserler Refik Halit'in romanlarında mekân olarak da karşımıza çıktığı gibi söz konusu yapıların roman kişileriyle doğrudan veya dolaylı yoldan bir ilgisi bulunur. Diğer yandan yapıların romanlarda yer tarifi için yer aldığı da görülür. Romanlardaki tarihi yapılar eserler şu başlıklar altında irdelenir: *Saraylar ve Köşkler*, *Mabet Mekânları*, *Mezarlılar-Türebeler*, *Sebil ve Çeşmeler*, *Diğer Yapılar*.

2.1.1. Saraylar ve Köşkler

İstanbul'daki saraylar ve köşkler İstanbul'un önemli tarihî yapılarını teşkil eder. Tarihi yapılar/eserler konu başlığı altında incelenen, romanlarda yer verilen saraylar şunlardır:

2.1.1.1. Dolmabahçe Sarayı

Sultan Abdülmecid tarafından yaptırılan Saray 7 Haziran 1856 yılında açılmıştır. Yapıldığı tarihten itibaren 1924 yılına kadarki olan süreçte geçen altmış sekiz yılın otuz beş yılında Osmanlı padişah ve Hanedan kişileri tarafından kullanılan saray, altı padişaha ve son halife Abdülmecid Efendi'ye de ev sahipliği yapar.¹³⁰ Dolmabahçe Sarayı, Refik Halit Karay'ın romanlarında İstanbul'un en sık anılan tarihi yapılarından biridir.

Bugünün Saraylısı'nda Dolmabahçe Sarayı eğlence mekânı olarak geçer. Sarayda “1946 senesi Nisanının 7'nci pazar gecesi” ülkeye gelen Amerikan filosu şerefine bir balo tertip edilir.¹³¹ Ata Efendi ve Ayşen de baloya Doktor Kaynarsu ile beraber katılır. Ata Efendi'nin Saray hakkındaki izlenimleri ve düşünceleri bu bahiste önem teşkil eder. Ata, Saray'ın Cumhuriyet öncesi dönemle Cumhuriyet sonrasındaki aldığı vaziyeti adeta kıyaslama yaparcasına düşünür, baloya katılanların dans ederken aldığı vaziyeti “tıkanmış bir musluk çukuruna dolmaya çalışan” suya benzeter. Dolmabahçe Sarayı'nın aldığı hâlihazırdaki vaziyeti Saray'a yakıştıramaz:

¹³⁰ Ayrıntılı bilgi için bkz.: Metin Sözen, “Dolmabahçe Sarayı”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, C. 9, s. 503-507.

¹³¹ Refik Halit, anılarında Amerikan Missouri filusunun İstanbul'a geldiğinde kendisinin de Dolmabahçe Sarayı'nda bulunduğunu yazar. Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 50.

“Vaktiyle bayramlarda muayede için Paşa’nın büyük üniformasıyla aynı saraya gittiğini hatırladı. Acaba taht hangi tarafa kurulurdu? Kahve ocağına ağadan akseden rivayetlere göre, bayramlaşma sırası bando ve mızıka çalarmış; şimdi caz çalmaktadır. Heybetli bina doğrusu! Ata da Amerikalılar gibi tavanları, kubbeyi, avizeyi seyrediyor. Dans edenleri görmek imkânsız... Ortada kütle haline girmiş bir erkek kadın kalabalığı, gayet ağır dönen bir girdaba kapılmışçasına helezonlar çeviriyor; güya tıkanmış bir musluk çukuruna dolmaya çalışıyor; bir türlü menfez bulamıyor. Gördüğü yalnız bir baş yığındır; Sarı Kız’ın o yığına katılmasını haysiyetsizlik sayıyor. Dolmabahçe Sarayı’nın altında meğerse böyle bir gece de yazılmış!” (s.179)

Ata Efendi balodaki insanları ne kadar garipse de kendisi de Berin ile kalabalığın arasında yakınlaşır. Kendi davranışının da farkında olan Ata Efendi bir zamanlar padişahların yaşadığı bu sarayda böyle bir vaziyette bulunacağını hiç düşünmemiştir:

“Hey gidi Dolmabahçe sarayı hey! Her şeyi aklına getirirdi; Abdülhamid’in muayede yaptığı salonda bir gün dekolte bir kadını önüne katıp yapışık vaziyette yarenlik, hatta biraz da korta edeceğini hatır ve hayalinde geçiremezdi” (s.183)

Diğer yandan Ata Efendi Dolmabahçe Sarayı’nda bulunduğuna pişman olur. Zira Ruveyha Paşa ile tanışmalarının kökeni Saray’da paltoların kaybolmasına dayanmaktadır. Dolmabahçe’nin kendisine şans getirmediğini, zaten Saray’ın kimseye yaramadığını düşünür:

“Ayağım kırılıyordu da Dolmabahçe balosuna gitmeseydim! Padişah sarayında Berin aşıftesini sıkıştırmak bana uğur getirmedi. Zaten o saray kimseye yaramıyor... Ne padişahlara, ne de sonradan yerini alanlara! Taşına, temeline hayır dua sinmemiş bu binanın!” (s.236)

Bu Bizim Hayatımız’da ise Mazlum Sami’nin yalısındaki hamamda bulunan “yekpare mermere oyulmuş kayık biçimi banyosu” Dolmabahçe Sarayı’nı yapan Ermeni mimarbaşının yanmış konağından alınıp, bu hamama yerleştirilmiştir. Mazlum Sami babasının bayram günleri Dolmabahçe Sarayı’na bayramlaşma merasimine gittiği hatırlamaktadır. Romanın bir diğer kısmında Mazlum Sami düşünceli bir şekilde yürürken Dolmabahçe meydanına ulaşır. “Saray duvarları arasında uzanan tramvay caddesi”ne (s.189) bakar. Burada bahsi geçen saray yine Dolmabahçe Sarayı olmalıdır. Dolmabahçe Sarayı sözünü ettiğimiz şekillerde romana yansırken, bir mekân olarak romanda yer almaz.

Dolmabahçe Sarayı'ndan *Dört Yapraklı Yonca*'da da bahsedilir. Aslıhan ve Emire'nin Yonca'nın geleceği hakkında konuşurken Yonca'yı belki cumhurreisinin eşi olarak Dolmabahçe Sarayı'nda görülebilme ihtimalini düşünürler. Bu bakış, Dolmabahçe Sarayı'nın idealize edilmesinden ileri gelir.

2.1.1.2. Yıldız Sarayı

II. Abdülhamid Dolmabahçe Sarayı'ndan ayrılarak Yıldız Sarayı'na taşınır ve saray, 19. yy'ın sonlarına doğru son şeklini alır. Abdülhamid zamanında burada Küçük Mabeyin Köşkü, harem binaları, Câriyeler Dairesi, Kızlarağası Köşkü, Şale Köşkü, Yıldız Camii, tiyatro, marangozhane, eczahane, tamirhane, kilithane, çini atölyesi, kütüphane şehzade köşkleri yapılır ve bugünkü hali ortaya çıkar.¹³² Refik Halit'in romanlarında Yıldız Sarayı'nın geçtiği bölümler II. Abdülhamid döneminden ayrı düşünülemez.

Dört Yapraklı Yonca'da Yıldız Sarayı sadece olaylara aracı mekân işlevi görür. Aslıhan ile Sebati Akarsu'nun nişan töreninin olduğu Küçükbebek'teki köşkte tabak, çatal, kadeh gibi takımların “Yıldız Sarayı yağmasından elde edilmiş” kadar güzel, mükemmel ve nadide mallar olduğu bahsedilir. Bu sözler göstermektedir ki Yıldız Sarayı her bakımdan zengin eşya/unsurlarla donatılmıştır. Ne yazık ki bu değerli eşya/nesnelerin birçoğu yağmalanmıştır.

İstanbul'un Bir Yüzü romanında ise geçen tek saray Yıldız Sarayı'dır. Romanda saraydan sadece ‘Yıldız’ şeklinde bahsedilir ve Yıldız Sarayı romanda ‘jurnal’, ‘yağma’ kelimeleri özelinde yansıma bulur. İttihat ve Terakki mensubu olan Kerim Bey'in Yıldız yağmasına karıştığı belirtilir. Ayrıca Settar Efendizade Ahmet Bey'in de Yıldız'a dalkavukluk etmesinin yanı sıra, *Pera Palas*, *Ünyon Fransez* gibi otellerin suvarelerine katılarak ecnebler hakkında saraya aslı astarı olmayan jurnaller verdiğinden de bahsedilir.

¹³² Bülent Bilgin, “Yıldız Sarayı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 43, İstanbul, 2013, s. 541-544.

2.1.1.3. *Beylerbeyi Sarayı*

Sultan Abdülaziz tarafından “Sermimar-ı Devlet” Sarkis Bey Balyan ve kardeşi Agop Bey Balyan’a yaptırılan sarayın yapımı 1864’te tamamlanır. Mimari özellikleriyle ve peyzaj içindeki konumu itibarıyla önemli bir yapıt olan saray, sahilsaray kavramının seçkin örneklerinden biridir.¹³³

Sadece *Yerini Seven Fidan*’da geçen Beylerbeyi Sarayı, romanda manzarasıyla öne çıkar. Erbil’in Ortaköy’de tuttuğu öğrenci odasının manzarası arasında Beylerbeyi Sarayı’nın da bulunduğu belirtilir. Erbil, “deniz gören küçücük pencereden Beylerbeyi Sarayı’nın batan güneşe karşı tutuşmuş camları”nı seyreder. (s.255)

2.1.1.4. *Çırağan Sarayı*

Beşiktaş’ın Çırağan Caddesi üzerinde bulunan, isminin hikâyesinin Lale Devrine kadar uzandığı, Sultan Abdülaziz’in yaptırdığı sarayın yapımı 1872’de tamamlanmıştır. Sultan Abdülaziz Dolmabahçe Sarayı’ndan taşınmış ve bu sarayda oturmuştur.¹³⁴

Dört Yapraklı Yonca’da Yonca’nın Aslıhan’a yazdığı mektupta geçer. Yirmi sene sonra değişecek olan bu dört arkadaşın yanında İstanbul’un da değişeceğini vurgulayan Yonca, hayalinde, belki ‘Çırağan harabesi’ yerinde dünyanın en lüks otellerinden birinin yükselmiş olabileceğini mektubunda belirtir.

2.1.1.5. *Topkapı Sarayı*

Fatih Sultan Mehmet’in İstanbul’u fethettikten sonraki yaptırdığı Topkapı Sarayı’nın yapımı 1477-1478 yılları arasında biter. Yeni bir saray olması sebebiyle Sarayı Cedid-i Amire adını alan saray 19. Yüzyılda padişahların artık sahilsaraylarda yaşamaya başlamasıyla imparatorluğun merkezi olma konumundan çıkar.¹³⁵ Topkapı Sarayı Refik Halit’in romanlarında pek yansıma bulmaz. Sadece *Bu Bizim Hayatımız*’da milyoner müteahhit Balyoz’un ölmeden evvel Topkapı Sarayı müzesinde sürekli vakit geçirdiğinden bahsedilir. (s.71)

¹³³ Afife Batur, “Beylerbeyi Sarayı”, *DBİA*, C.2, İstanbul, 1994, s. 206-210.

¹³⁴ Çelik Gülersoy, “Çırağan Sarayı”, *DBİA*, C.2, İstanbul, 1994, s. 503-505.

¹³⁵ Sennur Sezer, Adnan Özyalçın, *Öyküleriyle İstanbul Anıtları*, C.2, Evrensel Basım Yayın, 1. Basım, İstanbul, 2010, s. 22-37.

2.1.1.6. *İbrahim Paşa Sarayı*¹³⁶

Bu Bizim Hayatımız romanında adı geçen bir diğer saray Sultanahmet'teki İbrahim Paşa Sarayı'dır. Şemsi'nin de "Hayret Paşa Yalısı"nda Mazlum Sami ile görüştüğü bir gün, yalının diğer misafirleri ile de tanışır ve birlikte yalıda yemek yerler. Romanda yalıdaki bu mecliste yemekte İbrahim Paşa Sarayı hakkında da konuşulduğu görülür.

2.1.1.7. *Diğer Saraylar*

Bu Bizim Hayatımız'da Şemsi'nin Hayret Paşa yalısında Mazlum Sami'nin misafiri olarak katıldığı bir mecliste Şehriyar Hanım'ın Dolmabahçe ve Arnavutköy arasındaki saray duvarlarının yıkılmasına taraftar olmadığı belirtilmektedir. Sözü edilen bu sarayların, *Dolmabahçe Sarayı*, *Çırağan Sarayı* ve *Feriye Sarayları* olması muhtemeldir.

2.1.1.8. *Köşkler*

Tarihi yapı/eser olma hüviyetini taşıyan köşkler kahramanların uzaktan gördüğü/seyrettiği yapılar olarak romanlarda yansıma bulur.¹³⁷ Refik Halit Karay'ın romanlarında köşklere çok fazla yer verdiği söylenemez.

Dört Yapraklı Yonca'da Emire ile Feridun'un nikâhı Caddebostan Gazinosu'nda kıyılır. Romanda bu köşkün manzarası öne çıkarılır; gazinodan *Ragıp Paşa Şatosu (Köşkü)*¹³⁸ görülmektedir. Emire, 'İhtişamlı bir masal köşkü' şeklinde betimlenen köşke bakarken Pimpirik Dede'nin kendisine anlattığı, Şeddad'ın 'Bağ-ı irem' hikâyesini hatırlar. Köşkü 'şeddadi bir bina' örneği olarak gören Emire, köşkün eski ve yeni sahiplerinin kim olduğunu merak eder. Köşkün "askeri nekahette" olduğu ve daha sonraları ise kulüp olacağı belirtilir.

Florya Atatürk Deniz Köşkü Bugünün Saraylısı'nda Florya Köşkü şeklinde geçer. Ata Bey ve ailesi tatil gününü geçirmek biraz da Ayşen'i gezdirmek maksadıyla

¹³⁶ Sultanahmet Meydanı'nda 16. yy'dan kalma olan saray 1536'da İbrahim Paşa'nın öldürülmesiyle pek çok kez el değiştirmekle beraber 1983 tarihinden itibaren Türk İslam Eserleri Müzesi'ne ev sahipliği yapmaktadır.

¹³⁷ Bu konu başlığı altında incelenen köşkler, tarihi yapı/eser olma hüviyetini taşıyan köşklere aittir. Roman kişilerinin ikamet ettiği köşkler ise "İstanbul'da İkamet Kültürü ve Meskenleri" başlığı altında incelenir.

¹³⁸ II. Abdülhamid'e mabeyncilik yapan Ragıp Paşa'nın 1906'da Caddebostan'da yaptırdığı köşktür. Yıldız Demiriz, "Ragıp Paşa Köşkleri", *DBİA*, C.6, İstanbul, 1994, s. 296-297.

Florya Plajı'na gelir. İstanbul'un daha yabancıları olan Ayşen'e, Feride köşkü eliyle işaret edip köşkün Atatürk için yapıldığından bahseder:

“Atatürk için yapılmıştı, şenliği de onunla bitti. İnkılabı yapmasaydı şu halk zor soyunurdu böyle, zor yayılırdı kumlara!” (s.51)

Mekânsal özellikleri verilmeyen bu köşk, plaja gelen roman kişileri için sadece görünen ve dikkat çeken bir dekor hüviyetindedir.

Kadınlar Tekkesi'nde Bersad Hanım'ın Tarabya'daki yalısından **Hidiv Köşkü** görünür. Bersad Hanım Neşide ve Şeyh Baki balkonda otururken yavaş yavaş ayın Anadolu yakası üzerinden çıktığını görürler. Bu esnada Hidiv Köşkü roman kişilerinin gözünde “(...) bilhassa uzun kulesi arkada tarafa rastlayan bakır renkli ışığın önünde Karagöz perdelerine toplu iğnelerle iliştirilen ve ‘göstermelik’ denilen manzara resimleri gibi mukavvadan yahut deriden yapılmış uydurma bir maket halinde (...)” görünür. (s.231)

2.1.2. Mabet Mekânları

Romanlarda geçen mabet mekânları, camiler ve tasavvufî mekânlar olmak üzere ikiye ayrılır. Camiler romanlarda genellikle roman kişilerin ibadetlerini yaptıkları, dini anlamda etkileşim kurdukları yapılar olma özelliğini taşımazlar. Camilerin romanlarda mimari özellikleriyle ele alındığını söylemek de pek mümkün değildir. Genellikle romanlarda camilerin yer/adres tarifi için yansıma bulduğu söylemek yerinde olur. Aynı zamanda romanlarda yansıma bulan camilerin, romanlara yansıyan İstanbul'un gündelik yaşantısı içerisinde var olan önemli dekor unsurlarının başında gelir. Romanlara yansıyan tasavvufî mekânlar ise fazla değildir. Bu durum, romanların konusunun geçtiği dönem/olay zamanı olan erken dönem Cumhuriyet yıllarında tekke ve zaviyelerin kapatılmış olmasıyla ilintilidir. Yine romanlarda yansıma bulan tasavvufî mekânların camiler kadar şehirde bir dekor unsuru oluşturduğu da söylenemez.

2.1.2.1. Camiler

Refik Halit'in romanlarında camiler çoğu zaman dekoratif bir unsur olarak kullanılır; camilerin estetik yönü neredeyse hiç söz konusu edilmez. *Ekmek Elden Su Gölden* romanında **Ağa Cami** ve **Teşvikiye Cami** romanda adı geçen camilerdir. Ağa

Cami romanda yer tarifi için kullanılır. Rasih Bey Beyoğlu'nda bir gün arabasını Ağa Camii'nin yanındaki sokağa bıraktığı belirtilir. Ferhan ile Saliha'nın ise Şale Sineması'na geldikleri zaman arabadan Ağa Camii'nin orada inerler.

Teşvikiye Cami de Ağa Camii gibi romanda yer/adres tarifi için kullanılır. Camiye ilişkin bilgi verilmez. Ferhan ile Saliha, Numan'ın Mecidiyeköy'deki köşküne giderken Teşvikiye Cami'nin önünde taksiye binerler.

Bugünün Saraylısı romanında da adres tarif edilirken **Ağa Cami**'nden söz edilir. Ağa Cami'nin adres tarifi için verildiği bir diğer roman ise *Kadınlar Tekkesi*'dir. Süha Kalenderli'nin Abdullah Efendi Lokantası'na gelirken Ağa Cami'nin önünden geçtiği görülür. Cami başka bir fonksiyonda romanda yer almaz. Bu durum Ağa Camii'nin on dokuzuncu yüzyıldan bugüne İstanbul'un en hareketli ya da işlek caddelerinden biri olan Cadde-i Kebir olarak da bilinen İstiklal Caddesinin ortalarında bulunmasıyla ilgilidir.

Yerini Seven Fidan romanında ise **Beyazıt Cami** ve **Nuruosmaniye Cami**'lerinden söz edilir. Bu camiler aynı zamanda Erbil'in oturduğu Tavşantaşı semtine çok yakındır. Erbil İstanbul'a geldiğinden itibaren fazla gezmediğinin farkına varır. Evvela Beyazıt Camii'ni gezmek ister. Evine de yakınlığı cihetiyle bu camiden başlamak istemesi olağandır. Aynı zamanda Erbil'in Gülsün'den gelen mektubu Beyazıt Camii'nin avlusunun duvarına dayanarak okuduğu belirtilir. Diğer yandan Saba ile Erbil konuşmak için çarşının kalabalığını tercih ederler. Saba Nuruosmaniye Camii avlusunda dilencilere para verir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde bahsi geçen tek cami, Şehzadebaşı'nda bulunan **Şehzade Cami**'dir. Şehzade Camii'nde 'cumartesi sabahları gayet yanık, hoş bir sesle essalat' (s.65) verildiği belirtilir. İsmet ve Ragıbe Hanım evden bunu derin bir hüznle dinler.

Bu Bizim Hayatımız'da geçen ilk camii olan **Sokullu Mehmet Paşa Cami**, yer tarifi için kullanılmıştır. Mazlum Sami'nin yalısındaki misafirlerden olan Lebib Bey'in merakı İstanbul'daki çeşmelerdir. Mecliste anlattığı çeşmenin ismini vermeyerek çeşmeden "Sokullu Mehmet Paşa Camii'nin arkasındaki çeşme" şeklinde bahseder.

Mazlum Sami'nin bir diğer misafiri olan Profesör Sonatz'a göre **Sultan Selim Cami** "güzellik ve mimari kıymet bakımından en seçmesi"dir. (s.61) Profesör Sonatz yedi gün arka arkaya güneş batmadan yarım saat evvel Sultan Selim Camii'ne gider, şadırvan üzerindeki çinilere akseden ışıkları seyreder. Ona göre bu ışıkların güzelliğine sadece Çin denizinin üzerinden geçerken derin ve durgun sularda görülür.

Süleymaniye Cami de romanda adı geçen bir diğer camiidir. Milyoner müteahhit Balyoz'un Süleymaniye Camii kubbesi altından ayrılmadığı belirtilir.

Kuşçu Rıza ve Şemsi vakit geçirmek için cami avlusuna girerler. Romanda belirtildiği kadarıyla türbe ve mezarlığa da sahip olması dolayısıyla bu caminin **Eyüp Sultan Cami** olması yüksek ihtimaldir. Eyüp Sultan Cami'nin avlusu Şemsi'ye küçüklüğünü hatırlatır. Diğer yandan Şerif Aktaş, *Bu Bizim Hayatımız* romanında Şemsi'nin Eyüp Cami avlusunda düşündüklerini "Türk toplumunda birbirini takip eden iki nesil arasındaki sosyal farklılaşmanın bir yönünü ortaya koyar" şeklinde yorumlar.¹³⁹

"Şemsi'ye hafif bir hüznü çöktü. Çocukluğunda her bayram arifesi, anasıyla Eyüp'e gelirler, aile mezarlığını ziyaretten sonra bu avluya girerler, türbenin hacet penceresi önünde dualarını bitirince de güvercinlere yem atarlar, fıkara sadaka dağıtırlardı. Ramazan içinde bir gece de babasıyla gelmez miydi? İftarı ahbabları olan türbedar efendinin şu, kapı üzerindeki taş evinde yerler ve lûtf-i mahsus olarak teravih namazını camide değil, türbede kılarırlardı.

Kırmızı yol halıları serilmiş, kandiller ve fanuslarla aydınlanmış dehlizden geçişlerini, hele çıkarken geri geri, okuya üfleyte dönüşlerini unutmamıştır. (...)" (s.109)

Aynı romanda **Ayasofya**'nın da cami olduğu yıllara atıf yapılmaktadır. Yalısının, dedesinin zamanında daha kalabalık ve yaşanılabilir bir yer olduğunu düşünen Mazlum Sami, yalının kendi elinde müze şekline sokulduğunu belirtir. "Ayasofya Camii gibi manasını kaybetti" (s.248) diye üzülür. Burada mazi halihazır karşılaştırması da yapılarak kaybolan

Dört Yapraklı Yonca'da Suadiye semtinin isminin **Suadiye Cami**'nden geldiği belirtilir.¹⁴⁰ Caminin mekâna ait özellikleri verilmez.

¹³⁹ Şerif Aktaş, *Refik Halit Karay*, Akçağ Yay., 1. Baskı, Ankara, 2004, s. 329.

¹⁴⁰ Bu bahis Rafik Halit'in "Üç Semt İsmi" yazısında da geçer: "Reşad Paşa çok sevdiği kızının hâtrısını unutulmaktan korumak için tren yolunda bir arsa satın aldı, cami yaptırdı ve ona Suadiye adını koydu." Refik Halid Karay, "Üç Semt İsmi", *Elli Yıl Önceki*, İnkılâp Yay., İstanbul, 2017, s. 48-50.

Bugünün Saraylısı'nda adı geçen bir diğer camii de **Yeni Cami**'dir. Romanda Eminönü-Taksim hattı dolmuşçularının Yeni Camii muvakkithanesi önünde bağırдықlarından bahsedilmektedir. Ata Efendi'nin romanda geçen bir diğer camii olan **Bayezid Cami**'inde okunan bir mevlüte gittiğinden bahsedilir.

Sonuncu Kadeh'te Cemşit'in oturduğu kahvenin **Yeni Cami**'ye yakın olduğu belirtilir. Cami, romanda sadece yer tarifi için yer alır.

Dört Yapraklı Yonca'da Feridun, Üsküdar iskelesinde beklerken 'Sinan eseri cami'nin cephaneye deposu olarak kullanılmasına öfkelenir. Fakat sözü edilen camiinin ismi verilmez.

Bu Bizim Hayatımız'da Şemsi, Mazlum Sami'nin Arabacı Ahmet'in evini bulması için verdiği adrese giderken bir mescit dikkatini çeker. Bu mescit romanda "Bodur minareli, damı kiremitli duvarlar yeni badanalanmış, sokak üstünde avlusu ve bahçesi olmayan ruhaniyetsiz bir mescit." (s.29) şeklinde tanımlanmaktadır.

Kadınlar Tekkesi'nde Şeyh Baki ile tanışmadan önce dini duyguları güçlü olan Peryal, her Cuma günü **Eyüp Cami**'ne gider. Bir gün bu cami de Peryal'in karşısına derviş kılıklı biri çıkarak Peryal'e üç adet pırlanta verir ve bu pırlantaları Şeyh Baki'ye götürmesini, Allah'ın takdirinin bu olduğunu söyler. Bu sahne karşısında şaşırان Peryal pırlantaları Şeyh Baki'ye götürür. Bu pırlanta olayı, Peryal'i Şeyh Baki'ye bağlanmasını sağlayacak ve Şeyh Baki'nin keramet sahibi olduğunu göstermesi açısından Peryal'e düzenlenen bir oyundur.

Aksaray'da bulunan **Valide Cami** ise romanda yer tarifi için kullanılır. Çarşıya giden Samiye ve Neşide'yi görebilmek için Şeyh Baki Valide Cami karşısında bulunan bir kahveye oturarak onların yolunu gözetler. Hanımlar Valide Cami'nden Yenikapı istikametine doğru gider ve Şeyh Baki onların peşine takılır. Tek amacı Neşide'yi kendisine bağlamak olan Şeyh Baki bu gidecekleri istikameti daha önce, Samiye'den öğrenir.

Süleymaniye Cami, mekân olarak romanda yer almasa da Şeyh Baki'nin Zeyrek'teki konağından görünen bir yapı hüviyetindedir. Dolunay çıktığı zaman Zeyrek'teki konaktan gökyüzüne bakan hanımlar "(...) aydınlığı keskin bir ayın

Süleymaniye kubbesi üstünde, kurşun örtülü kubbe sanki bitişik taşıdığı ters dönmüş yarım küre şeklinde kendinden daha büyük, daha azametli bir peyki imişçesine parıldadığını gör(ürler)” (s.169). Şeyh Baki’nin artık tamamen kendini zikir ve ibadete verdiği dönemde odasından neredeyse hiç çıkmadığı görülür. Odasının camından Süleymaniye Cami’nin minarelerini gören Şeyh Baki kar yağışını ve özellikle kar tanelerinin cami minarelerinin arasından savruluşunu izler.

Yeni Cami bir mekân olarak romanda yer almasa da bahsi geçen camiler arasındadır. Süha Kalenderli Lerzan’ı Turhan Sultan’a benzetir. Lerzan’a Turhan Sultan’ı tanıtmaya çalışan Süha, aynı zamanda Yeni Cami’den de bahseder. Turhan Sultan’dan Lerzan’a “(...) Köprülü’yü de sadrazam yaptıran kendisidir, şu Yeni Cami’yi de ikmal eden!” (s.301) şeklinde bahseder.

Fatih Cami ise sadece *Kadınlar Tekkesi*’nde geçer. Şeyh Baki’nin ömrünün sonuna doğru Fatih Cami’nde babası için okuttuğu mevlitin “senenin dinî bir hadisesi mahiyeti” aldığı görülür. Fakat Fatih Cami’nin bunun haricinde mekânsal bir değeri bulunduğu söylenemez.

2.1.2.2. *Tasavvufî Mekânlar*

Anahtar romanında camii, türbe gibi yapılardan bahsedilmese de **Galata Mevlevihanesi**’nin romanda söz konusu edildiği görülmektedir. Cebindeki anahtarı Vecdi’nin Şişli’deki yeni apartmanında denemeden önce planının vermiş olduğu hafiflikle Tünel ve Karaköy civarında dolaşan Kenan’ın Mevlevihane önünden geçtiğinden söz edilir. Mevlevihane’nin ismi belirtilmemekle birlikte, buranın Galata Mevlevihanesi olduğu kesindir. Kenan’ın Mevlevihane’nin kapısında, Galip Dede dolayısıyla arkadaşı şair Sait Fatih aklına gelir. Onun hakkında ve diğer cemiyet üyeleri hakkında yanlış hükümler yürüttüğünü düşünür.

İstanbul’un Bir Yüzü’nde bir Bektaşî tekkesinden bahsedilir. Fikri Paşa’nın haremi olan Dilara Hanım Bektaşî’dir. En ufak sıkıntısını Baba Efendi’ye danışır, tekke müdavimlerinden başka kimseyle dost olmaz. Bir gün “izbe bir mahalle arasında, çitlenbik ağaçlarına gömülü, taflanlar, sarmaşıklarla örtülmüş korkunç yüzlü bir bina” olan tekkeyi tamir ettirmeye karar verir.

Sonuncu Kadeh'te Şehriban'ın Ali ile birlikte Cemşit'ten gizli görüştüğü ve Rumeli Hisar'ı dolaylarında bulunan Bektaşî tekkesine kadar yürüyüş yaptıkları görülür. Burada Bektaşî tekkesinin tam olarak konumu verilmez.

2.1.3. Mezarlıklar ve Türbeler

Mezarlıklar da Refik Halit Karay'ın romanlarına yansıyan İstanbul unsurları arasında yerini alır. Romanlarda İstanbul'da mezarlıklar herhangi bir defin işlemi, cenaze töreninin bulunduğu mekânlar olarak karşımıza çıkmasa da mezarlıklar ekseriyetle roman kişilerinin yanından geçtikleri ve/veya uzaktan gördükleri yapılar olarak romanlarda yer alır. Aynı zamanda mezarlıkların romanlarda pitoresk unsurlar oluşturduğu söylenemez.

Türbeler ise türbelere giden roman kişilerinin dini yönünün kuvvetliliğini vurgular. Yer tarifi için verilen türbe yapıları da romanlarda yerini alır. Romanlarda en çok geçen türbe Eyüp Sultan Türbesi'dir. Bu türbenin *Kadınlar Tekkesi*'nde 'Türbe-i Halid' şeklinde de geçtiği görülür. Şeyh Baki'nin bu türbede ölmesinden dolayı halkın bu ölüme verdiği yüceltici tepkiler aynı zamanda bizlere halk nazarında bu türbeye verilen önem ve yüceliği de gösterir. Romanlarda geçen mezarlık ve türbeler şunlardır:

2.1.3.1. Karacaahmet Mezarlığı

Bu Bizim Hayatımız'da Karacaahmet mezarlığı ilk olarak yer tarifi için kullanılır. Üsküdar'dan Akaretler'deki evine dönmeye çalışan Şemsi, vapura ulaşmak için Karacaahmet Mezarlığı arasından geçen caddeyi kullanır. Mazlum Sami ise soyca çok eskiye dayanan, şeceresi belli olan bir aileye mensuptur. Romanda yedi göbek ceddinin 'Karacaahmet'te mezarlarının bulunduğu bahsedilir.

Yerini Seven Fidan'da Maçka'ya giderken Muhsin, açıklık bir alanda Marmara'yı seyreden Erbil'e görünen yerlerin isimlerini sayar. Karacaahmet Mezarlığı da bu görünen yerler arasındadır.

Kadınlar Tekkesi'nde Süha, Suadiye Gazinosu'nda Melal ve Rıfat Yapıcı gibi isimlerle eğlendikten sonra şehre dönerken "Karacaahmet" önünden geçerler. Tam bu geçiş esnasında Süha, arkadaşı Baki'nin artık bir kenara çekilmesinden de etkilenerek, kendisinin de bu işret meclislerini bırakması gerektiğini, yüzeysel zevkler peşinde

vücudunu yıprattığını düşünür. Bu düşüncelerin kaynağı Baki'nin kenara çekilmesinin yanı sıra Karacaahmet'in Süha Kalendarli'ye aynı zamanda ölümü hatırlatmış olmasıdır.

Ayin On Dördü romanında da Karacaahmet Mezarlığı yer tarifi için kullanılır. Rıdvan ve Rayiha yazlık köşklerinden Harbiye'deki evlerine giderken önce Üsküdar'a giderler. Doğancılar semtine ulaşmak için Karacaahmet Mezarlığı'nın ortasından geçtikleri görülür.

2.1.3.2. Eyüp Mezarlığı

Bu Bizim Hayatımız'da Eyüp Sultan Camii'nin avlusu Şemsi'ye küçüklüğünü hatırlatır. Romanda Şemsi'nin çocukluğunda her bayram arifesi annesiyle Eyüp'e gelip aile mezarlığını ziyaret ettikleri belirtilir.

2.1.3.3. Edirnekapi Mezarlığı

Sadece Kadınlar Tekkesi'nde geçer. Şeyh Baki'nin babasının mezarlığının Edirnekapi Mezarlığı'nda olduğu belirtilir. Memhure, Melal ve Bersad Hanım, hasta olan Baki'nin de ölmesi durumunda defininin buradaki mezarlığa yapılacağını kararlaştırır.

2.1.3.4. Diğer Mezarlıklar

Anahtar'da Kenan ve Perihan Bomonti'deki evlerine giderken bir Hristiyan mezarlığından bahsedilirken mezarlığın ismi verilmez.

Sürgün'de ise Beyrut'ta Hilmi Efendi'nin arkadaşı Deli Kenan'ın defin işlemi sırasında İstanbul mezarlıkları ile hâlihazırda içinde bulunduğu “Beyrut'un kerpiç kümbet, yanık taş ve kül halini almış topraktan ibaret çıplak, çok aydınlık, ruhaniyetsiz kabristanı”nı karşılaştırarak, İstanbul'da bulunan “Üsküdar'ın [Karacaahmet] Edirnekapi'nin [Edirnekapi Mezarlığı] loş ve fısıltılı servilerini ara[r].” İstanbul bu mezarlıklarında gömülmüş olanların “ahirette rahat, serin ve sakin bir ömre kavuştukları” düşüncesi zihninden geçer. (s.39)

2.1.3.5. Türbeler

İstanbul'un Bir Yüzü'nde ise Şadiye ve Recai Eyüp'te gezinmeye karar verirler. Araba İsmet ve Şadiye'yi türbenin kapısına bırakır ve burada bekler. Bahsi geçen bu türbe **Hız. Eyüp Sultan Türbesi** olması muhtemeldir. Diğer yandan romanda İshak Bey'in dine

merak sardığı tövbe ve istiğfar âlemine daldığı zamanlar karısı Ragıbe'yi de alarak beraberce İstanbul'u türbe türbe dolaştıkları belirtilir. Fakat bu türbelerin isimleri ve mevkileri hakkında bir bilgi verilmez. **Hız. Eyüp Sultan Türbesi** diğer yandan *Bu Bizim Hayatımız* romanında da geçer. Şemsi ve Kuşçu Rıza vakit geçirmek için Eyüp Camii avlusuna girerler. Buraya gelen Şemsi'nin zihninde çocukluk anıları canlanır:

“Kırmızı yol halıları serilmiş, kandiller ve fanuslarla aydınlanmış dehlizden geçişlerini, hele çıkarken geri geri, okuya üfleye dönüşlerini unutmamıştır. Gümüş parmaklıklarla çevrili sanduka da gözünün önündedir.” (s.108-109)

Hız. Eyüp Sultan Türbesi'nin geçtiğı bir diğer roman ise *Kadınlar Tekkesi*'dir. Artık yaşlı ve hasta olan Şeyh Baki yaptığı tüm yanlışların affını Allah'tan istemek için “Türbe-i Halid”i ziyarete gelir. “Hacet penceresi” önünde dua eder. Diğer yandan ölmeden önce son bir kez Neşide'yi görmek isteyen Şeyh Baki, Neşide ile son bir kez Eyüp Sultan türbesi avlusunda çok kısa bir görüşme yapar. Baki, Neşide'den kendisi affetmesini ve kendisini iyi hatırlamasını temenni eder. Neşide ayrıldıktan sonra ise Şeyh Baki, oracıkta vefat eder. Şeyh Baki'nin Eyüp Sultan türbesinde vefatının haberi halk arasında duyulunca, halkın Şeyh'e yaraşır bir yerde vefat ettiğine ve “Allah'ın sevgili kulu” olduğuna inanırlar. Tüm bu düşünceler Şeyh Baki'nin halk üzerinde bıraktığı tesirin yanı sıra halkın Eyüp Sultan türbesine yüklediğı anlamı ve yüceliğı göstermesi açısından önem teşkil eder.

Yerini Seven Fidan romanında **Sultan Mahmut Türbesi**'nden söz edilir. Yapı, genellikle roman kişilerinin konum tarifi için kullanılır. Saba ile konuşmak isteyen Erbil Sultan Mahmut Türbesi önünde durarak okuldan çıkan öğrencilerin arasında Saba'yı arar. Diğer yandan Saba Erbil ile her Salı görüşmek ve Erbil'den her Salı okul çıkış saatinde Sultan Mahmut Türbesi ile Çemberlitaş arasında bir yerde bulunmasını talep eder.

Kocamustafapaşa'da bulunan **Sünbül Efendi Türbesi** sadece Nilgün romanında geçer. Ömer Selim'in çocukluğunda “Sünbül Efendi” ruhuna dualar okuyup, türbeye gelip burada adaklar adadığını ifade eder. Mekânsal olarak bir değeri bulunmayan türbenin manevi açıdan Ömer Selim için bir değeri ifade ettiğı söylenebilir.

Bugünün Saraylısı'nda **I. Abdülhamid Türbesi** yer tarifi için kullanılır. Ata Efendi Yeni postane ile I. Abdülhamid Türbesi arasındaki caddeden geçer.

2.1.4. Sebil ve Çeşmeler

Tarihi yapılar başlığı altında incelenecek bir diğer yapı ise romanlarda bahsi geçen sebil ve çeşmelerdir. Özellikle *Bu Bizim Hayatımız*'da İstanbul'daki sebil ve çeşmelerin mimari özelliklerine değinilir. İstanbul'daki bazı çeşmeler de yer alır. Lebib Bey'in ağzından bazı çeşmelerin mimari özelliklerine değinilir. Mazlum Sami'nin yalıya misafir ettiği şahıslardan biri olan Lebib Bey, İstanbul'daki çeşmelerin meraklısıdır. Bazı tarihi çeşmelerin bakımsızlığı ve kaderine terk edilmişliği Lebib Bey'i çileden çıkarır. **Saliha Sultan Çeşmesi**'nden de romanda şu şekilde bahsedilmektedir:

“Azapkapısı'nda Sokullu Mehmet Paşa Cami arkasındaki çeşmenin halini gördünüz mü? Felaket! Felaket! On senedir başvurmadığım makam kalmadı, bir türlü tamir ettiremiyorum. Düşününüz efendim, bu, bir XVI. Asır şaheseridir; II. Mustafa'nın zevcesin Saliha Sultan yaptırmıştır. Filhakika malum olamayan bir devirde restore edilmişse de bir daha el sürülmemiştir. Yanlarının birinde üç cepheli sebil vardır. Bir sebil? Her ne nefis... Kitabesinin son mısramı teşkil eden tarih ebced hesabıyla 1145'i gösteriyor, yani 1732. Ne yazık! Ne yazık!” (s.59-60)

“(…) bilhassa parmaklıkları itibarıyla mücessem zarafet”, “beş veçheli ve her cephesi pencere”li” olan **Sipahi Mehmet Emin Ağa Sebili** romanda Lebib Bey'in bahsettiği bir diğer tarihi yapıdır. Mecliste yemekten sonra Lebib Bey refakatinde misafirler bu eseri görmeye gitmek karar verir. (s.60)

Selami Çeşmesi ve **Ayrılık Çeşme** de *Bu Bizim Hayatımız* romanında bahsi geçen diğer çeşmelerdendir. Lebib Bey, Selami Çeşmesi hakkında Mazlum Sami'ye şu şekilde izahat vermektedir:

“Mimarî kıymeti yoksa da suyu gürdür. Karşısında bir de namazgâh vardır. İnşa tarihi 1090, yani 1069... Selami Ali Efendi yaptırmıştır. Ayrılık çeşmesinden sonra bu cadde üzerindeki üçüncü çeşmedir.” (s.236)

Diğer yandan romanda başka çeşmeler hakkında da bilgi veren Lebib Bey'in Mazlum Sami'ye bir “Bağdat yolu çeşmeleri” adlı bir çalışma yapmak istediği de görülür. “Bağdat Yolu”nu şimdiki Bağdat Caddesi olarak düşünmek gerekir.

Dört Yapraklı Yonca romanında **Üsküdar Meydanı Çeşmesi** geçer. Çeşmenin romanda ismi zikredilmese de Feridun'un Üsküdar iskelesi yakınında Emire ve Aslıhan'ı beklerken "ortadaki çeşme yarı beline kadar gömüldüğü çukurdan kurtarıl(madığı)" (s.67) belirtilir. Bu çeşmenin Üsküdar meydan çeşmesi olduğu düşünülebilir.

Yerini Seven Fidan romanında ise bahsi geçen tek çeşme Sultanahmet Meydanı'nda bulunan **Alman Çeşmesi**'dir. Erbil'e Almanca öğretecek olan Sinüsi Kayser ile Erbil bu çeşmenin önünde otururken tanışır. Çeşmenin mimari özellikleri verilmezken sadece yer tarifi için kullanıldığı görülür.

2.1.5. Diğer Yapılar

Anahtar romanında Kenan, Perihan'ın eski kocası Vecdi'nin evinin adresini öğrenmek için Rüstem'den yardım ister. Zaten eski polis olan Rüstem, kendisi için bu evin adresini bulmanın **Beyazıt Kulesi**'ni bulmak kadar kolay olduğunu belirtir. Aynı romanda Semiha, klinikte karşılaştığı Perihan'a **Hürriyet Abidesi (Abide-i Hürriyet)**'ne kadar yürümeyi teklif eder. Kenan'ın hasta bir vaziyette klinikte yatıyor oluşu Perihan'ın bu gezinti teklifine olumlu yaklaşmasını engeller.

Bu Bizim Hayatımız romanında **Selimiye Kışlası** yer tarifi için kullanılır. Şemsi'nin Üsküdar'daki Cami Sokağı'na giderken Selimiye Kışlası'nın yan tarafına düşen dik yokuşu tırmandığından bahsedilmektedir. **Dikilitaş** ise romanda geçen bir diğer tarihi yapıdır. Şemsi, Mazlum Sami'nin eşi Şehriyar daha önceden nerelerde gördüğünü düşünür. Şehriyar'ı Sultanahmet Meydanı'nda Dikilitaş'ı yanındakilere gösterirken gördüğünü hatırlar.

Kız Kulesi, öncelikle *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde geçer. Ada'da İstanbul'a vapurla dönmüş İsmet'in Kız Kulesi'ni gördüğünden bahsedilir. Kız Kulesi'ni gören İsmet artık vapur yanaşacağı için başka kamaraya oturma ihtiyacı hissetmez. Başka bir şekilde romanda Kız Kulesi geçmez. *Yerini Seven Fidan*'da da Kız Kulesi kahramanlar tarafından uzaktan görülen tarihi yapı konumundadır. Maçka'ya giden Erbil açık bir alandan manzaraya bakar. Avrupa yakasından Anadolu yakasını seyreden Erbil, Kız Kulesi'ni de ilk defa görür.

Yine aynı romanda **Taksim Abidesi** uzaktan görülen bir yapı konumundadır. Muhsin, Taksim Meydanı'nda ulaştıkları zaman Erbil'e Taksim Abidesi'ni işaret eder. Abide'yi İstanbul'a geldiğinden beri ilk defa gören Erbil Taksim'den de ilk defa geçmektedir.

Merzifonlu Kara Mustafa Paşa Medresesi ise romanda “Merzifonlu Medresesi” şeklinde geçer. Konum tarifi için kullanılır. Erbil ilk defa, Saba ve Gülsün ile Merzifonlu Medresesi'nin dar kaldırımında konuşur. Ertesi gün ise tekrar medresenin önünde okulun çıkış saatinde kızları bekleyen Erbil bu defa onların karşı kaldırımdan geçtiğini görür.

Çemberlitaş ise romanda yer tarifi için kullanılır. Erbil'in Gülsün ve Saba ile konuşmak için Çemberlitaş taraflarına gittiğinden bahsedilir. Romanda yine Çemberlitaş önünde Saba ile Erbil'in konuştuğu görülür. *Sahaflar Çarşısı*'nın ise mekâna ait özellikleri verilmez. Erbil, fakülte çıkışı Sahaflar Çarşısı ve civarına bakar. Baharın gelmesi ve orada bulunan ağaçların ve kuşların etkisiyle oranın şenlenmiş olduğunu düşünür.

Romanda geçen bir diğer tarihi yapı olan **Rumeli Hisarı**'nın bakımsızlığı öne çıkarılır. Erbil ile Burhan, otomobil ile Şişli üzerinden Boğaziçi'ne bir gezinti yaparlar. Otomobildeyken gördükleri yerler arasında Rumeli Hisarı da vardır. Hisar'ı göre Burhan, Hisar'ın bakımsızlık içerisinde çöktüğünü söyler. Burhan'a göre “ne padişahlar, ne Meşrutiyet idaresi, ne de Cumhuriyet” bu duruma aldırış etmiştir. (s.148)

Sonuncu Kadeh'te romanında **Nişantaşı** yer tarifi için verilir. Cemşit'in, Şehriban'ın yeni evine arabayla giderken Nişantaşı önünden geçtikleri belirtilir. Aynı romanda Cemşit'in oturduğu kahvehanenin **Mısır Çarşısı** ile Yeni Cami arasında olduğu belirtilir. Mısır Çarşısı romanda alışveriş mekânı hüviyeti taşımaz. Yer tarifi için verilir.

Rumeli Hisarı ise **Sonuncu Kadeh**'te Cemşit'e maziye hatırlatan bir yapı olma karakterini taşır. Cemşit vapur ile Boğaz'da seyahat ederken, vapurun Rumeli Hisar'ı önünden geçmesiyle birlikte maziye dalar. 1910'lu yıllarda “Hisar yamacında” ikamet eden Cemşit, bu semtte büyük bir aşk yaşar ve bu aşkı kırk yılı aşkın bir süredir kalbinde taşır. Hisar, romanda Cemşit'e geçmişi hatırlatması yönüyle önemlidir.

Kadınlar Tekkesi romanında **Bozdoğan Kemer**i yer tarifi için yer alır. Neşide Langa'daki evinden Şeyh Baki'nin Zeyrek'teki konağına giderken Bozdoğan Kemer'i'nden geçer oradan Zeyrek istikametine sapar.

Kızkulesi ise *Kadınlar Tekkesi*'nde efsaneleriyle ön plana çıkan bir tarihi yapı olma özelliğindedir. Şeyh Baki ve Neşide, Bersad Hanım'ın konağında kaldıkları günlerde sohbet ederken konuştukları bir husus da Kızkulesi'dir. Şeyh Baki Kızkulesi efsanesinden Neşide'ye şu şekilde bahseder:

“Léandre isminde bir delikanlı, Héro adındaki güzel bir rahibeye bir bayram yerinde rastlayıp âşık oluyor. Bu rahibe deniz ortasında bir kulenin tepesinde sevgilisine yol göstermek için bir ateş yakıyor; o da yüzerek kuleye geliyor, buluşuyorlar. Fakat bir gece fırtına ateşi söndürüyor, delikanlı yolunu şaşıyor, boğuluyor; Héro kuleden aşağı kendisini atarak öldürüyor. (...) ‘Vakanın yeri daha ziyade Çanakkale Boğazı olarak gösterilire; hatta şair Lord Byron, bir Léandre olmak istemiş, hikâyeyi tevsik etmek vesilesiyle Boğaz’ı yüzerek geçmeye kalkışmıştı. Halbuki Frenkler bizim Kızkulesi’ne, Léandre kulesi derler.’” (s.202)

Neşide ise Baki'nin anlattığı bu efsaneyi bilmediğini, kendisinin bildiği başka bir efsane olduğunu bile getirir:

“ ‘(...) bir kral kızı varmış... (...) bir falcı eline bakmış, ‘bu kız bir yılan sokmasından zehirlenip ölecek’ demiş. Babası kral da kızını korumak için deniz ortasındaki bir kuleye, yan, Kızkulesi’ne kapatmış... (...) Kulenin önünden kayıkla bir çilekçi geçiyormuş, kral kızı imrenmiş, halayıklarına emretmiş, bir sepet çilek satın aldırılmış, meğerse sepette bir yılan gizlenmiş imiş. Kızı sokmuş, falcının dediği olmuş!’” (s.202-203)

Kızkulesi'nin diğer yandan romanda Bersad Hanım'ın Salıpazarı semtindeki konağının manzarasını teşkil ettiği görülür. Yazın bitmesiyle Boğaziçi'nin kış manzarası aldığı ve konaktan bakılınca Kızkulesi'nden ötesinin pustan görülemediği belirtilir.

2.2. İSTANBUL'DAKİ KURUMSAL YAPI ve MEKÂNLAR

İstanbul'daki kurumsal yapı ve mekânlar romanlara oldukça fazla yansır. Refik Halit Karay mekânının İstanbul olduğu romanlarının hepsinde birçok kurumun bulunduğu görülür. Roman kişilerinin bu kurumlarda genellikle çalıştığı görülmekle beraber kurumların herhangi bir şekilde de olsa doğrudan ve dolaylı bir şekilde roman kişileri ile bir bağlantısı vardır. Bu veçhile kurumların İstanbul'un sosyal yaşantısının önemli unsurlarından olduğu söylenebilir.

2.2.1. Merkezi, İdari Yönetim Kurumları

Refik Halit'in romanlarında merkezi, idari yönetim kurumları olarak genellikle belediye binaları, kaymakamlık binaları geçer.

2.2.1.1. Eminönü Belediyesi

Eminönü Belediye binası *Dört Yapraklı Yonca*'da yer tarifi için kullanılır. Aslıhan ve Somnur'un taksi bulabildikleri yer belediyenin orasıdır. Abddurrahman Efendi'nin ise Sultanahmet Cezaevi'nden evine dönerken tramvaya biner ve belediyede iner ve Piyerloti Caddesi'nden Kadırga'daki evinin yolunu tutar. Bu noktada sadece belediye denip geçilen bu yerin Eminönü Belediye binası olduğu düşünülmelidir.

Kadınlar Tekkesi'nde ise "Dilekçeler müdürü" Ayetullah Bey'in çalıştığı kurum olarak dikkat çeker. Ayetullah Bey'in çalıştığı belediyenin tam olarak ismi verilmesi de Neşide'nin belediyeye yakın diye Çemberlitaş Muhallebici'si'ne gelmek istemesi, Ayetullah Bey'in çalıştığı belediyenin Eminönü Belediyesi olduğunu işaret eder.

2.2.1.2. Altıncı Daire (Beyoğlu Belediyesi)¹⁴¹

Altıncı Daire sadece *Sonuncu Kadeh*'te geçer. Sadri Cemşit'e son bir kez Şehriban'a yardım yapması ve bu yardımın sonucunda Şehriban'ın İstanbul'u terkeceğini bildirir. Şehriban'ın İstanbul'u terketmemesi durumunda Altıncı Daire'deki "Sıhhiye Encümeni"nin reisi olan doktorun ahababı olduğu, Şehriban'ı gerekirse "vesikasız fuhuş"tan yakalatabileceğini sözlerine ekler.

Altıncı Daire aynı zamanda Refik Halit Karay'ın başkatiplik yaptığı yerdir. I.Dünya savaşı'ndan önce Sinop ilk sürgüne gitmeden evvel Refik Halit Karay, Beyoğlu Altıncı Daire'de çalıştığını ifade eder.¹⁴²

¹⁴¹ Rakım Ziyaoğlu Beyoğlu Altıncı Daire hakkında şu bilgileri verir: "1868 yılında İstanbul Belediyesine modern bir biçim verilmek istendi, İstanbul 14 Daireye ayrılmıştır. 14 Daire arasında ilk kuruluş olmasına rağmen, Paris şehrinin 6. Dairesinin ve çevresinin memur durumu düşünülerek 1.ci yerine 6.ncı daire adı verilmiştir. Tanzimat Devrinde Belediyecilikle ilgili olarak çıkarılan yasa ve kararların uygulanmasına ilk bu binada başlamıştır. Bina Türk Belediyeciliğinin modernleşmeye başlangıç tarihi ve anıtıdır." Rakım Ziyaoğlu, *Beyoğlu ve İstiklal Caddesi (Cadde-i Kebir): 21. Yüzyıl Yaklaşırken*, Beyoğlu Belediye Başkanlığı Yay. No.11, İstanbul, Ocak 1989, s. 47-48.

¹⁴² Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 148.

2.2.1.3. *Eyüp Kaymakamlığı*

Bu Bizim Hayatımız'da Şemsi'nin Hüsniye ve oğullarının hayatta olup olmadığı öğrendiği kurum olarak geçmektedir. Bir zamanlar Eyüp'te oturan Hüsniye ve ailesinin akıbetini araştıran Şemsi çeşitli bilgileri Eyüp Kaymakamlığı nüfus defterinden öğrenecektir.

2.2.1.4. *Fatih Kaymakamlığı*

Bugünün Saraylısı'nda geçen yer tarifi için kullanılır. İstanbul'un sayılı zenginlerinden Rüştü'nün babası Talip Bey'in ortağı zengin olmadan önce Fatih Kaymakamlığı'nın önünde arzuhalcilik yaptığından bahsedilir. (s.59)

2.2.1.5. *Bab-ı Meşihat*¹⁴³

İstanbul'un Bir Yüzü'nde geçen bir diğer kurumdur. Fikri Paşa'nın damadı olan İshak Bey'in babasının Bab-ı Meşihat'te, mühim bir mevkide kazasker olduğu belirtilir. Çeşitli arsızlıklarla padişah sokulmuş bu adamın nüfuzu şeyhülislamı bile korkutacak seviyeye ulaşır. Fikri Paşa'nın damadı olan İshak Bey'in de bu softanın oğlu olduğu ve bu sebeple görgüsüz ve adi yetişmiş olduğu romanda vurgulanır.

2.2.1.6. *Cemiyet-i Rüsumiye*

İstanbul'un Bir Yüzü'nde Fikri Paşa'nın kızı, İsmet'in konaktaki hamisi Şadiye Hanım'ın aşk yaşadığı Recai Bey'in Cemiyet-i Rüsumiye'de aza olduğundan bahsedilir. İstanbul'un en şık ve parlak gençlerinden olan Recai Bey için birçok kadın servetini tüketmiştir. Recai Bey de ömrünü sokaklarda kadınlar peşinde hava ve hevesiyle geçirir ve daireye uğramaz.

2.2.1.7. *Diğer Merkezi, İdari Yönetim Kurumları*

Yerini Seven Fidan'da Erbil, bir yandan okulda başarılı olmak isterken diğer yanda cemiyet hayatında da yükselmek, mevki sahibi olmak ister. Bu amaçlar doğrultusunda Parti'ye üye olan Erbil aynı zamanda çevre edinmek maksadıyla da **parti ilçe merkezinde** sekreterlik yapmaya başlar. Romanda bahsi geçen siyasi parti isimle

¹⁴³ “Eskiden Şeyhülislâm Kapısı, dairesi hakkında kullanılan tâbirdi. Buna ‘Bab-ı Fetva’da denilirdi.” Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, Milli Eğitim Basımevi, 2. Baskı, İstanbul, 1971, s. 142.

zikredilmez. Bunun sebebinin, romanın geçtiği dönemin Türkiye'si'nde tek partili yılların yaşanması, olduğu düşünülebilir.

Bu Bizim Hayatımız romanında muhtarlık kurumu geçmektedir. Cafer Efendi'nin **Yavuz Sinan Mahallesi** muhtarı olduğunun altı çizilir. Cafer Efendi'nin muhtarlıkların kaldırıldığı süreye kadar ara vermeden mahallenin muhtarı olduğu belirtilmektedir.

Çete'de Nezih'in **Maarif Nezareti**'nden çıkan emir ile Adana'ya öğretmen olarak atandığı görülür. İstanbul'da bulunan Nezih bu kurumdan harcırahını alır.

2.2.2. Güvenlik Kurumları

Güvenlik kurumları Refik Halit Karay'ın romanlarında ön planda olan kurumlar değildir. Ekseriyetle roman kişilerinin dolaylı yoldan bağlantısı bulunduğu kurumlar olmakla birlikte bazı güvenlik kurumlarından ise sadece bahsedildiği görülür. Romanlarda yer verilen güvenlik kurumları şunlardır:

2.2.2.1. Harbiye Nezareti

İstanbul'un Bir Yüzü'nde geçer. Seferberlik sırasında Kâni askere çağırılır. Bir tesadüf sonucu Kâni'nin karşısına çıkan Recep Bey onu askerlikten sıyrılmasına yardım eder. Recep Bey Kâni'yi Harbiye Nezaretine götürüp onu daire daire dolaştırarak birçok kayıt, imza, vesika ve muamele ile onun askerlikten yakasını kurtarmasına sebep olur.

Diğer yandan romanda Harbiye Nezareti, Kerim Bey bahsinde geçmektedir. Yeni Devir Simaları'dan Kerim Bey Rumeli'nde dağdaki kadrodadır. Meşrutiyet'in ilanıyla dağdan inen Kerim Bey 31 Mart'ta avanesiyle şanlı şerefli İstanbul'a girmiştir. Yıldız yağmasıyla cebini doldurmuş şahıslardan ve Cemiyet'te baş azalardan olmuş, hem tüccar hem politikacı olarak hayatına devam etmiştir. Romanda ondan "Babîâli'den Harbiye'ye, Harbiye'den Babîâli'ye bir gelip gidişi dünyayı ürkütüyor" (s.99) şeklinde bahsedilir.

2.2.2.2. Zaptiye Nazırlığı

Bu Bizim Hayatımız'da geçmektedir. Muhtar Cafer Efendi'nin mahallesine ait işlerde gerekirse en yüksek dereceli memurların, bazen de nazırların yanına çıktığı belirtilir. Cafer Efendi'nin gittiği bu kurumların arasında Zaptiye Nazırlığı'nın da ismi geçmektedir.

2.2.2.3. *Beşiktaş Karakolu*

İstanbul'un Bir Yüzü romanında Beşiktaş karakolu önemli bir mekân hüviyeti taşımaz. İshak Bey'in kendisini aldattığını öğrenen Ragıbe Hanımefendi, kocasını metresiyle kaldığı evde basmak ister. Taya Hanım ise bu fikre karşıdır. O, vükela kızına böyle mahalle kavgalarının yakışmayacağını, İshak Bey'in önce Beşiktaş karakoluna atılmasını oradan da sürgün edilmesini ve her şeyin 'hükümetin kudretiyle' hallolmasının gerektiğini düşünür.

2.2.2.4. *Galatasaray Karakolu*

Sadece *Sonuncu Kadeh*'te geçer. Romanın geçmiş zamanı, yani 1910'lu yılları aktaran bölümünde geçer. Polinka ve Murad Naci'nin Beyoğlu'nda Cadde-i Kebir'den yürüdükleri sırada Galatasaray Karakolu'nun önünden geçip Tünel'e doğru gittikleri belirtir. Galatasaray Karakolu'nun aynı zamanda güvenlik açısından istibdat ve meşrutiyet dönemlerinde değeri ve önemine de romanda şu şekilde değinilir:

“Bu Galatasaray karakolu, istibdat ve meşrutiyet devirlerinde gece hayatı gün ağarınca kadar aralıksız süren çok hareketli ve çok şımarık bir kalabalığın hakından gelmesini bilir bir polis merkeziydi; dirayetle idare edilir; büyük vakalar hemen önlenir, küçükleri başladığı yerde bastırılırdı. Beyoğlu'nda tam bir eğlence hürriyetini de halk o teşkilata borçluydu.” (s.30)

2.2.2.6. *Diğer Emniyet Kurumları*

Bugünün Saraylısı'nda Ata Efendi Ayşen'in Mısırlı Ruveyha Paşa ile olan yakınlaşmasının ardından Ayşen'in Mısır'a gitmek için pasaport işlemlerini yaptırıp yaptırmadığını tahkik etmek için soluğu *Emniyet Müdürlüğü*'nde alır. Refik Halit burasının hangi emniyet müdürlüğü olduğundan bahsetmez. “Emniyet Müdürlüğü”ünde tanıdığı Rasim'i bulan Ata, Ayşen'in pasaport işlemlerini yaptırdığını öğrenir. (s.233)

Romanda tam olarak adı verilmemekle beraber “*Ayaspaşa dönemecinde karakol*”dan da bahsedilir:

“Caddeye çıktıkları zaman kar dinmişti; meydana tenhalaşmış buldular; tenhalaşmış, bir misli genişlemiş ve uzamıştı sanki... Ayaspaşa dönemecindeki karakol ve elektrik müdürlüğüne mahsus sarmaşıklı ev, beyazlığın ötesinde ne kadar uzakta kalmıştı.” (s.92)

Ayin On Dördü romanında mekân özelliği gösteren tek kurum “bucak emniyet komiserliği binası”dır. Rıdvan ve Rayiha'nın buraya çağrılarak Rahim Beyin köşküne

yakın olmaları ve olay sırasında yakında olmalarından dolayı ifadelerine başvurulur. Müfettiş Haydar Bey ile konuşan çift daha sonra karakoldan çıkar. Karakol'un hangi semtte bulunduğu dair bir bilgi romanda yer almaz.

“Haydarpaşa gar emniyet komiserliği” *Yerini Seven Fidan*'da sözü edilen tek emniyet kurumu olarak karşımıza çıkar. Kasabadan gelen ve İstanbul'u bilmeyen Erbil, Hasan Usta'nın sözü doğrultusunda indikten sonra buraya uğrar. Komiserin Hasan Usta'nın bir ahababı olduğu belirtilir ve Hasan Usta'nın Erbil'i alması için gönderdiği çırak ile birlikte Erbil, Hasan Usta'nın dükkânına doğru Haydarpaşa'dan yola çıkar.

2.2.2.7. *Hapishaneler/Cezaevleri*

Romanlarda az da olsa kurum olarak hapishaneler/cezaevleri karşımıza çıkar. Dört Yapraklı Yonca'da ‘Sultanahmet Cezaevi’, Bu Bizim Hayatımız ve İstanbul'un Bir Yüzü romanlarında ise ‘Bekirağa Bölüğü’ bahis konusu edilir.

*Bekir Ağa Bölüğü*¹⁴⁴ İstibdat, Meşrutiyet ve Mütareke dönemlerinde siyasi suçluların tutuklandığı en önemli tutukevidir. *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde mekân ayrıntısıyla verilmez. Settar Efendizâde Ahmet Bey, hürriyetin ilanıyla beraber Bekir Ağa Bölüğü'ne atılır. Hürriyet öncesi her istediğini yapan hatta rütbe üstüne rütbe alan oğlu da babasının hapishaneye atılmasının ardından rütbe ve derecelerini kaybeder.

Bu Bizim Hayatımız'da ise Bekirağa Bölüğü, Abdülhamid devlet ricalinden insanların İttihat ve Terakki'den korkarak Avrupa'ya kaçışlarının bir sebebidir. Avrupa'ya kaçışları, Bekirağa bölüğüne atılmak istememeleri şeklinde yansıtılmaktadır.

Bu hususta Dört Yapraklı Yonca'da geçen kurum ise ***Sultanahmet Cezaev***idir. Somnur'un babası ‘vurguncu’ Atıf Çulhagil'in kaçakçılık suçuyla Sultanahmet Cezaevi'ne girdiği görülür. Aile babasının cezaevine girmesiyle birlikte sefil bir hayata başlayacak olan Somnur ve annesine Aslıhan sahip çıkarak onları Kadırga'da bulunan kendi evlerine aldırır. Diğer yandan Somnur'un babası Atıf Çulhagil'in cezaevinde çıkmasına yardım edecek olan kişi ise Emire'nin eşi Bakan Feridun Bey'dir. Cezaevinin

¹⁴⁴ Refik Halit Karay da Bekirağa Bölüğü'nde gözetiminde kalmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.

mekâna ait özellikleri verilmez. Aslıhan'ın eniştesi olan Abdurrahman Dayı'nın Atıf Bey'i cezaevinde ziyaret eder.

2.2.3. Eğitim Kurumları

Eğitim kurumları yazar tarafından roman kişilerinin eğitim/kültür seviyesini belirtmek için mezun oldukları ve/veya okudukları okulların isimlerinden bahsetmek suretiyle romanlarda yer bulur. Şerif Aktaş, Refik Halit'in bu sosyal çevreden az bahsedişini, onun kendi hayatında mektebi sevmemiş olmasıyla ilişkilendirir.¹⁴⁵ Diğer yandan II. Abdülhamid devrinden de bahseden bir roman olan *İstanbul'un Bir Yüzü*'nden itibaren İstanbul'un mekân olarak verildiği romanlarda kültür ve eğitim hayatında yer edinmiş yerli ve yabancı okulları romanlarda görebilmek mümkündür. Bununla birlikte *Yerini Seven Fidan*'da görüldüğü üzere İstanbul, bünyesinde barındırdığı eğitim kurumları dolayısıyla eğitim için tercih edilen bir şehirdir. Romanlarda vurgulanmasa da roman kişilerinin yabancı dil bilmesi, eğitim aldıkları okullar ile yakından alakalıdır. *Sonuncu Kadeh*'te Murad Naci ve Cemşit, Galatasaray mezunudur ve Fransızca bilirler, *Bugünün Saraylısı* 'nda ise Berin'in İngilizce bilmesi Amerikan Koleji'nde eğitim almış olmasından dolayıdır.

2.2.3.1. Galatasaray Lisesi

Sultan Abdülaziz döneminde 1 Eylül 1868 yılında rüşdiye ile yükseköğretim arasında boşluğu gidermek amacıyla Mekteb-i Sultani adıyla açılan modern eğitimin ülkeye girişinde ve yaygın bir hale gelmesinde büyük rol üstlenen bir okuldur.¹⁴⁶ Galatasaray Lisesi Türk romanında en fazla söz edilen okul olma özelliğindedir.¹⁴⁷ Refik Halit Karay da bir dönem eğitim aldığı¹⁴⁸ Galatasaray Lisesi'ne romanlarında yer verir.

Galatasaray Lisesi, *Anahtar*'da yer tarifi için söz konusu edilir. Melahat ile pastacıdan çıkan Kenan Galatasaray'a kadar yürürken Galatasaray Lisesi'nin saati dikkatini çeker ve artık Şişli'ye gitmesi gerektiğini anlar.

¹⁴⁵ Şerif Aktaş, *Refik Halit Karay*, Akçağ Yay., 1. Baskı, Ankara, 2004, s. 332.

¹⁴⁶ Vahdettin Engin, "Galatasaray Mekteb-i Sultanisi", *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, C.2, 1. Baskı, İstanbul, 2004, s. 583-598.

¹⁴⁷ Selahattin Çitçi, *Türk Romanında Yabancı Okullar ve Kültürel Değişimdeki Roller (1881-1950)*, Akademi Titiz Yay., İstanbul, 2011, s. 450.

¹⁴⁸ Şerif Aktaş, Refik Halit Karay'ın on iki yaşında Galatasaray Lisesi'nin yatılı kısmına verildiğini ifade eder. Şerif Aktaş, *Refik Halit Karay*, Akçağ Yay., 1. Baskı, Ankara, 2004, s. 12.

Dört Yapraklı Yonca'da ise devlet bankasında şube müdür yardımcısı olan Emire'nin babası Muhsin Bey Galatasaray'dan mezundur. Galatasaray mezunu olduğu için evinde batılı bir düzenin olduğu vurgulanır.

Kadınlar Tekkesi'nde Şeyh Baki Memhure ile olan bir konuşmasında yüksek tahsil diploması olmasa da Galatasaray Lisesi'ne gittiğini dile getirir. Galatasaray Lisesi sadece bu şekilde kendine yer bulur.

Sonuncu Kadeh'te Murad Naci ve Ceşit “Galatasaray Sultanisi” mezunudur. Özellikle Cemşit'in okulda futbol takımının kurulduğu yıllarda Galatasaray'da okuduğundan bahsedilir. Murad Naci'nin ise 1910'lu yıllarda “yakışıklı bir Beyoğlu tipi” olmasının bir sebebi, “Galatasaray Sultanisi”nden çıkmış olması ve küçük yaşlardan itibaren Beyoğlu'nu benimsemiş olmasından ileri gelir.

Nilgün'de Ömer Selim Galatasaray Lisesi'nde eğitim görmüştür. “O devirlerde adının ‘Mekteb-i Sultani’ olduğunu” dile getiren Ömer Selim özellikle jimnastik derslerinde başarılı olduğunu ifade eder.

2.2.3.2. Amerikan Koleji/Kolejleri

Bu Bizim Hayatımız'da Bahariye'de konağı olan kazasker Veliyüddin Efendizadelerin torununun Amerikan Koleji'ne gittiği belirtilir. Amerikan Koleji romanda başka bir şekilde yer almaz.

Dört Yapraklı Yonca'da ise belli bir Amerikan koleji romanda eğitim kurumu olarak görülmez. Somnur'un babası Atıf Bey'in Somnur'u Amerikan kolejlerine göndermemek için ayak dirediği anlatılır. Bu durum Atıf Bey'in milli değerleri öncelikli tutmasından ileri gelir.

Yerini Seven Fidan'da ise Erbil, Gülsün ve Saba ile buluşmak için Nevbahar'a Amerikan Koleji'nden bir arkadaşının yemeğine katılacağı yalanını söyler. Amerikan Koleji romanda bir mekân olarak romanda yer almaz. Bu romanda da satıraralarında olay zamanında Amerikan Kolejlerinin popülerliliğine dikkat çekilir.

Üsküdar Amerikan Koleji ise *Bugünün Saraylısı*'nda Berin'in eğitim aldığı okul olarak söz konusu edilir. Ayşen'e İngilizce dersi veren Berin'in İngilizce bilmesinin sebebi Ayşen tarafından Ata'ya, üç sene kadar bu okula devam etmesi olarak belirtilir.

Karlı Dağdaki Ateş romanında ise Bercis, Üsküdar Amerikan Koleji'nde eğitim gördüğü ve İngilizcesinin iyi olduğunu belirtilir.

2.2.3.3. High School

High School, İstanbul'da İngilizce öğretim veren ve kızlar için 1849'da açılmış, günümüzde Beyoğlu Anadolu Lisesi olan okuldur.¹⁴⁹ *Bu Bizim Hayatımız* romanında Park Otel'in pastanesinden caddeyi (Cadde-i Kebir'i) seyreden Mazlum Sami, İngiliz okulu olan High School'dan çıkan kızları görür. Mazlum Sami, High School kızlarının elbiselerini, Fransız okulu olan Notre dame de Sion öğrencilerinin elbiselerinden ayırt edebilmektedir:

“Mazlum Sami iki mektebin de üniformasını tanıyor. Fransız rahiplerindeki kasten zarafetten mahrum edilmiş bir modeldir: Lacivert ve sade bir elbise, yaksına beyaz broderi; başta az kenarlı lacivert şapka ve siyah ayakkabı, siyah çorap. İngiliz'lerinki de lacivert ama etekler pliselidir, askılı, göğüse kadar kapalı, beyaz bluzlu bir genç kız robu; saçlara yumuşak bir bereleştirilmiş; beyaz kısa çorap ki buna soket diyorlar, galiba... Kışın her iki mektep talebesi de lacivert montlar içinde.” (s.229)

Erken dönem Cumhuriyet yıllarında High School da Dame de Sion, Amerikan Kolejleri gibi popüler bir okul olup ekonomik seviyesi oldukça yüksek ailelerin çocukları bu okula gidebilmektedir.

2.2.3.4. Notre Dame de Sion

Bu Bizim Hayatımız'da Mazlum Sami'nin Cadde-i Kebir'i izlerken High School kızları ile birlikte gördüğü öğrencilerin gittiği Fransız okulu olarak söz edilir. Mazlum Sami, High School öğrencileri ile Notre dame de Sion öğrencilerinin kıyafetlerine dikkat eder.

Notre Dame de Sion'un bahsi geçen bir diğer roman ise *Dört Yapraklı Yonca*'dır. Aslıhan'ın eniştesi Abdurrahman Bey'in dil öğrenimi için çocukların yabancı mekteplere verilmesi hususunda katı fikirli ve bu hususta milliyetçi bir insan olduğu belirtilir. Aslıhan'ın bu yüzden Notre Dame'a verilmediği dile getirilir.

¹⁴⁹ A. Selçuk Sakaoğlu, “High School- İngiliz Kız ve Erkek Liseleri”, *DBİA*, C.4, İstanbul, 1994, s. 65-66.

2.2.3.5. Kandilli Kız Lisesi

Dört Yapraklı Yonca'da Bebek sırtında bulunan Aslıhan'ın kayınvalidesinin köşkünden görülen ve Aslıhan'ın köşkte nişanın olduğu sırada, bulunduğu yerden "latif manzarasıyla" (s.197) davetlilere göz zevki yaşatan bir yapı olarak dikkat çeker.

"Kandilli Kız Lisesi'nin camlarına batmış olan güneşin değil de battıktan sonra tepesindeki turuncu bulutların ışığı vurmuş, bu camlara turuncu renkte birer selefona ambalaj kâğıdı sarmış. O paketler gibi el sürülse kayacak, gıcırdayacak, ancak tırnakla yarıp açılacak hissini veriyor." (s.197)

Sonuncu Kadeh'te Savni Bey'in babasız kalmış bir yeğenini Kandilli Lisesi'nde okuttuğu belirtilmekle beraber lisenin mekâna ait özellikleri romanda yer almaz.

2.2.3.6. Boğaziçi Lisesi

Yerini Seven Fidan'da roman kişilerinin eğitim aldığı bir kurum olarak söz edilmemekle birlikte bahsi geçen eğitim kurumları arasında yer alır. Erbil ateşli hastalık geçirirken rüya görür. Bu rüyada karlı bir İstanbul gününde Şado ile Arnavutköy'den Bebek'e doğru yürür. Tipinin etkisini arttırmasıyla Şado ve Erbil, Boğaziçi Lisesi'nin yan tarafına sığır. Çevrede kimseler yoktur, Şado ve Erbil yakınlaşır.

2.2.3.7. İktisat Fakültesi

Yerini Seven Fidan'da Erbil'in İstanbul'da İktisat Fakültesini kazandığı görülür. Fakültenin mensup olduğu üniversitenin adı belirtilmez fakat üniversitenin İstanbul Üniversitesi olduğunu düşünmelidir. Erbil İstanbul'da bulunan dayıoğlu Hasan Usta'nın evinde kalır, ev fakülteye yakındır. Fakültenin romanda mekânsal özellikleri vurgulanmaz. Erbil fakülteyi bitirip iktisat doktoru unvanını almak ister. Erbil'in işe başladığı parti ilçe merkezi başkanı da Erbil'in fakültedeki öğrenci hareketliliğinden sürekli kendilerini haberdar etmesini ister. Erbil'i fakülte içindeki adamları olarak görürler.

2.2.3.8. Teknik Üniversite

Bu Bizim Hayatımız'da Mazlum Sami'nin arkadaşı olan Profesör Santi'yi arabasıyla Teknik Üniversite'ye bıraktığından bahsedilir.

2.2.3.9. Tıbbiye Mektebi

Sadece *Yerini Seven Fidan*'da geçer. Erbil'in kasaba doktoru Doktor Cankatan tıp eğitimini İstanbul'da almıştır. Doktor Cankatan Erbil ile olan konuşmasında kendi zamanında tıbbiye mektebinin Haydarpaşa'da olduğunu söyler.

2.2.3.10. Dârülhayr-ı Âlî

Bugünün Saraylısı'nda ilk karşımıza çıkan eğitim kurumu Dârülhayr-i Âlî¹⁵⁰ mektebidir. II.Abdülhamid zamanında kurulmuş olan kurum Ata Efendi'nin ilk gittiği okuldur. Romanda taşradan babasının yanına İstanbul'a Paşa'nın Saraçhanebaşı'ndaki konağa geldiği zaman eğitim için bu mektebe gönderilmiştir.

“Ata, kısa bir müddet konakta kaldıktan sonra – Meşrutiyet ilan edilmişti- Darülhayr'a gönderildi ama bu mektebin ömrü çok kısa sürdü. Maamafih ilk feyzini oradan almıştı.” (s.12)

2.2.3.11. Dârülmuallimîn

Bugünün Saraylısı'nda geçen bir diğer eğitim kurumu da Dârülmuallimîn'dir. Tanzimat'tan sonra öğretmen yetiştirmek üzere kurulan okul¹⁵¹, romanda, okulun yerinin de Çapa'da olması hasebiyle “Çapa Mektebi” olarak zikredilir:

“Zaten Düzce'de ahali karışık olduğundan öyle dangul dungul konuşulmazdı. Eh, muallimleri muhtelif yerlerden derlenmiş, muallimlerden çoğu ise Çapa mektebinde okumuş. Yani okulların tesiri de inkâr edilemez.” (s.27-28)

2.2.3.12. Dârülmâlûmât

Darülmalumat, *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde İsmet'in ilk eğitimini aldığı eğitim kurumu olarak geçer. Fikri Paşa'nın konağında “esassız, saçma ve noksan bir Darülmalumat tahsili” İsmet'in derecesini yükseltmiştir. Diğer yandan romanın ‘Harp Devrinin Hanımları’ bölümünde anlatıcının söz konusu ettiği ‘üç, dört aylık türeme yavrusu’ şeklinde bahsettiği Leman Hanım da eğitimini bu kurumda almıştır.

¹⁵⁰ “Veznecilerde meşhur ‘Zeynebhanım Konağı’nda İkinci Sultan Abdülhamidin son yıllarında İstanbuldaki kimsesiz Türk-Müslüman çocukları himâye ederek sefaletten kurtarmak, bir meslek ve sanat sâhibi yetiştirmek için kurulmuş ve ancak beş sene yaşamış bir dârüleytam, yeimhanedir.” Reşat Ekrem Koçu, “Dârülhayrî Âlî”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Koçu Yay., C8, İstanbul, 1996, s. 4247-4248.

¹⁵¹ Cemil Öztürk, “Dârülmuallimîn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay. C.08, İstanbul 1993, s. 551-552.

Sürgün romanında ise Hilmi Efendi'nin kızı olan seher'in Darülmalumat öğrencisi olduğu belirtilir. Fakat Seher kendini eğlence hayatına kaptırır ve onun için kötü bir hayatın kapıları aralanır. (s.154)

2.2.3.13. Soğukçeşme Rüşdiyesi

İstanbul'un Bir Yüzü'nde sonraları harp zengini olarak 'türedi' tipler sınıfına katılacak olan, İsmet'in çocukluk arkadaşı Kâni'nin Soğukçeşme Rüşdiyesi'ne gittiğinden bahsedilir.

2.2.3.14. Hamidiye Mektebi

Sadece *Bu Bizim Hayatımız*'da geçer. Şemsi'nin Beşiktaş'ta Hamidiye mektebine gittiği belirtilir.

2.2.3.15. Hukuk Mektebi

Hukuk Mektebi¹⁵² *Bu Bizim Hayatımız*'da çok kısa bir şekilde yer alır. Güzel bir kadın olan Hüsnîye'ye âşık olmuş komiser Deli Osman'ın oğlu Feridun'un Hukuk Mektebine gittiğinden bahsedilir.

2.2.3.16. Kuleli Askerî Lisesi

Kadınlar Tekkesi'nde "Harp malulü" Kadri'nin Kuleli'de Farsça dersleri gördüğünü fakat artık hatırlayamadığını dile getirir. Kurum başka bir şekilde romanda yer almaz.

2.2.3.17. Diğer Eğitim Kurumları ve Kütüphaneler

Anahtar'da bahsi geçen bir diğer eğitim kurumu **Fransız mektebi**dir. Bu eğitim kurumunun hangi okul olduğu belirtilmediği gibi, mektebin mekânsal ayrıntıları da verilmemiştir. Fransız mektebi mezunu olduğu söylenen Semiha'nın konuşmalarında ara sıra Fransızca cümleler kullandığı görülür.

Sonuncu Kadeh'te bir kız kolejinden bahsedilir. Vapurda rast geldiği iki genç kızı izlemeye başlayan Murad Naci, kızların Arnavutköy'de indikten sonra Kuruçeşme

¹⁵² 1875-1909 Mekteb-i Hukuk-u Şâhâne adıyla bilinen hukuk eğitimi veren okul, 1909'dan 1933'e kadar Darülfünun'un sonra da İstanbul'un Üniversitesi'nin bir fakültesi olarak eğitim hayatına devam etmiştir. Necdet Sakoğlu, "Hukuk Mektebi", *DBİA*, C.4, İstanbul, 1994, s. 94-95.

istikametine doğru yol almalarından hareketle kızların “Kız Koleji”ne gittiklerini düşünür. İsmi verilmeden bahsedilen bu “Kız Koleji”nin *Arnavutköy Kız Koleji* olması muhtemeldir.

Dört Yapraklı Yonca romanında kahramanların ilişkisinin bulunduğu kayda değer eğitim kurumu olarak Emire, Yonca, Somnur ve Aslıhan’ın gittiği *yatılı kız lisesi* karşımıza çıkar. Lisenin ismi belirtilmemekle birlikte Acıbadem taraflarında olduğu belirtilir. Bu dört arkadaşın bu lisede okumaları aynı zamanda birbirlerine olan muhabbetlerinin ve dostluklarının başlangıcını teşkil eder. Öyle ki burada başlayacak olan dostlukları ‘Dört Yapraklı Yonca’ adlı sembolik bir dostluk cemiyetinin kurulmasına vesile olur. Aslıhan, Emire haftasonları ailelerinin evine döner. Somnur ise yatılı değildir. Okulun sürekli misafiri Yonca’dır. Haftasonları mektepte yalnız bir şekilde geçirir. Mektebin özellikle Pazar günlerinde mahsus bir tenhaliği olduğu belirtilir.

Ekmek Elden Su Gölde’de Ferhan’ın *Kız Sanat Okulu*’na birkaç ay devam ettiği belirtilir. Şapka merakı olan Ferhan hazır almak ve ısmarlamanın yanında burada öğrendiği bilgilerden istifade ederek kendisinin şapka yaptığından bahsedilir.

Baytar Mektebi, İstanbul’un Bir Yüzü’nde Kâni’nin gittiği okullar arasındadır. Fakat Kâni, Baytar Mektebi’nden kovulur; daha sonrasında ise konakta yaşayan bir diğer kız olan Şâyan’ın gebe kalması sonucu onunla evlendirilir.

Dışi Örümcük’te ise bir müddet Câsim’in bir müddet *Halkalı Ziraat Okulu*’nda eğitim gördüğünden bahsedilir. (s.111)

Yer Altında Dünya Var romanında ise Nebil, *Saint Joseph*’de eğitim gördüğünü ve Fransızcasının kaynağının bu okul olduğunu belirtir.

Kadınlar Tekkesi’nde Rıza Tevfik ve Süha Kalenderli’nin birlikte bir zamanlar *Beyazıt Kütüphanesi*’ne devam ettikleri belirtilmekle beraber kütüphanenin mekânsal ayrıntıları verilmez. Yine *Yerini Seven Fidan*’da da mekân özellikleri vurgulanmadan *Beyazıt Kütüphanesi*’nden söz edilir. Erbil İstanbul’a geldiğinden beri hep kadınları düşünür. Bu durumu fark eden Erbil artık İstanbul’u tam anlamıyla tanımaya çalışır. Bu amaç doğrultusunda ilk gitmek istediği yerlerin Beyazıt Camii ve Kütüphanesi olduğu belirtilir.

Divanyolu üzerinde bulunan **Köprülü Kütüphanesi** de romanda bahsi geçen bir diğer kütüphanedir. Saba'nın gelmesinin bekleyen Erbil'in Köprülü Kütüphanesi'nin önünde durduğu belirtilir. Kütüphane yer tarifi için romanda verilir.

2.2.4. Sağlık Kurumları

Romanlara yansıyan kurumlar arasında sağlık kurumları da vardır. Romanlarda geçen sağlık kurumları ise şunlardır:

Anahtar'da bahsi geçen sağlık kuruluşu **Alman Hastanesi**'dir. Rüstem'in Melahat'i konuşturmak için gittiği barda hasta konsomatris kıza acır. Bol parası olsa kızı Alman Hastanesi'ne yatırmak istediğini ifade eder. *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında **Alman Hastanesi** bahsi geçen tek hastane olmakla birlikte, romanda mekânsal bir değeri bulunmaz.

Haseki Hastanesi, *Dört Yapraklı Yonca*'da ismi geçen ilk sağlık kuruluşudur. Mekâna ait özellikleri vurgulanmayan bu hastane bir konuşma esnasında örnek vermek için zikredilir. Aslıhan, maddi durumu iyi olan Somnur'un bir gün Haseki Hastanesi'nde düşkün vaziyette karşısına çıkabileceğini söyler.

Yerini Seven Fidan'da ise Cerrahpaşa ve Bakırköy Hastanesi romanda bahsi geçen hastanelerdir. **Cerrahpaşa Hastanesi** Nevbahar'ın Hasan Usta ile tanışmadan önce hizmetli olarak çalıştığı yer olarak görülür. Nevbahar'ın ablasının ise Bakırköy'de hasta yattığı belirtilir. Hastane yine Nevbahar'ın ağzından 'tımarhane' olarak zikredilir. Bu hastanenin **Bakırköy Ruh ve Sinir Hastalıkları Hastanesi** olduğunu düşünülebilir

Kadınlar Tekkesi'nde Şeyh Baki'nin gençlik yıllarında Fransız akıl hastanesinde bir müddet yattığı belirtilir. Bu hastanenin Mecidiyeköy civarında halihazırda faaliyet gösteren **Fransız Lape Hastanesi** olması muhtemeldir. Romanda adı geçen bir diğer hastane **Cerrahpaşa Hastanesi**'dir. Süha Kalenderli kolunda ve kalp bölgesinde ara sıra duyduğu ağrıların neticesinde Cerrahpaşa Hastanesi'nde muayeneden geçmeyi düşünür. Halihazırda hastanedeki rektörün de Süha'nın bir ahabı olduğu ve Süha'nın bir kontrolden geçmesini istediği belirtilir. Bu hastanenin romanda mekânsal değeri bulunmaz.

Sonuncu Kadeh'te Balkan Harbi esnasında Çatalca dolaylarında sağ kolundan yaralanan Cemşit, yaranın kötüye gitmesi sonucu **Alman Hastanesi**'nde bir ay kaldığını dile getirir. Madam Serkis Pabuçlıyan ise kardeşinin bir ara **Surp Agop Hastanesi**'nde çamaşırcılık yaptığını söyler. Hastane başka bir şekilde romanda yer almaz.

Ayın On Dördü romanında bazı hastaneler ismen geçmektedir. Bu hastaneler **Bakırköy Ruh ve Sinir Hastanesi** ile **Fransız Lape Hastanesi**'dir. Fransız hastanesi "Paix Hastanesi" şeklinde geçer. Bahsi geçen kurumların romanda mekânsal bir değeri bulunmaz.

Romanlarda bahsi geçen başka sağlık kurumları da vardır. Örneğin *Dört Yapraklı Yonca*'da Somnur apandisit krizi üzerine 'hususî bir hastane'ye yatırılır. Türk hekimlerle ecnebi hemşirelerin çalıştığı belirtilen bu hastanenin romanda ismi belirtilmez. Somnur burada çalışan Doktor Server'e âşık olur. Aşkları bu hastanede başlayan çift daha sonra evlenir.

Ekmek Elden Su Gölde'de Ferhan, sevgilisi Numan Katmerli'nin trafik kazası sonucu ölmesini haber almasıyla bayılır. Otelin doktoru Ferhan'ın hastaneye nakledilmesini ister ve Ferhan cankurtaran ile hastaneye götürülür. Sözü edilen hastanenin ismi belirtilmez.

Anahtar'da Kenan'ın geçirdiği rahatsızlık sonrası Şişli Caddesi üzerinde özel bir kliniğe yatırılır ve burada tedavisi tamamlanır. Klinikte en meşhur doktorların olduğu vurgulanır. (s.167)

2.2.5. Finans Kurumları

Finans kurumları da romanlarda geçen kurumlar arasındadır. Roman kişilerinin finans kurumlarında çalıştığı görülmekle beraber finans kurumları genellikle roman kişilerinin maddî varlıklarının bulunduğu bankalar olarak görülür. *Anahtar*'da **İş Bankası** ve **Toprak Bank** bahsi geçen bankalardır. Toprak Bank Kenan'ın müdürlük yaptığı banka olarak yansıtılır. İş bankası ise yer tarifi için kullanılır. Melahat'i arayan Rüstem'in Melahat'i gördüğü zaman İş Bankası'nın Beyoğlu şubesinin önünden geçtiği belirtilmektedir.

Bu Bizim Hayatımız'da söz konusu edilen tek banka **Osmanlı Bankası**'dır. Zengin olan Mazlum Sami'nin Osmanlı Bankası'nda "katmerlenmiş hesabıcârî"i olduğu belirtilir.

Dört Yapraklı Yonca'da Emire'nin babasının bir bankada hatırı sayılır bir memur olduğu romanda geçmekle beraber bu bankanın ismi verilmez. Emire Feridun ile evlenmeden önce ailesi ile birlikte orta halli bir yaşam sürer.

Ekmek Elden Su Gölden'de bahsi geçen tek banka **Ziraat Bankası**'dır. Ferhan'ın kayınvalidesi Şahende, oğlu Saim'in kendisinden maddi yardım talep etmesi sonucu daha Ziraat Bankası'na borcunu ödeyemediğini dile getirir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde ise **Osmanlı Bankası** ve **Ziraat Bankası** olmak üzere İstanbul'daki iki banka söz konusu edilmektedir. Kâni bir zamanlar Ziraat Bankası'nda çalışmış fakat eline geçen parayı eğlenceye yatırmıştır. Romanda Kâni, İsmet'e Ziraat Bankası'nda adam olamadığının sebebini eğlence evlerine dadanması olarak itiraf eder. Söz konusu edilen bir diğer banka olan Osmanlı Bankası da romanda, Madam Aldiyado'nun 'on beş lira aylıklı adî bir kasadar' olan kocasının çalıştığı banka olarak geçmektedir.

Sonuncu Kadeh'te ise Desturzade Mansur Bey, Şehriban'ın ihanetine uğrayan Cemşit'in olaylardan biraz uzak kalması için Avrupa'ya gitmesini söyler. Parasının hepsini yanına almamasını ve **Osmanlı Bankası**'na ait çek götürmesini salık verir. Osmanlı Bankası sadece bu şekilde romanda geçer.

Romanlara finans kurumları bağlamında bakıldığında Osmanlı Devleti'nin son yılları ve erken dönem Cumhuriyet yıllarında Osmanlı Bankası ve Ziraat Bankasının kişilerin hayatlarında önemli yeri olduğu görülür. Toprak Bank ve İş Bankası da yavaş yavaş toplum ve insan hayatında kabul görmeye başlamıştır.

2.2.6. Elçilik ve Konsolosluklar

Romanlarda elçilik ve konsolosluklar diğer kurumlara göre daha az dikkat çeken kurumlardır. Ekseriyetle elçilik ve konsolosluk binalarının romanlarda yer tarifi için verildiği görülür. Bu minvalde romanlarda ön plana çıkan kurum ise Alman Sefaretliği'dir.

Bugünün Saraylısı'nda Rüştü Mısırlı Paşa ve Ayşen'i izlemesi için peşlerine adam takar ve Paşa ve Ayşen'in beraber konsolosluğa girdikleri teyit eder. Bu bahsi geçen konsolosluğun ismi verilmemekle beraber, Ayşen ve Paşa'nın Mısır'a gidecekleri için buranın **Mısır Konsolosluğu** olduğunu düşünebiliriz.

Alman Sefaretliği yazar tarafından romanda yer tarifi için verilen bir diğer mekândır. Ata Efendi'nin Ayşen hakkında malumat almak için görüşeceği Faiz Bey'in apartmanı olan Düzduman Palas, Alman Sefaretliği'ne yakın yerdedir.

“Alman Sefaretinin sırasında Düzduman Palas. Daha kolay bir yer yoktur. Oradan çıkar kulübe gelirsın” (s.299)

Yerini Seven Fidan'da da bahsi geçen sefarethane **Alman Sefarethanesi**'dir. Yer tarifi için kullanılır. Taksim'den Dolmabahçe istikametine yürüyen Erbil ile arkadaşı olan 'kolejli Burhan' Alman Sefarethanesi'nin önünde karşılaşırlar. Burada karşılaşan iki arkadaş Boğaziçi'ne giderler.

Alman Sefarethanesi *Bu Bizim Hayatımız* romanında kahramanın yanından geçtiği kurum olarak söz konusu edilir. Hüsniye'ye çok benzeyen Ayşen'i gören, izleyen Mazlum Sami; onun Alman sefarethanesi kenarından yokuş aşağı yan sokağa saptığını görür. Ayşen sonra gözden kaybolur.

Sonuncu Kadeh'te **İngiliz Sefarethanesi** romanda yer tarifi için verilir. Henri Yan'ın işlettiği bir kabare olan “Kataklum”un “İngiliz Sefarethanesi karşısında Tarlabası'na inen yol üzeri bir binanın ikinci katı” olduğu belirtilir. Sefarethane romanda sadece yer tarifi için kullanılır.

2.2.7. Muhtelif Kurum, Cemiyet ve Dernekler

2.2.7.1. Postaneler

Postaneler romanlarda çok sık geçen kurumlar arasında olmamakla birlikte, romanlarda İstanbul insanının her türlü insani eylem ve unsurların işlenmesi dolayısıyla postaneler de bazı eserlerde bir şekilde söz konusu edilir. Roman kişileri tarafından kullanılan bu postanelerin isimleriyle romanlarda çoğunlukla özel olarak belirtilmez. *Bugünün Saraylısı*'nda Ayşen'in babasının gönderdiği 300 lirayı almak üzere Ata Efendi postaneye gider, lâkin buranın hangi postane olduğu yazar tarafından belirtilmez.

Romanda ismi belirtilen postane ise **Yeni Postane**'dir. Fakat postane yazar tarafından Ata'nın yürüdüğü yolu tarif için verilir.

Yerini Seven Fidan'da ise Erbil, kendisine ulaşmaya çalışan Ayşe Zağralı'ya bir postaneden telefon eder, ancak bu romanda da postanenin yeri ve ismi belirtilmez; mekânsal ayrıntıları verilmez. Erbil, fakülte çıkışı postaneye gittiği için postanenin Beyazıt civarında olduğu düşünülebilir.

2.2.7.2. **Darülaceze**

Padişah II. Abdülhamid'in girişimleriyle kurulani, 31 Ocak 1986 tarihinde açılışı yapılan Darülaceze¹⁵³ *Bu Bizim Hayatımız*'da bahsi geçen kurumlardandır. Mazlum Sami'nin ölümden korkmasının sebebi "Darülacezede ölmüş biri gibi bir anda nam ve nişanını kaybetmek" şeklinde belirtilmektedir. Mazlum Sami nihayetinde öldükten sonra da hatırlanmak, hatırasının ve düzenin yaşatılmasını istemektedir. Bu romanda da görüleceği üzere bu kurum, toplum nezdinde adına uygun olarak sahipsiz insanların mekânı olarak kabul görmüştür.

2.2.7.3. **İttihat ve Terakki Cemiyeti**

1908 İhtilâli'ni düzenleyen ve bu tarihten itibaren 1918'e kadar devletin yönetiminde birinci derecede rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti¹⁵⁴ bir dönemin siyasal ve sosyal hayatını yakından etkiler. Tabi bir durum olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin akislerini Türk romanında bulmak mümkündür.¹⁵⁵ Refik Halit Karay'ın da birkaç romanında İttihat ve Terakki'nin yansımalarını bulunur.

Bu Bizim Hayatımız'da Abdülhamit devlet ricalinden kimselerin İttihat ve Terakki'den korkarak Avrupa'ya kaçtıkları ve paralarını Fransa'da, İsviçre'de tükettiklerinden bahsedilir. İttihat ve Terakki Cemiyeti, *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde ise daha ayrıntılı bir şekilde ele alınır. Romanda Cemiyet'ten sadece kişiler üzerinden bahsedilir. 'Harp Devrinin Hanımları'ndan Leylâ Hanım ve kızları Cemiyet adına çalışır kapı kapı dolaşarak iane toplar ve topladıkları parayı genel merkeze teslim ederler. Cemiyet

¹⁵³ Nuran Yıldırım, *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, Darülaceze Vakfı Yay., İstanbul, Haziran 1996, s.57.

¹⁵⁴ M. Şükrü Hanoğlu, "İttihat ve Terakki Cemiyeti", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C.23, s.476-484.

¹⁵⁵ İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Türk romanındaki yansımaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Koç, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yay., 1. Baskı, Şubat 2005.

içerisinde artık tanınan bir aile statüsüne yükselen Leylâ Hanım ve ailesi, Cemiyet'in erkânına evlerindeki eğlencelerde ev sahipliği yaparlar. Leylâ Hanım'ın evine davetli Cemiyet misafirlerinden şu şekilde bahsedilir:

“O zaman kadar Selânik ve Üsküp kahvehaneleriyle şantanlarından başka âlem ve hayat görmemiş olan bu yontulmamış, rendelenmemiş, ham, hantal kütükler Leylâ Hanım'ın davetlerinde adeta alıklaşırlar, oturup kalkmalarını şaşırırlardı. Fakat müstait gençlerdi az zamanda acemiliklerini üzerlerinden atıyorlar, zemin ve zamana uyuyorlardı.” (s.172)

Diğer yandan Cemiyet'e mensup misafirlerden 'dağlı' olarak söz edilmektedir:

“Leylâ Hanım'ın iki kızı da henüz evlenmemişti; on altı ve on sekiz yaşlarında tüy gibi hafif, peri gibi güzel, gayet canlı ve neşeli âfet şeylerdi; biri keman çalardı, biri piyano... Gelin hanım ise alafranga şarkılar okurdu, hoş bir sesi vardı. Üçü birleşip fasla başladılar mı bu dağlı davetliler akıllarını kaybederlerdi.” (s.173)

Ayrıca romanda İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne mensup insanların aileleri “acemi” ve “zibidi” olarak tanımlanır ve Hürriyet'ten sonra artık İstanbul'da yerlerini sağlamlaştırdıkları ev bark sahibi olduklarından söz edilir:

“Eski devirden kalıp da bu devirde de uyuşan ricalin hanımları tek tük meydana çıkmaya başlamışlardı, yeni zamane adamlarının daha pek acemi, pek zibidi olan aileleri de yavaş yavaş sivriliyorlar, ev bark, hademe haşeme sahibi oluyorlar, süse düşüyorlardı.” (s.181)

Sonuncu Kadeh'te Cemşit'in aile dostu olan Desturzade Mansur Bey'in 1910'lu yılların başında İttihat ve Terakki'nin “ele başısı, devrin en maruf simalarından” olduğu görülür. Desturzade Mansur Bey'in İttihat ve Terakki'nin gücünü kullanarak piyasada ticaret yaparken birtakım usulsüzlükler yaptığı görülür.

Romanda Cemşit üzerinden İttihat ve Terakki yönetimi eleştirilir.¹⁵⁶ Cemşit, Murad'a 1914 yılından bahsettiğinde romanda bu yılda “tecrübesizlik, bilgisizlik ve beceriksizlik el ele ver[diği]” belirtilirken bu tecrübesizlik, bilgisizlik ve beceriksizliğin “Enver-Talat-Cemal müşterek diktatörlüğü” şeklinde açıklandığı görülür. Cemşit'in memnun kalmadığı yönetimin Türkleri soktuğu iki savaşa da (Balkan Harbi, Birinci Dünya Harbi) katıldığı görülür.

¹⁵⁶ Nitekim Refik Halit Karay'da İttihat ve Terakki yönetimine muhalif bir yazardır. Muhalifliği neticesinde 1914-1918 yıllarını sürgünde geçirir. Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İnkılâp Kitabevi., İstanbul, 2009.

2.2.7.4. Halkevleri

Halkevleri dönemin eğitim politikasının önemli yapıtaşlarından olup Cumhuriyet döneminde ülkenin sosyal ve kültürel kalkınmasında oldukça tesirli olmuştur. *Bugünün Saraylısı*'nda Atıf'ın Halkevi'ne gittiğinden bahsedildiği gibi Halkevlerinde yabancı dil dersleri de verildiği belirtilir. (s.43) Atıf bazı zamanlar Halkevi'ne gittiğini söyleyerek çeşitli kaçamaklar da yapmakta, toplumun gözünde olumsuz mekânlara gitmektedir:

“Atıf'ı sorunca yemeğini erkence yiyip, ‘halkevine’nde konferansa gittiğini söylediler. Yalan! Çakır'ın Meyhanesindedir; o tabiatsız herif yemek üstüne de rakı içer.” (s.26)

2.2.7.5. Teşkilat-ı Mahsusa

İstanbul'un Bir Yüzü'nde bahsi geçen bir diğer cemiyet ise **Teşkilat-ı Mahsûsa**'dır. İsmet'e göre Harp Devrinin Hanımları'ndan olan Leman Hanım Aziz Bey ile evlenir. Aziz, Leman ile evlenmeden önce Teşkilatı Mahsusa alayına katılıp oradan önce Kafkasya'ya oradan da Acemistan'a gittiği belirtilmektedir.

2.2.7.6. Şehir Meclisi

Bugünün Saraylısı'nda Ayşen'in doktoru olan Sait Raşit Kaynarsu Dolmabahçe'deki baloya Ayşen ve Ata Efendi'yi götürür. Romanda Kaynarsu doktor olduğu için hususi otomobili olduğundan ve Şehir Meclisi azası olduğundan bahsedilir. Ancak bu meclisin açık adresi belirsizdir.

2.2.7.7. Ticaret Odası

Bugünün Saraylısı'nda Rüştü'nün babası Talip Bey'in Ticaret Odası'nda toplantısı olduğu bahsi geçer. Talip Bey önemli bir iş adamıdır. Ticaret Odası'nda toplantılara katılım göstermesi de bunu kanıtlar niteliktedir. Ticaret Odası'nın da şu anda faaliyet gösteren İstanbul Ticaret Odası olduğu söyleyebilir.

2.2.7.8. Diğer Cemiyetler

İstanbul'un Bir Yüzü romanında bir de **Hilâliahmer** ve **Müdafaimillîye** cemiyetleri söz konusu edilmektedir. Oldukça çıkarıcı bir hanım olan Madam Aldiyado, İsmet'e göre yarı “dalkavuk” ve “hoş sohbet” bir kadındır. Onun işinin iane toplamak vs. gibi amaçlarla yardım cemiyetleri peşinde koşmak olduğu belirtilmekte, Hilâliahmer, Müdafaimillîye gibi cemiyetlerde meclis idare azası olduğundan söz edilmektedir.

Madam Aldiyado bu gibi cemiyetlerden elde ettiği nüfuzunu ailesinin refah ve ikbali için kullanır.

Dört Yapraklı Yonca'da Hilal-i Ahmer Cemiyeti, **Kızılay** şeklinde karşılık bulur. Yonca, kurguladığı ve yazmak istediği romanda Somnur'a "Türkiye'nin en mühim hayır ve şefkat müessesesi" olan Kızılay'da 'Birinci Reis' görevini verir. (s.273)

Anahtar'da Rüstem'in içki içmediğini gören Melahat, alaycı bir üslup ile onun **İçki Düşmanları Cemiyeti**'nden olduğunu ifade eder.

Onikiler sadece *Kadınlar Tekkesi*'nde Osmanlı'nın son yıllarında Aksaray ve civarında kabadayıların oluşturduğu bir şebeke/grup olarak dikkat çekerler. Kurum ve Kuruluşlar başlığının altına alınmasının sebebi resmi olmasa da Onikilerin bir oluşum teşkil etmeleri ile alakalıdır. Onikilerin başında da Arap Abdo isimli bir kabadayı vardır ve Onikiler Türk edebiyatında romanlara yansımalar bulmuş bir oluşumdur.¹⁵⁷ *Kadınlar Tekkesi*'nde de Onikilere atıfta bulunulur. İrfan ve Samiye'nin büyük annesi "Acem'in meşhur evinde adlı sanlı, sonsuz ihtiraslı bir sermaye" olduğu belirtildikten sonra Onikilerin birkaç kabadayısının bu kadını sur dışına götürüp, öldürdükten sonra bostanlara attıklarından bahsedilir.

2.3. İSTANBUL'DA EĞLENCE HAYATI ve MEKÂNLARI

Refik Halit Karay'ın İstanbul'u mekân olarak kullanan romanlarının büyük çoğunluğunda İstanbul'un eğlence hayatına yönelik birtakım veriler bulmak mümkündür. Roman kişilerinin özellikle İstanbul halkının üst sınıfına mensup olması ve romanlarda geçen eğlence hayatına dair unsurların mekân vb. gibi bu sınıfın eğlence anlayışını göstermesi açısından önem teşkil eder. Refik Halit Karay'ın romanlarında bu gibi eğlence yerlerinin bulunduğu mekânlar öncelikle Beyoğlu'ndadır. Diğer yandan İstanbul'un gezinti ve seyrân yerlerinin de dönem İstanbul'unun eğlence hayatında önemli bir mevki teşkil ettiğini belirtmek gerekir. Refik Halit'in romanlarında meyhaneler, tiyatrolar, kıraathaneler, pastaneler vs. gibi İstanbul'un sosyal hayatının takip edebileceği mekânlara oldukça fazla yer verdiğini de belirtmek gerekir.

¹⁵⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz: Alâattin Karaca, "Eski İstanbul'da Bir Kabadayı Çetesi Onikiler", *1. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, ed. Erol Ülgen, Emin Özbaş, Beşir Kitabevi, İstanbul 2009, s. 561-572.

Romanlarda geçen eğlence hayatı ve mekânları şu başlıklar altında toplanmıştır: gezinti kültürü ve mekânları; park ve bahçeler; sinemalar; tiyatrolar; pastaneler; kahvehaneler/kıraathaneler; müzik; gazino, bar ve meyhane tarzı yerler; oteller; lokanta ve restaurantlar, kulüpler ve kumarhaneler.

2.3.1. Gezinti Kültürü ve Mekânları

Romanlarda birçok gezinti ve seyran yeriyle karşılaşırız. Refik Halit Karay'ın özellikle II. Abdülhamid, II. Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı dönemlerini esas alan *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında bu yerler genellikle yaz aylarında kahramanların sosyalleştiği alanlar olarak dikkat çeker. “Bu mekânlara gitme alışkanlığının İstanbul halkı arasında yaygınlık kazanması ve beraberinde kendisine has bir kültürün oluşması ise büyük ölçüde Lale Devri'nden sonradır.”¹⁵⁸ Kahramanların genellikle sevgilileriyle bulunduğu, yaz ayının sıcaklığından bunalan insanların gezinti yaptığı bu yerler, İstanbul halkının gezinti ve eğlenme ihtiyacını karşılar. Sonbaharın gelişiyle bu seyran ve gezinti yerlerinin de mevsimi bitmiş olur. *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde geçen şu pasaj yaz aylarının seyran yerleriyle birlikte düşülmesi gerekliliğini ve dönem gençleri için önemini ortaya koymaktadır:

“Derken yağmurlar başladı. Sonbahar geldi. Teşrinievvelin bu ilk bozuk havaları sayfiyelerde yaz muşakalarına başlamış gençleri -o zaman- ne kadar üzer; kederli ederdi. Göksu'nun yahut Fenerbahçe'nin mevsimi kapanırdı; arabadan arabaya, sandaldan sandala göz göze toplanan zevkler, bu göz buluşmaları artık tatil olurdu. Gönülleri bulutlar, yürekleri hüznler kaplar, içeride Lokman ruhu şişeleri boşalır, dışarıya yağmurlar dökülürdü...” (s.82)

Bu Bizim Hayatımız'da kış başlangıcı Boğaziçi'ndeki kahramanlar tarafından hüznle karşılanır. ‘Hüzün’ ile ‘Kış başlangıcı’ arasında bağlantı kurulur. Romanda bu konuya şöyle bir yorum getirilir:

“Kış başlangıcı yağmurların hüznü Boğaziçi'nde fazla duyulur. Zaten hüzn, rutubetli, loş yerlerden hazzeden bir ruh karanlığı, ruh ıslaklığı mantaradır; mantar gibi hüznün de dış rengi ölü beyazlıkta, iç tarafları acı siyahtır; gönüllerin bu durumunda biter.” (s.80)

¹⁵⁸ Ali Şükrü Çoruk, *İstanbul Yazıları*, Kitabevi Yay., 1.Baskı, İstanbul, 2015, s. 79.

Romanlarda geçen başlıca gezinti yerleri şunlardır: “Beyoğlu”, “Boğaziçi”, “Şişli Bölgesi”, “Florya- Yeşilköy”, “Adalar”, “Kadıköy- Fenerbahçe- Erenköy- Suadiye”, “Eyüp- Kağıthane ve Haliç Kıyıları” ve “Diğer Gezinti Yerleri”.

2.3.1.1. *Beyoğlu*

Tanzimat fermanı ile başlayan Batılılaşma hareketleri ile birlikte ön plana çıkan Beyoğlu, İstanbul’daki Batılı hayatın merkezi olur.¹⁵⁹ Batılı hayatın merkezi olan Beyoğlu şüphesiz Batılı hayatın eğlence anlayışını da bünyesinde barındırır. Beyoğlu’nda bulunan alışveriş yerleri, meyhaneler, sinema ve tiyatrolar İstanbullular için önemli bir cazibe merkezidir. Aynı zamanda *Bugünün Saraylısı*’nda Ayşen’in İstanbul’un cemiyet hayatında yer edinme çabası örneğinde olduğu gibi Beyoğlu, İstanbul’da cemiyet hayatına açılan en önemli kapıdır. *Sonuncu Kadeh* romanı ise II. Meşrutiyet yıllarında Beyoğlu’nun panoramasını verir. İstanbul insanının o yıllarda diğer semtlere nazaran Beyoğlu’nda daha özgür bir hayat sürdüğü görülür. Romanlara bakıldığında Beyoğlu’nun en önemli caddesi Beyoğlu’nun merkezi konumunda olan İstiklal Caddesi’dir. Şüphesiz Beyoğlu bünyesinde bulundurduğu pastane, lokanta, sinema, otel vb. gibi eğlence mekânlarıyla Refik Halit Karay’ın romanlarında İstanbul’da yaşayan insanların gezmek ve eğlenmek vb. amaçlar için ilk tercih ettiği semtlerden biri olduğu görülür.

Bugünün Saraylısı’nda Atıf’ın başka kadınlarla Beyoğlu sinemalarında vakit geçirdiği eşini aldattığından bahsedilir. Diğer yandan Beyoğlu devrin sosyetesinin, zenginlerinin yaşam alanıdır. Ayşen’in babası olan Yaşar’ın da kaçakçılıktan zengin olduğu düşünülür. Ayşen babasının döndüğü zaman Beyoğlu’nda bir apartman almak istediğini dile getirir. Diğer yandan şu satırlar Beyoğlu’nun özelliklerini ortaya koyar niteliktedir:

“İnşallah alır, eğlenceli yerdir Beyoğlu... Kibar, zengin yatağı. Seni yarın yağmur kesilirse götüreyim, gezdireyim de gör, bak... Parmağın ağzında kalır.” (s.37)

Romanda Beyoğlu aynı zamanda olumsuz özellikleriyle de anılır:

¹⁵⁹ Ali Şükrü Çoruk, *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu*, Kitabevi Yay., İstanbul, Şubat 1995, s. 353.

“(...) yanlarında erkek bulunursa ziyarı yok. Beyoğlu çoktandır haşarat yığınınna döndü. Anadolu’da cebine bir deste papel koyan karı kız göreyim diye soluğu Cadde-i Kebir’de alıyor.” (s.43)

Ata Efendi ve Üftade Ayşen’in babasının Taksim’de tuttukları Üstün Palas Apartmanına taşınıp Ayşen ile yaşamaya başlar. Giyim kuşamına önem gösteren, pahalı yerlerde yemek yemeyi seven Ayşen için Taksim’e taşınmak tüm bu istediklerini kolaylaştırır.

Anahtar’da Beyoğlu Caddesi, üzerinde bulunan sinema, pasta salonları, bar, gazino, lokanta gibi eğlence mekânlarıyla kahramanlar tarafından sürekli gezinti, eğlence ve vakit geçirmek için gelinen bir yer olma mahiyetini bu romanda da taşımaktadır.

Cadde’nin dışında Melahat ve Kenan görüşmek için *Tepebaşı*’ndaki kahvede buluşurlar. Semiha’nın her gün *Nişantaşı*’ndan *Taksim*’e kadar yürüyüş yapar. Perihan alımlı bir kadındır, yolunun üzerinde kendisine bakmayan dikkatini çekmediği bir insanın olmadığı belirtilir.

Bu Bizim Hayatımız’da Beyoğlu, Şemsi’nin sürekli uğradığı semt olarak dikkat çeker. Şemsi *Cadde-i Kebir*’de sürekli dolaşır. Buradaki gazinolara uğrar. Mazlum Sami de Büyük Kulüp’ün burada olmasından dolayı yine sık sık geldiği bir semttir. Diğer yandan kahramanların alışveriş için de tercih ettiği yerlerin arasında Beyoğlu gelmektedir. Şehriyar Hanım alışveriş için Beyoğlu’nu tercih eder. Müşfik Sadun Bey ise ‘*Asmalımescid*’deki kahvelerden çıkmamaktadır. Aynı zamanda Şemsi, Beyoğlu hakkında olumsuz düşüncelere de sahiptir. Ona göre ‘Asmalımescid Sokağı’nın havası “sirke fıçısı”, “domuz sucuğu”, “bulaşık çukuru” kokmaktadır. Tepebaşı ise “adi pansiyon yatağı” kokusuna sahiptir. “Rüzgâr esmese, havalar hep böyle durgun gitse oturmak nerede; şu Beyoğlu’nun semtine uğranamaz” (s.26) şeklinde düşünür.

Ekmek Elden Su Gölden kahramanlar sıklıkla Beyoğlu’na gelir. Ferhan’ın ve diğer Duranbeyli kadınlarının sıklıkla buraya alışverişe geldiği belirtilmekle beraber, buradaki pastanelerde Duranbeyliler için önemli uğrak mekânlardandır. Bunun gibi Ferhan, evlendikten sonra buradaki sinemaları tercih eder. Rasih Bey’in de arkadaşıyla buradaki gazinolara uğradığı ve pastanelerde vakit geçirdiği görülür.

Yerini Seven Fidan'da da Beyoğlu ve özellikle **Beyoğlu Caddesi** romanda kahramanların gezinti ve eğlenmek için sık sık uğradığı bir mekân olarak dikkati ilk çeken bölgedir. Bünyesinde bulundurduğu sinema, pastane bar ve çeşitli eğlence mekânları, Cadde'nin kahramanlar tarafında gezinti ve eğlence için tercih edilmesinin başlıca sebepleri arasında yer alır. Saba, Gülsün ve Erbil sinemaya gelmek için Beyoğlu'nu tercih eder. Nevbahar ve Erbil yılbaşı gecesini Beyoğlu'nda değerlendirir. Nevbahar'ın da Sami ile beraberken Beyoğlu'nun eğlence hayatından oldukça istifade ettiği belirtilir. Erbil ise çevre değiştirmek istediğinde yine Beyoğlu ilk gideceği yer olur. Beyazıt ve çevresinden sıkılan Erbil ara sıra tek başına Beyoğlu taraflarına gezintiye çıkar. Diğer yandan Beyoğlu Erbil için ayrıca bir öneme sahiptir. Beyoğlu'nun cazibesine kapılmak Erbil'in en korktuğu durumlardan biridir olarak ifade edilir:

“Romanlarda, röportajlarda okuya okuya kulaktan âşık olduğu, aynı zamanda gizli cazibesine kapılmaktan ürktüğü yerd orası. Orada insan üç cazibeden birine en az birine, çoğu kez ikisine, bazen de hepsine tutulabilirdi; önce kadın, sonra içki ve arkasından kumar. (...)” (s.38)

Tramvaydan Beyoğlu'nu seyreden Erbil'in dikkatini yine bu semtte bulunan ‘kadın çokluğu’ çekmektedir:

“(…) pencere önüne rastladığından demin kalabalıktan ayakta göremediği caddeleri rahatça seyredebilirdi. Beyoğlu tarafındaki kadın çokluğu dikkatini çekmişti; pastanelerden grup halinde sokağa taşıyorlar, seans sonu sinemaların kapısından dışarıya sel gibi akıyorlardı.” (s.44)

Kadınlar Tekkesi romanında da otelleriyle pastane ve eğlence yerleriyle dikkat çeken gezinti yeri konumunda olan Beyoğlu'na özellikle Memhure'nin sık geldiği görülür. Park Otel roman kahramanlarının vakit geçirdiği bir mekân olmakla birlikte Taksim Pavyonu da eğlence için tercih edilen mekânlar arasında yerini alır. Şeyh Baki'nin gençlik zamanında ise Beyoğlu'na çok geldiği burayı mesken tutarak çeşitli eğlencelere katıldığı hatta metresleri bulunduğu ve Beyoğlu tiyatro ve balolarına katıldığı belirtilir.

Beyoğlu semti *Sonuncu Kadeh*'te özellikle Cemşit ve Murad Naci'nin gençliklerinin anlatıldığı kısımlarda eğlence ve gezinti semti olarak ve doğrudan kahramanların ikâmet ettikleri semtler dışında en çok uğradıkları semt olarak dikkat çeker. Murad Naci ömrü boyunca unutamayacağı Polinka ile “Katakum” kabaresinde tanışır.

Yine Murad Naci'nin bir 'Galatasaray'lı olmasından mütevellit Beyoğlu'nun her türlü eğlencesinden geri kalmadığı romanda belirtilirken aynı zamanda Murad, arkadaşı Cemşit'i de bu eğlencelere sürükler. Diğer yandan Murad gençliğinde Beyoğlu Asmalımescit'te bir hanım arkadaşına apartman dairesi dahi tutar. Cemşit Şehriban ile yaşadığı aşkı Şehriban'ın kendisini aldattığını görünce, kendisi Beyoğlu'nun eğlence hayatına verir. Tepebaşı Bahçesi'nde Şehriban'dan intikam almak maksadıyla Rum kızlarla yakınlaşır. Bu sebeple Beyoğlu semti kahramanların belli amaçlarını yerine getirebilmelerine de olanak sağlayan bir semt olarak romanda dikkat çeker. Romanda kahramanların aynı zamanda özgürce davranabildikleri ve kadın erkek çekinmeden dolaşabildikleri semt olma hususunda İstanbul'un en önde gelen semtleri arasındadır.

Romanda ayrıca II Meşrutiyet sonrası Cadde-i Kebir'in dışında Beyoğlu semtinin araba ile gidilebilen yerlerinin de bulunduğu görülür. Bu seyrân ve gezinti yerleri **Taşlık** ve **Kağıthane Tepesi** olarak belirtilir. Buraya olan gezintiler atlı arabalar ile yapılır. Taşlık'tan deniz manzarası seyredildiği, Kağıthane tepesinden ise Kağıthane vadisinin seyredildiğinden de bahsedilir. Cemşit, Cadde'den Marika ile birlikte bir atlı arabaya binerek Kağıthane tepesine gider.

Romanda aktüel zaman 1950'li yıllardır fakat 1910'lu yıllardan da bahsedilmesi Beyoğlu'nun bu iki zaman arasında karşılaştırması yapılmasına imkân verir. Beyoğlu'nun 1950'li yıllarda, 1910'lu yıllara nazaran eski canlılığının, dokusunun kalmadığını Cemşit'in gözünden şu şekilde aktarılır:

“Mülatier'de *şokola* içer, sonra bonmarşeye girerdi. Artık ne orası kalmıştır, ne Karlman mağazasıyla üst katındaki müzikli kibar çayhane, Orozdibak, Gülizar, Baker, Psalti gibi büyük ticaret tesisleri ve Tokatlıyan, Yani, Nikola, Lüksemburg gibi sabahlara kadar açık, aynı zamanda keseye uygun geniş lokantalar.

‘Gelsin ayaküstü öteberi atıştırılan dükkânlar, mezeciler, tavuk tüyü ve su böreği yağı kokan muhallebiciler!’ Eskiden muhallebici dükkânları sadece tarçın, gülsuyu ve nihayet yanık süt kokardı.” (s.184)

Romanda Cemşit'in gözünden/bakışından verilen bu değişim, bir devrin bitip yeni bir devrin başladığının göstergesi niteliğindedir.

2000 Yılın Sevgilisi romanında Beyoğlu'ndan hem ikamet hem gezinti yeri olarak söz edilir. Yaz mevsiminde Tarabya'da ikamet eden Güldal kış aylarında ise ailesi ile

birlikte *Ayazpaşa*'da bir apartmanda ikamet eder. Yine Park Otel pastanesi gibi Beyoğlu'nun gözde mekânları arasında bulunan yerler Güldal'ın gittiği yerlerdir. Park Otel barı ise Ressam Besim Bey'in gidip vakit geçirdiği bir mekândır.

İki Cisimli Kadın romanında ise Reha'nın dayısı Yaşar ile birlikte İstanbul'da bulunduğu zamanlarda Beyoğlu'na eğlenmeye gittiklerinden bahsedilir.

2.3.1.2. *Boğaziçi*

Boğaziçi Refik Halit Karay'ın romanlarında Beyoğlu ile birlikte gezinti kültürü açısından roman kişileri tarafından en çok tercih edilen yerlerin başındadır. Diğer yandan Boğaziçi roman kahramanlarının ikamet ettiği yerler arasında da yerini alır.¹⁶⁰ Bünyesinde bulundurduğu “Büyükdere”, “Göksu”, “Küçüksu” gibi sayfiye alanları, yaz ayları başta olmak üzere Boğaziçi'nde bir gezinti kültürü oluşmasını sağlar. Refik Halit Karay'ın romanlarında da *İstanbul'un Bir Yüzü* romanı başta olmak üzere Boğaziçi'ndeki bu gezinti kültürünün yansımalarını görmek mümkündür.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde **Büyükdere**'nin dönemin önemli sayfiye alanlarının başında geldiği görülür. İsmet'in Büyükdere'ye gittiğinden bahsedilmekle beraber bu gezintilerin ayrıntısına değinilmez. Diğer yandan Hidayet Bey ve Şevkidil Hanım **Büyükdere Çayırı**'da birbirleriyle mektuplaşırlar. Bu durum Büyükdere gibi sayfiye alanların özellikle kaç-göç devrinde İstanbullular açısından insanların sosyalleşebildiği önemli mekânlar konumundadır.

Büyükdere Çayırı İstanbul'daki yabancı unsurların daha fazla bulunduğu bir yer olarak dikkat çeker. Nitekim Hidayet Bey ve Şevkidil Hanım'ın Büyükdere Çayırı'nda buluşmalarından söz edilirken orada İngilizlerin futbol oynadığı ve burada gelen halkın onları izlediği de belirtilir. Romanda Nazmi Bey'in Abdülaziz devri eğlencelerinden bahsettiği zaman yine Büyükdere de söz konusu edilir. Beyoğlu'nda eğlenen Ermeniler daha sonra arabayla Büyükdere'ye giderler. Nazmi Bey'in de arabacıya bir mecidiye vererek Büyükdere'ye gidip geldiğinden bahsedilir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde bir diğer dikkat çeken gezinti yeri de **Küçüksu**'dur. Şadiye Hanım yalıdan yanına İsmet'i de alarak gizlice Vasaf Hadi Bey ile Küçüksu

¹⁶⁰ Bu husus “İstanbul'da İkamet Kültürü ve Meskenleri” başlığı altında incelenir.

kenarındaki bostanların üzerinde kuytu yerlerde buluşur. Aşıkların böyle bu yerlerde gizlice buluşmaları bir dönem gerçeğidir ve sebebini ise İsmet şöyle açıklar:

“Eski devirde bir genç kızın muaşakası öyle şimdiki gibi, çarçabuk yoluna giremez, mülakatlar, telakkiler öyle fütursuza, herkesin gözü önünde cereyan edemezdi. Bütün hane dışından tırnağına kadar sevda meseleleri karşısında pür-silah durur, bekçilik ederdi. Bilen bilmeyen işe karışır, haber verir, meneder, kendi derdini bırakır, komşusununki ile meşgul olurdu. ... Gizli zannettiğin bu kabilden bir sır, derhal, pasaparola herkesin kulağına varır, bütün İstanbul Kavaklardan Pendik'lere, Çekmece'lere kadar meseleden haber alırdı.” (s.80-81)

Diğer yandan İsmet ile Şadiye Hanım konuşmak için halkın bulunduğu alanlardan ziyade daha çok insanın az olduğu kuytu alanları tercih ederler. **Küçüksu Deresi** kenarından ta içlere doğru gittikleri belirtilmekle beraber yine insanın çok olduğu **Bebek**, **Göksu** gibi yerlere artık gitmediklerinden de bahsedilir.

Hidayet Bey'in ise Pazar ve Cuma günleri arabasıyla **Sarıyer**'den başlayarak **Kalender**'e doğru gezinti yapar. Parasız olan ve gezintiye çıktığı kıyafetten başka bir kıyafeti dahi olmayan bu gencin amacı çapkınlık yapmak ve akabinde yapacağı nikâhla refaha kavuşmaktır. Kendisinden çok yaşlı fakat zengin olan Şevkidil Hanım'ı gözüne kestirir. Onu **Bentler** yolunda **Kalender**'de, **Büyükdere Çayırı**'nda takip eder. Nihayet amacına ulaşarak Şevkidil Hanım ile evlenir.

Bu Bizim Hayatımız'da ise “Hayret Efendi Yalısı” Boğaziçi'ndedir. Mehtabın olduğu akşamlar yalı halkının Boğaz'a **mehtap sefasına** çıktıklarından bahsedilir. Rahat bir çocukluk geçiren Mazlum Sami'nin emrinde arabalar vardır. **Tarabya**, **Kalender**, **Büyükdere** yine arabayla Mazlum Sami'nin gezinti için gittiği yerler olarak söz edilir. Diğer yandan sandalla Boğaz'ın karşı kıyısına da geçer. **Kanlıca**, **Körfez** yine Mazlum Sami'nin kayıkla ulaştığı yerlerdendir.

Hüsniye ve Mazlum Sami mehtaplı bir gecede birbirlerine âşık olmuşlardır. O mehtaplı gece ve tabiat romanda şu şekilde yansıtılır:

“1907 senesinin yazıydı; 19 yaşında... Mevsimin en berrak, durgun, duru bir mehtabı ama hangi ayda, temmuz mu, ağustos mu hatırlayamıyor. Deniz, yalı, rıhtım, hatta koru yaldızlaşmış değil de süt mavisi yaldız dolu bir kabın içine düşmüş, baştan başa yıldız kesilmiş, yaldız üstünde yüzüyor gibi... hem bu yaldız kabaracak, köpürecek, taşacak hissini de veriyor; kap, ateş üstündeymişçesine için için hareketli ve sıcak.” (s.82)

Müşfik Sadun Bey ise eski İstanbul'u görmesinden dolayı 1940'ların *Yeniköy*'ü ve *Tarabya*'sı hakkında şu değerlendirmelerde bulunmaktadır:

“Tarabya ve Yeniköy'e gelince onlar ayrı bir âlemdi; kibar yatağıydı. Şimdi düttürüleşti, şunun bunun eline geçti; hanedan yalılarını oda oda kiraya veriyorlar. Birtakım kumarhaneler de açılmış, pencerelerde, sokaklarda sarhoş kadın kahkahaları aksediyor, berbat!” (s.21)

Anadolu Kavağı da *Bu Bizim Hayatımız*'da sayfiye, gezinti yeri olarak karşımıza çıkar. Kuşçu Rıza'nın Anadolu Kavağı'na kuş avı için gittiği belirtilir. Mazlum Sami'nin eşi Şehriyar Hanım ve onun misafirlerinin ise motor ile *Küçüksu*'ya gezintiye gittiğinden bahsedilir. Bu gezintinin ayrıntıları verilmez.

Bebek, Boğaziçi'nde önemli semtlerin başında gelir. Burada bulunan “Bebek Bahçesi” de kahramanlar tarafından tercih edilen mekânlardandır. Bahçede yaz aylarında saz da olmaktadır. Diğer yandan açık havada ve denize nazır oluşu bahçeyi önemli kılan sebeplerin başında gelmektedir. *Bu Bizim Hayatımız*'da Mazlum Sami, Mazlume'yi Bebek Bahçesi'nde görür. Mazlume de Bebek Bahçesi'ni çok sevmektedir. *Bugünün Saraylısı*'nda da Ata Bey ve Rüştü'nün Bebek Bahçesine geldiği görülür.

Göksu, *Bu Bizim Hayatımız*'ın sadece bir yerinde gezinti, mesire yeri olarak karşımıza çıkar. Mazlum Sami'nin gençliğinde gezdiği yer olarak bahsedilir. Aynı romanda *Harem-Salacak*, taraflarından ise romanda “şehre en yakın inziva yeri” şeklinde bahsedilir.

Ekmek Elden Su Gölden'de ise Boğaziçi ve semtlerinin adı pek sık geçmese de yine bahis konusu edildiği görülür. Romanda kişilerinin *Sarıyer* ve *Büyükdere*'deki gazinolara gider.

Yerini Seven Fidan'da ise Boğaziçi semtleri kahramanlar tarafından gezinti için çok az tercih edilir. Boğaziçi semtleri hususunda *Emirgân* ve *Bebek* öne çıkan semtler arasında yer alır. Burhan ile Erbil otomobil ile Boğaziçi'ne doğru bir gezinti yapar. Emirgân'a çay içmeye gelirler. Burada Jüli ve Sado ile karşılaşır, Jüli'nin yalısına davet edilirler. Şado ile korunun içerisindeki köşke doğru çıkan Erbil, burada bulunan bir platformdan da manzarayı seyrederek. Burası “hem önlerindeki Boğaz parçasını hem de Marmara'yı gören bir platform” dur. (s.152)

Ayrıca Erbil, ateşler içerisinde hasta yatağında yatarken gördüğü rüyasında Şado ile beraber, Arnavutköy rıhtımından Bebek’e doğru bir gezintiye çıktıklarını görür. Bu gezinti esnasında Erbil ile Şado yakınlaşır. Daha sonra ise Erbil Köprü’den bindiği vapur ile Bebek’e dolaşmaya gelir, burada Muhsin ile tekrar karşılaşır. Muhsin ile nişanlısı Perran Petek de o sıralar Boğaz’da gezinti yapmaya çıkmışlardır.

Anahtar’da Kenan ile Perihan’ın sürekli gittiği ‘*İstinye burnu*’nda bir kahve vardır. Burada oturan çift koyu ve Boğaz’ı seyrederek. Perihan’ın kendisini aldattığını düşünen Kenan psikolojik bir buhran içerisinde. Kendi psikolojinin etkisiyle Kenan, Boğaziçi’ni çirkin bir şekilde görür:

“Boğaziçi bu mudur? Ne kasavetli yer... Vapur dolusu insan taşındığı halde bomboş... Yalnız bekçilerin oturup ümitsizce suların seyrine daldığı bir deniz feneri kadar boş ve gamlı! Vapur iskeleye yaklaştığını bildirmek için düdüğünü öttürünce bu ses bacadan değil, Emirgân Korusu’nun boş bağrından çıkmışa, yaralanmış bir efsane ineğin böğürtüsüne benzedi; yamaçlar -ürkmüş yavruları imiş gibi- haykırıştılar ve titrediler.” (s.106)

Perihan’ın eski kocası Vecdi’nin ise Perihan ile evliken *Büyükdere*’de sabahlayan, eğlenen bir insan olduğu belirtilir.

Kavaklar ve *Fener* ise *İstanbul’un Bir Yüzü*’nde karşılaşılan gezinti ve seyran yerleridir. Seniha Hanım’ın Zâl Bey’den sonraki eşiyle Kavaklar’da ikamet eder. Yine Seniha Hanım eşiyle yaptıkları gezintilerde gittikleri yerdir. Seniha yine bir gün Fener seyranları sırasında uzaktan uzağa gördüğü bir balıkçı ağası Ali Bey’e kaçır.

Sonuncu Kadeh’te Murad Naci’nin sene de bir Boğaziçi vapuruna binerek bir seyran yaptığı belirtilir. Bu gezintilerin herhangi bir rotası bulunmaz. *Beşiktaş*’tan herhangi bir vapura binere ta *Kavaklar*’a kadar gidebildiği görülür.

Romanda zaten kahramanların Boğaziçi semtlerinde oturdukları ve Boğaziçi ile alakaları bulunduğu göze çarpar. Cemşit gençliğinden beri önce *Rumeli Hisarı* dolaylarında sonra ise *Kireçburnu*’nda ikâmet eder. Cemşit açısından Boğaziçi’nin bir diğer önemi ise balık avıdır. Boğaziçi, Cemşit’in balık avı zevkine olanak sağlar. Bu sebeple Kireçburnu’nda ev yaptıran Cemşit, işten arta kalan zamanını denizde geçirir.

Kireçburnu aynı zamanda gazinosuyla kahramanların uğrak yeridir. Murad Naci ve Cemşit birlikte Kireçburnu gazinosuna gelirler. Fakat Murad Naci Kireçburnu’nu

genellikle “yalnızlığa gömülü” bir yer olarak tanımlar. *Arnavutköy* onun nazarında Kireçburnu’na göre daha canlı bir semttir.

Bu semtlerden farklı olarak *Sarıyer* de kahramanların uğrak semtleri arasında yer alır. Murad Naci’nin ara sıra gittiği ve arkadaşlarını götürdüğü “maruf lokanta” roman kişilerinin Sarıyer’e kadar gelmesine sebebiyet verir.

Romanda *Büyükdere*, *Tarabya*, *Emirgân* ve *Bebek* semtlerinin mehtapsız gecelerde Boğaziçi’nde 1950’li yıllarda bu semtlerde yeni gazinoların ve çayhanelerin de çoğalmış olduğundan dolayı ilgi çekici ve aydınlık olduğu vurgulanırken özellikle Anadolu yakasının “yatılı mektep hüznü içinde olduğu” söylenir.

Boğaziçi semtleriyle *Kadınlar Tekkesi* romanında da hem yazları ikamet edilen yer hem de gezintiler yapılan semtleriyle ön plana çıkar. Öncelikle romanda Şeyh Baki’nin arkadaşı/dostu olan Bersad Hanım’ın *Tarabya*’da yalısı bulunur. Şeyh Baki ve hanım müritleri *İstinye* gezisi yaptıktan sonra Bersad Hanım’ın Tarabya’daki yalısına gelirler. Burada kaldıkları süre boyunca onlara “mehtap” da eşlik eder. Birlikte yalının korusuna çıkarak mehtabı seyrederek. Özellikle burada geçirdikleri süre boyunca Neşide ve Şeyh Baki hissi anlamda yakınlaşır. Diğer yandan mehtaplı gecelerde Bersad Hanım yalısının balkonundan sürekli mehtabı seyrederek gençlik hatıralarına dalar. Mehtabın bu noktada geçmiş hatırlatan bir unsur konumundadır.

Şeyh Baki ile Neşide yine Bersad Hanım’ın yalısında misafir kaldıkları süre boyunca yakınlaşma ve birbirlerini yakından tanıma fırsatı bulurlar. Tarabya kıyı şeridinde gezintiler yaparlar. Şeyh Baki Neşide’ye Boğaziçi’nde bulunmalarından dolayı Boğaziçi’ne dair efsaneler anlatır. Bunlar “Argonotlar seferinden başlayarak kendisinin de azıcık yetiştiği Kalender Körfez âlemlerine kadar çeşitli vakalar ve tablolar’dır. (s.201)

Şeyh Baki ile Neşide’nin Tarabya’daki yalıda kaldığı süre boyunca gezikleri yerler bunlarla sınırlı değildir. Deniz kesimine biraz uzak olan *Sultansuyu*’na giderler. Sultansuyu romanda aynı zamanda Şeyh Baki’nin gençlik zamanında oldukça fazla vakit ve para harcadığı yer olarak da dikkat çeker. Sonra otomobil ile *Bentler*’e gidip Sarıyer dönerek *Çırçirsuyu*’na gelirler.

Roman kişilerinin Boğaziçi’nde bir diğer gezinti yaptığı yer ise **Hünkârsuyu**’dur. Melal, Memhure ve Peryal otomobil ile Hünkârsuyu’na giderler. Gezintideki asıl amaç ise zengin Yahya Unal Bey’le evlendikten sonra Sarıyer’de yalıda ikamet etmeye başlayan Neşide’yi ve yalısını uzaktan da olsa görebilmektir. Şeyh Baki’nin aşkına karşılık vermeyen Neşide, bu Şeyh Baki’ye bağlı olan hanımlar için kıskançlığa sebep olur ve Neşide yeni hayatıyla bu hanımlar için merak unsuru oluşturur. Hünkârsuyu’na giderken Neşide’nin yalısının önünden yavaşlayıp geçerek az da olsa yalıyı görmüş olurlar. Diğer yandan Hünkârsuyu’na geldiklerinde Neşide ve Yahya Unal Bey’in burada olduğunu görürler ve eski tanışıklıklarına istinaden onlarla konuşur ve meclisleri birleştirirler. **Büyükdere** de roman kahramanları için gezinti için tercih edilen mekânlar arasındadır. Süğha Kalenderli arkadaşıyla birlikte Büyükdere gazinolarına gelir.

Ayın On Dördü romanında Doktor Münci, Rıdvan ve Rayiha Boğaziçi gezintisi yaparlar. **İstinye** sırtları, **Büyükdere** rıhtımı, Tarabya Oteli gibi yerler uğradıkları mekânlardır. Bu gezinti biraz da Doktor Münci’yi, Rahşan cinayetinin şüpheli şahsı Rahim hakkında konuşturmak için planlanır. İstinye sırtlarında gezerken durup Boğaziçi’ni seyrederler. Doktor Münci Boğaziçi’nin meziyeti ve güzelliği hakkında düşüncelerini Rıdvan ve Rayiha ile paylaşır.

“Boğaziçi’nin meziyeti nedir? İnsana ‘dinle ve dinlen’ der, orada denizi dinlersiniz; rüzgârı dinlersiniz, aydan ve yıldızlardan bile tatlı şeyler dinlenir; mırıltılar, fısıltılar, hışıltılar, şıkırtılar... Kulak bunlarla dinlenir, ruh da! Ay bana İstanbul’da sırf Boğaziçi ve körfezleri için doğar, dolaşır da başka semtlere hatır için azıcık aksediverir gibi gelir.” (s.65)

Diğer yandan Doktor Münci’ye göre Boğaziçi’in en seçme güzelliği “hal içinde daima mazi kalmasındadır. Burada yalnız bir günün keyfi sürülmez, çünkü tarihin de keyfi tadılır.” Ay ise “(...) Boğaz sırtlarında dururken eski körfez ve Kalender gecfelerinden kalma bir yadigârı andırır, altmış odalı sahil-sarayın avizesinden büyük bir şingıl veya fanustur sanki...” (s.66)

Romanın bir başka bölümünde Rayiha ve Doktor Müncinin birlikte **Arnavutköy**’de bir meyhaneye geldikleri görülür. Rayiha’nın Doktor Münci ile vakit geçirmesi ondan Rahim hakkında bilgi almak istemesinden ileri gelir. **Yenimahalle** ise Boğaziçi’nde eğlence için tercih edilen bir başka semttir. Rıdvan ve rayiha şehrin ve

olayların keşmekeşliğinden biraz olsun uzaklaşmak adına Yenimahalle'deki 'su üstü gazinolar'dan birine gelir.

Nilgün'de Ömer Selim, Sultanzade Hayrullah ile birlikte Boğaziçi'nde büyümüş olduklarını, **Göksu**'ya gittiklerini, **Körfez**'de lüfer avladıklarını dile getirir. Türk prensesi Nilgün Ömer Selim' e bir gece saraydan araba ile kaçtıklarını ve **Akıntıburnu**'na gidip gazinoları seyrettiklerini söyler. (s.229)

Aynı romanda uzak şarka giden İtalyan Conte Verdi vapurunda Kızıldeniz ikliminde yaşanan sıcaklık Ömer Selim'a Boğaziçi hasreti çektirir. Gemi o kadar sıcaktır ki Ömer Selim Boğaziçi'nin Rumeli kıyısının gölgelik içinde olduğunu düşünerek kendisini Büyükdere'de büyük bir gölgelikte hayal eder. (s. 72)

“Ah Boğaziçi! Şu saatte Rumeli yakası gölge içindedir: biraz deniz biraz manolya, azıcık ıhlamur ıhlamur çiçeği kokan bir ıhlamur içinde. (...)

Şu anda sanki o gölgelikte, Büyükdere'deyim. Anadolu yakasından güneşin henüz elini çektiği semtte... (...)

İkindi ve akşam güneşleri, gölgeleri, gecesi, serin suları, sulara mütemadiyen damladığı hissini veren ışıkları vahşi katırtırnağı ve medeni manolya rayihaları, geçmiş karpuz ve çiroz kokuları ile Boğaziçi gözümün önünde, burnumun dibinde, elimin altında, hayır kafamın içinde!” (s.72-73)

2000 Yılın Sevgilisi romanında Boğaziçi roman kişilerinin hem ikamet ettikleri hem de gezintiye çıktıkları yer olarak dikkat çeker. **Tarabya**, Güldal'ın İstanbul'da yaz mevsimini geçirdiği yer olarak dikkat çeker. Burada Tarabya sırtında bir köşkte kalan Güldal'ın kaldığı köşkün alanında bir de yalının bulunduğu belirtilir. Güldal Aynı zamanda günlerini Tarabya deniz hamamında geçirir. Güldal'ı Tarabya'daki deniz hamamında gören Ressam Besim Bey, Güldal'ın güzelliği ve tabiatın güzelliğinin de tesiriyle “Tarabya'da deniz hamamı” adında bir tablo yapmak ister. Güldal'ın Tarabya'da kaldığını öğrenen Fahir, Güldal'ı görebilmek için Tarabya Oteli'ne yerleşir. Güldal ile Fahir birbirlerine âşık olduktan sonra ise **Arnavutköy**'de bulunan bir kahveye giderler.

2.3.1.3. Şişli Bölgesi

Taksim ve Beyoğlu'na yakınlığı sebebiyle Şişli ve civarı yerleri de *Anahtar*'da kahramanların gezintiye çıktıkları yerler olarak dikkat çeker. Perihan'ın bir aralar

yürüyüş yaptığı dönemlerde hep Şişli'ye kadar gidip geldiğinden bahsedilir. Kenan ile Perihan Bomonti'de mütevazı evlerinde oturdukları dönemde de yine buradaki civar yerlerde gezintiler yaparlar. **Bomonti Bahçesi, Hürriyet Tepesi** gibi yerler Kenan ile Perihan'ın sürekli gittikleri yerler olarak vurgulanır. Kenan hayatının bu dönemini özler, burada geçirdikleri zamanı ve yaptıkları gezileri güzel bir şekilde anar:

“Ya Abide-i Hürriyet Tepesine doğru gezintiler? Bazen kır kahvelerine uğrayarak, bazı defa Kağıthane vadisine bakan taşlıklara oturarak, çingene kızlarına fal baktırarak bunlardan, mevsim sonbahara rastladıysa ovulmuş bakır sarısı ve geçkin frenk çileği renginde, yerken dili törpüleyen koca yemişler dizilmiş bembeyaz, mini mini sepetler, kış sonu papatya demetleri, yılbaşı yakınsa her yaprağına mercan kırmızılığında toparlak şingillar iliştirilmiş dikenler satın alarak gezişler?” (s.111)

Perihan Kenan'ı klinikte ziyareti sonrası Şişli Caddesi'nde bir taraftan **Mecidiköyü**'ne diğer taraftan **Kağıthane Tepesi**'ne doğru gezintiye çıkmış çiftler görür ve kendisinin de aynı mevsimde aynı yoldan yürüyüşler yaptığını hatırlar.

Ekmek Elden Su Gölden'de Ferhan'ın baba evinin **Feriköy**'de olmasında dolayı Ferhan **Pangaltı**'ndaki sinemalara gelir.

2.3.1.4. Florya-Yeşilköy

Roman kişilerinin gerek otomobil gerek banliyö treniyle ulaşımını sağladıkları bir diğer gezinti yeridir. Semtin bünyesinde bulundurduğu plaj ve gazinolar kahramanların geldikleri yerlerdir. *Bugünün Saraylısı*'nda İstanbul'da plaj olarak Florya sahilinin adı geçmektedir. Ata Efendi ailesiyle birlikte Ayşen'i denize girmeleri için Florya plajına getirir. Ata Efendi Florya'ya gelince “Buralar hala İstanbul mu? Ne büyük memleket!” (s.50) şeklinde olan tepkisi İstanbul'un büyüklüğünü göstermesi açısından önemlidir. Ayşen'in ise buraya geldikten sonraki ilk izlenimleri taşralı bir insanın İstanbul'a karşı izlenimini göstermesi bakımından önem arz eder:

“Florya'ya indiler. Ayşen Haydarpaşa'ya geldiği gün olduğu gibi yürümesini şaşırdı. Feride'ye sokuldu, lakin çabuk toparlandı. Önlerindeki plajın kumları üzerinde kimi ayakta dolaşan, kimi yerlerde yatan kadınlı erkekli cemaate şaşmadan, yadırgamadan bakıyor. Sonunda, ‘Filmlerde gördüğüm gibi... Ah, ne hoş!’ dedi ve ablasına bir şeyler fısıldadı.” (s.50)

Florya İstanbul'da dönemin zenginlerinin yazı geçirdikleri bir muhit olduğu görülür. Nitekim Sedefincilerin oğlu Rüştü de yazı burada geçirmiştir. Romanda

İstanbuluların bir diğer eğlence unsuru olarak da ‘kotra ile gezinti’ karşımıza çıkar. Romanda Rüştü’nün bir kotrası olduğundan bahsedilir. Rüştü havalar bozmadan birkaç kotra gezisi yapacağından bahseder.

İstanbul’un Bir Yüzü’nde ilk olarak Şadiye Hanım ve Recai Bey’in buluştuğu yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Recai Bey ve Şadiye Hanım buluşmak için trenle **Florya**’ya gider. Fakat bu sonu gelmeyen buluşmalar gün yüzüne çıkar, İstanbul içerisinde dedikodu başlar. Konak halkı artık Şadiye ve İsmet’i nezaret altında tutmaya başlayacaktır.

Eski Devir Simaları’ndan Ziya Bey karısının öldükten sonra “Macarla İngiliz karışığı Beyoğlulu bir ailenin kızı(yla)” evlenir. Kadın konakta yaşamak istemeyip Frenklerin çok olduğu sayfiye bir yere taşınmak ister. Bunun üzerine **Yeşilköy**’de bir köşk alınır. Burası artık her gün gençlerin toplandığı, Beyoğlu’nun sayfiyeye meftun apartman halkının yaz kış dolu olduğu bir ev haline gelir. Tüm bu arkadaşlarla Ziya Bey ve hanımının piknik, av gibi eğlencelere katılırlar. **Florya**’da piknik yaptıklarından bahsedilmekle beraber, **Kalitarya (Şenlikköy)** tepelerinde de sabahın erken saatlerinde ava çıktıkları belirtilmektedir.

Yerini Seven Fidan’da da **Florya** semti plajıyla ön plana çıkar. Erbil, Muhsin ve Perizat ile birlikte Florya’ya gelir ve ilk defa denize girer. Mevsim geçmeden denize girecek olması Erbil’in işine gelir. Bu durum Erbil’in “İstanbuluya benzemesi” açısından önemlidir. (s.43)

Sonuncu Kadeh’te de **Florya** da gezinti yerlerinden biri olarak anılır. Cemşit’in Murad Naci’nin oğlu Fırat ve Fırat’ın nişanlısı Lale ve Perran Hanım ile birlikte Florya’ya kadar araba gezintisi yaptığı görülür. Bu gezintinin ayrıntıları verilmez.

Aynı On Dördü’nde Florya’da gezinti yerlerinin arasındadır. Rıdvan, Rayiha ve Gülhun otomobille Florya gezisi yaparlar. Burada bir gazinoya girdikleri görölse de yazar girdikleri gazinonun ismini vermez.

Kadınlar Tekkesi’nde gazinolarıyla ön plana çıkan semtlerdendir. Roman kişileri Florya ve Yeşilköy gazinolarına eğlenmeye gelirler.

2.3.1.5. Adalar

Adalar, roman-hikâye, şiir vb. gibi türlerde çeşitli fonksiyonlarda İstanbul'da mekân olarak söz konusu edilen yerlerden biridir.¹⁶¹ Refik Halit Karay'ın romanlarında da İstanbul'da Adalar'ın çeşitli işlevlerle romanlarda yer aldığı görülmekle birlikte daha çok roman kişileri tarafından sayfiye ve inziva amacıyla tercih edilir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde ikâmet edilen yer olarak **Büyükada**'dan söz edilir. Harp zengini Kâni, Büyükada'da mükellef bir köşkte ailesiyle birlikte oturur ve Büyükada'nın önde gelen simalarından biri olur. Kâni ve ailesini ziyarete gelen İsmet buradaki köşkte iyi bir şekilde ağırlanır ve İsmet buradaki köşkte gelen insanları gözlemleme fırsatını yakalar. Murat Koç adadaki harp zenginlerinin “temel insanî değerlerden uzak, israf, gösteriş ve şuursuzluk içindeki hayatlarını ve vatanın yaşadığı tehlikelere son derece kayıtsız tavırlarını” Kâni ve çevresindekiler üzerinden romana taşığını belirterek, Büyükada'nın “harp zenginlerinin toplandığı ve maddî güçlerini sergiledikleri bir mekân” olduğunu ifade eder.¹⁶²

Kadınlar Tekkesi'nde **Büyükada** sayfiye mekânı olarak dikkat çeker. Şeyh Baki'nin müritlerinden Peryal'in Büyükada'da yazları ikâmet ettiği yazlık köşkü bulunur. Şeyh Baki herkesten kaçmak istediğinde kimseye haber vermeden Peryal'in Büyükada Nizam'da bulunan köşküne gelir. Burası Şeyh Baki için herkesten uzakta bir nevi bir dönem münzevi bir hayat geçirebileceği en uygun mekândır. Buradan Büyükada sakinliğiyle ön plana çıktığını ve roman kişileri tarafından bu hususta tercih edildiğini söylemek mümkündür. Diğer yandan aynı romanda Büyükada'da balo tertip edildiği görölse de baloya ilişkin detaylara romanda yer verilmez.

Kınalıada'dan ise romanda bir inziva mekânı şeklinde söz edilir. Süha Kalenderli'nin arkadaşı olan Baha Kınalıada'da ikamet eder inzivaî bir hayat yaşar, buradaki kahvehanede günlerini pinekleyerek geçirir.

¹⁶¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Murat Koç, *Yeni Türk Edebiyatında İstanbul Adaları*, Eren Yay., İstanbul, 2010.

¹⁶² Murat Koç, *Yeni Türk Edebiyatında İstanbul Adaları*, Eren Yay., İstanbul, 2010, s. 190- 191.

Nilgün'de Ömer Selim bir aralar İstanbul'dayken **Büyükada**'da bir yaz mevsimi oturduklarını ifade eder. Büyükada'da yaz mevsimi oturmaları Büyükada'nın sayfiye yer olduğunu ifade etmesi açısından önem taşır.

Diğer yandan Ömer Selim Nilgün'ü alıp Uzakşark'tan ayrılıp Boğaziçi veya Büyükada'daki bir köşke sığınma hayali kurar. Ömer Selim'in Boğaziçi veya Büyükada'da yaşamak istemesi buraların huzurun mekânı olduğunu düşünmesi ile alakalı olmalıdır.

Ayın On Dördü'nde Rahim Bey ve Rahşan'ın kısa bir dönem için **Burgazada**'da birlikte kaçamak yaptıkları görülür. Beraber vakit geçiren çift birlikte denize girip adayı dolaşır. Mekânsal ayrıntıya yer verilmez.

2000 Yılın Sevgilisi romanında **Büyükada** ön plana çıkar. Fahir Ağustos aylarını Büyükada'da ve adada bulunan kulüpte geçirir. Fahir burad gündüzleri kotra, plaj sandal gezileri yapar, vaktini böyle geçirir. Fahir'in Büyükada'da bulunduğu 1949 yazında evinin penceresinden Anadolu Kulübü'nde olan bir baloda kulübün bahçesinde Güldal'ı görür ve Güldal'a orada âşık olur.

2.3.1.6. Kadıköyü- Fenerbahçe- Erenköyü- Suadiye

Sadece *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde Fenerbahçe'den gezinti yeri olarak söz edilir. Aynı zamanda her şeyden öte **Fenerbahçe** âşıkların buluşma noktasıdır. Şadiye ve Recai Bey aşklarını yaşamak üzere havanın kapalı olmasına rağmen buluştukları yerlerden biri de Fenerbahçe'dir. İstanbul'un tanınan simalarından olan Mesut Efendi de hayatını birleştirmek istediği kadın ile Fenerbahçe'de ayakta iki dakikalık bir görüşme ayarlar. Romanda tabiat ile ilgili izlenimlere yer verilmez.

Kadınlar Tekkesi'nde Şeyh Baki'nin müritlerinden olan Melal'in **Erenköyü**'nde yaz aylarında ikamet ettiği bir köşkü vardır. Şeyh Baki'nin de buraya ara sıra ikamet için geldiği görülürken Şeyh Baki Melallerin komşu köşkünde yaşayan Neşide'ye burada âşık olur. Şeyh Baki ile Melal, Şeyh Baki'nin Erenköyü'ndeki köşkte ikamet ettiği sırada ara sıra otomobil ile Bostancı taraflarına doğru gezinti yaparlar. Mehtabında olduğu gecede birlikte **Bostancı**'da denizi seyrederek.

Romanlarda sayfiye yeri olarak karşılaşılan bir mekân da **Suadiye**'dir. *Anahtar*'da Kenan ve Perihan her yaz Suadiye'de bir köşke taşındıklarından bahsedilir. Kenan, köşkün sahiplerinden memnun olmadığı için Perihan'a gelecek yaz başka bir yere gitmek istediğini dile getirir. *Ayın On Dördü*'nde Rıdvan ve Rayiha'nın yazları konakları köşkün semti verilme de burasının Suadiye taraflarına yakın bir yer olması muhtemeldir.

2.3.1.7. *Eyüp, Kağthane ve Haliç Kıyıları*

Romanlarda **Eyüp**'ün hem ikâmet hem de gezinti için tercih edilen semtler arasında olduğu görülür. *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde Recai Bey ve Şadiye'nin "Piyer Loti'nin romanlarından özenme bir merakla" (s.89) Eyüp'te gezinmeye karar verirler. Kabir ziyaretine gelmiş havası vermek için siyah giyinmişlerdir. Planları kabir ziyaretine gelmiş gibi yapıp yokuşları tırmanarak yukarıda تنها bir yerde oturmaktır. Yokuşların belirtilmesine istinaden gitmek istedikleri bu yer şimdiki Piyer Loti Tepesi'nin bulunduğu alan ve ya civarı olmalıdır. Bu gezinti esnasında İsmet de yanlarındadır ve buraya daha önceden yapılan seyranları hatırlar. Bu seyranlar konak halkıyla beraber yapılan Eyüp gezileridir. Bahar zamanı Eyüp'teki fulya tarlalarını gezmeye gittikleri, piknik için yemeklerin de hazırlandığından bahsedilmekle beraber burası diğer seyran yerlerinde de olduğu gibi 'görme' ve 'görünme' yeridir:

"Daha küçüklüğümde de, bahar zamanı, Eyüp sırtlarında o meşhur fulya tarlalarını gezmeye giderdik. Mahalle karılarının bütün kış sayıkladıkları bu seyran ne adi, ne zevksiz şeydi... Rastıklanır, düzgünlenir, yollara dökülürdük; ekseriya yemekler de hazırlar, el sepetleri, bohçalar ve sürahilerle öbek öbek oturur, laf eder, yemek yer, önümüzden geçen külhanbeylerine göz süzerdik. Küçük kalem efendileriyle büyük konak seyislerinden ibaret olan erkek seyirciler bittabi oraya bahar olduğu, fulyalar açtığı için gelmezlerdi; çapkınlık ederlerdi; böyle, uzaktan, bıyık bükme, kaş oynatmak, söz atmakla ne zevk duyarlardı, bunu biz o zaman küçük olduğumuzdan pek anlamazdık; fakat ne kadar heves eder, aynı şeyleri yapmak için nasıl da arzular duyardık..." (s.90)

Yerini Seven Fidan'da da Eyüp semti de Erbil'in gezinti yaptığı yerlerden biri olarak belirtilir. Fakat burada bulunan herhangi bir yer mekân olarak romanda yer almaz. Erbil sadece gezinti amaçlı bu semte gelir.

Bu Bizim Hayatımız'da daha çok ikamet edilen semt olarak öne çıkan Eyüp'ten diğer yandan Mazlum Sami'nin gençliğinde kızları gezintiye çıkardığı semt olarak da

bahsedilir. *Kağıthane* de Mazlum Sami'nin gençliğinde gezmeyi tercih ettiği yerlerden biri olarak söz edilir. *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde ise geçen bir diğer gezinti yeridir. Zâl Bey'in hanımı olan Seniha Hanım'ın yanında iki halayık ile Kağıthane'ye gezintiye çıktığından bahsedilir.

Kadınlar Tekkesi romanında **Haliç** ve kıyıları gezinti yeri olarak karşımıza çıkmasa da romanda Haliç'ten bahsedilir ve romanda Haliç'e yönelik dikkatler önem teşkil eder. Öncelikle Haliç ve kıyılarının bir zamanlar büyük bir “mamurluk devri” geçirdiği “aynı asrın şark ve garbinde, hiçbir ülkede misli manendi” olmadığını ifade eden Şeyh Baki, bu “mamurluk devri”nde Haliç Tersane Bahçesi'ne sahip olduğunu ve sultanların şereflendirdiği bir yer olduğunu sözlerine ekler. Şeyh Baki Haliç'in o güzel zamanlarını düşünerek Haliç'ten “fatihler diyarı” şeklinde bahseder:

“Ah o eski Haliç! Hesapsız serviler, çam ve fıstık ağaçları, limonlar, turunçlar, güller bülbüller, kasırlar, selsebiller, parklar ve şadırvanlar, leventler ve nazeninlerle bezenmiş fatihler diyarı Haliç!” (s.162)

Şeyh baki Haliç'in o eski mamur hâlini düşünerek şimdiyle kıyas eder ve “Bülbül hâmuş, havz tehi, gülistan harap” dizesini söyler. Bu dize Haliç'in hâlihazırdaki durumunu— ki romanda olay zamanı 1940'lı yıllarında başıdır- Şeyh Baki'nin gözünden verir. *Hasköy*'de ise artık Tersane Bahçesi yoktur ve romanda Hasköy'den “kirliliği ile meşhur” şeklinde bahsedilir. Kadınlar Tekkesi romanında Şeyh Baki Haliç'in eski güzelliğini övdüğünü ve hâlihazırdaki durumunu beğenmez; romanda Haliç hakkında eski zamanlar haricinde iyi bir yorum yapılmaz. Refik Halit Karay'ın “Çağlayan Köşküne Gidemeyen Yollar” adlı yazısında da Haliç'in iyi bir durumda olmadığı fabrika ve mezbaha yeri olduğu görülür:

“Nihayet ‘çat çat! Pat pat!’ Bir sağa, bir sola, gırtlığınıza kadar vapurun içine gömülü, bir sürü hüznün verici ve iğrendirici sahneler seyrede ede, Haliç ve kalafat gürültüsünden kafanız şişmiş gidersiniz... Mahut mezbaha kokusu, yine etrafı sarar. Deniz yolunda kokudan başka bu kokunun tesirini arttıran manzaralar da vardır: Seğilenmek için sahile asılmış, yarı ıslak koyun ve sığır derileri, barsak hevenkleri ve bunlardan kıyıya atılmış olan işe yaramazlarını birbirlerini gözliyerek çekiştire çekiştire geveliyen köpek ve kedi grupları! Mendilinizin bir kısmını burnunuza, bir kısmını da gözlerinize örtmenin tam vaktidir.”¹⁶³

¹⁶³ Refik Halit Karay, “Çağlayan Köşkü'ne Gidemeyen Yollar”, *Hep İstanbul*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 67.

1941 tarihli bu yazı ışığında da düşünülecek olursa Kadınlar Tekkesi romanında Şeyh Baki'nin Haliç hakkındaki düşüncelerini yerinde bulmak olağandır.

2.3.1.8. Diğer Gezinti Yerleri

Kadınlar Tekkesi'nde zengin Yahya Unal Bey çok sevdiği Neşide'nin mutlu olması için elinden geleni yapar. Evlenmeden önce bile bir arabasını Neşide'nin emrine vermiştir. Neşide, bu otomobil ile istediği her yere gidecektir. **Aydos, Kayışdağı, Taşdelen, Çamlıca** hatta Şile'ye kadar bile bu araba ile gezinti yaptıklarından bahsedilirken Neşide bu gezintilerden zevk almaz.

Kadınlar Tekkesi'nde bir diğer gezinti yer, ise **Narlıkapı**'dır. Süha Kalenderli İstanbul'un bu az bilinen eğlence yerine arkadaşlarını getirir. **Yedikule**'de olan bu yeri Süha Kalenderli çok sever. Narlıkapı'dan Süha Kalenderli şöyle bahseder:

“Zaten İstanbul'un her tarafını bilen var mıdır? Hele kapalı güzelliklerini... burası Yedikule'dedir; surlar arasında Bizans yadigârı bir kapıdan girersiniz; tekrar bir kapı... Sonra denize nazır, yine Bizans duvarları üzerinde bir teras ve çiçekli bir bahçe. Bütün Anadolu yakası, Adalar, şehrin Marmara'ya bakan taradı, camileriyle, minareleriyle, sahilleriyle karşınızda! Gurup zamanı enfestir, mehtapta da... Hatta aysız gecelerde daha hoştur. Asıl tuhafı gazinonun müşterileri de seçmedir, Yenikapı'nınkilere hiç benzemez.” (s.325)

2.3.2. Park ve Bahçeler

Romanlarda İstanbul'da bulunan park ve bahçeler de geçer. Park ve bahçeler, İstanbul'un gündelik hayatının önemli sosyal mekânlarından bir olarak değerlendirilmedi.

2.3.2.1. Taksim Bahçesi

Eskiden Taksim Gezisi'nin arkasında olan bahçe, Taksim Belediye Bahçesi olarak da bilinir. Cumhuriyet balolarının, resmi toplantıların düğünlerin yapıldığı Taksim Belediye Gazinosu da buradadır. Bahçe 1992 yılında tarihe karışır.¹⁶⁴

¹⁶⁴ Seza Durudoğan, “Taksim Bahçesi”, *DBİA*, C.7, İstanbul, 1994, s.196-197., Seza Durudoğan, “Taksim Belediye Gazinosu”, *DBİA*, C.7, İstanbul, 1994, s. 197.

Anahtar'da Kenan'ın eşi Perihan, Taksim'deki dairelerinin penceresinden **Taksim Bahçesi**'ne baktığı zaman baharın farkına varır. Gördüğü manzaranın etkisiyle Kenan ile dışarı çıkıp birlikte Hürriyet Tepesi'ne doğru yürüyüş yapmak ister.

Sonuncu Kadeh'te geçmesine rağmen bahçenin mekânsal bir değeri yoktur. Tünel'den çıkan Cemşit'in önüne tanıdık bir arabacı çıkar. Şehriban'ı tanıyan arabacıdan belki biraz bilgi alabilirim düşüncesiyle Cemşit arabacı tutar ve Taksim Bahçesi'ne gideceğini söyler. Nitekim Şehriban hakkında arabacıyı daha fazla konuşturmak maksadıyla yolda Taksim Bahçesi'ne gitmek kararından vazgeçerek arabacıya Taşlık'a kadar sürmesi söyler.

2.3.2.2. *Bebek Bahçesi*

Bu Bizim Hayatımız'da Mazlum Sami, Hüsnüye'den Mazlume'yi Bebek'e göndermesini ister. Mazlum Sami torunu sandığı Mazlume ile Bebek Bahçesi'nde görüşecektir. Mazlume Bebek Bahçesi'ni çok sevmekte, burada aynı zamanda balıklara da bakma imkânı bulmaktadır. Mazlum Sami torununa yaklaşır fakat kendisini babasının bir ahababı olarak tanıtır ve onunla konuşma fırsatını yakalar. Çocuğu olmayan Mazlum Sami'nin yıllar sonra torununa farklı bir yolla da olsa kavuşması ve bu kavuşmanın etkisi yazar tarafından tabiat üzerinden verilmektedir:

“Güneş Bebek'ten bile çekilmemiş, kıyı boyunda henüz keskin, batacakmışıtan ziyade doğuyor, yükselip kuvvetleniyor sanılıyor. Zaten etrafta bir sabah hali, sabah durgunluğu, tazeliği ve tenhalığı var.” (s.259)

Bugünün Saraylısı'nda ise geçen önemli eğlence mekânlarından biridir. Ayşen'i Florya'da gören ve âşık olan Rüştü, Ayşen'in bir nevi hamisi olan Ata Efendi ile ilişkisini ilerletmek adına Florya gezisinden sonra Ata Efendi'yi Katip İsmail Efendi ile birlikte Bebek Bahçesi'ne davet eder. Akıntıburnu'daki gazinodan sonra Rüştü yine Bebek Bahçesi'ne gitmeyi teklif eder. O gece eğlencenin sonra durağı Bebek Bahçesi olur. Bebek Bahçesi dönem İstanbul'unun oturulup açık havada içki içilebilen mekânlardandır. (s.65)

Yerini Seven Fidan'da Bebek Bahçesi'nin romanda tam olarak ismi geçmese de Bebek'te karşılaşan Erbil ile Muhsin ve nişanlısı Perran Petek'in oturduğu, sohbet ettiği

bahçe, Bebek Bahçesi olarak düşünülebilir. Sohbet Muhsin ile nişanlısının tartışması ile sona erer. Mekân ayrıntılarına yer verilmez.

2.3.2.3. Tepebaşı Bahçesi

Tepebaşı Bahçesi *Sonuncu Kadeh*'te romanın geçmiş zamanı konu edindiği 1910'lu yılları anlatan bölümünde karşımıza çıkar. Cemşit bir gece Beyoğlu'na çıkar ve Tepebaşı Bahçesi'nde oturur. Burada Murad Naci'nin de yakından tanıdığı Rum kızlar ile meşgul olur. Kendisine Şehriban'ı unutturur düşüncesiyle Cemşit, buradan Marika ile beraber ayrılır. Tepebaşı Bahçesi'nden bahsedilirken dönemde belediye bahçelerine bedava girilemediğinden de bahsedilir. Cemşit içeri girerken “bir kuruş duhuliye parası” verir. Diğer yandan romanda bahçelerin içinde temiz gazino ve lokantaların olduğu vurgusu yapılarak insanların belediye bahçelerinde aradığı bularak rahatça oturabildikleri de belirtilir. Tepebaşı Bahçesi Refik Halit'in gençliğinde gittiği mekânlar arasındadır. “Küllük Olan Gülistan” adlı yazısında Refik Halit, Yakup Kadri ile beraber burasının baş müdavimlerinden olduğunu belirtirken aynı zamanda Tepebaşı Bahçesi'nin “erkeklerle kadının, tabiatıyla Hristiyan kadınının birlikte oturup içtiği, dönüp dolaştığı bir yer” olmasında dolayı burayı sevdiklerini sözlerine ekler.¹⁶⁵ Salâh Birsell; Yakup Kadri, Refik Halit ve Abdülhak Şinasi'nin yaz aylarında bu bahçeye gelip eğlendiklerini söyler.¹⁶⁶

2.3.2.4. Bomonti Bahçesi

Anahtar'da Kenan zengin olup cemiyette yükselmeden önce Bomonti'de ‘beyaz yağlı boyalı ahşap ufacık evde’ yaşarken Bomonti Bahçesi'ne gittiklerini hatırlar. Kenan o zamanlar şimdiden olduğundan daha mutludur:

“(…) evine sevinçle gelirdi. Gelirdi ve yaz ise beraber küçük sepeti hazırlarlar, Bomonti Bahçesi'nde yemek yemeğe giderlerdi. Oradaki orta sınıf halka karışmaktan, ucuza eğlenmekten haz edişleri ve umumi bahçe yemeğini bir eğlence saymaları ne tatlıydı...” (s.110)

2.3.2.5. Taksim Gezisi

Şehircilik uzmanı H. Prost'un hazırladığı imar planı çerçevesinde İstanbul'da Topçu Kışlası'nın istimlak edilerek yerine imar edilen park, belli bir dönem İnönü Gezisi

¹⁶⁵ Refik Halid Karay, “Küllük Olan Gülistan”, *Ellı Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Yay., İstanbul, 2017, s.78.

¹⁶⁶ Salâh Birsell, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Sel Yayıncılık, 3. Baskı, Ocak 2016, s. 47.

olarak da adlandırılmıştır.¹⁶⁷ Refik Halit Karay için “İnönü Gezisi son imar hareketleri arasında sayılı bir başarıdır.”¹⁶⁸ Taksim Gezisi Refik Halit’in romanlarında şu şekilde yansımalar bulur:

Bu Bizim Hayatımız’da yıllar sonra çocuklarının ve iki torununun olabileceği düşüncesi Mazlum Sami’yi heyecanlandırır. ‘Gezi’ye gelerek burada çocuklara bakar, okuldan çıkan öğrencilere bakarak kendisinin torunun bunların arasında olabileceğini düşünerek hayaller kurar. Taksim Gezisi, romanda sadece ‘Gezi’ şeklinde geçer.

Bugünün Saraylısı’nda ise Taksim Gezi Parkı romanda kahramanların gittiği bir mekân olarak verilmez. Ata Efendi’nin istikametini belirtmek için kullanılır. Rüştü ve İsmail Efendi ile görüşmek istemeyen Ata Efendi onların bulunduğu mekânın önünden geçmemek için ‘Gezi’ istikametini tutmuştur.

Ekmek Elden Su Gölden’de Taksim Gezisi, sevgililerin gezmek için tercih ettiği bir mekân olarak karşımıza çıkar. Şahende Hanım, Rıza’nın kızı Nezire’nin ‘Taksim Gezisi’nde bir delikanlı ile görüldüğünü fakat anne ve babasının duruma aldırmadığını belirtir.

Yerini Seven Fidan’da Erbil, bir pazar günü Taksim Gezisi’ne gider. Beyoğlu’na gelen Erbil’in Taksim Gezisi’nin korkuluklarına dayanarak, daha temiz bir şehirde bulunmak isteği, düşüncesini meşgul eder, İstanbul’u ve insanlarını beğenmez:

“(…) öyle bir ruh haleti içinde ki, hiçbir yeri, hiç kimseyi beğenmemektedir. Daha bakımlı bir şehirde bulunmak istiyor, gözü daha iyi giyinmiş, daha neşeli insanlar arıyor. Burada gençliğin – hele kış mevsiminde- vakit geçireceği neresi var? Filmlerde gördüğü memleketlerle karşılaştırıyor, oralarda gençlik ne kadar dinç eğlenceler bulabiliyor!” (s.145)

2.3.2.6. Sultanahmet Parkı

1854 yılında kurulan İstanbul’un ilk Avrupa benzeri parkı olan Sultanahmet Parkı¹⁶⁹ *Yerini Seven Fidan*’da Erbil’in Almanca hocası olan Sinüsi Kayser’in iyi

¹⁶⁷ Rezan Çelebi, “Taksim Gezisi”, DBİA, C.7, İstanbul, 1994, s.197-198.

¹⁶⁸ Refik Halit Karay, “Süs ile Fayda”, *Hep İstanbul*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Kitabevi., İstanbul, 2016, s.258.

¹⁶⁹ Faik Yaltırık, “Sultanahmet Parkı”, DBİA, C.7, İstanbul, 1994, s. 67-68.

havalarda neredeyse her gün Alman Çeşmesi'nin yakınında Sultanahmet Parkı'nda oturduğu belirtilir. Erbil ile Sinüsi Kayser yine burada tanışıp ahbab olurlar.

Dört Yapraklı Yonca'da Atıf Çulhagil'i Sultanahmet Cezaevi'nde ziyarete gelen Abddurahman Akmesic'in görüşme bittikten sonra parkın önünde tramvaya bindiği ve eve döndüğü belirtilir. Bu parkın Sultanahmet Parkı olduğunu düşünmek gerekir.

2.3.2.7. Gülhane Parkı

Osmanlı İmparatorluğu döneminde Topkapı Sarayı'nın dış bahçesi olan Gülhane Bahçesi, Cemil Paşa döneminde düzenlenerek 1912 yılında park olarak açılmıştır.¹⁷⁰ Sadece *Ekmek Elden Su Gölden*'de geçen Gülhane Parkı, Ferhan'ın çocukken eğlenmek için gittiği bir mekân olarak verilir. Gülhane Parkı'nda çocukken bindiği raylı makine Ferhan'ı nasıl mutlu ettiyse, şimdiki hayatının lüks içerisinde geçmesi Ferhan'ı o derece mutlu ettiği anlatılır.

Yerini Seven Fidan'da ise Gülhane Parkı, İstanbul'a geleli bir ay olan Erbil'in en çok vakit geçirdiği yerlerden biri olarak zikredilir. Parka ait unsurlar verilmemiştir.

2.3.2.8. Tersane Bahçesi

Kadınlar Tekkesi'nde romanın söz konusu ettiği yıllarda İstanbul'da Tersane Bahçesi bulunmasa da yine de Tersane Bahçesi'nden bahsedilir. Kasımpaşa tarafına Yavuz zamanında tersane yapılmasıyla birlikte Kasımpaşa'da bulunan ve Okmeydanı'na kadar uzandığı belirtilen korunun da adı Tersane Bahçesi olur. Bu yer aynı zamanda padişahların gezinti yeri olması sebebiyle éhasbahçe" adını da almıştır. Bu bölgede bir de Aynalıkavak Kasrı inşa ettirilir.¹⁷¹

Şeyh Baki Zeyrek'teki konağının balkonunda Melal, Memhure, Peryal ve Neşide gibi isimlerle otururken sanki vecd halindeymiş de bir an için Tersane Bahçesi'ne gidip gelmiş gibi Tersane Bahçesi'nden bahsetmeye başlar. Şeyh Baki'yi bir an için cezbe haline sokan ve Şeyh Baki'nin Tersane Bahçesi'ne gitmesi sağlayanın Neşide olduğu görülür. Şeyh Baki Tersane Bahçesi'nden masalvari bir şekilde bahseder:

¹⁷⁰ Sennur Sezer, Adnan Özyalçın, *Öyküleriyle İstanbul Anıtları*, C.2, Evrensel Basım Yayın, 1. Basım, İstanbul, 2010, s. 39.

¹⁷¹ Tülay Artan, "Aynalıkavak Kasrı", *DBİA*, C.1, İstanbul, 1993, s. 485-486.

“‘Bir zamanlar İstanbul’da, hem de İstanbul’un içinde, ta göbeğinde bir yer varmış... orada bir bahçe bulunuyormuş... bu bahçeye satrançvarı on iki bin ağaç dikilmiş olduğundan içerisine güneş tesir etmez, fakat kuşlarla bülbül seslerinden ruhlar keder yüzü görmezmiş.

Ayrıca mermer havuzlarla ince nakışlı şadırvanlardan akıp taşan sular gönülleri yıkayıp serinletir; dallarından taze taze koparılan şeftalilerle kayısıların rayihası cana can katar, kasrında oturup önündeki manzaraya baktıkça insan kendisini cennette sanırmış!

(...) Bahçenin önü denizmiş ve denizinde dünyanın en lezzetli istiridyeleri çıkarmış. Tarihçi diyor ki; ‘Bâde içenler bunları limon suyu gezdirip çiğ çiğ yerler, keyif sürerler. Ama rakı içmeyen kimseler devam üzere birkaç gün o istiridyelerden yeseler her gece ehli ile veya naehli ile visal isterler.’” (s.59)

Bu bahçenin o anda/hâlihazırda “kirliliğiyle meşhur” Hasköy’de olduğunu duyunca şaşırان hanımlar itiraz edip böyle bir bahçenin belki Boğaziçi’nde olabileceğini ifade ederler. Şeyh Baki ise Hasköy’den ve Tersane Bahçesi’nden bahsetmeye devam eder:

“ ‘Hayır, bahçenin Haliç kıyısında, şimdiki Hasköy’de olduğundan şüphe yok, ismi de ‘tersane Bahçesi’ idi. Hünk’ar kayıkları da orada bulunurdu. Padişah diledi mi kayığının cevahir kubbe altına konmuş murassa tahtına kurulur, Haliç’in iki yanındaki kat kat yalıları, bağları bahçeleri seyrede ede Sadabad’a doğru giderdi. Eskiden Hasköy nar bahçelerinde limon ve turunc bile yetişen lüks bir köy bir mamure idi; virane değil!’” (s.160)

Bu sözler, tabii güzelliklerin nasıl yok edildiğini, semtte olumsuz yönde değişimin nasıl gerçekleştiğini gösterir.

2.3.2.9. Doğancılar Parkı

Bu Bizim Hayatımız’da Şemsi’nin Karacaahmet Mezarlığı tarafından yürüyerek Doğancılar Parkı’na ulaştığından bahsedilmektedir. Şemsi buradan da çarşının içinden geçerek vapurlara ulaşır oradan da Beşiktaş’a geçecektir. Doğancılar Parkı’nın mekânsal bir değeri olmayıp Şemsi’nin bulunduğu konumu belirtmesi açısından romanda kullanılır.

2.3.2.10. Çamlıca Bahçesi

Çamlıca Bahçesi sadece *Dört Yapraklı Yonca*’da geçer. Somnur ile Doktor Server’in buluşmak için Çamlıca Bahçesi kapısının önünü tayin ettikleri görülür fakat herhangi bir mekânsal ayrıntıya yer verilmez.

2.3.2.11. Diğer Park ve Bahçeler

Ekmek Elden Su Gölden'de sevgililerin gezmek için tercih ettiği bir diğer mekân da **Cennet Bahçesi**'dir. Ferhan'ın Saim ile evlenmeden önce sevgilisi olan Cengiz ile bu bahçeye geldiğinden bahsedilir. Romanda bahsi geçen bir diğer bahçe **Çifte Saraylar Bahçesi**'dir. Ferhan'ın Saim ile evlenmeden önce Çifte Saraylar bahçesine sünnet düğünleri dolayısıyla gittiğinden bahsedilir. Fakat bahçenin mekânsal özellikleri verilmez.

Sonuncu Kadeh'te Murad Naci Vişnezade semtinde ikamet eder. Cemşit, arkadaşı Murad Naci'nin evine gelmeden önce **Vişnezade Parkı**'nda¹⁷² oturup dinlenir. Pakın herhangi bir mekânsal ayrıntısına yer verilmez.

2.3.3. Sinemalar

Refik Halit'in romanlarında da sinemalar roman kahramanların eğlenmek, vakit geçirmek için gittiği mekânlar olarak geçer. Roman kişilerinin gittiği sinemaların hepsi özellikle İstiklâl Caddesi olmak üzere, Avrupa yakasındadır. Sinema *Anahtar* romanında Kenan ve Perihan'ın katıldığı sosyal etkinliklerden biridir. Romanda onların gittikleri sinemanın ismi verilmez. İsmi verilen tek sinema **Taksim Sineması**'dır¹⁷³ ki o da yer tarifi için kullanılır. Rüstem'in sürekli bulunduğu kahvenin Taksim Sineması'nın karşısında olduğundan bahsedilir. Diğer yandan Kenan, Tünel civarından dolaşırken bir sinemanın önünde durur. Bu sinema Kenan'a çocukluğunu hatırlatması yönünden önemlidir. Çocukluğunda izlediği kovboy filmlerini hatırlayan Kenan, yine bu haliyle çocuklarının arasına katılıp filmi izlemek ister. Sinemanın mekânsal ayrıntılarına yer verilmez. Kenan'ın arkadaşı Reşit ise sinemayı 'halk daha için faydalı' bir unsur olarak görür. Bunun sebebi ise garsoniyer evinde geçirdiği sürenin sinemadaymış gibi anlatılabilecek olmasıdır.

Bu Bizim Hayatımız'da Şemsi'nin taşıdığı özellikler sebebiyle filmlerde Sherlock Holmes rolünü oynayan Basil Rathbone'a benzetmenin yanlış olacağı belirtilmektedir:

¹⁷² 1939 yılında tesis edildiği belirtilen Vişnezade Parkı, Beşiktaş Akaretler'de Maçka istikametine çıkan yolun solundadır. Faik Yaltırık, "Parklar", *DBİA*, C.6, İstanbul, 1994, s. 223-225.

¹⁷³ 1950'li yıllarda Mısır ve Hint filmlerinin Türkçe oynandığı sonradan Venüs ismini alacak olan sinema, Beyoğlu'ndaki eski sinemalar sınıfındadır. Orhan Türker, *Pera'dan Beyoğlu'na: "İstanbul'un Levanten ve Azınlık Semtinin Hikâyesi"*, Sel Yay., 1. Baskı, İstanbul, Mayıs 2016, s. 144.

“Lakin merakına ve bu vasıflarına bakarak kendisini filmlerde Sherlock Holmes rolünü oynayan Basil Rathbone, benzetmek yanlış olur. Yaşlanırsa daha ziyade o dedektifin beyaz perdedeki can yoldaşı Watson’u andıracaktır. Orta boylu, tıkız, toparlacık yüzü gayet sevimli ve pembe pembe bir adamdır. Çehre hatları da hiç keskin, sert değildir.” (s.28)

Ali Dingil, Şemsi’yi yeni aldığı eve davet eder. Bu teklifin Şemsi için önemi Hüsniye Hanım’ı görecektir. Hüsniye Hanım’ın Şemsi’ye “(...)Greer Garson gibi hem gençlik, hem ihtiyarlık rollerini harikulade muvaffakiyetle oynayan büyük bir sanatkar tesiri” yaptığından söz edilmektedir.

Mazlum Sami’ye karşı görevini layıkıyla yerine getirirse de Hüsniye Hanım’ı Ömer’i Ali Dingil’i en azından birer kere görmek ister. Onlarla görüşme fırsatının da bir gün eline geçeceğini düşünerek Beyoğlu Caddesi’nde yürürken sinema kapılarındaki ilanlara bakar. Bu ilanlar ona sinemada gösterilen dedektif filmlerindeki aktörler gibi hissettirmektedir. (s.127),

Romanda bir de sinema ile ilgili toplumsal bir duruma işaret edilir. “(...) düşmeye hazır hale gelmiş, kirli eğri büğrü”, “sokak kızları”nın sinema kapılarında beklediği ve kendilerine bilet alan adamların yanına oturdukları belirtilir. Bilet parasını ise “üzerlerinde dolaşa ellere ses çıkarmayarak” ödediklerinden bahsedilir.

Mazlum Sami, ilk aşkı olan Hüsniye’yi otuz sekiz yıldır görmemiştir. Artık onun şişman, görgüsüz, “Mısır filmleri gösteren sinemalarda locaya kurulan” şımarık bir kadın olarak hayal eder.

Bugünün Saraylısı’nda ise roman kişilerinin gittikleri sinemalar isimleriyle verilir. Gedikpaşa’da bulunan *Azak Sineması*, Atıf ve Feride’nin gittiği sinema olarak karşımıza çıkmakla beraber mekânsal ayrıntıları verilmez.

*Melek Sineması*¹⁷⁴ ise Beyoğlu’nda bulunur. Üftade ve Ayşen ve Çetin’in gittiği sinema olarak romanda karşımıza çıkar. Romanda daha çok zengin sınıfına hitap eden sinemada ayrıca ‘gala’ geceleri de olmaktadır.

¹⁷⁴ Mustafa Cezar Beyoğlu’nda bulunan sinemaların bazılarının içinin sinemaseverler tarafından ilgiçekici olduğunu yazar. Melek Sinemasının ise bu bahiste diğer sinemalardan farkı içinde melek figürlerinin olmasıdır. Mustafa Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlusu*, Ak Yay., İstanbul, 1991, s. 392.

Romanda **Çemberlitaş** ve **Alemдар Sinemaları**'nın da adı zikredilmektedir. Azak Sinemasına programın aynılığı sebebiyle gitmek istemeyen çocuklarına Ata Efendi "Çemberlitaş'a, Alemдар'a gidin. Azak şart mı? Ayşen birer birer hepsini görsün" (s.40) şeklinde tavsiye verir.

Dört Yapraklı Yonca'da Somnur ve Doktor Server'in üçüncü buluşmalarında, buluşma yeri olarak dikkat çekmemek için sinemayı tercih ederler. Gittikleri sinema romanda bir mekân unsuru olarak yer almaz. Aslıhan ile Emire'nin okuldan eve dönerken Emire'nin düşüncelerinden ise dönemin İstanbul'un da Claudette Colbert'in baş rolünde oynadığı Cleopatra filminin hala revaçta olduğu görülür. Emire çarşı meydanında filmin afişlerini görür. Aslıhan'ın Claudette Colbert'ten daha şirin olduğunu düşünür.

Ekmek Elden Su Gölden'de sinema, roman kişilerinin sık sık gittiği bir eğlence aktivitesi değildir. Ferhan evlenmeden önce analığı Servet Hanım ile **Pangaltı sinemalarından** birine gider. Bu sinemada aynı zamanda Ferhan annesine belli etmeden sevdiği Cengiz ile de uzaktan uzağa görüşmüş olur. Romanda bahsedilen bir diğer sinema ise Beyoğlu'nda olduğu belirtilen "Şale sineması"dır. Şale sinemasının varisi ve işleteni Numan Katmerli'dir. Numan, Saim ile evli olan Ferhan'a âşık olur. Ferhan ile rahat görüşebilmek adına sinemasında ona loca tahsis eder ve onunla orada görüşür. Bu görüşmelere başlarda Ferhan'ın kız arkadaşı Saliha da katılır.

Yerini Seven Fidan'da sinema romanda kahramanların gittiği eğlence mekânı olarak karşımıza çıkar. Hatta Nevbahar, aşığı ile görüşmek için ablasıyla sinemaya gittiğini söyler. Erbil'in de civar sinemalarını ara sıra gittiği belirtilir.

Erbil, Saba ve Gülsün ile birlikte **Beyoğlu Saray Sineması**'na gider. Atilla Dorsay, Saray Sineması'nın açıldığı tarihi 1930 olarak ifade edip Beyoğlu'nun en eski sinemalarından biri olduğunu da sözlerine ekler.¹⁷⁵ Romanda Gülsünü, Erbil'i sinemaya kızlar davet eder. Burada Amerika yapımı bir film izleyen Gülsün ile Erbil için sinema yakınlaşma ve konuşma için romanda elverişli bir mekân olarak verilir. Daha sonra Nevbahar ile Erbil'de **Çemberlitaş Sineması**'na giderler. Bu gezinti Erbil için önem teşkil eder:

¹⁷⁵ Atilla Dorsay, "Gençlik Hayallerimizin Sihir Şatoları: Sinemalar", *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, 1. Baskı, C.2, İstanbul, 2004, s. 673-688.

“İlk defa bir kadınla yan yana sokağa çıkacaktı. Birkaç kere kız öğrencilerin de araya katıldığı küçük kafiyelele sokaklarda dönüp dolaşmamış değildi ama bu başka! Nevbahar’la, olgun bir ev kadını ile daha önemlisi metresi ile sokağa çıkacaktı.” (s.106)

Nevbahar ile Erbil’in gittikleri sinemada ‘matine’lerde numaralı bilet satılmadığı da belirtilir. Bu sinema Erbil’e Gülsün ve Saba’yı düşündürür.

Sonuncu Kadeh’te kahramanların sinemalara gittiği görülmekle beraber herhangi bir sinema ismi verilmez. Cemşit’in 1910’lu yıllarda Beyoğlu’na çıkıp sinemaya gider. Cemşit sinemayı, Şehriban’ı unutmak adına vakit harcanan bir mekân olarak değerlendirir.

Romanda sinema ile ilgili olarak ayrıca şu hususlar da dikkati çeker:

Öncelikle Birinci Dünya Savaşı sırasında sinema yıldızları türediğinden bahsedilir. Bu yıldızlar; “Pina Manikelli”, “Franseska Bertini”, “Mia May” gibi isimlerdir. Halkın bu kadınları oldukça beğendiği vurgusu yapılır.

Cemşit, daha önceleri güzellik anlayışı ile halihazırdaki güzellik anlayışı arasında birtakım farkların oluştuğunu savunarak, önceden “Karadağ prensinin azman kızlarına dünya bayılırdı” şeklinde düşüncesini dile getiren Cemşit, “şimdi ise çerden çöpten kızlar, sinema yıldızları(nın)” peşinden koşulduğunun saptamasını yapar. Sinema oyuncularının halkın arasında popülerliğini göstermesi açısından Cemşit’in bu saptamasını önem teşkil eder. Diğer yandan Cemşit için filmler “dünya nizamının aksaklığını en kısa zamanda, en toplu halde” (s.69) belirten unsurlardır.

Ayın On Dördü’nde ise Rıdvan’ın eski sevgilisi ve nihayet romanda öldürülen Rahşan’ın eski bir sinema oyuncusu olduğu bilgisi verilir. Rahşan daha on dokuz yaşındayken “Kanlı Irmak” filminde boy göstermiştir. Rıdvan’ın eşi olan Rayiha belki bir kıskançlık neticesinde normalde güzel bir kadın olan Rahşan’ın sinema da “kart yüzlü bir kadın” olduğunu dile getirse de Rıdvan bu durumu “Film çevirmeyi, makyaj yapmayı, fotoğraf çekmeyi bilmediğimiz[i]” belirterek açıklar.

Aynı romanda bahsi geçen tek sinema salonu *Çınaraltı* sinemasıdır. Rahşan ve Rayiha’nın ev sahibi Durmuş Efendi Rahşan’ın önceden Çınaraltı sinemasında bir filmini izlediğini dile getirir. Sinemasının mekânsal bir değeri bulunmaz.

2.3.4. Tiyatrolar

İstanbul’da bulunan ve romanlara geçen eğlence mekânları sınıflamasına tiyatrolar da dahil edilebilir. Fakat tiyatrolar Refik Halit’in romanlarında sinemalar kadar roman kişilerinin tercih ettiği eğlence unsuru olarak görülmez. Bir mēkan olarak da fazla dikkat çekmeyen tiyatrolar, Refik Halit’in romanlarında çoğunlukla geleneksel Türk tiyatro unsurları başta olmak üzere benzetme ve/veya atıf unsuru olarak kullanılır. *Sonuncu Kadeh* romanında II. Meşrutiyet dönemi Beyoğlu’ndaki tiyatroların eğlence hayatındaki yeri ön plana çıkar. Şehzadebaşı’ndaki tiyatroların bahsi ise sadece *İstanbul’un Bir Yüzü* adlı romanda geçer. Tiyatro ve tiyatro unsurları romanlarda şu şekilde yansımalar bulur:

Bugünün Saraylısı’nda bahsi geçen tek tiyatro ***Minakyan Tiyatrosu***’dur.¹⁷⁶ Bu tiyatro romanın geçtiği 2. Dünya Savaşı yıllarında faaliyette değildir. Sözü edilen tiyatro romanda şu şekilde karşımıza çıkar:

“Bilemiyordu tabii! ‘Ferhat ile Şirin’ gibi masallardan, Fuzuli divanındaki ‘Leyla ile Mecnun’ dan, Manukyan kumpanyasının oynadığı ‘La Damme aux Camélias’ dan aldığı fikirlerle aşk tanınmış olamazdı.” (s.247)

İstanbul’un Bir Yüzü’nde İstanbul tiyatroları ile ilgili veriye az rastlanır. İlk bahsi geçen tiyatro ***Minakyan Tiyatrosu***’dur ki bu tiyatro bir mekân unsuru şeklinde karşımıza çıkmaz, bir benzetme için kullanılır. Romanda anlatıcı, İshak Bey’in karısı Ragibe’yi kaybetmemek için yapmış olduğu hal ve hareketleri Minakyan’daki aktörlere benzetmektedir:

“Minakyadaki aktörlerden kapma sahne, sinir bozucu tavırlarlar bunları güya yüreği yanıyor, beyni çatlıyormuş gibi dövüne çırpına öyle delicesine, hınzırcasına yapıyordu ki içime zerre kadar inanmak, müteessir olmak gelmiyordu.” (s.72)

Şehzadebaşı’ndaki tiyatrolar¹⁷⁷ da romanda bahsi geçen bir diğer eğlence unsuru olarak karşımıza çıkar. İsmet, karlı kış ramazanlarında konak ahalisinin buradaki cambaz

¹⁷⁶ Mardiros Minakyan yönetimindeki tiyatro. Refik Ahmet Sevensil, İstibdat baskısıyla Türk tiyatrosunun zarara uğradığını fakat II. Meşrutiyet’e kadar Türk dilinde sahne sanatının devamını Minakyan’ın sağladığını dile getirir. Refik Ahmet Sevensil, *Türk Tiyatrosu Tarihi: Tanzimat Tiyatrosu*, Milli Eğitim Basımevi, C.3, İstanbul, 1968, s.268.

¹⁷⁷ Burada Şehzadebaşı’nda kasıt Direklerarası’dır. Direklerarası, İstanbul’da 19. Yy’ın önemli eğlence merkezleri arasındadır. Burada özellikle Ramazan ayında Karagöz, meddah hokkabaz vb. gibi oyunlar sergilenirdi. 1880’den sonra ise burada çeşitli tiyatro binaları yapılır. İstanbul’un eğlence hayatının yavaş yavaş Beyoğlu’na kaymasıyla birlikte Direklerarası önemini yitirir. Raşit Çavaş, “Direklerarası”, *DBİA*, C.3, İstanbul, 1994, s. 60-61.

kumpanyasına geldiği, “giyim kuşam, bir külfet, bir itina ile o kireç badanalı, kiriş tavanlı salak tiyatrolara” (s.77) kuruldukları hatırlar.

Yerini Seven Fidan’da tiyatro, bir mekân olarak kullanılmaz. Nevbahar’ın “Karagöz oyunundaki Tuzsuz Bekir’in bile uhdesinden gelebilecek Kanlı Nigâr kadar usta bir yaratık” (s.213) olduğundan bahsedilerek geleneksel Türk tiyatrosuna¹⁷⁸ özgü unsurlar benzetme amacıyla kullanıldığı görülür. Diğer yandan Erbil’in arkadaşı Muhsin’in nişanlısı Perran Petek’in bir operet artisti olduğu belirtilir. Herhangi bir tiyatro ismi verilmez.

Erbil’in Nevbahar ile *Şehir Tiyatrosu*’nun bir matinesine gittiklerinden bahsedilmekle beraber mekân ayrıntılarına yer verilmez. Ayşe Ağralı’nın ‘oda hizmetçisi’ Erbil’in dikkatini çeker. Oda hizmetçisi Erbil’e tiyatroyu hatırlatır. Şehir Tiyatrosu’nda da bu oda hizmetçisinin bir benzerini gören Erbil, tiyatronun güzel artistinden ziyade yine hizmetçi rolünü oynayan bayanı beğenmiştir.

Sonuncu Kadeh’te bahsi geçen tiyatrolar, Cemşit ve Murad Naci’nin gençlik yıllarının konu edildiği 1910’lu yıllarda romanda yerlerini alır. Murad Naci, *Tepebaşı*’nda *Amfi*¹⁷⁹ tiyatrosunda *La Poupée* isimli bir Fransız opereti seyreder. “Subret” rolündeki kızın isminin yıllar geçtikten sonra bile hafızasında tuttuğu görülür. Sadece Murad Naci’nin değil, o zamanlar neredeyse herkesin “Lina Vandernoot”’a hayran olduğu belirtilir. Bu tiyatronun sonradan “yazlık tiyatro”¹⁸⁰ adını da aldığı belirtilirken romanın aktüel zamanında ise tiyatronun yıkılmış olduğu belirtilir.¹⁸¹ Diğer yandan Marika ile Tepebaşı Bahçesi’nden çıkıp gezmeye karar veren Cemşit’e Marika, onu Anfi tiyatronun önünde bekleyeceğini söyler. Romanda yine Anfi tiyatronun yıkılmış bir yazlık tiyatro olduğu belirtilir:

¹⁷⁸ Geleneksel Türk tiyatrosu hakkında bilgi için bkz: Metin And, *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1969.

¹⁷⁹ Tiyatro, romanın bir yerinde “Amfi” şeklinde geçmesine karşılık diğer bir yerinde ise “Anfi” şeklinde geçer. Bu tiyatro Refik Halit Karay’ın gençliğinde gittiği vakit geçirdiği mekânlar arasındadır. Ayrıntılı bilgi için bkz. Refik Halid Karay, “Tepebaşı’nda ‘Amfi’ Devri”, *Ellİ Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 82-85.

¹⁸⁰ Metin And, 19.yy’dan Meşrutiyet’e kadar kalan tiyatrolar arasında Tepebaşı Tiyatrolarını sayar. Burada bulunan Tepebaşı yazlık tiyatrosu yapılış tarihi 1889’dur. Yazlık tiyatro 1911 yılının Ocak ayında tiyatro amfitheater biçimine sokulur ve bu tiyatronun ismi böylece Amfi olur. Bu tiyatro yıkılmadan önce ise burada Şehir Tiyatrosunun Komedi Bölümü’nün oyunlarına ev sahipliği yapar. Metin And, *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1908-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1.Baskı, Ankara, 1971, s. 68-69.

¹⁸¹ 1956 yılında yıkılır. Seza Durudoğan, “Tepebaşı Kışlık ve Yazlık Tiyatroları”, *DBİA*, C.7, İstanbul, 1994, s. 250-251.

“Anfî, bugün yerinde yeller esen yazlık tiyatronun adıdır.” (s.176)

Romanda bahis konusu olan bir diğer tiyatro da *Catacloum Kabare Tiyatrosu*¹⁸²’dur. Tepebaşı’ndaki Anfî tiyatrodan çıkan Murad Naci’nin buradan sonra “Katakum” a geldiği görülür. “Henri Yan”ın işlettiği belirtilen bu kabarenin “İngiliz Sefarethanesi karşısında Tarlabasına inen yol üzeri bir binanın ikinci katı” (s.26) olduğu bilgisi verilir. O yıllarda Beyoğlu’nda eğlence yerlerinin sabaha kadar açık kaldığı belirtilir. İçeriye giren Murad Naci mekândaki tüm numaraların bitmiş olduğunu, sadece artistlerle vakit geçiren birkaç müşterinin mekânda bulunduğunu görür. Mekânda bulunan kızlardan biri de Murad Naci’nin hayatı boyunca unutamayacağı Polinka adlı Sırp kızdır.

Tepebaşı¹⁸³ ve **Odeon**¹⁸⁴ tiyatrolarının da romanda bahsi kısa bir şekilde geçer. Kış aylarında Murad Naci ve Cemşit’in 1910’lu yıllarda bu tiyatrolarda verilen balolara katıldıkları belirtilir.

Romanda diğer yandan tiyatro, bir mekân unsuru kullanılmasının yanı sıra benzetme unsuru olarak da karşımıza çıkar. Madam Serkis, Şehriban’ın iç yüzünü öğrendikten sonra Cemşit’e onun “Kanlı Nigar” karakterine benzettiğini dile getirir:

“ ‘ O senin Şehriban’dır, Şerirhan’dır, meğersem Hayal perdesinde çocukken oyununu temaşa ettiğim Kanlı Nigar yoktur, bunun hınk demiş burnundan düşmüş mostrasıdır, on parmağında on karası vardır, seni de, beni de, şu efendiyi de, cümleten bir küp içine tıkar, turşumuzu kurar da haberimiz olmaz; biz sanırız ki Yalova safasına gidoruz!’ ” (s.229)

Kadınlar Tekkesi’nde roman kişilerinin gittiği herhangi bir tiyatro yoktur. Fakat geleneksel Türk tiyatrosu unsuru olan Karagöz’ün Tımarhane oyununa atıf vardır. Şeyh Baki’nin sadık müritlerinden olan Memhure’nin ağabeyi Emced, Şeyh Baki’nin şu sözlerini Karagöz’ün “Tımarhane” oyunundaki deli tekerlemelerine benzetir:

“(…) ‘Firavun da benim, Musa da; Musa’nın çıktığı dağdaki de! Meryem benden gebe kaldı; beni doğurdu, ana da benim, oğul da, baba da! Miraç’ta kendimle karşılaştım, yine kendimle konuştum! Ey âşık! Kendine gel, sevdiğin yine kendinsin!’(…)” (s.95-96)

¹⁸² Paris’in ünlü labaresi Catacloum’un bir benzeri olarak çalışan, İngiliz Başkonsolluğu’nun Hamalbaşı’na inen yüksek duvarları karşısındaki kabaredir. Rakım Ziyaoğlu, *Beyoğlu ve İstiklal Caddesi (Cadde-i Kebir): 21. Yüzyıl Yaklaşırken*, Beyoğlu Belediye Başkanlığı Yay. No.11, İstanbul, Ocak 1989, s. 60.

¹⁸³ Bilgi için bkz. Seza Durudoğan, “Tepebaşı Kışlık ve Yazlık Tiyatroları”, *DBİA*, C.7, İstanbul, 1994, s. 250-251

¹⁸⁴ 1875 yılında inşa edilen işık açıldığında Varyete Tiyatrosu olarak bilinen tiyatro zamanında faaliyet gösteren iki Fransız tiyatrosundan biridir. Feriha Büyükünâl, *Bir Zaman Tüneli: “Beyoğlu”*, Doğan Kitap, 1. Baskı, İstanbul, Şubat 2006., s. 168.

Dört Yapraklı Yonca'da tiyatro kahramanların gittiği bir kültür mekânı olarak yer almasa da Aslıhan'ın, sevdiği avukat Sebati Bey ile yaptığı telefon görüşmesinin ardından, yaşadığı sevinci dışavurumu olarak evin salonunda “Eva” operetinin meşhur valsini yaptığı aktarılır. Bu noktada tiyatro, operet gibi türlerin kahramanların davranışlarını etkilemesi açısından önem arz ettiğini söylemek gerekir.

Anahtar romanında bir mekân ve sosyal etkinlik olarak karşımıza çıkmaz. Rüstem'in eşi Halime'nin Perihan'ı dinlerken “Şehir Tiyatrosu'nun dram kısmına gitmiş de bir piyesten parça dinliyor gibi” olduğundan bahsedilir.

2.3.5. Pastaneler

Romanlarda İstanbul'un büyük otellerinin pastaneleri ön plandadır ve genellikle Beyoğlu'ndaki pastanelere romanda yer verilir. Pastaneler; roman kişileri açısından hem bir buluşma mekânı hem de vakit geçirdikleri bir diğer sosyal mekân olma konumundadır.

2.3.5.1. Park Otel Pastanesi

Bu Bizim Hayatımız'da Mazlum Sami bir öğle üzeri Park Otel'in pastanesine uğrar. Mevsimin kış olması sebebiyle pastanede fazla kişi olmadığı belirtilir. Mazlum Sami'nin buraya daha önceden de geldiği belirtilerek bahçedeki kadınların güzellerini seyretmekle oyalandığından bahsedilmektedir. Diğer yandan pastanenin Cadde-i Kebir'e bakan kısmına oturan Mazlum Sami buradan Ayşen'in geçtiğini görür. Ayşen tıpkı Hüsniye'nin gençliğine benzemektedir. Ayşen'i gören Mazlum Sami geçmişi hatırlar.

Bugünün Saraylısı'nda ise Park Otel Pastanesi Ayşen'in sık sık gittiği pastane olarak zikredilir. Yazar mekânı ayrıntılarıyla vermez. Faruk Senai Bey Ayşen'i ilk defa Park Pastanesi'nde görmüştür. Diğer yandan Ayşen'in Mısır'dan yazdığı mektupların uyuşturucu madde etkisiyle yazıldığını ve İstanbul'a dönmeyeceğini Faiz Bey'den öğrenen Ata Efendi yaşadığı büyük yıkıntının etkisiyle Park Pastanesi'nin önünden geçerken Ayşen'i hatırlayarak düşüncelere dalar.

Dört Yapraklı Yonca'da roman kişilerinin sık uğradığı bir pastane olarak Park Otel'in pastanesi olan Park Pastanesi dikkati çeker. Pastane genellikle zenginlerin uğradığı bir mekândır. Nitekim Bakan eşi olan Emire, durumu iyi olan Somnur ve Aslıhan burayı tercih ederler. Emire ve Somnur'un bu pastaneye gelmesi özellikle diğer pastane

müşterilerini memnun eder. Hanımlar Somnur ve Emire'nin neler giydiklerini tetkik için kızları dikkatle incelerler. Emire'nin şapkaları diğer kadınlar için bir taklit modası oluşturur. Erkekler için ise Somnur ve Emire, göz zevkini besleyen unsur olarak dikkati çeker. Pastanenin bahçesinin ise İstanbul'un varlıklı insanları için ayrı bir önem teşkil eder:

“Daha o tarihte turistik oteller ve teraslarıyla salonları mevcut olmadığından burası akşam saatlerinde İstanbul'un varlıklı insanlarına biricik toplantı yeri vazifesi görüyordu.” (s.225)

Ekmek Elden Su Gölden'de Saim, annesi Şahende, kız kardeşi Nebile ile birlikte Ferhan ve Ferhan'ın annesi ile evlenmeden önce Park Pastanesi'nde buluşurlar. Bu görüşme bir çeşit evlilik öncesi görücülük niteliğine sahiptir. Bu görüşme sonrasında Ferhan ile Saim'in evliliği açısından olumlu kararlar çıkar.

Sonuncu Kadeh'te geçmesine rağmen Park Otel pastanesi bir mekân hüviyeti teşkil etmez. Murad Naci, çayhane veya pastane gibi yerlerde yanında herhangi bir giyimli yaşlı istemez. Park Pastanesi'nde tek başına otururken ‘zarif ve kibar bir manzara’ oluşturduğuna inanır.

Park Pastanesi *Ayın On Dördü* romanında ise Rayiha ve Rıdvan'ın buluşmak için tayin ettikleri yer olarak karşımıza çıkar. Doktor Münici, Rayiha ve Rıdvan burada biraz vakit geçirirler.

2000 Yılın Sevgilisi romanında da İstanbul'da yaşayan Güldal'ın Park pastanesine gittiği görülür. Ressam Besim Bey Güldal'ı Park Otel pastanesinde görür ve Güldal'a âşık olan Fahir'e haber verir. Fahir'de bu haber üzerine Avrupa'dan İstanbul'a dönmeye karar verir. (s.374)

2.3.5.2. Mulatier Pastanesi

Salah Birsell, Mulatier Pastanesi'nin Beyoğlu'nda Nuruziya Sokağı'nın köşesinde olduğunu belirtir.¹⁸⁵ Said N. Duhanî ise zamanında burada yapılan çikolatalı pastaların Lebon ve Tokatlıyan'dakilerden daha fazla rağbet gördüğünü söyler.¹⁸⁶ Pastanenin sadece *Sonuncu Kadeh*'te geçtiği görülür. Cemşit'in 1910'lu yıllarda Beyoğlu'na her gidişinde

¹⁸⁵ Salâh Birsell, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Sel Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, Ocak 2016, s. 31

¹⁸⁶ Said N. Duhanî, *Eski İnsanlar Eski Evler: “19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu'nun Sosyal Topoğrafyası”*, çev. Ahmet Parman, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2.Baskı, İstanbul, 1984, s. 72.

“Mülatier”de “şokola” içer. Pastanenin romanda “zamanın daha ziyade gençlerle hafifmeşrep kadınlarının uğradığı bir pastane” (s.184) şeklinde tanımlandığı görülür.

2.3.5.3. Tokatlıyan Otel

Otel, sadece konaklama hizmeti veren bir kuruluş olmayıp pastanesinin ve lokantasının da bulunduğu lüks bir yaşam ve eğlence alanıdır. Tokatlıyan aynı zamanda siyaset adamlarının ve ünlü edebiyatçıların da toplanma mekânıdır: “İttihat ve Terakki’nin iktidarda olduğu günlerde buraya birçok ittihatçı bakan, parti ve devlet ileri gelenleri de gelir, lokantada karınlarını şişirdikten sonra pastane bölümünde kahve içerler. Mütareke yıllarında Abdülhak Hamit, Şahabettin Süleyman, Cenap Şahabettin, Süleyman Nazif, Yahya Kemal, Ali Ekrem, Halit Fahri, Celal Nuri, Celal Sahir, Fazıl Ahmet haftada bir *Tokatlıyan*’ın arka salonunda toplanırlar.”¹⁸⁷ Salâh Birsnel aynı zamanda Refik Halit’in de bu mekâna Yakup Kadri ile birlikte geldiğini dile getirir.

Romanlara bakıldığı zaman Tokatlıyan pastane olarak sadece *İstanbul’un Bir Yüzü*’nde geçer. İsmet’in Kâni’nin evine ziyarete gitmeden önce hediye olarak şeker ve çikolata almak için uğradığı bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır.

2.3.5.4. Markiz Pastanesi

Avedis Ohanyan Çakır’ın 1940 yılında İstiklal Caddesi’nde bir döneme damgasını vurup pek çok snatçıya da mekân olan Markiz Pastanesi¹⁸⁸ *Sonuncu Kadeh*’te Cemşit’in cemiyet hayatı yaşamaya karar verdikten sonra devam ettiği pastane olarak dikkat çeker. Murad Naci, Cemşit’in Markiz’e devam etmesine şaşırır ve Cemşit’in bu pastaneye devam etmesini Murad Naci “haylayf” ve “hotsosiyete” kelimeleri ile tanımlar. Buradan hareketle Markiz Pastanesi’nin yüksek sınıf insanların tercih ettiği bir mekân olarak romana yansıdığını söylemek mümkündür.

2.3.5.5. Kapalıçarşı Çukur Muhallebicisi

Sadece *Sonuncu Kadeh*’te geçer. Romanın 1910’lu yılları anlatan bölümlerinde Kapalıçarşı’ya gelen Şehriban’ı bulmak için buraya gelen Cemşit, burada vakit geçirir. Çarşıdaki “Köşklü denilen muhallebici”de oturur. Mekânın ismi tam olarak verilme de

¹⁸⁷ Salâh Birsnel, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Sel Yayıncılık, 3. Baskı, İstanbul, Ocak 2016, s. 22-23.

¹⁸⁸ Feriha Büyükünâl, *Bir Zaman Tüneli: “Beyoğlu”*, Doğan Kitap, 1. Baskı, İstanbul, Şubat 2006, s. 144.

Kapalıçarşı’da bulunması ve “Köşklü” şekilde aktarılması neticesinde buranın *Kapalıçarşı Çukur Muhallebici* olduğu anlaşılmalıdır. Romanda o dönemde Cemşit’in ağzından mekâna gelen müşteri profili şu şekilde aktarılır:

“(…) O zaman bu dükkân Müslüman sokak yosmalarının sözleşip buluştukları yerlendendi; kadınlar yukarı kata çıkarlardı; erkekler aşağıda otururlar ve önlerinden geçen haspalarla işaretleşip anlaşırlardı.” (s.217-218)

2.3.5.6. Diğer Pastaneler

Anahtar’da belli bir pastane, pasta salonu ismi geçmez. Perihan ve Kenan’ın sürekli gittiği bir pasta salonu vardır. Pasta salonunun Beyoğlu Caddesi üzerinde olduğunu söylenebilir. Bu pasta salonu Kenan ve Perihan için aynı zamanda bir buluşma mekânı niteliğindedir. Romanda pastaneden “(…) hala okumakta devam edenler, münevverler, hele tahsilini Fransa’da yapmışlar o pastaneden hoşlanırlardı” (s.90) şeklinde bahsedilmektedir.

Kenan ile Melahat’ın gittiği Tepebaşı’ndaki bir başka pastane de romanda söz konusu edilmektedir. Pastane’nin “(…) masalarda çiftler oturuyordu; kırmızı kadife perdelerle bölmelere ayrılmış, basıkça, yarı loş, tonoz Galata meyhanelerini hatırlatan bir yer” (s.156) olduğu belirtilir.

Kenan, Şendil Apartmanı’nın karşısındaki pastacıda karısı Perihan’ın gelmesini bekler. Buradan “(…) paralı aile kızları ile işsiz güçsüz delikanlıların dadandığı bir dükkân…” (s.160) olarak bahsedilir.

Bu Bizim Hayatımız’da Mazlum Sami’nin eşi Şehriyar Hanım’ı çok güzel ve çekici bulan Şemsi, Şehriyar Hanım’ı daha önceden gördüğü yerleri aklından geçirir. Ona son olarak Tarabya’da otelin pastanesinde rastladığını hatırlamaktadır. Pastane veya otelin ismi romanda geçmemekle beraber pastanenin mekân olarak ayrıntıları da verilmemiştir.

Bugünün Saraylısı’nda Ayşen’in Berin ile oturup çay içtiği *Ayaspaşa’daki bahçeli pastacı*dan söz edilmekle beraber *Çemberlitaş’taki muhallebicide* bahsi geçen bir diğer mekândır. Rüştü ve Sait’in Ata Efendilere yemeğe geldiği akşam sofraya ‘alev alev yanan bir dondurma’ servis edilir. Bunu gören Ata Efendi Ayşen’in evlenip gidecek

ve kendilerini bırakacak olması fikriyle dondurmaya bakıp şu cümleleri aklından geçirmektedir:

“Bir daha görürüz böyle şeyleri! Canımız dondurma isterse Çemberlitaş’taki muhallebiciye uğrarız; çıplak mermer masanın üstünde, dipsiz cam kadehlerde, sanki alt tarafından bir patlama olmuş da içindikiler yerlerinden oynayıp dışarı fişkırmışlar gibi kabarmış, dört beş kaşıklık bir şey getirirler; yalayıp iştahımızı almamış bir şekilde çıkar, gideriz.” (s.243)

Emekliler Pastanesi Ata Efendi’ye Ayşen’in kendisini beklemesini söylediği pastanedir. Ata Efendi buraya oturarak Ayşen’in gelip kendisini alması beklemektedir. Yazar burada oturanların çoğunun sivil veya ordu emeklisi olduğunu vurgular. Buranın müşterilerinden ‘burada toplanıp sabahtan öğleye, ikindiden akşam yemeğine kadar ağız politikası ve dedikodu yapıyorlardı’ şeklinden bahsedilir. (s.155)

Kadınlar Tekkesi’nde ise **Çemberlitaş Muhallebicisi** bir mekân olarak karşımıza çıkar. Neşide, kendisini Samiye’nin saldırısından kurtaran Ayetullah Bey ile içinde bulunduğu sıkıntıyı paylaşmak adına Çemberlitaş Muhallebicisi’nde buluşur. Çemberlitaş Muhallebici’sinde buluşulmasının sebebi Ayetullah Bey’in çalıştığı belediyeye yakın olması sebebiyledir. Neşide burada Ayetullah Bey’den kendisini Profesör Fikri Can’a götürmesini ister ve içindeki Şeyh Baki zehrini içinden atacak kişinin Fikri Bey olduğunu söyler. Muhallebicinin mekâna ait özellikleri verilmez. Ayetullah Bey, Neşide’nin kendisine açılabilirdiği, dert ve sıkıntısını paylaşabildiği tek insan olarak karşımıza çıkar.

Diğer yandan romanında roman kişilerinin özellikle gittikleri bir pastane yoktur. Romanda Park Otel’in ayırt edici özelliği aktarılırken Tünel civarındaki “malum iki pasta salonu” ile kıyas yapılır. Bu pasta salonlarının müdavimlerinin olması yeni tiplerin görünmesine meydan vermemekte ve pasta salonları sıkıcı hale gelmektedir. Bu pasta salonlarından bahsedilirken pasta salonlarının isimlerine yer verilmez.

Dört Yapraklı Yonca’da bahsi geçen bir diğer pastane ise Karaköy’dedir ve ismi romanda geçmez. Aslıhan ve Somnur, Karaköy’de bürosu bulunan Sebati’yi ziyaretten sonra “Karaköy köşesindeki pastacıya” (s.184) uğrama planları yaparlar.

Ekmek Elden Su Glden'de Saim'in her gün "işinin başına gidercesine evden ık[ıp]" (s.153) arkadaşlarıyla buluştuğu bir pastaneden bahsedilmekle birlikte pastanenin ismi ve konumu belirtilmez.

Ekmek Elden Su Glden pastane mekânı olarak 'Büyük Otel'in pastanesi' ön plana çıkar. Duranbeyli ailesinin kadınları her gün akşama doğru orada toplanırlar. Ailenin yelerinin günün ardından Büyük Otel'de toplanmaları bir ritüel haline gelir. Duranbeyliler, "Büyük Otel"e devam ederek "can atıkları sosyeteye girdiklerini sanırlar." (s.22)

Aynı romanda Saip ve Nilüfer Hanım, Saim ve Ferhan'ı "yeni açılan otelin pastanesi"ne davet eder. Bu pastanelerin müşterileri anlatıcı tarafından okuyucuya şu şekilde aktarılır:

"Bütün masalar dolu, hem de daha çok kadınlarla... Çoğu yaşını başını almış, geçmişleri dolu, bugüne eski tazelikleriyle yetişememenin azabı içinde kıvrandıkları düşüncesi uyandıran hanımlar! Cumhuriyet rejiminin başında kagten kurtulup ilk balolarda parladıklarına, parlak bir dönem geçirdiklerine, güzel gözlerinin masal olmuş o günlerin özlemiyle yorgunlaşıp kırışıklıklarla evrelendiğine kuşku yok." (s.129)

Mastaroğlu Firuz Bey ve Rasih Bey hovardalık için bir pastaneye girip kadın bulacak aracı beklerler. Bu pastanenin ismi verilmez.

Yerini Seven Fidan'da belli bir pastane ismi verilmez. Erbil ve Nevbahar yılbaşı gecesi Beyoğlu Caddesi'nde gezintiye çıkarlar. Bu gezinti esnasında Cadde'deki pastanelerin hep 'sağ tretuvarda' olduğu vurgulanır ve "varlık vergisinden sonra sahibinin Türk ismi aldığı pastaneye" (s.185) girdikleri belirtilir. Nevbahar pastanenin eski mşterilerindendir, garsonların Nevbahar'a olan ilgisi Erbil'in dikkatinden kaçmaz. Bu durum Erbil'i, Nevbahar'ın geçmişini sorgulamaya yöneltecektir.

Erbil, Sünusi Hoca'sının apartmanına girmeden önce civar muhallebicilerinden birine girer ve burada kendine bir 'sahlep' söyler. Nevbahar ile olan ilişkisini ğrenen Saba, bu yasak ilişkisinden ötürü tehdit eder. Burada kendisine yöneltilen tehditleri düşünen Erbil, bir çıkış yolu arama düşüncesindedir. Diğer yandan Erbil'in, Beyoğlu'ndaki muhallebicilere de gittiği belirtilir.

2.3.6. Kahvehaneler/ Kırathaneler

Roman kişilerinin bir diğer sosyal çevresi ise kahvehane/kırathanelerdir. Kahvehane/kırathanelerin İstanbul'un sosyal yaşantısında bir yeri olduğu muhakkaktır. Arap yarımadasında popülerlik kazanan kahve Müslüman tüccarlar tarafından 16. yy'da İstanbul'a getirilir. Daha sonra İstanbul'da yaygınlaşmaya başlayan kahve beraberinde kahvehanelerin de oluşmasını sağlar. Fakat "toplucu eğlenme ve vakit öldürme görevini üstlenen kahvehanelerin yanı sıra asıl işlevleri bünyesinde bulundurdıkları kitap, gazete, dergilerle okumak, eğitmek ve bilgilendirmek olan kırathaneler İstanbul yaşamına 19. yüzyılda gir[miştir]."¹⁸⁹ 19. yüzyılda İstanbul'un kültür ve eğlence yaşamına giren kırathaneler"¹⁹⁰ özellikle Cumhuriyet döneminde çeşitli edebiyat mahfillerini de oluşturup kültür mekânı hüviyeti kazanır.

Refik Halit Karay'ın romanlarında kahvehane/kırathanelerin roman kişilerinin vakit geçirdiği bir mekân olarak romanlarda yer almasının yanı sıra romanlarda yer tarifi için olarak da kullanıldığı görülür. Aynı zamanda kahvehane/kırathaneler *Yerini Seven Fidan* romanında görüldüğü gibi bir buluşma yeri olarak da tercih edilen mekânların arasındadır.

2.3.6.1. Emirgân Kahvesi/Çayhaneleri

Emirgân kahvesi/çayhaneleri bir dönem Emirgân semtinin¹⁹¹ adeta sembolü konumundaydı. Reşat Ekrem Koçu Emirgân kahvehanelerinden şu şekilde bahseder:

"Boğaziçi'nin Rumeli yakasında Emirgân'da Cami önünde güzel bir meydan çeşmesi ile bezenmiş meydandadır. (...) kahvehânelerin önündeki çınarların gölgesi altına atılmış iskemlelerde oturanlar Boğaz'ın seyrine de gelmiş olurlar. (...) pazar günleri ise trafiği aksatacak mahşeri bir kalabalık toplanır." Bu kahvehanelerin şöhretinin yayılmasını ise Koçu, Yahya Kemal'in bir ara neredeyse her gün buraya gelmesinin tesirinin de bulunduğunu ifade eder.¹⁹² Bu kahvehaneler Refik Halit Karay'ın da romanlarında yansımalar bulur. *Bu Bizim Hayatımız*'da ismi verilen tek kahvehane

¹⁸⁹ Burçak Evren, *Eski İstanbul'da Kahvehaneler*, Milliyet Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1996, s. 106.

¹⁹⁰ Burçak Evren, *a.g.e.*, s. 108.

¹⁹¹ Salâh Bırsel, Emirgân semtinin isminin, VI. Murat zamanında burada bir bahçesi bulunan Emir Güne Yusuf Han'a dayandığını belirtir. Salâh Bırsel, *Boğaziçi Şingir Mıngır*, Sel Yay., İstanbul, 2011, s. 19.

¹⁹² Reşat Ekrem Koçu, "Çınaraltı Kahvehâneler", *İstanbul Ansiklopedisi*, C.7, İstanbul, 1965, s. 3910-3911.

Emirgân Kahvesi'dir. Mazlum Sami'nin arkadaşı ve İstanbul'daki çeşmeler aşığı olan Lebib Bey'in Emirgân Kahvesi'nin devamlı müşterisi olduğundan bahsedilir.

Ekmek Elden Su Gölde'de de **Emirgân çayhanelerinin** bahsi geçer. Otomobil ile Sarıyer'e giderken “mevsim gereği tenhalaşmış, bol ışıklı, ağaçları renkli ampullerle süslü” (s.42-43) Emirgân çayhaneleri önünden geçerler, buradaki çayhanelerin Ferhan'a artık bayağı görüldüğü belirtilir. Bunun sebebi ise zengin bir aileye gelin geldikten sonra Ferhan'ın yaşadığı lüks hayattan ileri gelir.

Yerini Seven Fidan'da ise Emirgân semtinin daha sonraki yıllarda ‘çayhaneler semti’ olacağı belirtilir. Muhsin ile Erbil'in Boğaziçi gezisinde Erbil, **Emirgân Kahvesi**'nde çay içmek ister. Fakat Muhsin kabul etmez. Emirgân Kahvesi'nin mekân ayrıntıları verilmez.

Kadınlar Tekkesi'nde Ayetullah Bey ile Neşide, Fikri Can'ın Emirgân'daki evine giderken iskeleden indikten sonra “malum kahvenin” önünden geçtikleri görülür. Bu kahvenin **Emirgân Kahvesi** olması muhtemeldir. Romanda kahvehane sadece roman kişilerinin bulunduğu yeri tarif için verilir.

2.3.6.2. *Eptalofos Kahvesi*

1870'li yıllarda Panayot Kalivis tarafından Café d'Europe adıyla açılan sonradan adı Eptalofos olan İstiklal Caddesi ile Sıraselviler Caddesi'nin kesiştiği köşede bulunan kahve, 1970'lerde kapanır.¹⁹³

Eptalofos Kahvesi'nden sadece *Anahtar*'da geçer ve Rüstem'in genellikle vakit geçirdiği mekân olarak bahsedilir. Mekân özellikleri verilmeyen kahvenin karşısında Taksim Sineması'nın olduğu belirtilir.

¹⁹³ Behzat Üsdiken, “Eptalofos Kahve ve Gazinosu”, *DBİA*, C.3, İstanbul, 1994, s. 177.

2.3.6.3. Küllük Kahvesi¹⁹⁴

Yerini Seven Fidan'da ilk sözü edilen kahve Beyazıt'taki Küllük Kahvesi'dir. Erbil, Muhsin ve Perizat Florya'ya denize gitmek için sözleşirler. Muhsin bir sonraki gün Erbil'in kendilerini Küllük Kahvesi'nde beklemesini ister.

2.3.6.4. Afitap Kırathanesi

Bugünün Saraylısı'nda Ayşen ile beraber lüks yaşama alışan Ata Efendi, Ayşen evlenip kendilerini bırakması ihtimalini düşünürken hayatının alacağı tekdüzeliğinden dolayı Afitap Kırathanesi'nde pinekleyeceğini düşünmektedir:

“(…) yalnız bu kadarla kalsa! Haydi, topla eşyalarını; dön Gedikpaşa'daki kuleye... Şimdi Feride'de yok... Hatta damat Atıf da... Tabii Sedefinci de artık Ata'nın pasaportunu verir. Bir lokma, bir hırka sefil bir ömür başlayacak. Afitap Kırathanesi'nde pinekleyecek. Ayrıca Feride'nin azametini de çekecek...” (s.232)

2.3.6.5. Diğer Kahveler

Anahtar'da Perihan ile Kenan'ın İstinye'de koyda gurubu seyrettikleri bir kahveden bahsedilir. Kenan ile Perihan daha sonra yine o kahveye giderler. Kenan kafasındaki karısının kendisini aldattığı düşüncesi ile koyu seyretmekten zevk almaz. Kenan orada Perihan ile birlikte otururken düşüncelerinin tesiriyle psikolojik buhran geçirir.

Semiha kliniğin kapısında karşılaştığı Perihan'a ona iyi gelir düşüncesiyle Hürriyet Abidesi'ne doğru yürümeyi ve açık hava kahvelerinden birinde oturmayı teklif eder. Perihan ise teklifi reddeder ve birlikte eve dönerler. Diğer yandan romanda Şemsi'ye Mazlum Sami Bey hakkında bilgi verecek olan Müşfik Sadun Bey'in de “Asmalımescid'deki içerlek kahve” de sürekli bulunduğu belirtilmektedir.

¹⁹⁴ Turgay Anar, Nevzat Sudi'yi kaynak göstererek Küllük Kahvesi'nin yerini şu şekilde aktarır: “Küllük Kahvesi, Beyazıt Camisi'nin türbe kapısının önündeki alanda, türbenin Beyazıt'a bakan kapısının önüne yerleşmiş, bahçeyi ortasından ikiye bölen yolun yanındaki Emin Efendi Lokantası'nın mutfak bölümüne bitişik, tek katlı ve önü camla kaplı, genellikle yazları üstü mermer masalarda pek çok şair, yazar, üniversite hocası, gazeteci, edebiyat mekralısının bir araya geldiği sıra dışı bir edebiyat mahfilidir.” Turgay Anar, *Mekândan Taşan Edebiyat: “Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri”*, Kapı Yay., 1. Baskı, İstanbul, Temmuz 2012, s. 226.

Bu Bizim Hayatımız'da Mazlum Sami Bey'in Arabacı Ahmet'in evini bulması için verdiği adrese giden Şemsi adresin bulunduğu sokakta, bir mahalle kahvesine girer, buranın yerlisi olan yaşlı bir kimseye arabacı Ahmet Usta'yı sorar. Mahalle kahvesinin mekânsal özellikleri verilmemekle birlikte yazarın mahalle kahvesindeki diğer şahıslara olan dikkati, onun gözlem gücünü ön plana çıkarması açısından önem arz eder.

Yerini Seven Fidan'da bahsi geçen bir diğer kahvehane de "Sahaflar Çarşısı'nın yakınında bulunan kır kahvesi"dir. Bu kır kahvesi Fakülte çıkışı Erbil'in dikkatini çeker:

"Fakülteden çıktı, hava adeta ılık, mart ortası. Sahaflar Çarşısı tarafındaki kır kahvesine güneş vurmuş, henüz yapraklanmamış koca kestane ağacının kuru dallarında bir sürü kuş ötüyor; yerde güvercinler dolaşüyor; şenlenmiş orası." (s.239)

Romanda dikkati çeken bir diğer kır kahvesi ise Muhsin ile Erbil'in gittiği "Maçka'daki kır kahvesi"dir. Maçka'daki kır kahvesine yapılan yolculuk Erbil'in İstanbul'u ilk defa görmesi açısından önem teşkil eder. Muhsin Bu yolculuk esnasında İstanbul'un bazı yerlerini Erbil'e adeta bir rehber edasıyla tanıtır. Kahvede Perizat ile tanışan Erbil artık yavaş yavaş İstanbul'a ayak uydurmaya başlayacaktır. Kahvehanenin mekân özellikleri vurgulanmamakla birlikte bu kahvehane Erbil'in İstanbul'da yaptığı ilk gezinti yeri olması açısından önem arz eder.

Kadınlar Tekkesi'nde Şeyh Baki'nin alışverişe giden Samiye ve Neşide'nin dönüşlerini beklemek için Aksaray'da Valide Cami karşısında olan bir kahvehanede oturup beklediği görülür. Kahvehanenin ismi zikredilmez.

Romanda geçen bir başka kahvehane ise Kınalıada'dadır. Süha Kalenderli'nin eski arkadaşı Baha'nın Kınalı'da inziva hayatı yaşadığı ve günlerini Burun'daki kır kahvesinde geçirdiği belirtilir.

Direklerarası mevkiinde bulunan çayhanelerinde romanda bahsinin geçtiği görülür. Romanda eskiden Süha Kalenderli'nin buradaki çayhanelerde oturup önünden geçen çarşafli kadınları seyrederek şehvî bir arzu duyduğu anlatılır.

Süha Kalenderli ile Rıza Tevfik'in eskiden beri ahablıkları bulunduğu ve eskiden "Tiryakiçarşısı kahveler"inde sohbet ettiklerinden bahsedilir. "Tiryakiçarşısı kahveleri" sadece bu şekilde romanda yer alırken mekânsal ayrıntılarına romanda yer verilmez.

2000 Yılın Sevgilisi romanında İstanbul’da yaşayan Güldal’ın annesinin sürekli “Taşlık kahvesi”ne gitmekten hoşlandığı belirtilir. Taşlık kahvesi ile alakalı romanda mekânsal olarak bir ayrıntı verilmemiştir. Aynı zamanda Güldal ile Fahir’in “Arnavutköy’de iki yalı arasında daracık bahçeye sıkıştırılmış bir kahve[ye]” gittikleri görülür. (s.391)

2.3.7. Müsiki

Refik Halit Karay’ın İstanbul’u konu alan, mekân olarak kullanan romanlarında kişilerin hayatında müziğin işlev ve önemi çok azdır. Bu durum yazarın kişilerinin çoğunlukla kültür seviyesi düşük olan insanlardan oluşmasıyla ilgilidir. Bu kişiler İstanbul’da ikamet etmelerine karşın müsiki ya da diğer güzel sanatlara karşı oldukça ilgisizdirler. Ancak bazı roman kişilerinin oldukça kültürlü oldukları, müziğin de onların hayatlarında önemli bir yeri olduğu görülür.

Bu Bizim Hayatımız romanında Ömer Eysen’in Kuruçeşme’deki küçük köşkte yaşayan ailesi müsiki ile alakadardır. Annesi Hüsniye Hanım’ın müsikiyi sevdiğini alaturka konserleri kaçırmadığı, ara sıra ise alafranga konserlere gittiği de belirtilmektedir. Mazlume’nin annesi olan Kerime Hanım da evde piyano çalmaktadır. Mazlume de annesinin piyano çalmasından dolayı notaları yavaş yavaş öğrenir. Mazlum Sami’nin romanda bir müzeye benzetilen yalısında müzik aletleri koleksiyonu bulunmaktadır. Ayrıca romanda kahramanların konsere gittiği görülür. Saray Sineması’ndaki bir konserde Mazlum Sami ile Hüsniye otuz sekiz yıl sonra karşılaşırlar.

Saray Sineması romanda çeşitli konserlerin verildiği içerisinde konser salonu bulunan bir mekân olarak karşımıza çıkmaktadır. Saray Sineması’na Şemsi ile beraber gelen Mazlum Sami, burada Hüsniye ile karşılaşır; Şemsi sayesinde çok az da olsa onunla konuşma fırsatı yakalar. Mazlum Sami konserde birinci kısmı dinlerken zihnen hep Hüsniye, ondan olduğunu zannettiği çocuğu Ömer ve torunu sandığı Mazlume ile meşguldür.

Romanda müsikinın Mazlum Sami’ye olan etkisi şu şekilde belirtilmiştir:

“Müsiki Mazlum Sami’yi ekseriya ihtirash düşünce v hayallere sevk ederdi. Muhakkak, şehvet şeytanının pençesine düşmüş bir adamdı. Nağmelerin ahengi dimağını o bakımdan harekete getirir, pek zevk aldığı dakikalarda pano ve fresklerdeki gibi bulutlu gökler ve göklerde tüller

bürünmüş yarı çıplak vücutlar görürdü. Tanıdığı kadınları da hatırlar, kafasının içi Botticelli ve Rubens'in İlkbahar 'allegori'lerine dönerdi. Henner ve Cabanel'in su perileri ile dolu bir âlem!" (s.199)

Ayrıca Mazlum Sami, Ali Dingil'in zengin olduğunu öğrenir. Ali Dingil zengin olduğu için Hüsniye'ye ve oğullarına maddi yardım yapamayacağını yapacak olsa da kabul görmeyeceğini düşünür. Bu düşünceler ile Hüsniye'nin varlık bir insan olarak Saray Sineması'ndaki Münir Nureddin konserine gittiğini hayal eder.

Dört Yapraklı Yonca'da musiki ile içli dışlı olan tek kişi Somnur'dur. Maddi durumlarının da elvermesinden ötürü piyano sahibi olan Somnur, kendisiyle baş başa kalmak istediğinde soluğu piyanonun başında alır. Piyanonun "hudut dışı edilen hanedan saraylarından ucuza kapatılmış kuyruklu bir Pleyel" (s.72) olduğu belirtilir. Müziğin erkek ve kadında yarattığı etki ise romanda şu şekilde açıklanır:

"Müzik kadında en tatlı ve hünerli bir okşama yerine geçer; kadın musiki dinlerken istediği, özlediği gibi okşandığı, erkek de okşadığı fikrine kapılır, o zevki duyar." (s.73)

Aslıhan'ın ise daha çok kanto ve türkülere yatkın olduğu söylenebilir. Aslıhan'ın müzikten anlamadığı vurgulanmakla beraber "yeni eski bütün türküleri hatta geçmiş zamanın kantolarını bil[diği]" (s.75), bazen kantoları Ermeni ve Rum şiveleriyle de söylediği belirtilir.

2.3.8. Gazino, Bar ve Meyhaneler

Romanlarda geçen bar, gazino ve meyhane tarzı eğlence mekânları çoğunlukla Beyoğlu'nda karşımıza çıkar. Bu gibi mekânlar romanda kahramanların gittiği eğlence mekânlarıdır. Romanlarda bazı mekânların isimleri verilmekle birlikte ismi verilmeden bahsedilen mekânlar da bulunur.

"Bar tabiri özel bir tezgâhla (bankoyla) çevrili, her türlü alkollü ve alkolsüz içkilerin hazırlanıp sevişe sunulduğu bölüm anlamına geldiği gibi, bu bölümün de içinde bulunduğu salonun tamamını da ifade eder."¹⁹⁵ Romanlarda karşılaşılan bar tarzı eğlence yerlerinin genellikle Beyoğlu'nda olduğu görülür. "Meyhanenin alafrangası" olarak

¹⁹⁵ Vefa Zat, *Eski İstanbul Barları*, İletişim Yay., 1.Baskı, İstanbul, 1999, s. 69.

kabul edilen gazinolar ise İstanbul'da ilk kez Galata'da Tanzimat sonrası açılmıştır. Gazino, İtalyanca “kır evi” anlamına gelen “casino” sözcüğünden Türkçeye girmiştir.¹⁹⁶

2.3.8.1. Taksim Gazinosu

Taksim Gazinosu, *Bugünün Saraylısı*'nda ailenin Taksim'e taşındıktan sonra gidilen eğlence mekânı olarak karşımıza çıkar. Taksim'e taşındıktan sonra Ayşen lüks mekânlarda dolaşır. Ayşen, Ata Efendi'yi ısrar ederek Taksim Gazinosu'na yemek yemeğe götürür. Gazinoda yemeğin yanı sıra çeşitli gösteriler de olmaktadır:

“Ata, masaya konan kırmızı elmalar ve buruşuk armutlar arasına bir dam ve yapı tutturuyormuşçasına çatı ve kaburga tahtaları gibi intizamla konmuş muzlardan birine elini uzatırken salonun ışıkları karardı; trampet süratiyle çalınan zil sesi duyuldu. Öğrenmişti, artık. Numaralar başlayacak. Artislerin evvela en hünersizlerini, sonra ustalarını ve mimlilerini seyredecekler.” (s.96)

Gazino karşılaştıkları Rüştü onları, mekânın alt katında bulunan pavyona davet eder. Burası Taksim'in en popüler eğlence mekânlarından biridir. Ata mekâna girerken irkilir. Zira böyle yere ilk kez gelmiştir. Burada bulunan insanları sanki şehrin bombardımanından kaçarak yer altı sığınağına can atan insanlar olarak değerlendirir. Mekân son derece küçük ve basıktır:

“Acayip yer oluşuna acayip, doğrusu: Birinci salonda bir bar tezgâhı, izbe köşeler, köşelerde birbirine sokulmuş, darlıktan kenetlenmiş çiftler ve insan toplulukları fark ediliyor. Şehir bombardıman ediliyormuş da yer altı sığınağına can atmışlar sanki! Caz takımının önünden güç bela geçebildiler. Daha sonra masalarla dans edenler arasından, kaya, süzüle, ayaklara basmamak, etekleri çığnememek, masa örtülerini çekip bardaklarla beraber sürüklememek için gayet temkinli yürüdüler...” (s.99)

Ata, Rüştü'ye mekânın darlığından şikâyet eder. Daha geniş bir yer bulunup bulunamayacağı sorar. Rüştü ise asıl marifetin zaten mekânın darlığında olduğunu belirtir. Yine Rüştü'nün söylediklerinden dolayı bu tür mekânların yani ‘tavern’lerin İstanbul'dan yeni yeni var olduğunu anlıyoruz:

“(…) bu modaya şimdi dünyanın her tarafında uyuluyor. ‘Tavern’ yani mağara, in, bodrum zevki. Göreceksiniz, sizi de saracak” (s.101)

¹⁹⁶ Vefa Zat, *a.g.e.*, s. 66.

Bu Bizim Hayatımız'da ise türedi zenginlerden Ali Dingil, yeni tanıştığı Şemsi'yi Taksim Gazinosu'na davet eder. Ali Dingil, Şemsi'ye çok kibar davranır, fakat Şemsi bu gibi adamların karakterlerini sonradan açığa vurduğunu bildiği için başlarda gazinoya gitmemeyi hatta yanlarından ayrılması gerektiğini düşünmektedir. Ömer Eysen'in eşi Kerime'de Mazlum Sami'yi Taksim Gazinosu'nda gördüğü hatırlar. Tüm bunlar ile birlikte romanda Taksim Gazinosu başka bir şekilde ele alınmamıştır.

Ekmek Elden Su Gölde'de Taksim Gazinosu'ndan romanda geçmişe yönelik bahsedilir. Ferhan'ın evlendiği yaşı kadar geçen süreçte Taksim Gazinosu'nda "çaylı, pastalı birkaç fındık ve eğlence gecesi(ne)" katılmış olduğu bundan başka bir tarz eğlence görmediğinden bahsedilir.

Dört Yapraklı Yonca'da ise Aslıhan ve ailesinin yaz başlangıcı gecesini açık havada ve bir eğlence yerinde geçirme düşüncesi ile Taksim Gazinosu'na geldikleri görülür. Gazinonun mekâna ait özellikleri verilmemekle birlikte ailenin, eğlenmek ve çeşitli numaralar seyretmek için gazinoya geldikleri belirtilir.

Yerini Seven Fidan'da Taksim Gazinosu'nda ilk olarak bir balonun düzenlendiğini görürüz. Erbil'in çalıştığı parti ilçe merkezi binasındaki ileri gelenlerin bir başka şubenin düzenlediği Taksim Gazinosu'ndaki baloya katıldıkları görülür. Aynı zamanda Nevbahar burada yapılan balolara katıldığını ifade eder.

Kadınlar Tekkesi'nde Melal ve Memhure gibi Şeyh Baki'ye sadık isimlerin, Şeyh Baki'nin âşık olduğu Neşide'yi Şeyh Baki'ye bağlamak ve kızın gözünü boyamak için onu sürekli dışarı çıkarıp eğlence mekânlarına götürdükleri görülür. Taksim Gazinosu'nun romanda mekânsal bir değeri bulunmasa da Neşide'nin götürüldüğü yerlerden biri olarak dikkat çeker.

Ayın On Dördü'nde ise Rayiha ve Rıdvan'ın yazlıktaki cinayet olayının ardından köşkten ayrıldıktan sonra Harbiye'deki evlerine geçerler. Daha sonra çiftin Taksim Gazinosu'na eğlenmeye geldikleri görülür. Burada Doktor Münci ile karşılaşır, Doktor Münci Rahşan'ın ölümünde şüpheli bir şahıs olan Rahim'in ile Paris'te aynı pansiyonda kalmış, Rahim'i az çok tanıyan adamdır. Normalde Rahim ve Rayiha tarafından fazla tanınmayan Rahim hakkında malumatı Doktor Münci verir. Gazinonun mekâna ait özellikleri vurgulanmaz.

2.3.8.2. Maksim Gazinosu

Orhan Türker, Taksim Meydanı'nda bulunan İstanbul'un gece hayatında 35-40 yıl boyunca etkili olmuş olan Maksim Gazinosu'nun büyük bir müzikhol-gazino olduğunu ifade eder.¹⁹⁷ Sadece Yerini Seven Fidan'da geçer. Nevbahar, Hasan Usta ile evlenmeden önce Sami ile birlikteyken neredeyse her baloya katıldıklarını dile getirir. Taksim Gazinosu'nun daha yapılmadığı zamanlar baloların Maksim Gazinosu'da yapıldığını söyler. Nevbahar bu baloların pek parlak olduğunu belirtir.

2.3.8.3. Bebek Gazinosu

Yerini Seven Fidan'da bahsi geçen gazinolar arasındadır. Erbil ile birlikte Bebek'e gelen Muhsin, Bebek Gazinosu'na girmek istemez. Alaturka sazın kendisini uyutacağını dile getirir. Erbil'in Bebek'e doğru yaptığı bir gezide ise kıyı şeridinde bulunan **Bebek gazinoları**ndan bahsedilir. Vakit henüz erken olduğundan gazinoların müşterisi olmadığı görülür:

“Sağında bir çalgılı gazino, içerlek bir bahçe, ilerisinde deniz üstüne uzanmış camekânlı bir yer, kurulmuş sıra sıra masalar... Bomboş.” (s.222)

Bebek'teki gazinoların müşterilerinin Erbil'in düşüncesinden harp zenginleri ve karaborsacılar gibi usulsüz zengin tiplerin olduğunu görürüz:

“ ‘Daha vakit gelmemiş; karaborsacılar, hacıağalar, bütün o güruh henüz dalavereleriyle meşguldür, akşam oldu mu birer birer sükün ederler. ’ ” (s.222)

2.3.8.4. Florya Gazinosu

Dört Yapraklı Yonca'da Florya Gazinosu kahramanlar tarafından gidilen bir eğlence mekânı olmasa da bahsi geçen gazinolardandır. Vapurda Emire ve Aslıhan'ı gören erkeklerin onlar ile beraber olabilmek için her türlü fedakârlıklara hazır oldukları hatta kızların razı olması durumunda Florya Gazinosu'na onlar ile beraber gidip ziyafet çekmek istedikleri düşüncesinde oldukları görülür.

Kadınlar Tekkesi'nde, Florya gazinosunda tertip edilen bir baloda Memhure ve Lerzan'ın tanıştığı görülür. Lerzan'ın Şeyhe yakın olan Memhure'ye yakınlaşmasının

¹⁹⁷ Orhan Türker, *Pera'dan Beyoğlu'na: “İstanbul'un Levanten ve Azınlık Semtinin Hikâyesi”*, Sel Yay., 1. Baskı, İstanbul, Mayıs 2016, s. 151.

sebebi Şeyh ile tanışmak istemesinden kaynaklanır. Neşide'nin zengin Yahya Unal ile evlenmesinin ardından İstanbul'un önde gelen hanımlarının aralarında Neşide'nin artık Florya Gazinosu gibi mekânlardan ayrılmayacağı, sık sık geleceği konuşulur.

2.3.8.5. Miltiyadis Gazinosu

Dört Yapraklı Yonca'da Aslıhan'ın ailesinin gitmeyi tercih ettiği bir diğer gazinodur. Eğlenceye Emire'nin ailesi de davet edilir. Kır gazinosu olduğu belirtilen gazinonun bahçesinin bakımsız olduğu görülür. Burada geçirilen vakit Feridun ile Emire'nin birbirlerini yakından tetkik etmelerini ve yakınlaşmalarını sağlar.

2.3.8.6. Caddebostan Gazinosu

Dört Yapraklı Yonca'da Feridun ile Emire'nin düğünleri Caddebostan Gazinosu'nun bahçesinde düzenlenen kır suaresiyle gerçekleşir. Düğüne daha çok hükümet partisinin kalburüstü ailelerinin davet edildiği belirtilir.

Kadınlar Tekkesi'nde Süha Kalenderli ise genç muharrir Fethi Balkaya'nın Caddebostan gazinosuna gittikleri görülmekle beraber romanda gazinonun mekânsal bir değeri bulunmaz.

Ayın On Dördü romanında Caddebostan Gazinosu'nun mekânsal bir değeri bulunmaz. Rıdvan'ın eşi Rayiha'ya uzun zamandır âşık olan, Rahşan cinayetinin müfettiş komiseri Haydar'ın Rayiha'ya rastladığı yerlerden biri olarak verilir. Müfettiş Haydar günden güne Rayiha'ya âşık olmuş bir komiserdir. Ne var ki Rayiha Rıdvan ile evlidir ve Rayiha'nın muhteris kadınlardan olmayıp izzetinefis sahibi bir kadın oluşu Rayiha'yı, Haydar'ın gözünden daha bir değerli kılar.

2.3.8.7. Kireçburnu Gazinosu

Sonuncu Kadeh'te Cemşit ve Murad Naci'nin birlikte geldiği gazinodur. Romanda yaz aylarının daha gelmediği bu sebeple gazinonun تنها olduğu görülür. Gittikleri gün ise havanın durgun ve ılık olması, Cemşit açısından Kireçburnu sahili için “büyük ikramiye” sayılır. Buraya gelen Murad Naci ise artık yaşlanmasından mütevellid “belki de buraya son gelişimdir”, “öbür gün herhalde uzak değil, elime sonuncu kadehi alacağım” (s.43) şeklinde düşünür.

2.3.8.8. Çiflik Parkı Gazinosu

Sonuncu Kadeh'te Vişnezade semtinde bir konakta ikâmet eden Murad Naci'nin evinden "akaretler yokuşuna tırmanan otobüslerin gürültüsü işitilmediği zaman uzaktan Çiflik Parkı gazinosunun (...) saz, şarkı ve alkış sesleri duyulur." (s.145)

2.3.8.9. Yeşilköy Gazinosu

Yeşilköy Gazinosu, sadece *Kadınlar Tekkesi*'nde geçer. Neşide'ye talip olan ve Neşide'nin de ailesinin desteğiyle Neşide ile evlenme kararı alan Yahya Unal Bey, Neşide'nin yaşadığı kötü olayların tesiri altında bozuk olan morlini düzeltme amaçlı Neşide ve ablasını Yeşilköy gazinosuna getirtir. Uzun zaman sonra Neşide'nin bu gazinoda hayatla ve etrafıyla ilgilendiği görülür.

2.3.8.10. Büyükdere Gazinosu

Büyükdere Gazinosu, *Kadınlar Tekkesi*'nde geçer, mekânsal değeri bulunmaz. Süha Kalenderli ile ahababı Sabit burada eğlenirken Neşide ve Şeyh Baki'yi yoldan geçerken görürler. Süha'nın Neşide ile ilk karşılaşması bu şekilde olur. Gazinonun mekâna ait unsurları ise verilmez.

2.3.8.11. Narlıkapı Gazinosu

Kadınlar Tekkesi'nde Lerzan, Fethi, Emced ve Memhure'nin bulunduğu bir mecliste Süha'ya danışılarak Süha'nın gidilecek bir eğlence yeri belirlemesi istenir. Bunun üzerine Süha'da Narlıkapı gazinosunu önerir ve Narlıkapı'nın güzelliğini meclise şu şekilde aktarır:

"Zaten İstanbul'un her tarafını bilen var mıdır? Hele kapalı güzelliklerini... burası Yedikule'dedir; surlar arasında Bizans yadigârı bir kapıdan girersiniz; tekrar bir kapı... Sonra denize nazır, yine Bizans duvarları üzerinde bir teras ve çiçekli bir bahçe. Bütün Anadolu yakası, Adalar, şehrin Marmara'ya bakan taradı, camileriyle, minareleriyle, sahilleriyle karşınızda! Gurup zamanı enfestir, mehtapta da... Hatta aysız gecelerde daha hoştur. Asıl tuhafı gazinonun müşterileri de seçmedir, Yenikapı'nınkilere hiç benzemez." (s.325)

2.3.8.12. Suadiye Gazinosu

Suadiye Gazinosu, sadece *Kadınlar Tekkesi*'nde geçer. Rıfat Yapıcı ve Melal'in Erenköy'ndeki köşklerinde Süha Kalenderli, Erşed ve Memhure'nin davetli olduğu bir

yemeğin ardından grubun gece Suadiye Gazinosu'na gittikleri belirtilmekle beraber gazinonun mekânsal özellikleri dair ayrıntılar romanda yer almaz.

2.3.8.13. Taksim Pavyonu

Kadınlar Tekkesi'nde Narlıkapı gazinosunda gayet hoş vakit geçiren Memhure Emced, Lerzan, Fethi ve Süha'nın eğlenceyi devam ettirmek adına sonradan Taksim pavyonuna da gittikleri görülür. Mekânın özellikleri ise romanda yer almaz.

2.3.8.14. Karlton Bar

Anahtar'da ilk olarak ismi geçen bar, Beyoğlu Caddesi'nde bulunan Karlton Bar'dır. Melahat burada konsomatristir. Melahat'i konuşturmak isteyen Rüstem Melahat'i takip sonucu onu bu barda bulur. Romanda Rüstem'in nazarıyla bar şöyle aktarılmaktadır:

“Acayip yerdi burası...

Loş muydu, aydınlık mı, yoksa تنها mı, kalabalık mı birden anlayamadı. Ortada bir sürü kadın erkek dans ediyordu ama masalar boş duruyordu. Hem şurada burada, köşede kıyıda ne kadar girinti çıkıntı, locaya, kovuğa ve ine benzeyen karanlık bölmeler ve o karanlıklarda tüneyen dişili erkekli şekiller var... Ayrıca içlerine iri yapraklar dikilmiş kocaman saksılar arkasına masalar gizlemişler. Renk renk abajurlar, renk renk ampuller. Açıklı koyulu, ışıklı gölgeli, göz yoran bir manzara!” (s.197)

Tarihî kaynaklarda Karlton Bar adlı bir mekân olduğuna dair herhangi bir bilgiye rastlanamamıştır. Ancak yazarın bu mekâna dair tasvirlerinin oldukça canlı olması dikkate değerdir.

2.3.8.15. Garden Bar

İstanbul barlarının ilki olan Gardenbar¹⁹⁸ sadece *Anahtar* romanında geçer. Perihan'ın eski kocası Vecdi ile konuşan ve Vecdi'nin Perihan'dan ayrıldıktan sonra onu daha çok sevdiğini öğrenen Semiha, üç yıl önce Perihan ile evliyken Vecdi'nin Garden Bar'da Macar kızları ile eğlendiğini düşünür. Vecdi'nin Perihan'a bu âşık hâli Semiha'yı şaşırtır.

¹⁹⁸ 1911'de Garden Petits- Champs adıyla Tepebaşı Bahçesi'nin içinde açılır. Daha sonraki yıllarda Gardenbar olarak anılmaya başlar. İstanbul barlarının ilkidir. Vefa Zat, Eski İstanbul Barları, İletişim Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1999, s. 69.

2.3.8.16. *Koket Bar*

Bugünün Saraylısı’nda Fıtnat’ın pansiyonunda kalan Sevim’in geceleri çalıştığı mekândır. Sevim, buraya Ata Efendi’yi de davet eder. İsmail’in de ara sıra buraya uğradığı belirtilir. Ata Efendi bir ara Sevim’i düştüğü durumdan kurtarmayı, münasip bir adamla evlendirmeyi düşündür. Daha sonra fikrini değiştirir.

2.3.8.17. *Eldorado Bar*

Yerini Seven Fidan’da geçer. Erbil’in İstanbul’a gelirken trende tanıdığı Aynur İstanbul’a gelince kendini sefahat hayatına kaptırmış ve “bar kızı” olmuştur. Erbil’e Eldorado Bar’da çalıştığını söyleyen Aynur, mekânda aynı isimli bir başka kızın bulunması cihetiyle patron tarafından isminin Asude’ye çevrildiğini de belirtir. Mekân ayrıntıları romanda verilmez. Aynur daha sonra ise çalıştığı yerden memnun olmadığını ve çalışmak için artık **Londra Bar**’a geçeceğini de Erbil’e aktarır.

2.3.8.18. *Diğer mekânlar*

Bu Bizim Hayatımız’da gazino tarzı diğer yerlere ek olarak romanda “Akıntıburnu’ndaki çalgılı gazinolar”dan bahsedilir. Şemsi’nin İstanbul’dan Eskişehir’e yolculuğu esnasında vagonda gördüğü türedi, zengin tiplerine Akıntıburnu’ndaki çalgılı gazinolarda rastladığı belirtilir. (s.74)

Şemsi, Mazlum Sami’nin çocuğu olduğunu düşündüğü Ali Dingil’e ulaşmak için onu tanıdığını düşündüğü Abidin’e sorar; Abidin Şemsi’yi Boza Arif’e yönlendirir. Boza Arif’in her akşam Şenhayat Mezecisi’nde bulunduğunu belirtir. Şemsi de Boza Arif’i bulmak için “Şenhayat Mezecisi”ne gider. Romanda “Şenhayat Mezecisi”nden şu şekilde bahsedilir:

“Mağazanın bir bölümünde mezeler satılıyor, bir tarafta yüksek ayaklı iskemlelere tünemiş adamlar harıl harıl bira içip öteberi atıştırıyor. Salona öyle ağır bir sigara dumanı sinmiş ki manzara Şemsi’ye adesesini iyi ayarlanmamış bir film sahnesine bakar gibi baş döndürücü geldi; çehreler yine o filmlerdeki gibi sisli ve çarpık çurpuk. Ayrıca bu duman kızgın tava ve patates kızartması kokuyor. Sanki bu koku içlen sigaralardan yayılmaktadır; yanmış yağ kokan bir tütün varmış ve içirmiş gibi! Büyük buzdolaplarının vitrinlerine sıralanmış çeşitli mezeler ise fazla cilalı, boyalı görünüyorlar, alçı ve mukavvadan yapılmışa benziyorlar...” (s.138)

Diğer yandan Boza Arif, Şemsi'ye Seniye Sesli adlı ses sanatçısını dinlemeye götürmeyi teklif eder. Boza Arif, Seniye Sesli'nin, "Yenikapı meyhanelerinin tahta perdelerine tırmanarak, kabak çekirdeği yiye yiye muganniyeliği öğrendiği"ni belirtir. (s.141)

Romanda Seniye Sesli'nin çıktığı mekân da gazino tarzı bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Yenikapı- Kumkapı dolaylarında olan mekânın ayrıntısı verilmemiştir. Mekândan "Üstünde neonlu, yeşil kırmızı elektrik ışıklarıyla meşhur bir muganniyenin adı yanan bina" (s.149) olarak bahsedilir. Seniye Sesli ise mekânda henüz "primadonna" değildir. Boza Arif, Ali Dingil'in kızın ismini taşıyan şık bir salon açmak üzere olduğunu söyler. Şenhayat Mezecisi ile bu yeni açılacak mekânı birleştirme niyetleri olduğu belirtilir.

Bugünün Saraylısı'nda ise yine "Aktıntıburnu'ndaki gazino" karşımıza çıkar. Rüştü otomobiliyle Ata Efendi, İsmail Efendi, Mesture Hanım, Berin, ve Deniz'in "Akıntıburnu'ndaki gazino"ya götürür. Ata Efendi alkolün de etkisiyle İsmail Efendi'nin hanımı Mesture ile muhabbet içerisine girmiştir. Yazar Ata Efendi'nin gözünden meclisi şöyle tanımlamaktadır:

"Bu muhakemeleri bırakayım da meclisin sefasını süreyim. Her zaman nasip olmaz. Sıcak sıcak, durmadan gelen kebaplar... Bol içki... Saz söz... Üstelik üç adet de binat-ı Havva! Hele Mesture şiirden de anlıyor. Benim de üç kadeh attım mı şairlik damarlarım kabarır." (s.76)

Romanda geçen bir diğer gazino da "Tarabya'daki kır gazinosu"dur. Ata Efendi, Ayşen, Rüştü ve Ruveyha Paşa'nın buraya geldiklerinden bahsedilmektedir. Burada Ata Efendi'nin içini açan 'deniz kenarında olmayan bir bahar havası, dağ başlarına mahsus funda kokulu bir bahar rüzgârı' vardır.

"Ortaköy'deki havuzlu gazino"; yine Ayşen, Ata Efendi, Rüştü ve Ruveyha Paşa'nın gittiği bir mekân olarak verilir. Mekân ayrıntısı verilmemiştir. Gecenin devamında da Bomonti fabrikasına sapan köşede başka bir gazinoya giderler. Buranın özelliği Beyoğlu'da görünmekten çekinen çiftlerinin buraya gelmeyi tercih etmesidir.

Diğer yandan romanda "Çakır'ın Meyhanesi", Atıf'ın gittiği meyhane olarak belirtilmekle beraber mekânın ayrıntısı verilmez. Bu eğlence yeri aynı zamanda *Dişi Örümcek*'te de geçer. Nurper'in İstanbul'da bulunuyorken ilk eşi ile beraber Yenikapı'da "Çakır'ın gazinosu"na gittiklerinden bahseder. (s.122)

Ekmek Elden Su Gölde'de ise adı verilmeyen birçok gazino vardır. “Boğaziçi, Suadiye, Florya gazinoları Şahende Hanım'ın Ferhan'a Saim ile evlendikten sonra geçecek olan hayatına dair yaptığı bir konuşmasında balolar, eğlenceler, partiler arasında adı zikredilen gazinolardır. Saim ile Ferhan'ın nişanının da “Ayazpaşa'daki lüks gazino”da yapıldığı belirtilir. İlhami Bey'in evinde verilen yemekten sonra İlhami Bey Duranbeyli ailesinin kadınlarını “Sarıyer'deki gazino”ya getirir. Gazinoda Armenak Efendi ve Asaf Hulusi Bey de bulunmaktadır. Aynı zamanda Rasih Bey ve Mastaroğlu Firuz Bey hovardalık öncesi beraber “Hoşses gazinosu”na gittikleri görülür; ancak mekâna dair ayrıntıya yer verilmez.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde ise eğlence mekânı olarak sadece bir gazino karşımıza çıkmaktadır. Nazmi Bey Abdülaziz devri İstanbul'unu eğlenmeye daha müsait bir yer olarak, adeta bir cennet olarak niteler. O zamanlar eğlenmekten başını kaldırmayan Nazmi Bey, şimdilerde durulmuştur. O zamanlar Nazmi Bey'in “Kuledibindeki Pirincinin Gazinosu”na Lehli kızları dinlemek için her akşam oraya gitti belirtilir, mekâna ait özellikleri ise ayrıntısıyla verilmez.

Yerini Seven Fidan'da bir de “Arnavutköy gazinoları”ndan söz edilir. Hasan Usta'nın çırağı Veli, İstanbul'a yeni ayak basan Erbil'i eve ulaştırmak için görevlendirilir. Eve taksiyle dönerler. Veli'nin ahababı olan taksi şoförü onun taksiye bindiğine göre parasının olduğunu düşünür ve alaylı bir şekilde Arnavutköy gazinolarına gidip gitmeyeceği sorar.

Romanda meyhaneler ayrı bir eğlence mekânı olarak pek fazla yer almaz. Erbil ile birlikte Bebek'e gelen Muhsin buradaki bir Rum meyhanesine girmek ister. Fakat meyhaneye giremeden Jüli ve Şado ile karşılaşır ve Jüli'lerin yalısına giderler.

Sonuncu Kadeh'te Niko'nun gazinosu şeklinde geçen bir mekân daha söz konusudur. Mekân **Küçük Bebek**'tedir. Fırat'ın kız arkadaşı Lale ve Lale'nin annesi Perran Hanım'ı Cemşit ile tanıştırdığı mekân olarak dikkat çeker. Gazinonun mekânsal özellikleri verilmez. Diğer yandan romanda barıyla ön plana çıkan Park Otel Murad Naci'nin bir yere davetli olmadığı zaman ve evinde bir davet olmadığı zaman gittiği bir mekândır. Burada barda birtakım tanıdıklarla vakit geçirir. Romanın geçmiş zamanı aktaran kısımlarında ise şu mekânlar ile karşılaşırız. **Strazburg Birahanesi**; 1910'lu

yıllarda Cemşit'in bu mekâna geldiği belirtilir. Herhangi bir mekânsal değeri yoktur. **Londra Birahanesi**¹⁹⁹; Cemşit'in 1910'lu yıllarda Avrupa'dan döndüğünde sürekli Beyoğlu'na çıktığı ve Londra birahanesinde yemek yediği aktarılır fakat mekân hakkında bilgi verilmez. Bu mekân daha sonra Cemşit ile Sadri'in buluşmak için sözleştikleri yer olarak dikkat çeker. **Anadolu Birahanesi**²⁰⁰; Sadri'nin uzun zamandır devam ettiği bir mekân olarak verilir. Sadri, Şehriban hakkındaki malûmatı Cemşit'e vermek için onu Anadolu birahanesine davet eder. Mekân ayrıntıları verilmez.

Ayın On Dördü'nde Rıdvan, Rayiha ve Gülhun araba ile Florya gezisi yaptıkları zaman buradaki bir gazinoya girip eğlenirler; fakat eserde mekâna dair ayrıntı yer almaz. Diğer yandan **Yenimahalle**'de bulunan "su üstü gazinolar" Rıdvan ve Rayiha'nın gittiği gazinolar olarak dikkat çeker.

2.3.9. Oteller

Türkiye'de ilk olarak modern oteller Beyoğlu'nda ortaya çıkar.²⁰¹ Refik Halit Karay'ın romanlarında otellerin çoğunlukla Beyoğlu'nda olduğu görülür. Oteller romanlarda konaklama hizmeti veren kuruluşlar olmasından ziyade aynı zamanda bünyesinde bulundurdıkları bar, lokanta gibi kısımlarıyla da insanların sosyalleşebildiği sosyal mekân olma özelliğini üzerlerinde barındırırlar.²⁰²

2.3.9.1. Park Otel

Gümüşsuyu'nda bulunan başlangıçta ismi "Miramare" olan daha sonra Aram Hıdır yönetiminde Park Otel adını alan otel döneminde Pera Palas ve Tokatlıyan otellerinin yanı sıra İstanbul'un en lüks konaklama mekânlarından biri olmuştur.²⁰³

¹⁹⁹ Salâh Bîrsel, Bruchs Birahanesi'nin sonradan Londra Bar adını aldığını söyler. Salâh BİRSEL, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Sel Yayıncılık, 3. Baskı, Ocak 2016, s. 27. Vefa Zat ise Londra Bar'ın İstanbul birahanelerinin ilki olduğunu ifade eder. Vefa Zat, *Eski İstanbul Barları*, İletişim Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1999, s. 69.

²⁰⁰ Salâh Bîrsel Anadolu Birahanesi hakkında şu bilgileri verir: "Anadolu Birahanesi'nin ilk sahibi Valavani adında bir Rumdur. İstanbul yakasında oturanlar ona Balabani der. Beyoğlu'nun en seçkin yerlerinden biridir. Temiz, terbiyeli, ayağı çabuk garsonları vardır. Birahenenin içinde akvaryumlar, dondurma çağlayanlar ve kafesleri içerisinde hanım hanım oturan billur sesli bülbüller dikkat çeker. Duvarında bir guguklu saat, saat başlarında guk guk öter. Mezenin en iyisi oradadır. (...)" Salâh Bîrsel, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Sel Yayıncılık, 3. Baskı, Ocak 2016, s. 29.

²⁰¹ Mustafa Cezar, *XIX. Yüzyıl Beyoğlu'su*, Akbank Ak Yay., İstanbul, 1991, s. 398.

²⁰² Bazı oteller romanlarda lokanta, pastane vb. özellikleriyle de ön plana çıkar. Bu sebeple Park Otel, Tokatlıyan gibi otellerin lokantalarıyla ön plana çıktıkları romanlar "Lokantalar ve Restaurantlar" bölümünde incelenir. Diğer yandan Park Otel pastanesi ve Tokatlıyan Otel pastanesi ise "Pastaneler" bölümünde incelenmiştir.

²⁰³ Afife Batur, "Park Otel", *DBİA*, C.7, İstanbul, 1994, s. 222-223.

Bu Bizim Hayatımız'da Park Otel, öncelikle yer tarifi için zikredilir. Şemsi'nin Ali Dingil'in yeni aldığı denize nazır evine giderken Park Otel'in yanındaki sokakları kullandığı belirtilir. Park Otel sadece bir otel olarak değil diğer yandan romanda hem lokanta hem pavyon kısmının da olduğu bir mekân olarak geçer. Romanda Mazlum Sami Bey'in Naim Bey ile beraber "Park Otel'in yeni açtığı pavyona" gittiğinden bahsedilir.

Dört Yapraklı Yonca'da ise Aslıhan'ın eniştesi Abdurrahman Bey'in yapacağı ticaret işi gereği Park Otel'ine bir konuşmaya gittiği görülür.

Yerini Seven Fidan'da da Park Otel'in bahsi geçer. Mekânsal özellikleri verilmeyen otel, romanda yer tarifi için kullanılır. Gezi'den Cadde'yi seyreden Erbil, Cadde'in kalabalığına karışmamak için Park Otel istikameti yoluna doğru gider. Alman Sefareti'nin önünde Burhan ile karşılaşır.

Bugünün Saraylısı'nda Faruk Senai Bey'in Park Otel'de kaldığı görülmekle birlikte Rüştü, Ruveyha Paşa, Ayşen ve Ata Efendi'nin eğlence gecesinin son durağı olarak karşımıza çıkar.

Kadınlar Tekkesi'nde ise Memhure'nin ağabeyi Emced'in Park Oteli'ne gelip vakit geçirmeyi âdet edindiği belirtilir. Burada iş arkadaşları veya iş toplantılarını gerçekleştirmeyi sever. Diğer yandan romanda otelin bar kısmına "daima yeni tiplerin, gelip geçicilerin" gelmesi, ona göre oteli, "Tünel civarındaki malum iki pasta salonundan" tercih edilebilir kılar.

2000 Yılın Sevgilisi romanında da Park Oteli'nden söz edilir. Ressam Besim Bey Park Otel'in barında vakit geçirir.

2.3.9.2. Hilton

Ekmek Elden Su Gölde'de adı geçen bir diğer otel ise Hilton'dur. Duranbeyliler'in Hilton oteline gittikleri görülür. Rasih Bey ve Reşit'in eniştesi olan Derviş Ağa köyden gelince, onu yine Hilton'a yemek yemeğe götürürler.

Sonuncu Kadeh'te Murad Naci'nin oğlu Fırat ile Perran Hanım'ın kızı Lale'nin düğünlerinin Hilton Oteli'nde olduğu belirtilir. Otel ile ilgili daha fazla bilgi verilmez.

2.3.9.3. Tokatlıyan Oteli

Tokatlıyan, dönemin en lüks ve İstanbul'un zengin sınıfının tercih ettiği otellerinden biridir. *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde İsmet, vapurda aynı kamarotta oturduğu kadınların sohbetini dinler. Kadınlar İstanbul'un zenginlerinin Tokatlıyan Oteli'ne gittiklerini konuşurlar.

2.3.9.4. Tarabya Oteli

Kadınlar Tekkesi'nde Bersad Hanım yalısının balkonunda otururken Tarabya Oteli'nde olan düğün neticesinde yalının balkonuna kadar gelen caz seslerini dinlediği belirtilir. Mekâna ait ayrıntıların verilmediği görülür.

Ayin On Dördü'nde Doktor Münci Rıdvan ve Rayiha Taksim Gazinosu'nda vakit geçirdikten sonra biraz daha vakit geçirmek adına otomobil ile Tarabya Oteli'nin barına gelirler. Burada içki içip sohbet ederler. Romanda mekâna ait unsurlar verilmez.

2000 Yılın Sevgilisi romanında ise Güldal'ın Tarabya'da kaldığı ve Tarabya'daki deniz hamamını kullandığını öğrenen Fahir, âşık olduğu Güldal'a daha yakın olabilmek onu her gün görebilmek umuduyla Tarabya Oteli'ne taşınır. Tüm iyi odaların tutulduğunu öğrenen Fahir, Güldal'ı görebilmek umuduyla, otelin arka tarafta kalan kötü odası daha yerleşmeyi kabul eder.

2.3.9.5. Sümer Palas (Summer Palace)

Tarabya'da bulunan 19 yy.'ın sonlarında yapıldığı bilinen bina 1918-1920 arasında yangın geçirir, 1950' de de yıkılır. Summer Palace büyük şölen salonları, plajı, tenis kortuyla II. Abdülhamid döneminde farklı bir yaşama sahne olmuştur.²⁰⁴

Summer Palace sadece *Kadınlar Tekkesi*'nde geçer.²⁰⁵ Bersad Hanım'ın Tarabya Oteli'nden önce Sümer Palas'ın bulunduğu dönemleri de gördüğünden bahsedilir. Sümer Palas yabancılarca çok tercih edilir, hepsinin yaz aylarında bu otelin sürekli müşterisi olduğu belirtilir. Hatta öyle ki Bersad Hanım gençliğinde, yalının yan balkonundan onları

²⁰⁴ Pelin Aykut, "Summer Palace", *DBİA*, C.7, İstanbul, 1994, s. 71

²⁰⁵ Refik Halit Karay on dört-on beş yaşlarındayken bir gün babasıyla Summer Palace'a gittiğini dile getirerek burasının "devrin en kibar ve ecnebi uğrağı" bir mekân olduğunu ifade eder. Refik Halid Karay, *Bir Ömür Boyunca*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009, s.130.

gizlice izler, kadınlı erkekli yaşayış ve eğlencelerine imrenir, Bersad Hanım'ın Piyer Loti'yi de ilk defa bu otelde görür.

2.3.9.6. *Suadiye Oteli*

Dört Yapraklı Yonca'da geçer. Otel hayatını merak eden ve otellerin önünden geçerken içeridekileri gıpta ile seyrettiği belirtilen Emire, Feridun ile evlendikten sonra bir otel konaklaması gerçekleştirir. Caddebostan tarafında nikâhları kıyıldıktan sonra Emire, Feridun ve Emire'nin ailesi geceyi Suadiye Oteli'nde geçirirler. Feridun, Emire ve ailesinin karşı kıyıda oturmalarından dolayı ve gece vakti eve dönüşün mesele olacağını düşünerek Suadiye otelinde iki ayrı oda tutar.

2.3.9.7. *Diğer Oteller*

İstanbul'un Bir Yüzü'de Tokatlıyan'ın yanı sıra 1895 yılında açılan ve 19. yüzyılın İstanbul mimarisinin önemli örneklerinden olan **Pera Palas**,²⁰⁶ “*Ünyon Fransez*” ve **Ada otelleri** de söz konusu edilir.

Romanda Eski Devir Simaları bölümünde bahsedilen sarayın en girgin, İstanbul'un en kirli hafiyelerinden biri olarak tanımlanan Settarefendizade Ahmet Bey'in Pera Palas ve Ünyon Fransez suvarelerine katıldığı ve buradaki yabancılar hakkında saraya aslı astarı olmayan birtakım jurnaller verdiği belirtilir. Anlatıcı bu mekânları ayrıntısıyla vermez. Diğer yandan ise romanda evli ve çocuklu olmayan Ziya Bey'in Ada otellerinde aylarca kaldığından kısaca söz edilir. Fakat otel ismi verilmemektedir.

Sirkeci Otel ise *Yerini Seven Fidan*'da geçer. Erbil ile birlikte aynı trende İstanbul'a gelen ve Erbil ile samimi olan Aynur, zor durumda olduğunu, kendisini Sirkeci Otelde bulması gerektiğini anlatan bir pusulayı Erbil'in berberin bırakır. Otele giden Erbil Aynur'un otelden ayrılmış olduğunu öğrenir.

Bu Bizim Hayatımız'da Şemsi'nin Ali Dingil ile görüştüğü gece Taksim Gazinosu'ndan sonra birlikte Büyükdere'nin bir oteline gidip sabahladıklarında bahsedilmekle beraber bu otelin mekânsal bir değeri bulunmaz.

²⁰⁶ Feriha Büyükkunal, *Bir Zaman Tüneli: “Beyoğlu”*, Doğan Kitap, 1. Baskı, Şubat 2006, s. 102.

Sonuncu Kadeh'te **Londra Otel**, romanda yer tarifi için verilir. Cemşit, Efdal Bey'in Şehriban'ı Londra Oteli'nin önünde bir faytonun içinde beklediği görür. Londra Otel, 1891'de açılmış, II. Meşrutiyet döneminde de faaliyet gösteren önemli otellerdendir.²⁰⁷ **Beyoğlu Santral Oteli**, Cemşit'in gençlik yıllarında ara ara kaldığı oteldir. **Hotel Modern** ise Polinka'nın kaldığı otel olarak dikkat çeker. Mekânsal ayrıntı verilmez.

Ekmek Elden Su Gölde'de de diğer romanlara olduğu gibi oteller genellikle pastane, lokanta gibi kısımlarıyla kahramanlar tarafından tercih edilen mekânların başında gelirler. Duranbeyli ailesinin neredeyse her akşamüstü **Büyük Otel**'de toplandıkları görülür. Büyük Otel'e devamlı surette gitmek onlar açısından yüksek sosyeteye ait olma hissini yaşatmaktadır. Bu açıdan düşünülecek olur otellerin lokanta, pastane gibi kısımları sosyete mensup insanlar tarafından oldukça ziyaret edilir.

Büyük Otel diğer yandan bir moda defilesine ev sahipliği yapar. Saim ile Ferhan, otelde yapılacak olan bu defileye davet edilirler. Ferhan için bu davet çok önemlidir. Ferhan, Duranbeyli ailesinde zenginliğe kavuşmuş olmasına rağmen, hayat kalitesini yükselmemiş ve ince zevklere sahip olmayan bu aile arasında kaldığı sürece hiçbir şekilde İstanbul sosyetesinde yer edinemeyeceğini düşünür. Bu davet, ilgi uyandırmak ve sosyete kendisini göstermek açısından iyi bir fırsat olur.

2.3.10. Lokanta ve Restaurantlar

Romanlarda lüks lokantaların Beyoğlu'nda olduğu görülür. Diğer yandan büyük otellerin lokantaları da roman kişileri tarafından tercih edilen lokantalar arasında yerini alır. Romanlarda yer verilen lokantalar şunlardır.

2.3.10.1. Park Otel Lokantası

Park Otel, *Bugünün Saraylısı*'nda önemli bir mekân olarak dikkat çeker. Taksim'de zengin sınıfa hitap eden sayılı, belli başlı otellerden biri olarak nitelendirilebilir. Bünyesindeki lokanta ve eğlence yeri barındırması bakımından da roman kişilerinin uğrak mekânı olmasına vesile olur.

²⁰⁷ Feriha Büyükkunal, *a.g.e.*, s. 94-95.

Ayşen, Ata Efendi'yle dışarıda yemek yemek ister fakat başta Park Otel'e mi Taksim Gazinosu'na mı gideceklerine karar veremez. Ayşen'e talip olan sefir Faruk Senai Bey Park Otel'de kalmaktadır. İşgal dolayısıyla vazifesinin başına gidemeyen Faruk Senai Bey evini de kiraya verdiği için Park Otel'de kalmayı tercih ettiğini belirtir. Ayşen'i görüp beğenen Faruk Bey, Ata Efendi ve Taksim Gazinosu'nda Ata, Ayşen, Rüştü ve Thomas'ı Park Otel'de yemeğe davet eder. Yazar tarafından mekânın ayrıntıları verilmemekle beraber mekânın iki cephesinin de camlar ile örtülü olduğundan dışarının rutubetinin ve soğğunun duyulmadığı ve bu camların buğulanmış olması ıslaklık ve soğğun ne fana bir şey olduğunu kâfi derecede anlattığından söz edilmektedir. (s.135)

Park Otel yemekten sonra dansa imkân sağlayan bir mekân olma özelliğindedir. Senai Bey yemekten sonra Ayşen'i dansa kaldırır. Romanın sonlarına doğru evlenip Mısır'a giden Ayşen'in geri dönmeyeceğini öğrenen Ata Efendi Park Otel ve Park Pastanesi'nin önünden geçerken bu mekânlar ona yaşanılan güzel anları hatırlatır:

“Ağır ağır yürüyor. Biraz ötede Park Pastanesi ve Park Oteli... Ayşen'in sık sık gittiği yerler. Bir mayıs akşamı otelin arka tarafındaki odasında karşılıklı ağlaştıklarını bir daha hatırladı. Karlı gecede Faruk Senai Bey'in yemeğinden gelişlerini de unutmamıştır. Pastanenin buğulanmış camlarından içeriye baktı: 'Ayşen şu masada oturmayı tercih ederdi,' dedi. 'Şimdi orada olsaydı giderdim; beni görünce yüzü gülerdi. Çok hazzederdi benden! Hiç kimseye bana olduğu kadar ısınmamıştı. Kedi gibi sokulmak isterdi; sokulurdu da...' (s. 306-307)

Bu Bizim Hayatımız'da Park Otel Lokantası yine Abdullah Efendi Lokantası gibi Mazlum Sami ve Şemsi'nin akşam yemeği yedikleri yer olarak belirtilir. Yemek sırasında mekânda bir de orkestra bulunmaktadır.

Yerini Seven Fidan'da da zikredilen lokantalar arasında yerin alır. Gülsün'ün 'Parti' de önemli bir mevki bulunan babasının Park Oteli'nde İçişleri Bakanı'na öğle yemeği daveti olduğu belirtilmektedir.

2.3.10.2. Abdullah Efendi Lokantası²⁰⁸

Bu Bizim Hayatımız'da Mazlum Sami, Şemsi'yi Abdullah Efendi Lokantası'na davet eder. Mazlum Sami'ye göre bu mekân “Avrupa'nın en iyi lokantalarını hatırlatı[r]; yemekleri de o ayardadır.” (s.192) Abdullah Efendi Lokantası, mekân ayrıntısı verilmeden *Bugünün Saraylısı*'nda da geçer. Mısırlı Ruveyha Paşa minnet göstergesi olarak Ata Efendi ve ailesini Abdullah Efendi Lokantası'na davet eder. Bu akşam yemeğinde Ayşen yeteri kadar İngilizce bildiğinden muhabbet daha çok Paşa ile Ayşen arasında geçer, Ayşen ve Ruveyha Paşa gitgide yakınlaşacaktır. *Kadınlar Tekkesi*'nde ise Süha Kalenderli'nin Ağa Cami'nin yakınındaki “büyük”, “meşhur” lokantaya geldiği belirtilir. Lokantanın ismi verilmemekle birlikte Ağa Cami'ne yakınlığı düşünülünce bu lokantanın Abdullah Efendi Lokantası olma ihtimali yüksektir. Süha Kalenderli'nin bu lokantayı tercih etmesinin bir sebebi de “velinimet” olarak gördüğü İstanbul'un sayılı zenginlerinden olan Yahya Unal'a burada rast gelme ihtimalidir.

2.3.10.3. Yani Lokantası²⁰⁹

Sonuncu Kadeh'te Yani lokantası, romanın 1910'lu yıllarının anlatıldığı bölümlerinde geçer. Romanda ilk olarak Murad Naci Polinka'ya Yani lokantasına gidip “makaroni o greten” yemeği teklif eder ve bu yemeğin burada çok iyi yapıldığını sözlerine ekler. Lokantaya giren Murad Naci ve Polinka'nın “supe”²¹⁰ edecekleri ve “Supe”nin ise dönem Beyoğlu'nda gece hayatına yaşayanlar arasında bir adet olduğu belirtilir. Lokantadaki müşteriler ise romanda şu şekilde yer alır:

“(…) Nitekim lokantada kadınlı, erkekli epeyce müşteri vardı; acele etmeden yiyip içen, sohbet adabını bilen, ağırbaşlı çelebi müşteriler... Yeni gelen çiftleri küstahça göz hapsine almayan bakış terbiyeleri üstün, ellerindekiler ve yanlarındakilerle yetinmeyi hovardalık kaidesi sayan efendi müşteriler... Eski Beyoğlu'nun kibar çapkınları!” (s.31)

²⁰⁸ Liji Pulcu Çizmeciyan, İstanbul'da Kayıp Zamanlar adlı anı kitabında Abdullah Efendi Lokantası'nın “Beyoğlu'nun simgesi” olduğunu ve ağzının tadını bilenlerin Abdullah Efendi Lokantası'na gittiğini yazar. Liji Pulcu Çizmeciyan, *İstanbul'da Kayıp Zamanlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 5. Basım, İstanbul, Ekim 2016, s.170; Onur İnal, Abdullah Efendi Lokantası'nın Osmanlı'da açılan ilk Türk lokantası olduğunu dile getirir. Onur İnal, *Pera'dan Beyoğlu'na*, Sistem Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2006, s. 149.

²⁰⁹ Refik Halit Karay, Beyoğlu'nda geç vakte kadar eğlenildikten sonra gidilecek lokantaların arasında “Yanni” lokantasının da bulunduğunu ifade eder. Ayrıntılı bilgi için bkz: Refik Halid Karay, İki Harabeden Şen Hatıralar”, *Ellİ Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılap Yay., İstanbul, 2017, s. 74-77.

²¹⁰ Gece geç vakit yenilen yemek.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde ise Balıkpazarı'nda 'Kefalonyalı Yani'nin lokantası, Nazmi Bey'in gazinodan sonra uğradığı, yemeğini burada yediği bir mekân olarak karşımıza çıkar. Her iki romanda söz konusu mekânın aynı lokanta olma ihtimali yüksektir.

2.3.10.4. *Camille*

Tepebaşı Bahçesi'nden çıkan Marika ve Cemşit lokantaya gitmek ister. Önlerinde iki seçenek vardır. Ya "Camille"ye gideceklerdir ya da "Oziye"ye. Ancak onlar, Camille lokantasına giderler. Oziye'de yemeklerin "hususî kabinelerde" yenildiğinden dolayı Cemşit, havanın sıcaklığından dolayı "Oziye"nin dar odalarında yemek yemenin pek de sağlıklı bir düşünce olmadığını dile getirir. Sonuç olarak yemeği açık alanda güller arasında bahçede yemek için Camille'nin yolunu tutarlar. Romanda Camille lokantasının ismi "Kamil" şeklinde okunduğunun belirtilmesinin yanı sıra ismi sonradan "Nis" olan bu "Bulgarçarşısı'ndaki bahçeli evi[n]" Ahmed Midhat Efendi'nin de bir romanında tarif ettiği tarihi bir bina olduğundan bahsedilir.

2.3.10.5. *Tokatlıyan Lokantası*²¹¹

Sonuncu Kadeh'te Tokatlıyan Otel, otel hüviyetiyle olmasa da lokantasının mevcudiyeti itibariyle romanda yer alır. Cemşit'in Şehriban'ın peşine düşmeden önce Kevser'i bulması gerektiği düşüncesiyle Murad Naci gibi "işî gücü kadın avcılığı" olan bir arkadaşına ihtiyaç duyar. Murad Naci İstanbul'da olmadığı için Sadri ile temasa geçer. Cemşit, Sadri ile konuşabilmek için onu Tokatlıyan'a yemeğe davet eder. Romanda Tokatlıyan'a ayrıca şu şekilde değinilir:

"(...) O yıllarda bu lokanta İstanbul'a ilk defa *dönerkapı* getirtmişti, ters taraftan girenler, aksine çevirenler oluyor, gülüşölüyordu. Yüksek gradolu iki kadeh papaz rakısı, ince mezeler, etiyle, balığı ve tatlısıyla yemek orada bir mecidiye yani altının beşte birinden aşağı tutardı, pahalı sayılırdı." (s.239)

²¹¹ Tokatlıyan Lokantası Refik Halit Karay'ın bulunduğu mekânlardandır. Refik Halit gençliğinde İstanbul'da özellikle kış mevsimi dondurma bulmanın zor olduğunu ifade ederken "karakışta ilk dondurmayı sabık Tokatlıyan Lokantası'nda yediğini unutma[dığını]" söyler. Refik Halid Karay, "Yoğurttan Dondurmaya Kadar", *Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 37.

2.3.10.6. *Emin Efendi Lokantası*

Yerini Seven Fidan'da Beyazıt meydanı civarında olan Emin Efendi Lokantası'ndan bahsedilir.²¹² Lokantanın mekân özellikleriyle değil, yer tarifi için verilmiştir. Muhsin ile Maçka'ya giden Erbil daha sonra onunla Florya'ya gitmek üzere bu lokantanın önünde buluşmak için sözleşirler.

2.3.10.6. *Diğer Lokanta ve Restaurantlar*

Anahtar'da herhangi bir lokanta ismi verilmez. Kenan'ın her öğlen yemek yediği lüks, zengin müşterileri hitap eden lokanta Beyoğlu Caddesi'ndedir. Lokantanın müşteri profili şöyledir:

“İstanbul'un belli başlı simalarından çoğu bu lokantada idi. Lokanta müşterilerinin hepsinde metrdotelden, patrondan, garsondan kendilerine hususi bir muamele bekleyen ve gördüklerini sanan bir eda göze çarpardı.” (s.61)

Bu Bizim Hayatımız ise Müşfik Sadun Bey'in genellikle Asmalımescid'deki “Macar Lokantası”na gittiği belirtilmektedir. Sözü edilen lokantanın herhangi bir mekânsal özellikleri vurgulanmaz.

Ekmek Elden Su Gölde'de Duranbeyli ailesinin neredeyse hep dışarıda ve lüks yerlerde yemek yediği belirtilmekle beraber romanda lokantalara özel bir dikkat yoktur. Lüks lokantalardan da bahsedilmez.

Rasih Bey'in kardeşi Rıza Bey ve ailesinin diğer Duranbeyliler'den uzak duran bir tavrı vardır. Şahende bu durumu kendilerini beğenmemelerine yorar. Şahende, Rıza Bey ve ailesinin kendilerinden habersiz çeşitli mekânlara gittiğini belirtir. Bu mekânlar arasında “Roof” adında bir mekânda Rıza Bey ve ailesinin akşam yemeği yediği belirtilir.

Diğer yandan Rasih Bey ile Mastaroğlu Firuz Bey'in “(...) Beyoğlu caddesinin yan sokaklarından birinde, ufacık bir içkili lokanta[da]” (s.183) oturdukları görülür. Rasih

²¹² Salâh Birsell Kahveler Kitabı'nda bu lokantadan bahseder. “Lokantayı Emin Usta adında Bolu'lu bir aşçı işletir. Mütareke yıllarında açılan bir aşevinde o vakitler günde bir kap et yemeğiyle pilavdan başka bir şey bulunmaz. Gel zaman git zaman işler büyür, Emin Usta da yanındaki ayrıncı dükkanını satın alarak aşevini genişletir. Kısa bir süre sonra Beyazıt'ın en namlı tıknma yerlerinden biri olan Emin Ef. Lokantası en parlak çağını 1930-1945 yıllarında yaşamış ve 1950'ye doğru kapanmıştır.” Salâh Birsell, *Kahveler Kitabı*, Koza Yay., 1. Baskı, İstanbul, Aralık 1975, s. 303-304.

Bey bazen küçüklük duygusuna kapılarak, gösterişli, lüks mekânlardan çekinme duyarak böyle mütevazı mekânları tercih ettiği belirtilir.

Yerini Seven Fidan'da Vezneciler ve Direklerarası semtleri romanda “Ev, aile hısımlar, akraba, şefkat, bilhassa geçim yoksulu gençlerin kaynaştığı, çile çektiği semt” (s.84) olarak vurgulanır. Şehzadebaşı'ndan eve giderken Direklerarası ve Veznecilerden geçen Erbil'in gözüne bir lokanta çarpar. Lokantayı gördükten sonra bir de kaldığı evi düşünen Erbil bir nevi kendini şanslı addeder:

“Daracık bir lokanta gözüne çarptı. Tasarruf maksadıyla elektrikler içerisini ancak petrol lambası kadar aydınlatıyor, oturup tek tük yemek yiyenlerin gölgeleri mezar taşları şeklinde duvarlarına vurmuş, sessizliği dışarıdan seziyor.” “ ‘Bir de barındığım evi, mutfakını, yemeğini, odasını düşün!’ ” (s.84)

Sonuncu Kadeh'te ismi verilme de roman kişilerinin tercih ettiği bir lokanta ise *Sarıyer* taraflarında bulunur. Murad Naci ahababı olan Selamet Hanımı evinden alarak “Sarıyer'deki maruf lokantaya” götürür. Lokantada yemeğin yanında aynı zamanda dans da edilir. Murad Naci gibi İstanbul beyefendisinin burayı tercih etmesinden hareketle bu lokantanın alelade bir yer olmadığı düşünülebilir.

Tepebaşı Bahçesi'nden çıkan Marika ile Cemşit'in gideceği lokantalar Marika'nın yerli olmasından dolayı sınırlı olduğu belirtilir. Bu noktada gidilmese de “Oziye” lokantasının ismi geçer. Burada yemeklerin hususi bir kabinde yendiğinden bahsedilir ve bu sebeple havanın da sıcak olmasından dolayı Cemşit “Oziye”ye gitmek istemez. Aynı zamanda romanda Cemşit'in yanında Marika değil de yabancı bir artist olsaydı her lokantaya gidebilecekleri belirtilir. Bu noktada Cemşit'in seçenekleri çok olduğu görülür. Böyle bir durumda *Yani*, *Nikola*, *Londra* gibi mekânlar tercihler arasındadır.

Ayın On Dördü'nde Rayiha okuduğu polisiye romanların da tesiriyle Rahşan cinayetinin sırlarını çözmek adına Rahim Bey hakkında bilgi almak için Münci'ye yakın ilgi gösterir. Romanda Münci ile beraber sohbet etmek için Arnavutköy'de bir Rum lokantasına geldiği belirtilir. Lokanta aynı zamanda bir meyhanedir. Romanın ilerleyen sayfalarında Sungur Münci ile Rayiha'nın Kosti'nin lokantasında yemek yediğini gördüğünü dile getirir. Sungur, Rayiha'nın Arnavutköy meyhanesinde kocasından

yanında olmadan başka bir adamla içki içmesini iyiye yormaz ve Sungur, Rayiha'nın kendisi ile birlikte olabileceğini de düşünür.

Romanda “Park Otel” ve “Abdullah Efendi” lokantalarının da ismen geçtiği görülür. Sungur’a göre Rayiha'nın Park Otel ve Abdullah Efendi gibi herkesin gözü önünde değil Arnavutköy meyhanesinde başka bir adamla yemek yemesi kocasını aldattığına delalet eder. Abdullah Efendi ve Park Otel lokantalarının bu mevzuda adlarının geçmesinin sebebinin dönemde en çok teveccüh gösterilen lokantalardan olmalarıdır.

2.3.11. Kulüpler ve Kumarhaneler

Kulüpler romanlarda sosyal mekân olma özelliğiyle öne çıkan kuruluşlardır. Romanlarda ön planda olan kulüp *Büyük Kulüp*'tür. Kulüplerin maddi durumu iyi olan ve toplumda belirli bir statüye sahip olan insanların hitap ettiği söylenebilir.

2.3.11.1. *Büyük Kulüp (Cerlé d'Orient- Serkldoryan)*

Serkldoryan diye de bilinen Büyük Kulüp, 1882'de levanten, azınlık ve yabancı uyrukların olurturduğu bir kesim tarafından kurulur.²¹³ İstanbul'daki diplomatik çevreler, Tokatlıyan, Pera Palas gibi otellerin henüz olmadığı sırada saygın bir bululma yeri arayışı içerisine girmesiyle vücut bulmuş kulübün ilk üyeleri yabancıdır. Daha sonraları ise İttihatçıların da üye olduğunu görmekle beraber, Lozan zaferinden sonra kulüpte Türk üye üstünlüğünün de yavaş yavaş sağlandığı görülür.²¹⁴ Refik Halit Karay'ın bağlı bulunduğu Hürriyet ve İtilaf fırkası tam anlamıyla kurulmadan önce heyetin ileri gelenlerinin de Serkldoryan'da toplanmışlardır.²¹⁵

Anahtar'da Büyük Kulüp'ün mekân özellikleri verilmez, fakat bir kahramanın Büyük Kulüp'e gitmesi aynı zamanda onun toplumda bir statüsünün olduğunu göstermesi açısından önem taşır. Romanda banka müdürü Kenan da Büyük Kulüp'e gidenler arasındadır. Diğer yandan karısının kendisini aldattığını düşüncesine derin bir şekilde

²¹³ Behzat Üstüken, “Cercle d'Orient”, *DBİA*, C.2, İstanbul, 1994, s. 409.

²¹⁴ Ayrıntılı bilgi için Bkz: Orhan Koloğlu, *Cercle D'Orient'dan Büyük Kulüp'e*, Boyut Kitapları, 1.Baskı, İstanbul, Mayıs, 2005.

²¹⁵ Refik Halid Karay, *Minelbab İlelmihrab*, İnkılâp Kitabevi, 2.Baskı, İstanbul, 1992, s. 80.

daldığı zaman Kenan, kulübe veya pasta salonuna gitmek istemez. Böyle zamanlarda daha az tanıdık ile karşılaşmak Kenan'ın arzu ettiği bir durumdur.

Bu Bizim Hayatımız'da karışımıza çıkan tek kulüp Büyük Kulüp'tür. Mazlum Sami, Büyük Kulüp'te saygın bir kişilik, "otuz senelik kıdemli" azadır. Mazlum Sami'nin babasının da Abdülhamit zamanında bu kulübe kayıtlı "mahdut Türk ricalinden biri" olduğu belirtilir. Mazlum Sami ara sıra buraya vakit geçirmek için uğrar. Şemsi'ye de Büyük Kulüp'te randevu verir. Abdülhamit'in bile sarayına buradan yemek getirttiği belirtilen kulüp hakkında romandan şu ibareler yer alır:

"(...) o adamlardan şimdi iki, üç kişi müstesna, hemen hiçbirisi orada değil, Turhan ve Salih Münir Paşalar, Keçecizade İzzet Fuat ve Damat Ferit Paşalar, Sadrazam Hakkı Paşa... Şeyhülislamzade Muhtar, İsmail Cenani, Ziya Saffetî, Mümtaz Beyler. Sonra Osmanlı paşaları, beyleri, mülkün sahibi Abraham Paşa. Bütün sefirler ve kulübün açısı meşhur Serandi'nin nefis yemeklerinden sarayına getirten Sultan Abdülhamit! Öğle yemekleri 20, akşamkiler 25 kuruşaydı ve Serkl'in şarap 'kav'ı dünyaca maruftu." "Eskiden şüphesiz burası daha sakin, daha az hareketli, ölçü ile kalkıp oturlan, bilhassa ölçülü konuşulan bir yerd; oyun masalarını kadınlar doldurmazdı; kıyafete de fazla itina gösterilirdi." (s.114)

Kulüp'te Şemsi'nin getireceği haberleri bekleyen Mazlum Sami, kulübün kütüphanesinde bekler. Beklerken Hüsniye ile gençliğinde geçirdiği dakikaları, ayrılışlarını, Hüsniye'nin başkası ile evlenişini düşünür.

Sonuncu Kadeh'te Savni Bey'in kim olduğunu öğrenmeye çalışan Murad Naci, aldığı bilgiler neticesinde onun kulüpten tanımadığını, kulüp azası olmadığını söyler. Kulübün romanda mekânsal değeri bulunmamakla birlikte buradaki kulübün Büyük Kulüp olması muhtemeldir.

2.3.11.2. Moda Kulübü

Kadınlar Tekkesi'nde ismiyle verilen tek kulüp olma özelliğini taşır. Melal Hanım ile Bersad Hanım bir konuşmasında Neşide'nin İstanbul'un sayılı zenginlerinden Yahya Unal ile evlenmesinin ardından mütevazî hayatını bırakıp cemiyet hayatı yaşayacağını dile getirirler. Artık Neşide'nin Moda kulübü gibi sosyete mekânlarının ayrılmayacağını düşünülür. Diğer yandan Moda kulübü Neşide'nin gittiği bir mekân olarak da romanda kendine yer bulur. Neşide'nin Yahya Unal ile çıktıkları Avrupa seyahatinde "Osmanlı hanedanından Gülrevan Sultan" ile Nice'de tanışrlar. Gülrevan Sultan daha sonra

İstanbul'a Neşide ve Yahya Unal'ı ziyarete gelir. Romanda Neşide ve Gülrevan Sultan'ın Moda kulübünde bir araya geldikleri belirtilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde Moda kulübünün İstanbul'un seçkin ve zengin insanlarına hitap eden bir mekân olduğu düşünülebilir.

2.3.11.3. Diğer Kulüpler

Anahtar'da milyoner Veli'nin *Büyükkada*'da bir kulübe gittiğinden bahsedilmektedir. Kulüp ismi verilmemekle birlikte mekâna ait hiçbir unsurdan söz edilmez.

2000 Yılın Sevgilisi romanında da Büyükkada'da bulunan *Anadolu Kulübü*'nde söz edilir. Güldal burada yapılan balolara teşrif eder. Fahir de Ağustos ayını burada adada ve kulüpte de vakit geçirir.

Kadınlar Tekkesi'nde ise Fergün'ün annesi Ferda'nın "heccav Süha"yı kulüpte yemeğe davet etmek niyetinde olduğu görülür. Süha ile iyi geçinmezlerse onun diline düşecekleri düşüncesiyle Süha'yı kulüpte yemeğe davet ederler. Kulübün, o sıralar İstanbul sosyetesince tanınan İstanbul'un sayılı zenginlerinden olan Yahya Unal ile Neşide'nin evlilik haberiyle çalkalandığı belirtilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde kulübün adı verilmese de İstanbul'un önemli sosyete mekânlarından olduğu düşünülmelidir.

2.3.11.4. Kumarhaneler

Romanlarda kumarhaneler müstakil olarak bir mekân özelliği teşkil eden yerler olarak karşımıza çıkmaz. Fakat kumarhanelerin bazı roman kişilerinin gittikleri yerler olarak bahsi geçer. *Ekmek Elden Su Gölde*'de herhangi bir kumarhane mekânıyla karşılaşılmaz. Fakat Rasih Bey'in kumar düşkünü olduğu belirtilir. Rasih, kumar kulüplerine sık sık gider.

Yerini Seven Fidan'da ise Nevbahar'ın ilk eşi Sami'nin eğlence hayatına çok düşkün olduğu belirtilir. Eğlence hayatına olan düşkünlüğü var olan sermayesini de tüketir. Aynı zamanda romanda Sami'nin kumarhanelere de gittiği

belirtilmektedir. Başlarda Erbil'in dostu olan Muhsin de parayı bulduktan sonra pokere alışır ve Dolapdere'deki gizli kumarhanelere gidip bakara oynar.

Kadınlar Tekkesi'nde belli bir kumarhane mekânı ile karşılaşmamakla birlikte, romanda Beyoğlu'nun bir zamanlar kumarhaneler ile dolu olduğundan bahsedilir. Süha'nın şimdiki "randevucu İkbal"i bir zamanlar "Beyoğlu'nun her tarafında açılan kumarhanelere çığırtkanlık yaptığı devirden" (s.538) tanıdığı belirtilir. O zamanların mütareke zamanı olduğundan bahsedilmesiyle Beyoğlu'nda açılan kumarhanelerin mütareke zamanında çoğaldığını söyleyebiliriz.

2.4. İSTANBUL'DAKİ ALIŞVERİŞ YERLERİ

Refik Halit Karay'ın romanlarında özellikle Beyoğlu'ndaki alışveriş mekânları dikkat çeker. Roman kişilerinin varlıklı ve cemiyet hayatından olduğu romanlarda, gidilen alışveriş yerleri özellikle Cadde-i Kebir'dedir. Maddi durumu iyi olmayan roman kişilerinin de Beyoğlu sürekli ilgisini çeker ve onlar için mağazaların vitrinleri, içlerine girip alışveriş yapamaları dahi bakıp seyredecek bir unsur konumundadır.

Romanlarda Eminönü ve civarı alışveriş yerleri ise pek de varlıklı olmayan roman kişilerinin uğradığı mekânlar olarak dikkat çeker. *Bugünün Saraylısı*'nda Ayşen'in getirdiği zenginlik olmadan önce Beyoğlu'ndan alışveriş yapmayan Ata Bey ve ailesinin, 'Mahmutpaşa yokuşu'ndan alışveriş yapar. *Yerini Seven Fidan*'da ise Erbil'in yine alışveriş yaptığı mekânlar olarak Kapalıçarşı ve çevresi dikkat çeker. *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında Beyoğlu ve civarındaki mağazalar lüks yaşam ve zengin sınıfa hitap eden alışveriş yerleridir. Eminönü ve Fatih dolaylarındaki alışveriş yerleri ise daha çok orta sınıfa hitap ettiği düşünülebilir. *Ekmek Elden Su Gölde*'de cemiyet hayatına mensup Duranbeyli ailesinin bilhassa alışveriş yaptığı yerler Beyoğlu'ndadır. Eminönü ve civar alışveriş yerlerine ara sıra uğradıkları belirtilir. Eminönü ve civar alışveriş yerleri cemiyet hayatına mensup bu insanlara pek de hitap etmez. *Dört Yapraklı Yonca* romanında roman kahramanlarının özellikle gittiği bir alışveriş mekânı vurgulanmaz. Romanda az da olsa verilen alışveriş yerleri, kahramanların yaşadıkları muhite yakın olması açısından dikkat çeker. *Sonuncu Kadeh*'te ise yine daha çok Cadde-i Kebir'deki mağazalar ön plandadır. Aynı romanda Eminönü'nün ise bir ticaret semti olarak verildiği görülür.

Romanlarda Üsküdar çarşısı/çarşıları ise dar gelirli sınıfın alışveriş yaptığı mekân olması açısından dikkate değerdir.

2.4.1. Beyoğlu ve Civarı Alışveriş Yerleri

Anahtar romanında Beyoğlu ve çevresindeki alışveriş yerleri verilir. Cemiyet kadınlarının çoğunun **Beyoğlu Caddesi**'nde vakit geçirir ve alışveriş yaparlar. Fakat herhangi bir dükkân, mağaza ismi geçmez. Rüstem Beyoğlu Caddesi'nde Melahat'ı takip ederken onun bir ayakkabı mağazasına girdiğini görür. Rüstem daha sonra dikkat çekmemek için “yan taraftaki incik boncuk öteberi şeyler, yalancı taşlar, kolyeler, markalar satan dükkânı seyrederek” görünür.

Kenan ile Melahat ise Beyoğlu Caddesi'nde karşılaşır. Kenan Melahat ile konuşmadan önce Melahat'ın Cadde üzerinde bulunan mağazaların camekânlarını seyrederek. Aynı zamanda Kenan'ın **Yüksekkaldırım Caddesi**'ni kullandığı gün camekânlara bakarak çıkar. Kuşçu, şapkacı, bıçakçı dükkânlarını keyif alarak seyrederek. Bıçakçı dükkânından bir kama alır. Kenan hangi dükkâna baksa bir şeyler almak ister.

Bu Bizim Hayatımız'da Mazlum Sami'nin eşi Şehriyar'ın Beyoğlu'nda cadde üzerinde bir mağazadan alışveriş yaptığı belirtilmekle birlikte herhangi bir mağaza veya dükkân ismi verilmez.

Ekmek Elden Su Gölden romanında Beyoğlu önemli bir alışveriş semti olarak dikkat çeker. Duranbeyli ailesi kadınlarının sürekli Beyoğlu'na alışverişe geldiği belirtilir. ‘Beyoğlu vitrinleri’ artık Ferhan için Saim ile evlendikten sonra öyle uzaktan bakıp da ulaşamadığı ürünleri sergilemez. Saim ile evlenme arifesindeyken bile Ferhan “Beyoğlu'nun henüz ismini bilmediği en meşhur kunduracılarına” (s.42) kundura yaptıracığının hayalini kurar. Daha sonra ise Beyoğlu'ndan ‘terlik’ ısmarlar. Ferhan artık zengin hayatına girince pahalı ayakkabılar bile gözünde terlik değerindedir ve bu durum konuşmasına dahi yansır.

Rasih Bey'in kardeşi Reşit Bey ise İstanbul'a ‘yeni yerleşen zenginlerin mobilyaya önem vermesi gerektiği’ düşüncesiyle *Asmalımescit*'teki ‘stil mobilya satan dükkânlar’ı gezer ve mobilya alışverişini yapar. Rasih Bey'in ise sürekli gittiği tarzisi Beyoğlu'nda olduğu belirtilir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde Beyoğlu'ndaki alışveriş yerleri ve mağazalar isimleriyle verilmesi açısından önemlidir. İsmet ve Şadiye Hanım **Bon Marche**²¹⁶ mağazasına alışveriş yapmaya gelirler. O senelerde İstanbul'da bir tarak modasının olduğunu belirten anlatıcı bu hanımların “Bonmarşe”de bulabilecekleri en pahalı tarakları aldığını belirtir. Diğer yandan Şadiye Hanım ve İsmet'in lavanta camekânın önünde şunu bunu almakla meşgulken Şadiye Hanım ile aşk yaşayan Recai Bey'le de hanımlar burada karşılaşır.

Au Lion D'or²¹⁷ mağazası da romanda bahsi geçen bir diğer mağazadır. Romanda “Oliyon” şeklinde ismi geçer. Bonmarşe'den çıkan Şadiye Hanım ve İsmet, buraya da uğrar. İsmet'e burada ince kadifeden çarşaflık kumaş kestirirler. Kadife çarşafkların modasının İstanbul'da yeni başladığı da belirtilir.

Carlmann²¹⁸ mağazasından romanda çok kısa bahsedilir. Carlmann mağazasına alışveriş yapmaya giden İsmet tramvayda eskiden Fikri Paşa'nın konağında hamisi olan Şadiye Hanım ile karşılaşmıştır. Mağazanın ismi romanda “Karlman” şeklinde geçmektedir.

Bazar Allemand ise Şadiye Hanım'ın Beyoğlu'nda alışveriş için tercih ettiği mağazalardan bir tanesidir. Romanda “Pazar Almanda” şeklinde geçen mağazada Recai Bey ile Şadiye Hanımın karşılaştıkları belirtilir ve aşıkların haftada iki kere hava durumu ne olursa olsun karşılaşmak uğruna Beyoğlu'na inmeyi ihmal etmediklerinden de söz edilir.

Romanda yukarıda bahsi geçen mağazalardan farklı olarak bir de **Balık Pazarı**'ndan söz etmek mümkündür. İhya Efendizâde Nazmi Bey'in gazino çıkışından sonra Balıkpazarı'na gelip yemeğini buradaki Kefalonyalı Yani'nin lokantasında yediği belirtilmektedir.

Yerini Seven Fidan romanında Beyoğlu'ndaki mağazalar zikredilmese de mağazalardan “Beyoğlu vitrinleri” şeklinde bahsedilir. Erbil, Cadde'deki mağaza

²¹⁶ Kırım Savaşı sonrası İstanbul'a yerleşmiş Bortoli Biraderler tarafından 1869'dan İstiklal Caddesi No:297'de (şimdiki Mısır Apartmanı'nın bulunduğu yer) açılan, her türlü eşyanın satıldığı mağaza. Behzat Üsdiken, “Bonmarşeler”, *DBİA*, C.2, İstanbul, 1994, s. 297-298.

²¹⁷ Her türlü ipekli ve yünlü kumaşlarla her türlü kadın elbisesine dayalı aksesuar ile şemsiye şapka gibi eşyalar da satan, İstiklal Caddesi'nde Kallavi sokağı ile Saka Salim Çıkmaçı arasında kalan blokta büyük bir mağaza idi. Behzat Üsdiken, “Lion Mağazası”, *DBİA*, C.5, İstanbul, 1994, s. 218-219.

²¹⁸ 1926'da Bonmarşe'nin Carlmann ailesine satılmasıyla Carlmann Bonmarşesi adını alan mağaza Odakule'nin bulunduğu yerde faaliyet göstermiştir. Behzat Üsdiken, “Bonmarşeler”, *DBİA*, C.2, İstanbul, 1994, s. 297-298.

vitrinlerini seyreder. Nevbahar'ın Erbil'e hediye ettiği pijamaların bir eşini de Erbil'in 'Beyoğlu vitrinleri'nde görmüş olduğu belirtilir.

Sonuncu Kadeh'te özellikle Murad Naci ve Cemşit'in gençliklerinin anlatıldığı 1910'lu yıllarda Beyoğlu'nda bulunan alışveriş yerleri ve mağazalar dikkat çeker. Adı geçen mağazalar dönemin Beyoğlu'nda bulunan en önemli ve popüler mağazaları olma niteliğindedir. Bu mağazalar arasında öncelikle **Bonmarşe (Bon Marché)** roman kahramanlarının daha çok tercih ettiği mağaza olarak ön plana çıkar. Cemşit Şehriban'a hediye almak için Bonmarşe'ye gelir. Romanda o devirde lavanta gibi hediyelerin satıldığı yerin Bonmarşe olduğu vurgulanır. Galatasaray Liselileri için ise Bonmarşe'nin önemi romanda şu şekilde verilir:

“Galatasaray Liselileri için ise daha çocukluk zamanından babalarıyla gelip oyuncak, kırtasiye, kumbara, reglis şekeri aldıkları ferah, güzel kokulu , kibar bir mağaza...” (s.172)

Alışveriş mekânı olma hüviyeti taşımasının yanı sıra Bonmarşe aynı zamanda randevuların verildiği sevgililerin birbirlerini görebildikleri bir mekân olma özelliğiyle romanda kendisine yer bulur. Nitekim Cemşit, geldiği gibi Şehriban'ı Efdal Bey ile burada konuşurken görür. Bir başka zaman ise Şehriban ile görüşmek isteyen Cemşit'e Şehriban, Bonmarşe'de buluşabileceklerini söyler.

Bonmarşe Refik Halit'in gençliğinde gittiği mekânlardan biridir. Refik Halit arkadaşlarıyla birlikte buraya gelir ve birlikte Bonmarşe'de kadınları gözlediklerini dile getirir. Hatta burada birkaç kadınla dahi tanışırlar. *İlk Adım* kitabında Refik Halit Bonmarşe'den bir randevu yeri olarak da bahseder:

“Şimdi, yerindeki mağazada modern bir Mahmutpaşa yokuşu dağınıklığı ve çerçiciliği sezilen bu Bonmarşe, otuz sene evvel kibar halkın da uğradığı havası temiz, düzenli, çok rağbette bir randevu yeri idi. Sözleşilen saatte erkek gelir, aşağı yukarı dolaşır, vitrinlere bakar, fakat belli etmeden gözleri kapıda, beklediği kadının girişini gözlerdi.”²¹⁹

Romanda Cemşit'in babası Hacı Hüsrev Efendi ise Bonmarşe'de satılan “Atkinson” kolonyası “her derde deva” olarak kullandığı görülür ve Cemşit'in her Beyoğlu'na çıkışında kendisine Bonmarşe'ye uğrayıp bu kolonyadan getirmesini söyler.

²¹⁹ Refik Halid Karay, *İlk Adım*, İnkılâp Kitabevi., İstanbul, 1999, s. 6.

Yüksekkaldırım da bir alışveriş yeri olarak dikkat çeker. 1910’lu yıllarda Murad Naci’nin fesiinin “Yüksekkaldırım’a inilirken sağda bir dükkânda” satıldığı belirtilir.

Romanda “**Pigmalyon Mağazası**” (*Pygmalion*)²²⁰ndan da söz edilir. Cemşit, Bonmarşe’den çıkan Şehriban ve Kevser’in “zamanın en kibar tuhafiyecisi” olarak belirtilen Pigmalyon mağazasına girdiklerini görür.

1910’lu yıllarda Bonmarşe’nin yanı sıra “**Karlman**” (**Carlman**), “**Orozdibak**” (**Orosdi Back**), “**Gülizar**”, “**Baker**”, “**Psalti**” (**Psalty**)²²¹ gibi mağazaların bulunduğu da belirtilir. Bu mağazalar romanda büyük ticaret tesisleri şeklinde yer bulur. 1950’lere gelindiğinde bu türlü mağazaların artık kalmadığından bahsedilir.

Mir et Cottereau²²² mağazası da romanda Cadde-i Kebir’deki bir alışveriş mekânı olarak dikkat çeker. “Osmanlı orta sınıfı Paris ve Londra’nın giyim kuşamını, modanın her türlü yeniliklerini Mir et Cottereau’dan sağlar.”²²³ “Sarışın, katı fesli, hezaren bastonlu, fildekoz yazlık eldivenli”, “beyzade ve mirasyedi” Efdal Bey’in *Mir et Cottereau* terzisinden giyindiği belirtilir.

Aydın On Dördü romanında Rayiha’nın bazı eksik nevaleleri tamamlamak adına **Balıkpazarı**’na gittiği görülür. Balıkpazarı’na giden Rayiha alışverişini tamamladıktan sonra Park Otel Pastanesi’nde Rıdvan ile buluşur.

2.4.2. Eminönü ve Civar Alışveriş Yerleri

Eminönü liman semti olmasından dolayı sur içi İstanbul’unun önemli alışveriş merkezlerinin en başında gelmektedir. *İstanbul’un Bir Yüzü* romanında geçen **Mahmutpaşa Yokuşu** Eminönü’ndeki ticaretin en canlı olduğu yerlerdendir. Fikri Paşa’nın konağındaki hanımların buraya gelip alışveriş yaptığını görülür. Diğer yandan

²²⁰ Eski Saint Antoine Kilisesi’nin az ilerisinde bulunan sonradan ismi Amiralîs olan mağaza. Said N. Duhanî, *Eski İnsanlar Eski Evler*, çev. Ahmet Parman, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2. Baskı, İstanbul, 1984, s. 66.; Refik Halit, “Enfiye, Mendili ve Kutusu” başlığı taşıyan yazısında bu mağazadan “zamanın marif mağazası” şeklinde bahseder. Refik Halit Karay, “Enfiye, Mendili ve Kutusu”, *Ellî Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Yay., İstanbul, 2017. s. 92.

²²¹ Meşrutiyet Caddesi’ne bağlantısı olan mefruşat mağazasıdır. Aynı zamanda 19. yy’ın ikinci yarısında Beyoğlu’nda bulunan alışveriş merkezlerinin neredeyse hepsinin Meşrutiyet Caddesi’ne çıkışları vardır. Said N. Duhanî, *Eski İnsanlar Eski Evler*, çev. Ahmet Parman, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2. Baskı, İstanbul, 1984, s.19; Behzat Üsdiken “Bonmarşeler”, *DBİA*, C.2, İstanbul, 1994, s. 297-298.

²²² Refik Halit Karay, “Baston ve Bonjur” adlı yazısında Mir et Cottereau mağazasından da bahseder. Refik Halit Karay, “Baston ve Bonjur”, *Ellî Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Yay., İstanbul, 2017, s.54-57.

²²³ Behzat Üsdiken “Bonmarşeler”, *DBİA*, C.2, İstanbul, 1994, s. 297-298.

İsmet, zengin olmadan önce Fikri Paşa'nın konağında selamlığın alt odasında yatıp kalkan Kâni'nin çoraplarının Mahmutpaşa malı olduğunu hatırlar. Kâni'nin Mahmutpaşa malı 'dörder kuruşluk işporta çoraplar' giydiğini hatırlayan İsmet, artık Kâni'nin zevk ve incelik yönünden kendisini geliştirdiğini de gözlemlemektedir. Fikri Paşa'nın damadı olan İshak Bey bazı zamanlar konak sakinlerine hediyeler dağıtır. İsmet bu hediyeler 'adi çarşı işi' olarak tanımlamaktadır. Hanımefendilere dağıtılan **Direklerarası** malı eldivenler de bu hediyelerdendir.

Bu Bizim Hayatımız'da Eminönü ve civarından romanda hanların bulunduğu iş merkezi olarak bahsedilir. *Dört Yapraklı Yonca* romanında **Kapalıçarşı**, karşımıza kahramanların sık uğradığı bir alışveriş mekânı değildir. Aslıhan'ın eniştesi olan Abdurrahman Bey, Yonca'nın bulduğu dört yapraklı yoncayı Kapalıçarşı'daki bir kuyumcudâ madalyon haline getirtir. Somnur, Aslıhan ve Emire için de bu madalyonun birer kopyasını yaptırır. Kapalıçarşı'da kuyumcuların çok olması hasebiyle Abdurrahman Bey'in madalyonları burada yaptırmayı tercih ettiğini söylemek mümkündür.

Ekmek Elden Su Gölden romanında Duranbeyli ailesinin kadınlarının ara sıra İstanbul tarafına geçtikleri ve Kapalıçarşı ile Mahmutpaşa yokuşundan bir şeyler aldıkları belirtilir. Fakat buralardan Duranbeyli kadınlarının sık geldiği alışveriş yeri olarak bahsedilmez. Beyoğlu'nun yanında Eminönü ve civar alışveriş yerleri Duranbeyliler için ikinci planda olduğunu söylemek mümkündür.

Yerini Seven Fidan romanında **Kapalıçarşı** ise romanda bahsi geçen bir diğer alışveriş mekânıdır. Nevbahar Kapalıçarşı'nın havasından iğrenir, buradaki alışveriş şeklini ve buranın mallarını beğenmez. Diğer yandan Galatasaray semtine gitmek için Beyazıt'tan yola çıkan Erbil'in çarşının içerisinden geçer. Bu çarşının Kapalıçarşı olduğu düşünülmelidir. Kapalıçarşı civarında olan **Çadircılar Çarşısı** ise Erbil'in bavul aldığı alışveriş mekânı olarak verilir.

Sonuncu Kadeh'te Şehriban'ın terlik almak için Madam Serkis ile beraber **Kapalıçarşı**'ya alışveriş yapmaya giderler. Kapalıçarşı'yı tercih sebepleri ise hem Kumkapı'ya yakın olması hem de civardaki en büyük alışveriş merkezi olması olarak düşünülebilir. Romanda 1910'lu yıllarda Vefa ve çevresinde bulunan mahalle bakkal

dükkânları dar gelirlilerin alışveriş yapabildikleri yerler olarak görülür. Bu durum romanda şu şekilde yer alır:

“Gerçekten o tarihlerde mahalle bakkal dükkânları ancak gelirleri pek kıt olanların alışveriş ettikleri düşük kaliteli yerlerdi. Nerede şimdiki gibi geniş camekânlı ve çeşit çeşit konserve kutularıyla, renk renk şişelerle, reçel kavanozcukları ve şık makarna ambalajlarıyla süslü tertemiz, ferah ışıklı dükkânlar? Bunları görmek için Beyoğlu’na çıkmak lazımdı. Hoş orada da çok muydu ve en rağbetteki bugün mesela Aksaray’ın orta halli bir bakkaliyesinden daha mı zarıftı.” (s.149)

Diğer yandan *Eminönü* romanda hanların ve çeşitli alışveriş dükkânlarının bulunduğu bir semt olarak karşımıza çıkar. 1910’lu yıllarda Cemşit’in de çalıştığı sonradan kendisine kalacak olan babasının dükkânı buradadır. Daha sonra ise romanın aktüel zamanında Cemşit’in bu alışveriş muhitini bilmesinden dolayı olsa gerek takım elbise, kravat, gömlek, mendil gibi ihtiyaçlarını buradaki dükkânlardan karşılar. Aynı zamanda Cemşit’in buradaki esnaf ile ahabap olduğu da görülür. Romanda Eminönü’nde bulunan alışveriş dükkânları hakkında bir anekdot daha dikkati çeker. Ticaret 1910’lu yıllarda ekseriyetle ekalliyetlerin elinde bulunduğu belirtilir ve Cumartesi ve Pazar günlerinin tatil olduğu görülür. Bu sebeple Eminönü’ndeki dükkâna Cemşit Cumartesi ve Pazar günleri gitmez.

İstanbul’da bulunan alışveriş yerleri *Kadınlar Tekkesi*’nde pek karşımıza çıkmaz. Neşide ve Samiye birlikte çarşıya giderler. Langa’da oturmaları ve Aksaray istikametine gelip tramvay kullanmaları sebebiyle romanda gittikleri çarşının *Kapalıçarşı* olması muhtemeldir. Diğer yandan Neşide’nin gelin geldiği İrfan’ın annesi ve ablasıyla oturduğu Langa’daki küçük meskenin salonundaki “küçük, kaba eşyaların” Kapalıçarşı mobilyacılarından alınmış olduğu da belirtilir.

Memhure’nin ressam sevgilisinin “(...) sokakta artist ceketi giyen, pipo içen fakat evinde entari giyerek mindere bağdaş kurup oturan, tespih çeke çeke, *Mısırçarşısı*’ndan aldığı birtakım tohumları öğüten bir sapık” (s.112) olduğu belirtilir. Diğer yandan Rıza Tevfik, Süha Kalenderli’ye bir sohbetinde siyah erik hoşafını çok sevdiğini ve eriğin iyisini Mısır Çarşısı’nın arkasındaki Hacı İsmail Efendi’nin dükkânında bulabileceğini dile getirir. Tüm bunların haricinde Mısır Çarşısı başka bir şekilde romanda yer almaz.

Nilgün romanında roman kişilerinin aktüel zamanda alışveriş yaptığı bir mekân olmasa da yine **Kapalıçarşı**'dan geçmişe dönük bahsedildiği görülür. Ömer Selim Kapalıçarşı'nın "asırlar sürmüş bir tarihi, saltanatı" olduğunu ifade ederek, "çarşının bütün İstanbul'un ihtiyacını karşılayan tek Pazar yeri olduğu eski zamanını" görmese de o devre ait Kapalıçarşı hikâyelerini dinlediğini söyler. Çarşı'nın debdebeli zamanındaki ürün çeşitliliğini Ömer Selim şu şekilde aktarır:

"‘Nedim’in anlattığı ‘‘gülgülü kerrakeli’ ve ‘mor hâreli’ elbiseden ‘buseden pabuca’ benzeyen nefis terliklere varıncaya kadar her şey oarada bulunurmuş. Lahur şal, samur kürk, atkal ferace, candes şalvar, dîba hırka, bürümcük entari, kadifelik, cuni hotoz, sırma kuşak, billur yaşmak, hepsi! Ayrıca fildişi tarak, misk ve amber kutusu, allık rastıkı düzgün, sürme şişecikleri ve kapları ve giyime, kuşama, süse püse yarar ne mevcutsa tamamı!’" (s.540)

Kapalıçarşı'dan *Ayin On Dördü* romanında bahsedilir. Çarşı, romanın aktüel zamanında alışveriş yeri olarak karşımıza çıkmaz. Rayiha'nın büyük dedesinin Kapalıçarşı'da dükkânının bulunduğu belirtilir. Rayiha'nın dedesi "Meşhur Tülbentçi Hacı Hamza Efendi" bu dükkân ile birlikte ailesine oldukça yüklü bir miras bırakır.

2.4.3. Üsküdar ve Civar Alışveriş Yerleri

Bu Bizim Hayatımız romanında **Üsküdar çarşısı** halkın alışveriş yaptığı bir mekân olarak dikkat çeker. Buradan alışveriş edenler romanda "dar gelirli" şeklinde zikredilir. Romandan alınan şu pasaj çarşıdan alışveriş eden insanları yansıtmaya açısından önemlidir:

"Bu çarşı küçük, lakin insan hırslarının en canlı şekilde ayaklandığı bir yerdi. Başka taraflarda hiç kıymet verilmeyen ufak paralar, kuruşlar üzerinde çekişmeler oluyordu. Şemsi, daha ziyade iki zıt çağda insan tipine karşı acıma duyuyor: Biri erkek ve kadın yaşlılar... Geçinme derdi ve biraz ucuza mal etmek gayreti seslerini ve ellerini büsbütün titretiyordu. Ötekiler yetişmiş kızlardı; gözleri giyim eşyası sergilerindeydi; süs açlığı içinde asıl açlığı unutmuşlardı." (s.39)

Dört Yapraklı Yonca romanında ise **Üsküdar çarşısı** alışverişin yapıldığı bir mekân olarak vurgulanmaz. Yer tarifi için kullanılır. Yonca ile Somnur'un otomobil ile Üsküdar çarşısında geçtikleri görülür. Somnur'un yaşadığı yer olan Çulhagil köşkü de Üsküdar dolaylarındadır. Kırılan lamba şişesinin yenisi almak için Çulhagil köşkünün kahyası olan Elvan Hanım köşk için Üsküdar çarşısına lamba şişesi almaya gider.

2.4.4. Diğer Alışveriş Yerleri

Yerini Seven Fidan romanında isim verilmesine de **Ortaköy** mevkiinde bir çarşıdan bahsedilmektedir. Erbil hemşerisi Berber Ali ile bu çarşının içinden geçerek sahile iner. Çarşıda akşam saatlerinde ‘gürültülü bir müşteri kalabalığı’ vardır.

Dört Yapraklı Yonca’da bahsi geçen **Bebek çarşıları** romanda özellikle alışveriş yapılan bir mekân hüviyeti göstermez. Bebek’te oturan Aslıhan, Bebek’ten İstanbul merkezine gidip gelirken küçük ve büyük Bebek çarşılarından tanıdıklarını sürekli selamladığı belirtilir.

Ekmek Elden Su Gölden romanında Ferhan’ın evlenmeden önce analığı ile Feriköy pazaryerine alışveriş yapmaya gelir. Evlendikten sonra ise Ferhan’ın alışveriş yaptığı mekânlar değişir.

2.5. İSTANBUL’DA İKAMET KÜLTÜRÜ ve MESKENLERİ

Bu konu başlığı altında Refik Halit Karay’ın romanlarındaki meskenleri sınıflamadan önce bu meskenlerin türü hakkında bilgi vermek gerekir.

“İstanbul’da ev sözcüğünün ifade ettiği sınırları, boyut, gösteriş, zenginlik ve sosyal statü olarak geçen yazlık konutlara köşk denir. Fakat konağa göre farkı, kesinlikle bir bahçe içinde olması. Bahçesiz köşk olmaz. Kent içindeki büyük konuta da köşk denmez. Onun için Aksaray ya da Sultanahmet’te konak, Çamlıca, Erenköy ya da Boğaz koruları içinde köşk olur. Aynı nitelikte bir yapı kıyıda ise yalı ya da sahilhanedir.”²²⁴

Abdülhak Şinasi Hisar ise geçmiş zaman İstanbul evlerini üçe ayırır. “Bunların Boğaziçi’nde su kıyılarında ve ahşap olanlarına yalı; İstanbul’un sayfiye semtlerinde, bahçe içlerinde ve yine ahşap olanlarına köşk; şehirde ayrı harem ve selâmlık daireli ve çokları kârgir olanlarına konak denilirdi. Bu kaç göç zamanlarında Beyoğlu civarının apartmanlarında ise aileler oturmazdı.”²²⁵

Refik Halit Karay’ın İstanbul’u mekân edinen romanlarında roman kişilerinin ikâmet ettiği meskenler yukarıda da ayrımı yapılan sınırları çizilen meskenler gibi yalı, konak, köşk ağırlıklıdır. Bunlardan farklı olmak üzere apartmanlar da Refik Halit Karay’ın romanlarında mesken olarak dikkati çeken en önemli yapılardandır. Aynı

²²⁴ Doğan Kuban, “Konaklar”, DBİA, C.5., İstanbul, 1994, s. 53.

²²⁵ Abdülhak Şinasi Hisar, *Boğaziçi Yalıları- Geçmiş Zaman Köşkleri*, Ötüken Neşriyat, 4.Baskı, İstanbul, 1978, s.103

zamanda roman kişilerinin ikamet ettiği meskenlerin kişilerin maddi gelirleriyle/sosyal statüleriyle doğrudan alakalı olduğu dikkati çeker. Diğer yandan maddi durumu iyi olan roman kişilerinin yazları ve kışları ayrı olmak üzere iki farklı meskende ikâmet ettikleri de görülür. Refik Halit'in romanlarında İstanbul'da görülen meskenler, kahramanların kimliğini de açıklamaya, değerlendirmeye yarayan unsurdur. Çünkü "romancı ele aldığı kişiyi ev ortamında göstererek onun kimliğini oluşturan unsurları da açığa çıkarmış olur. Ev bir insanın kimlik kartı gibidir."²²⁶

Refik Halit Karay'ın romanlarında "konak ve yalılar Osmanlı toplumunun son devrine ait hayat tarzını; sosyete muhitine mensup insanların oturduğu apartmanlar ise, intikal devirlerinde benzerleri çok görülen, henüz kuralları teşekkül etmemiş yüksek zümrenin yaşayışını aksettiren binalardır."²²⁷

2.5.1. Yalılar

Bu Bizim Hayatımız'da en çok bahsi geçen yalı Mazlum Sami'nin sahip olduğu dedesinden kalan "Hayret Efendizade yalısı"dır. Yalının tam olarak romanda konumu verilmemekle birlikte yalının *Yeniköy* taraflarında olduğu düşünülmelidir.²²⁸ Mazlum Sami'nin babası Ahmet Selami Paşa zamanında yalının oldukça kalabalık olduğu da belirtilir ki Hüsniye ve Mazlum Sami aşkının başlaması da bu zamana denk gelmektedir. Mehtap gecelerinde yalıda kalan Hüsniye, Mazlum Sami ile yakınlaşır. Bu yakınlaşmanın yanlış olduğunu düşünen Hüsniye daha sonra yalıdan ayrılır; Mazlum Sami ise Avrupa'ya gider. Aralarındaki yakınlaşma durumu bitmiş olur.

Yalıda çoğunlukla yalnız kalıp düşünme fırsatı bulan Mazlum Sami'nin dedesinin zamanından hatırladığı yalı hayatında, evvela unutmadığı unsurlardan biri "dini nağmeler" dir. 'Mevlûd', 'hatim duası', 'büyük bir cemaatle kılınan teravih namazının kapanış ve kıyma kalkış uğultuları' Mazlum Sami'nin yalıda duyduğu seslerdendir. Diğer yandan yalıda kandil geceleri Yâsin okunduğu, ara sıra hatim cemiyetleri yapıldığı, gül sularının serpildiği bahis konusu olur. Mazlum Sami'nin çocukluğundan kalan en iz

²²⁶ Handan İnci Elçi, *Roman ve Mekân; Türk Romanında Ev*, Arma Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2003, s. 17.

²²⁷ Şerif Aktaş, *Refik Halit Karay*, Akçağ Yay., 1. Baskı, Ankara, 2004, s. 318.

²²⁸ Mazlum Sami yalının korusundan Boğaz'ın karşı yakasında olan Paşabahçe'yi seyrederek. Bu sebeple yalının bulunduğu konum ise Yeniköy civarı olmalıdır.

bırakmış hatıraların din ile alakalı olduğu belirtilir. Romanda yalının eski hali Mazlum Sami'nin hatıralarıyla verilmeye çalışılır.

Mazlum Sami yalıda eşi Şehriyar ile birlikte yaşar. Fakat Şehriyar, Mazlum Sami için cemiyet için uygun bir hanım olmasına karşı şefkat açısından yetersiz bir eştir. Birbirlerine sevgi açısından yitkişamadıkları düşüncesiyle Mazlum Sami, aslında gerçek bir aile sahibi olabilecek ve kurabilecek fırsatı kaçırdığını düşünür. Yalı onun elinde sıcak aile yuvasından uzak, adeta bir müzeye dönüşmüştür. Mazlum Sami kendisini de bu müzenin bekçisine benzetmektedir:

“Babamın ve dedemin zamanında buraları bambaşkaydı; harapça idi; esaslı bir tamir gördü; padişahlığın ilgasından sonra satılan en kıymetli saray eşyalarıyla yeniden döşedim; bir müzeye çevirdim. Zaten görüyorsunuz, zevcemle beraber adeta tarihi bir şato konservatörü gibi bunların bekçisiyiz.” (s.67)

Romanda bahsedilen bir başka yalı ise Viyana sefiri Sezai Paşa'nın **Kanlıca**'daki yalıdır. Şemsi, Hayret Efendizade yalısının, Sezai Paşa yalısı ile kıyas edilemez bir şekilde debdebeli bulur.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde Fikri Paşa'nın ev ahalisi kış aylarında **Şehzadebaşı**'ndaki konakta yaz aylarında ise **Kandilli**'deki yalıda yazlık olarak ikamet eder. İsmet bu yalıyı “ucu bucağı bulunmaz bir odun enkazı” (s.43) şeklinde tanımlar. Yaz gelince konak halkı buraya taşınır. İsmet'in hamisi konumundaki Şadiye Hanım Doktor Vasaf Hadi Bey ile ilk ciddi aşk macerasını yine bu yalıda geçirir. Yalıya yakın olan sayfiye ve gezinti yerleri de İsmet ve Şadiye Hanım için gidilen gezilen yerler olarak dikkat çeker. Kışın gelmesiyle yavaş yavaş yazlık yerlerden konaklara dönüş başlar. Yalıdan konağa dönüşü İsmet şu şekilde aktarır:

“(…) sonra göçler başlandı. Birer birer duyardık: Şu paşanın kiler taşınmış, bu beyler cumartesiye hazırlanmış, kırmızı yalıda kiler daha kalacaklarmış, kiracılar hep gitmiş... Nihayet bizim yalıda da hararlar basılır, denkle yapılır, kalfalarla hizmetçiler bir hafta evvel konağa gönderilip göç temizliği görüldü. Bir sabah erken, tatlı bir yaz geçirdiğimiz yalıya, yaprakları dökülmüş korularla çıplaklaşmış bahçeye veda eder, biz de giderdik...” (s.82)

Romanda Hidayet Bey'in, kocası vefat etmiş bir zengin olan Şevkidil Hanım'ın aşkına mazhar olabilmek için onun yalısının önünde günlerce beklediğini belirtilir.

Şevkidil Hanım kendi peşinde dolaşan bu genç aşığın farkına varır. Lakin Hidayet Bey'in amacı aşk değil, kadının ölümünden sonra onun mirasını elde etmektir.

Bahsi geçen bir diğer yalı ise Seniha'nın evlendiği Ali Bey'in **Sarıyer**'deki yalıdır. Romanda Seniha için “Bir Ali Bey'i görüyordu, onun için doğmuş, ona vasıl olabilmek için bu kadar eziyetler çekmiş, hülasa ezelden ona nasip olmuştu. Uzun ve meşakkatli bir yoldan gideceği yere varmış olanlara mahsus bir memnuniyetle, şimdi Sarıyer'in aşı boyalı berbat bir yalısında, kaynanalar, görümceler arasında dinleniyordu. Bu kaçınıcı nikâh, bu kaçınıcı evdi?” (s.171) şeklinde bahsedilir.

Sonuncu Kadeh'te yalıda ikamet eden roman kişileri yoktur. Fakat yine de Murad Naci'nin yalılara olan dikkati önem teşkil eder. Romanın aktüel zamanının yılı 1956'dır. 66 yıllık bir yaşam sahip olan Murad Naci, Boğaziçi'nin geçirdiği dönüşümü şu şekilde aktarır:

“(…) Güneşten gözlerini korumak için az geride durarak yalıları seyrediyor; hatta şimdi yerinde yellere esen yahut kömür deposu, antrepo haline sokulan arsaların eski manzaralarını görür gibi oluyor.” “ ‘Şurada Enver Paşa'nın sarayı vardı,’ diyor. ‘Burada şeyhülislamın yalısı... Prens Sabahaddin sarayını geçtik, Lido'nun yanındaki arsa üstündeydi galiba. Bizde ayakta kalan bina yoktur ki... Ne bina ne de aile! Aileler de sanki ahşaptan kurulmuştur.’” (s.11)

Murad Naci ahşap binaların zamana ve ateşe dayanamadıkları için millette “tarih bilgisi noksanlığı” oluşturduğunu düşünür. Bu sebeple betonarme binaların çoğalması onu mutlu eder.

Murad Naci'nin ahabplarının yalıları **Kandilli**'de bulunduğu belirtilirken Murad Naci, vapur ile Kandilli'ye doğru giderken eski yılları düşünerek hatıralara dalar. Bir petrol dolu şilepin ateş alması, akıntıya kapılarak karaya vurması buradaki ahabp yalıların hepsini yakmıştır. Murad Naci'nin bu hatırası 1. Dünya Savaşı yıllarına rastlar. Vapurdayken eski yalılara veya yalı arsalarına bakan Murad Naci “içindekilerini hatırladığı her yalı divanhanesinde bir tabut gör[ür].” Bundan dolayı yalılar Murad Naci'ye göre “bir nevi morg” dur. Cemşit de vapur ile Yeniköy'den geçerken yalıların durumunu değerlendirerek, Boğaziçi'nin bir suikaste uğradığını düşünür:

“(…) İşte Yeniköy kıyısında eskilere karışmış şu züppe, pergolalı ve özenti verandalı birkaç yeni yalı da! Yeni ile eskinin birbirine karıştığı fakat uyuşmadığı bir halita! Yeniler sırtıyor, eskiler içlerinden mırıldanıyorlar, burunlarına ayaklarını uzatan ötekilere daha fazla sürünmemek için

çekinen, somurtkan duruyorlar. Boğaziçi'nde bir imtizaçsızlık var; her yerde tabiatıyla vardır ama burada inadına, üzme, kıymetini düşürmek, ağırbaşlılığını gidermek için bilhassa yapılmışa benziyor, bir suikaste!" (s.112)

*Kadınlar Tekkesi'*nde karşılaştığımız ilk yalı Şeyh Baki'nin uzun yıllar dostu olan Bersad Hanım'ın **Tarabya**'daki yalıdır. Yalı, Bersad Hanım'a Kevkeb Paşa'dan kalır. Şeyh Baki Zeyrek'teki konağında iken mehteabın çıktığı bir gecede mehtabı daha iyi izleyebilmek ve Boğaziçi'nin bu zamanlarda tadını çıkarabilmek için aralarında Neşide'nin de bulunduğu kadın gurubuyla Bersad Hanım'ın Tarabya'daki yalısına gider. Yalı, aynı zamanda bünyesinde bulundurduğu korusuyla roman kişilerine manzara zevkini yaşatır. Neşide ve Şeyh Baki burada bulundukları müddet boyunca koruda gezinti yaparlar. Bu gezintiler Neşide'ye âşık olan Baki'nin Neşide'ye yakınlaşmasını sağlar. Diğer yandan Bersad Hanım ile Şeyh Baki'nin gençliklerinde yaşadıkları aşk macerasının da bu yalıda gerçekleştiği görülür. Bersad Hanım yalıda yalnızken balkonda oturduğu sırada Tarabya Oteli'nden gelen müzik sesleri onu gençliğine götürür.

*Kadınlar Tekkesi'*nde bahsi geçen bir diğer yalı ise Neşide ile evlenen İstanbul'un sayılı zenginlerinden Yahya Unal'ın **Büyükdere**'deki yalıdır. Neşide ile evlendikten sonra Yahya Unal Neşide ile birlikte balayı seyahati için Avrupa'ya giderler. Avrupa'dan dönüşte Neşide ve Yahya Unal Büyükdere'deki bu yalıda yaşamaya başlar.

Dört Yapraklı Yonca'da bahsi geçen tek yalı eski maliye nazırı Tatar Abdullah Şerif Bey'in **Kuzguncuk**'taki yalıdır. Sonradan bakan seçilecek Feridun ise Abdullah Şerif Bey'in tek akrabası ve tek varisi konumundadır. Feridun zaman zaman yalıya gelerek Şerif Abdullah Bey ile birlikte 'Osmanlı İmparatorluğu Maliye Tarihi' adlı bir çalışma vücuda getirmeye çalışırlar. Yalının **Paşalimanı** manzarası bu eser üzerine çalışan bu iki insan için hem diriltici hem uyuşturucu mahiyetinde olduğu belirtilir. Şerif Abdullah Bey vefat ettiğinde ise yalı Feridun'a kalır. Hükümetten ayrı düşen ve eşi Emire ile yollarını ayıran Feridun, bu yalıda kızıyla birlikte münzevi bir hayat sürer.

Yalılar, *Yerini Seven Fidan*'da pek fazla karşımıza çıkmaz. Nevbahar'ın **Anadoluhisari**'nda oturan teyzesinin yalısı olduğu belirtilir. Hasan Usta, Nevbahar'ın plaja gitmesine izin vermediğinden, Nevbahar, her yaz teyzesinde bir ay boyunca kaldığını ve bu yalının rıhtımından denize girdiğini ifade eder. Bahsi geçen bir diğer yalı

ise Jüli'nin yalıdır. Jüli ve Şado'dan romanda “sosyete kızları” şeklinde tanımlanır. Yalı da **Rumelihisarı** civarındadır. Yalıdan “rıhtım üzerine kurulmuş bir koca bina” (s.150) şeklinde bahsedilir. Yalıda Şado ve Jüli'nin arkadaşlarının davet edildiği bir parti verilir. Burhan ve Erbil de partiye davet edilir.

Anahtar'da Perihanların eski yalısını yaz ayında kiralayan Vecdi, Perihan ile de tanışmış olur. Kenan ile evlendikten sonra Kenan'dan önce Vecdi ile tanıştığına pişman olan Perihan Vecdi'nin kendisinin on sekiz yaşındaki şaşkınlığından istifade ettiğini düşünür. Diğer yandan Kenan'ın meclisinde bulunan “İstanbul'un en lüks hayatını yaşayan” Sait'in de malı mülkü elinden gittikten sonra Anadolu yakasında (...) [bir] yalının koru içindeki viran köşküne” sığındıkları belirtilir.

Ekmek Elden Su Gölden'de ise bahis konusu olan tek yalı Mimar Armenak Efendi'nin **Sarıyer**'deki yalıdır. Kıyıya yol yapılacağı için bazı yalıların ‘yola gideceği’ belirtilir. Armenak Efendi'nin babasının ileri gören bir insan olarak yalıyı yolun gerisine geriye yaptığı ve bu yol hususunda Armenak Efendi'nin yalısının sadece bahçesinin yola gideceği belirtilir.

Nilgün'de Ömer Selim'in ailesinin Yeniköy'de yalısı olduğunu dile getirmesine rağmen anlatıcı yalı hayatına dair bilgiler paylaşmaz. (s.215)

2.5.2. Köşkler

Refik Halit'in romanlarında bir mesken olarak söz edilen köşkler, roman kahramanlarının genellikle yaz aylarında ikamet ettiği meskenler olarak dikkat çeker.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde sözü edilen köşkler zenginliğin bir göstergesi olmasının yanı sıra sayfiye alanlarda kahramanların yaz aylarını geçirdikleri meskenler olarak da karşımıza çıkar. Eski Devir Simaları'ndan Ziya Bey eşinin ölmesiyle yalnız kalır. Çocuğu da olmayan bu adam Beyoğlulu bir ailenin dul bir kızıyla evlenmeye karar verir. Konakta oturmak istemeyen bu yeni hanım, Ziya Bey'e **Yeşilköy**'de “kuleli, verandalı züppe bir köşk” (s.117) aldırır. Bu köşkün içi gece gündüz birtakım insanlarla dolar. Köşkte eğlenceye dair her şey “Piyanolar, mandolinler, şarkılar, rakslar, kır gezintileri, at eğlenceleri av ve balık, hepsi var”dır. (s.117). Beyoğlu'nun sayfiyeye meftun apartman

halkının da yaz kış köşkü doldurduğu belirtilmektedir. Tüm bu yabancıların ve gençlerin arasında yaşını da epey almış Ziya Bey vücudu günden güne yorulur.

Romandaki bir diğer köşk ise Kâni'nin **Büyükada**'daki evidir. Burada karısı Şâyan ve kızıyla yaşar. Bu ev “yarı kârgir, yarı ahşap kunt yapılı, mehabetli bir köşk”tür. (s.141) Kâni'nin hanımı olan eski arkadaşı Şâyan'ı ziyarete gelen İsmet, burada ‘Harp Devrinin Hanımları’nı tanıyacaktır.

Fikri Paşa'nın da **Kandilli**'nin arka taraflarında dağda yeni tarz büyük bir köşk yaptırmış olduğu belirtilir.

Ekmek Elden Su Gölden'de Ferhan'ın çocukluğu **Kuzguncuk**'ta bir köşkte geçer. Bu köşke sahip olduklarında babasının henüz servetini yitirmediği belirtilir. Varlıksız bir ailenin kızı olarak Duranbeyli ailesine gelin gelen Ferhan, kendisinin gelin geldiği aile tarafından küçük görülmesini kaldıramamaktadır:

“ ‘Fakir düştük diye bizi pek küçük gördü Duranbeyliler ama onlar köylerinde şalvarla gezip gübre yığınlarında oynasırken, benim atalarım köşklerde, konaklarda oturup, atlarda arabalarda geziyorlardı! Bu huyla onlar ne yapsalar gelinlerine kendilerini sevdiremezler.’ ” (s.192)

Duranbeyli ailesince sevilen ‘Dayı bey’ unvanlı İlhami Bey, köşkünde Duranbeyli ailesinin davet edildiği bir toplantı düzenler. Köşkün **Ortaköy**'de olduğu belirtilir. Köşkün bahçesinin terası “karşı kıyının ve yamaçların seyrek parıltılı gece görünümü”ne sahiptir. (s.35)

Numan Katmerli'nin “**Mecidiyeköy**’de yeni yaptırdığı, döşeyip dayadığı bahçeli, küçük köşk”te (s.203) ise Ferhan ile Numan'ın gizlice buluşurlar. Bu köşkteki buluşmaların artmasıyla aşkları güçlenen çift, Ferhan'ın Saim'den boşanmasının ardından evlenme kararı alır.

Dört Yapraklı Yonca'da ise bahsi geçen ilk köşk **Kuzguncuk**'ta bulunan Atıf Çulhagil'in köşküdür. Somnur ailesiyle birlikte bu köşkte kalır. Emire, Aslıhan, Yonca ve Somnur'un arkadaşlıklarının devam edeceği ve sürekli birbirleriyle yardımlaşacakları sözünü verdikleri ve bu söz üzerine bina edilen sembolik bir arkadaşlık cemiyeti olan ‘Dört Yapraklı Yonca’ cemiyetinin temelleri bu köşkte atılır. Bu köşk aynı zamanda Atıf Çulhagil'in ‘vurgunculuğunun’ bir sembolüdür. Savaş ekonomisinden istifade eden Atıf Çulhagil'in köşkünde varlık içinde yaşanır. Somnur ailenin zenginliği ve bu köşkte

yaşamayı hak etmediğini düşünür. “Stil eşyaların” kendilerine bir türlü alışamadığını ve ellerinden gelse başlarını alıp bu köşkte kalmayacaklarını düşünür. Daha sonra kaçakçılık suçuyla hapse girecek olan Atıf Çulhagil’in bu köşkü elden çıkar ve aile taşınmak zorunda kalır.

Aslıhanların küçük yazlık köşkü ise **Bostancı**’dadır. Her yaz aile bu köşke gelip yazı geçirir. Köşkün tek katlı ahşap bir bina olduğu ve ana caddeden uzak boş bir arsada bulunduğu belirtilir.

Aslıhan ile evlenen Sebati Akarsu’nun annesinin yaşadığı köşk ise **Küçükbebek** üzerine düşen yamaçta olduğu belirtilir. ‘Yeni yapı, şale üslubu’ olarak nitelendirilen bu köşkte aile refah içinde yaşar. Aslıhan ve Sebati’nin nişan yemeği de köşkte verilir. Köşkün hanımefendisi ise daha sonra Aslıhan olur.

Emire’nin Feridun’dan sonraki eşi olan Bedri’nin ise Emire’yi aldattığı ve yaşı geçkin bir dul ile **Mecidiyeköyü** taraflarında bir köşkte yaşadığı görülür. Köşkte yaşama hususu yaşı geçkin dulun zengin olduğunu ve para avcısı olan Bedri’nin servet amacını vurgulaması açısından önemlidir.

Bu Bizim Hayatımız’da köşkler genellikle yalılarında arkasında koru tarafında bulunan yalıya bağlı meskenler olarak bahsedilmektedir. Hüsniye’nin **Kuruçeşme**’de oğlu Ömer Eysen, gelini Kerime ve torunu Mazlume ile birlikte kaldığı köşk de böyle bir köşktür. Bu köşkü onlara Ali Dingil tutmuştur. Köşk Prens Gıyasettin Bey’in yalısının arkasındaki korunun içinde, tek katlı, kırmızı renkli bir yapıdır.

Mazlum Sami’nin yalısının korusunda da bir köşkün olduğu belirtilmektedir. Mazlum Sami ara sıra bu köşkün önündeki kanepeye oturarak Boğaziçi’ni izler.

Anahtar’da Perihan ve Kenan her yaz **Suadiye**’de yazı geçirmek için köşk kiralarlar. Bu köşkün sahipleri ve civarda bulunan diğer mal sahipleri “(...) semtlerinin birdenbire parlamasından, mallarının beş misli kıymet kazanmasından piyango vurmuşçasına şaşırmış, para hırsına düşmüş hasisleşmiş adamlar” (s.102) olduklarından Kenan artık bir daha yaz için bu köşke gelmek istemez.

Yerini Seven Fidan’da mesken olarak verilen tek köşk Şado’nun köşküdür. Köşk Jüli’nin yalısının korusunun içerisinde. Jüli’nin yalısındaki arkadaş toplantısında Şado,

Erbil'den hoşlanır. Şado, Erbil'i arkadaş grubundan ayırarak manzarayı seyretmek adına koru içerisindeki köşke doğru manzaranın iyi görülebildiği bir platforma çıkarır. Buradan Boğaz'ı ve Marmara'yı seyrederler.

Sonuncu Kadeh'te **Tarabya** sırtlarında Murad Naci'nin bir köşkü vardır. Küçük yapı olarak nitelendirilen köşk Murad Naci tarafından garsoniyer olarak kullanılır. Murad Naci son olarak bu köşke Şermin ile birlikte gelir. Köşk aynı zamanda Boğaziçi manzarasına sahiptir.

Bugünün Saraylısı'nda Ruveyha Paşa ile evlenip Mısır'a yerleşen Ayşen, Rüştü'ye yazdığı mektuplarda yüksek sosyete âlemlerinden bezdiğini, sade hayata özledığını yazmaktadır. Oraya gitmesinden duyduğu pişmanlığı mektuplarda dile getiren Ayşen tekrardan Rüştü'ye dönme hayalini kurduğunu gözlemleriz. Ata Efendi'de bu duruma çok üzülür. Onun Rüştü'ye kuracağı sadece şatafatsız hayatın hayalini kurmaktadır. Onların artık tüm bu olanlardan sonra **Bebek** sırtlarında sessiz ve sakin bir hayat geçireceklerini ve 'romancıların tahayyül ettikleri tam bir aşk yuvası'nda yaşayacaklarını düşünür:

“Beyoğlu muhitinde çekilip Sedefinci'nin satın aldığı köşkte, sevgili kocasına bağlı, bir ev hanımı olacak. Bebek sırtında, fıstık çamlarıyla çevrili, saçağı dışarıya doğru uzamış, kiremitli ve aşı boyalı o ahşap köşk, romancıları tahayyül ettikleri tam bir aşk yuvasında. Ne işleri var barlarda, cazlarda, elalemin fisk-u fücuru içinde?” (s.283)

Kadınlar Tekkesi'nde Şeyh'in sadık müritlerinden olan Peryal'in **Büyükada**'da Nizam'da bir yazlık köşkünün olduğu görülür. Peryal yaz aylarını burada Büyükada'daki köşkünde geçirir. Neşide'nin kendisine yüz vermemesinden dolayı aşk acısı çeken Şeyh Baki, içindeki sıkıntıyı giderebilmek adına kimseye haber vermeden İstanbul'dan ayrılarak kendi şeyhinin türbesinde çile doldurur. Fakat Şeyh Baki İstanbul'a döndüğünde de kimseye haber vermeden gittiği tek yer Peryal'in Büyükada'daki bu köşküdür. Baki için bu köşk herkesten uzakta, kimsenin rahatsız etmeyeceği ve çile günlerini doldurabileceği bir yerdir.

Şeyhin bir diğer sadık müritlerinden olan Melal'in ise **Erenköyü**'nde bir köşkte ikâmet eder. Şeyh Baki'nin Melal'in bu “demiryolu ile tramvay hattı arasındaki ağaçlıklı cadde üzerindeki köşkünde” ikamet ederken komşu köşkteki Neşide'yi görmesi ona âşık

olmasına sebebiyet verir. Neşide'ye burada aşık olan Şeyh, Neşide'ye daha yakın olabilmek için en sadık müritlerinden İrfan ile evlenmesini ister. Böylelikle Neşide her zaman Şeyh Baki'nin yakınında olabilecektir.

Yukarıda da bahsedildiği üzere romandaki bir diğer köşk ise **Erenköyü**'nde Neşide'nin ailesiyle birlikte kaldığı ve Melal Hanım'ın köşküne komşu olarak yaşadıkları köşktür. Neşide burada çiçekleri çok sevmesinden dolayı özellikle bahçe işleriyle ilgilenir. Ailenin geçim kaynağı ise bahçeye ektikleri ürünler olarak göze çarpar. İrfan'ın kendisine talip olmasıyla bu evden ayrılan Neşide daha sonra hem Şeyh Baki'ni kendisine olan aşkı ve sevgisinden dolayı hem de kocası İrfan'ın Şeyh Baki'nin Neşide'ye yaklaşmasına izin vermesinden dolayı İrfan'dan boşanır ve baba ocağına geri döner. Akabinde Yahya Unal gibi zengin birinin Neşide'ye talip olması neticesinde ailenin yaşadığı ve zaman içinde harap olan bu köşk Yahya Unal'ın yardımıyla yepyeni bir çehreye kavuşur.

Ayın On Dördü'nde Rıdvan ve Rayiha'nın Anadolu yakasındaki yazları kiraladıkları yazlığın köşk olduğu düşünülmelidir. Rıdvan kaldıkları köşkü şöyle anlatır:

“Yoğurtçu Çayırı'ndan ta Pendik'e kadar uzanan Anadolu yakasının, açıkça ismini söylemeyi muvafık bulmadığım bir yerinde ve andığınız kıyı boyunda, içerlek bir evde oturuyoruz. Modern binalardan değil burası... Vaktiyle bağ köşkü olarak yapılmış, sonradan azıcık tamir görmüş, aşı boyası tazelenmiş... Çamlar, ıhlamurlar, dişbudaklar arasına gizlenmiş münzevi bir ev.” (s.9)

Rıdvan ve Rayiha'nın kaldığı köşkün yanındaki köşkte ise müteahhit Rahim Bey oturur. Rahim Bey bu köşkte Rıdvan'ın eski sevilisi Rahşan ile birlikte kalır. Bir gece ayın on dördünde Rahşan bir “browning” tabancadan çıkan kurşun ile hayatını kaybeder. Bu olaydan etkilenen Rıdvan ve Rayiha kendi köşklerini terk ederek Avrupa seyahatine çıkmaya karar verir. Diğer yandan romanda **Suadiye** semtinde yeni yapılan köşklerin bahsi geçer. Rıdvan, burada yapılan yeni köşklerin taşınmak adına ilgisini çekmediğini de dile getirir.

2.5.3. Konaklar

“İstanbul tarihinde konak büyük ve hali vakti yerinde bir ailenin, çocuklarını, damat ve gelinlerini, torunlarını, hizmetkârlarını barındıran oldukça büyük bir konut”²²⁹ şeklinde tanımlanır. “İncelmiş yaşama zevkini yansıtan gelenekleriyle Türk kültürüne derin etkileri olmuş son derece özel yapılardır.”²³⁰ Konaklar, Osmanlı’nın imparatorluk düzenin ürünü olan meskenlerdir.²³¹

İstanbul’un Bir Yüzü’nde bahsedilen en önemli konak Fikri Paşa’nın konağıdır. Zira romanın anlatıcısı konumundaki İsmet’in çocukluğu ve gençliği bu konakta geçmiş, hayatında iz bırakan insanları bu ilk konakta tanımıştır. Bu konağın kişileri ve bu konakta yaşanan olaylar İsmet’in hatırında önemli bir yere sahiptir. Refik Halit romanda en çok bu konağın üzerinde durur. Konağın sahibi ve evin reisi konumundaki Fikri Paşa sessiz ve sakin bir tabiata sahip “renksiz, korkusuz, hassasız bir eski devir veziridir.” (s.49) Konağı devrin en önemli konaklarından biridir. Konağı “set set bir kuhî bahçe içinde iki yüz senelik bir köhne bina”dır. (s.43) Konak *Saraçhane*’dedir ve konak halkının kışlarını bu konakta geçirdiği belirtilir. Kapıcısında, hizmetçilerine kadar bu konak tam bir paşa konağıdır. Konağın aşağı katı hizmetçi ve halayıklara ayrılmıştır. Buraya Taya Hanım hâkimdir. Bu hizmetçiler dairesinden romanda şöyle bahsedilmektedir:

“Kendine göre misafirleri, eğlenceleri, istiklali vardı; yukarıdakiler haber bile almazlar, bir defa inip de kapısından bakmazlardı. Çırak olan kul cinsleri, eski sütnineler, kocaya varmış arap dadılar, çoluk çocuk, bohçalarla buraya inerler haftalarca yer içer rahat ederlerdi. Bazen keyfine, zevkine düşkün mahalle karıları da gelirdi; o zaman hamam aralığına geçer, darbuka, tef çalarak mâni okuyup türkü söyleyerek geceleri geç vakit eğlenceler de yapardık.” (s.43-44)

Taya Hanım’ın hizmetçilerin dairesiyle meşgul olmasının yanı sıra bir görevi de konak erkeklerini hizmetçi kızlardan korumaktır. Hizmetçilerin ikbal hırsı ve izdivaç yahut merak için erkeklere yaklaştığı da söz konusu edilmiştir. Diğer yandan İsmet’in konağa geldiği sıralarda eski halayık devrinin kapandığı ve artık haremın yalnız “*paytak yahut abullabut birtakım biçimsiz endamsız*” (s.44) Anadolu ve Rum kızlarının elinde olduğu belirtilmektedir.

²²⁹ Doğan Kuban, “Konaklar”, *DBİA*, C.5, İstanbul, 1994, s. 51.

²³⁰ Handan İnci Elçi, *Roman ve Mekân; Türk Romanında Ev*, Arma Yay., İstanbul, 2003, s. 28.

²³¹ Handan İnci Elçi, *a.g.e.*, s. 19.

Konağın ikinci katında misafir odaları ve salonlar bulunur ve misafirin hiç eksik olmadığı belirtilir. Gelen misafirler “derecelerine göre sessiz, pıhtısız teşrifatla ağırlanır.” (s.45) Bu misafirlerin yanı sıra konağın daimi misafirleri de vardır. Bu daimi misafirlerin kimi Büyük Hanımefendi’ye kimi küçük hanımlara mensup olup onlara hem arkadaşlık hem de bir nevi hizmet ederler. İsmet de bu daimi misafirlerden birisidir. Konakta Şadiye Hanım’a mensup olup ona arkadaşlık yapar.

Konağın üst katlarında Paşa Efendi’nin Damat bey’in kerime hanımların küçük beylerin daireleri bulunur. Bunlar “tekke gibi postlu pöstekili, Mekke, Medine resimli boy perdeli, yeşil kapılısından tut da Amerikan yazıhaneli, Venüs heykelli, Frenk gösterişli son modasına kadar...” (s.46) sevklerine göre, istedikleri biçimde döşenmiştir.

Konağın selamlık tarafında da erken hizmetçilerin kaldığı belirtilmektedir. Paşa’nın da yalnız bir merakı vardır, odasında çeşit çeşit saatler bulunur. “Her zaman oturduğu odasında kımıldamaya yer kalmamıştı; duvarlar, masalar, sigara sehpaları, her köşe, her taraf saat içindeydi, guguklusu, çalgılsı, türkölüsü, barometrelisi, çeşmelisi, şimendiferlisi saat başı gelince hep birden çalmaya, çınlamaya başlardı. Her biri ayrı sesle işleyen ince narin makinelerden odada sinirleri uyuşturan bir garip çıtırtı çıkardı. O, bunların arasına sokulur, memnun, müsterih, Evliya Çelebi Seyahatnamesi’ni okurdu.” (s.47)

Fikri Paşa’nın oğlu İhsan Bey siyaset meraklısıdır. Konağa, Meşrutiyet’ten sonra ortaya çıkan yeni yetişme gençleri toplayarak ziyafet çeker. Sabaha kadar politikadan bahsedilir hatta bazı tartışmalar dövüşecek kadar ileri gider. İhsan bey bu gençlerden ümitlidir, memleketin kurtuluşunun bu gençleri elinden olacağını düşünür. Devrin padişahına da bu gençlerden istifade etmediği için kızar. Hatta İhsan Bey bu parasız gençleri her davette elbiseler, boyun bağları gömlekler hediye eder onları koruyup gözetir insan içine çıkacak vaziyete getirir. Zamanla bu gençler paranın tadını alır, mevkilerde yükselecek büyümek ve parlamak şartıyla makamlardan makamlara geçerler. İhsan Bey’in davetlerinden ayaklarını keserler.

Romanda karşımıza çıkan bir diğer konak ise nezaretlerin birinde müsteşar olan Saffet Bey’in konağıdır. Saffet Bey aldığı aylığı hiçbir gelecek endişesi taşımadan sarf eder. Evinde her gece fazıl olan bu adam, saza söze, eğlenceye meraklıdır. Dönemin en

iyi hanende ve sazandelerinin toplandığı bu konak halkının tek düşüncesinin misafirlere yemek, yatak ve işret sofrası hazırlamak olduğu belirtilir. Buradaki meclisleri İsmet şöyle aktarmaktadır:

“Bize komşuydular. Saz bazen pek parlaklaşır, tanburiler, kemençeciler, meşhurlar fasla dahil olurlardı; o zaman komşu hanımefendilere haberler gider, davetler yapılırdı. Hemen koşardık, harem tarafına iki geniş paravana çekilir, sessiz sedasız saz dinlerlerdi. Onlar ne terbiyeli, kibar meclislerdi... Kulağa ağır gelen ne bir tek kelime işitilir, ne göze çirkin görünecek bir harekette bulunurlardı. İçerler, İçerler,, fakat terbiyelerini bozmazlardı. Küçük bir sarhoşluk ve münasebetsizlik görülmüş, işitilmiş şey değildi. Ara sıra peşten bazı ‘of’lar, ‘Ah’lar, ‘Allah, Allah’lar duyuluyordu. İşte o kadar; için için coşarlar, için için yanıp tutuşurlardı.” (s.114)

Meşrutiyet’in gelmesiyle Saffet Bey’i emekliliğe ayırırlar ve eline geçen para da azalır. Zamanla konağındaki bu meclisler yapamaz, çevresine insan toplayamaz olur. Yoksulluktan ziyade bir de yangınla konak eşyasıyla birlikte kül olur.

Eski Devir Simaları’ndan Ziya Bey’in de “babadan kalma bir konağın dadılı, bacılı, kalfalı, lalalı bir eski zaman ananesi içinde yarı medeni bir ömür” (s.115) sürdüğünden bahsedilir. Romanda konak ile ilgili bir ayrıntı verilmemiştir.

Romanda söz konusu edilen bir diğer konak ise Zâl Bey ve Seniha Hanım’ın *Nişantaşı*’ndaki konağıdır. Seniha Hanım’a aşık olan Zâl Bey hemen Nişantaşı’ndaki bu konağı tutar. Başlarda Seniha Hanım’ı hediyelerle şımartan Zâl Bey sonraları değişecek ve Seniha’ya şiddet uygulayacaktır. Seniha ve Zâl Bey’in yaşadığı yer olmasından başka konak hakkında ayrıntı verilmemektedir.

Kadınlar Tekkesi’nde dikkat çeken ilk konak, Şeyh Baki’nin Zeyrek’teki konağıdır. Konağı modern bir tekke olarak düşünmek mümkündür. Fakat Şeyh Baki bir tekke sahibi değildir. Halihazırdaki şeyhliği de tekke sahibi olmasından değil ilim ve fazilet sahibi olmasından ötürü almış olduğu bir derecedir. Konakta tekke anlayışı çerçevesinde bir ayin yapılmaz. Sadece “gülzar merasimi” denilen yalnız Baki’nin en yakınlarının katılabildiği ve Şeyh’e yakın olabildikleri bir ritüelleri vardır. Gülzar Merasimi; Şeyh’in birden fazla kadın refakatinde soydurulup giydirilmesi ve gece için Şeyh’in yakınında Şeyh’in her ihtiyacına koşacak bir kadının nöbette beklemesidir. Bunun dışında konakta herhangi bir ayin veya ayin nevinde bir durum gözlenmez. Konağın selamlık kısmında bazı günlerde halka da açık olmak üzere bir takım Şeyh’in

konferans nevinden sohbetleri olur. Ki bu sohbetlerde giyim kuşamların da modern ve toplantılarında gayet kibar bir şekilde gerçekleştiği belirtilir. Zaten Fransızca bilen ve az da olsa İngilizce anlayan Baki Bey, halihazırda alafranga bir adamdır da. Bu sebeple buranın bir “salon tekkesi” ve “salon kadını tarikatı” olduğu belirtilir. Diğer yandan romanda Şeyh Baki’nin çevresindeki oluşumdan şu şekilde bahsedilir:

“(…) Hayır, ne hususi bir ismi, ne tekkesi, ne de ‘gülzar merasimi’nden başka ayin ve adabı olmayan Şeyh Baki tarikatı, bir tarikat değil, bir mektepti; yeni bir tasavvuf ekolü, bir mistisizm akademisi.” (s.24)

Şeyh Baki, kendisine bağlanan müritlerinin evlerinde kalmadığı zaman tek meskeni bu konak olur. Konak aynı zamanda **Haliç** manzarasına da sahiptir:

“**Zeyrek** semtinde, bahçe içine ve set üstüne bir üstüne bir tepeye kurulduğundan Haliç’in bütün manzarası iki cepheye rastlayan pencerelerinden seyredilebiliyordu. Asıl hoşluğu civarda kendinden yüksek bir bina bulunmadığından başkaları tarafından görülmek için perdeleri kapamak mecburiyeti olmamasındandı.” (s.17)

Konağın mimari özelliği ise şu şekilde romanda yer bulur:

“Yol geçidi ve gözönü olmadığından çoğu İstanbullu bile şehrin ta içinde böyle geniş bahçeli, ağaçlar, kameriyeler ve setlerle süslü bir bina bulunabileceğini tahmin edemez. Hatta sokağından geçmek de bir fikir vermez; zira orası yüksek duvarlarla çevrilidir; dışarıdan konağın ancak damı görülebilir. Ön cephe ise yol değil, iki köprü arasını ve bütün Haliç’i tepeden seyreden -Bizans kalıntısı- tonoz bir settir.” (s.166)

Zeyrek’teki bu konağa geçmeden önce Şeyh Baki’nin **Kıztaşı** semtinde kiralık bir konakta oturduğu görülür. Bu konakta Şeyh Baki halihazırdaki alafranga tipiyle değil de sakalı göbeğine kadar uzatmış bir tarikat şeyhi şeklindedir. Baki’nin bu semte kalırken isminin “Kıztaşı Şeyhi Baki Efendi”dir. Konağı ise “Kıztaşı Tekkesi” olarak bilinir. Bu konakta Zeyrek’teki konağın aksine ayinlerin gerçekleştirildiğinden bahsedilir. Sementin orta tabaka insanların konağa geldikleri ve şeyhlerine sürekli hediye ve adaklar verdikleri görülür. Konağın sefil durumu müritlerin bu himmetleri sayesinde düzelir. Bu konakta yapılan ve artık yapılmayan bir merasimden de bahsedilir. “Şilte atma merasimi” denilen bu merasim romanda şöyle aktarılır:

“(…) Kıztaşı Şeyhinin altına serili şiltelerin hallaç tarafında atıldığı gün yapılan merasim. Hallaç da müritti; harem dairesinde bir odaya sokulur, şiltelerin açılıp pamuklarının meydana

çıkarılışı ve atılışı sırasında müritler ve mürideler bir kenara dizilir, iş bitinceye kadar ayakta ve hürmet vaziyetinde bu muamele seyredilirdi.

Hanımlar arasında öylelerine rast gelinirdi ki atılan pamukların tozunu içlerine çekmek için derin derin nefes alırlar, daha coşkunkları eğilip yerlerdeki zerrelere yüzlerini, gözlerini sürerler, toplayıp mendillerine doldurarak evlerine götürürlerdi!” (s.214)

Romanda bahsi geçen bir diğer konak ise Şeyh’in yakın arkadaşı maddi anlamda babasında zengin olan Bersad Hanım’ın Tarabya’daki yalısının yanı sıra bir de **Salıpaزاری**’nda bir konak sahibidir. Yazları Tarabya’daki yalısında günlerini geçiren Bersad Hanım kışlık olarak ise bu konağı kullanır. Konağın mimari özellikleri romanda yer almazken Bersad Hanım’ın cemiyetin ileri gelenlerinin toplandığı çay toplantılarını bu konakta düzenler. Bu konağın salonu ise romanda şu şekilde anlatılır:

“Fakat en büyük ikram şu apartman asrında paşanın iki katlı iyi muhafaza edilmiş, bütün eşyası ‘epok’ ve ‘stil’, şahane konağının denize nazır geniş salonudur; ‘bir tarafından öbür tarafına at koştur’ sözüyle anlatılması âdet olan salonu!”

Burada hem mermer şömine, hem de tavan boyu, Viyana üslubunda muazzam çini soba, kuyruklu piyano, renkli bohem avize, bronz çerçeveli koca ayna fazla doldurmadan, yüklenmeden, darlık ve özenticilik hissi vermeden rahatça yerleşmiş vaziyettedir.” (s.360)

Yerini Seven Fidan’da Parti’de önemli bir mevki sahibi olan Şerif Aktanur Bey, ailesiyle birlikte konakta ikamet ederler. Erbillerin komşusu olan bu aile, maddi açıdan sıkıntısı olmayan refah bir hayat sürmektedir. Şerif Aktanur’un kızı Gülsün, Erbil’i sevmektedir. Erbil, Gülsün sayesinde cemiyet hayatında hızlı bir şekilde yükseleceğini de düşünür. Zaman zaman önemli kişilerin geldiği konakta toplantı ve ziyafetler olur. Erbil, konağa bakıp, bir gün kendisinin de onların arasına katılacağı günü düşünür. Konağın mekân özellikleri verilmez. Fakat bu konak Erbil için, güç ve iktidarın sembolüdür.

Bu Bizim Hayatımız’da konak olarak Ali Dingil’in **Ayazpaşa**’daki evi karşımıza çıkar. “Bu evi Alman bir mühendisin yaptırmış, öyle kunt oturaklı, kale gibi bir bina ki...” şeklinde tanımlayan Ali Bey, mühendisin kendisine evi, eşyası ile birlikte devrettiğini belirtir. Şemsi ise bu evin Ali Dingil ve ailesi tarafından düzensizlik ve görgüsüzlük ile berbat edildiğini düşünür. Fakat Ali Dingil’in konağına giden Şemsi evin

hiçbir eşyasına dokunulmadığını görür. Ona göre ev sadece Müslümanlaşan bir rayihaya bürünmüştür.

Romanın bir başka bölümünde ise Şemsi, eski konakların iç yüzünün rezalet olduğunu düşünmektedir. Evin genç ve yaşlı erkekleri dışarılarda gönül eğlendiremedikleri için evin beslemeleri, süt nineleri hata bazılarının da zenci kızlarla avunduğunu bildiğinden, bu şekilde düşünür. Bu kanıya diğer yandan Mazlum Sami ve Hüsniye'nin gençken yalıda günah işledikleri düşüncesinden hareketle de ulaşır.

Sonuncu Kadeh'te romanın aktüel zamanında Murad Naci **Vişnezade** semtinde bir konakta ikamet eder. Aileden zengin olan, Avrupa görmüş bu adam konağında tabi olarak Avrupai bir yaşam sürmektedir. Yaşadığı ev konak olarak nitelendirilse de eski devir konakları ile alakası olduğu söylenemez. 1910'lu yıllarda ise Murad Naci'nin arkadaşı Cemşit'in **Vefa**'da eski bir konakta ikamet ettiği görülür. Konağın selamlık bölümünün de bulunduğu belirtilmekte beraber buradan hareketle o yıllarda Vefa semtinde konakların oldukça fazla olduğu düşünülebilir.

Bugünün Saraylısı'nda Sedefincilerin **Cihangir**'deki konağı da romanda geçen bir diğer mesken olmasına karşılık yazar tarafından fazla betimlenmez. Sedefinciler İstanbul'un ticaretle uğraşan sayısı zengin ailelerindendir. Cihangir'de oturmaları da bir zenginlik göstergesidir. Rüştü'nün Ayşen'i annesiyle tanıştırmak üzere bu konağa götürür.

Anahtar'da Şair Fatin'in kazasker dedelerinden kalma bir konağının olduğu bahsedilir. Şair Fatin ara sıra uğradığı belirtilen bu konak **Kocamustafapaşa**'dadır. Vecdi'nin de lüks hayat yaşadığı dönemlerde **Feriköy**'de 'zarif' bir evi vardır. Bu evin de bir konak olduğu düşünülebilir.

2000 Yılın Sevgilisi'nde Fahir çocukluğunda yaz aylarını Bağlarbaşı'ndaki bir köşkte geçirdiğini ifade eder. Bu köşkte çeşitli ağaçlar bulunur ve erik çağla gibi çeşitli yemişlerle dolu bir köşk olduğu ifade edilir. Güldal ise yaz aylarını Tarabya'da bir köşkte geçirir. Köşkün aynı zamanda yalı kısmı da bulunur.

2.5.4. Apartmanlar

“Beyoğlu’nun kozmopolit nüfusunun 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren artmasıyla ortaya çıkan konut ihtiyacını karşılamak amacıyla, Osmanlı veya yabancı ustan mimarlar, yeni bir konut tipinin gelişmesini sağlayacaklardır. 19. yüzyılın başından itibaren İstanbul’da diğer mahallelerde de yaygınlaşmaya başlayan bu konutlar, apartmanlardır.”²³² İstanbul’da ilk apartmanlar 19. yy’ın sonlarına doğru Beyoğlu/Galata gibi Müslümanların azınlıkta kaldığı bölgelerde yapılır. 1882’de Beyoğlu’nda ilk apartman yapılır. 1930’lara doğru erken dönem Cumhuriyet Türkiye’si’nde konuk tipi olarak apartmanların artık sosyal hayatta yer almaya başladığı görülür. İstanbul’da ilk olarak apartmanların yaygınlaştığı semtler genellikle Beyoğlu, Cihangir, Maçka gibi semtlerdir.²³³ Romanlardaki apartmanların genellikle Beyoğlu ve Şişli bölgelerinde oldukları görülür. *Yerini Seven Fidan*’da görülen Laleli apartmanları bir istisna olarak romanda yer alır.

Yerini Seven Fidan’da Erbil’in arkadaşı Saba ailesiyle birlikte “**Laleli Apartmanları**”nda²³⁴ oturduğu belirtilir. Sabaların apartmandan bir komşusu evinin bir odasını kiraya verecektir. Gülsün ve Saba, Erbil’in bu yere taşınması gerektiğini düşünür. Diğer yandan Saba’nın babası olan Feyzullah Bey de Erbil’in iş yerinden ahabıdır ve Erbil’i öğle yemeğine, Laleli apartmanlarındaki dairelerine davet eder. Bu davet esnasında Saba Erbil ile yakınlaşır ve Erbil de Saba’yı sevdiğini söyler. Nevbahar ise Saba’nın iyi bir insan olmadığını düşünmektedir. Nevbahar’ın Saba hakkındaki “malı mülkü olsa bu apartmanlarda mı oturur? Kılık kıyafeti de orta halliden aşağı” (s.115) şeklindeki yargısı, Laleli apartmanlarının orta sınıf halka ev sahipliği yaptığını da göstermektedir. Erbil’in Almanca hocası Sünusi Kayser de **Saraçhane** dolaylarında bir apartmanda yaşar. Erbil buraya hem ders almaya hem de hocasının daktilo işleri görmeye gelir.

²³² Ayşe Derin Öncel, *Apartman: “Galata’da Yeni bir Konut Tipi”*, Kitap Yay., İstanbul, 2010, s. 3

²³³ Yıldız Sey, “Apartman”, *DBİA*, C.1, İstanbul, 1993, s. 281-282.

²³⁴ Burada bahsi geçen Laleli Apartmanları, Tayyare Apartmanları’dır. Yapımına 1919 yılında başlanan apartmanların yapım amacı, 1918’de çıkan büyük yangında evlerini kaybeden aileleri barındırmaktır. Bu sebeple “Harikzedegân Apartmanları” olarak da adlandırılan apartmanların yapımı 1922 yılında tamamlanır. Yıldırım Yavuz, “Tayyare Apartmanları”, *DBİA*, C.7, İstanbul, 1994, s. 228-229.

Nevbahar, Hasan Usta'dan gizli, başka biriyle aşk hayatı yaşar. Nebbahar daha sonra âşığıyla *Asmalımescit*'te bir apartmanda buluştuklarını itiraf eder. Diğer yandan Hasan Usta ile evlenmeden önce evli olduğu Sami ile Tarlabası'nda bir apartmanda oturmuşlardır. Bu sebeple Nebbahar'ın buralardaki içki ve eğlence alemlerini de iyi bildiği belirtilir.

Apartman başlığı altında değerlendirebileceğimiz bir diğer yapı ise Ayşe Zağralı'nın evidir. Üst seviye cemiyet hayatına mensup ve oldukça zengin olan bu kadın *Maçka*'da yaşamaktadır. Erbil, Ayşe Zağralı'nın Parti'ye yapacağı başışı çek olarak teslim almak için Maçka'ya gider. Feyzullah Bey bu evi “ev değil, saray!” şeklinde tanımlar. Erbil de karşılaştığı evin salonu karşısında şaşkındır:

“Burası binanın bütün cephesi boyu, ucu bucağı bulunmaz etkisi yapan bir salondur. Hem nasıl bir salon! Öylesine heybetli, geniş, mükemmel döşeli ki, delikanlı böylesini filmlerde bile görmemişti.” (s.164)

Diğer yandan girdiği ev Erbil'i öyle şaşırtmıştır ki ev karşısında kendini ‘cüce’ zanneder ve nasıl davranacağı konusunda da tereddüt eder:

“Kendini cüce oluvermiş sanıyor, mini mini bir şey. Aksi gibi burası da bomboş. Bir tek inbsan yok... Erbil ancak birkaç adım ilerlemiş, durmuştur. Otursun mu? Aklından geçirdi ama nereye oturacağına karar veremedi. Hem oturamazdı da... Zira oturacağı her koltuğun ayak dayanacak yerine kocaman kabarmış ipek yastıklar koymuşlardı. Bunlara nasıl basabilirdi?

Yoksa koltuklara sırt dayanacak, minderlere mi oturulacaktı? Belki sosyete de öyle, Çin ve Japon usulü bir adet vardı, acayiplik olsun diye öyle yapıyorlardı.” (s.164)

Erbil ile beraber aynı trende İstanbul'a gelen Aynur, İstanbul'da barlarda çalışmaya başlar. Erbil'i tren yolculuğundan beri unutamayan Aynur, Erbil'i *Galatasaray*'da bulunan Kural Apartmanı'ndaki dairesine davet eder. Erbil binanın bakımsız olduğunu düşünür.

Ekmek Elden Su Gölden'de Duranbeyli ailesinin Rasih Bey kolunun tüm fertleri bir apartman dairesinde beraber yaşar. “Apartman yüklü döşenmiştir; çifte radyo, kocaman büfe ve dresuar, züppe avizeler ve aplikler, duvar ve masa saatleri, buzdolabıyla çamaşır makinesinin en büyüğü, elektrikli süpürge, bulaşık makinesi (...)” (s. 24) gibi her ev eşyasının bulunmasının yanı sıra apartmana bir düzensizlik hâkimdir ve her zaman yemek problemi baş gösterir:

“Ancak buzdolabında çok zaman mantar yerine kaba kâğıt bükerek kapatılmış, içlerinde birer parmak kalmış votka ve rakı şişeleriyle süt kabından başka bir şey bulunmaz; kapağı açınca bu şişelerin, sürprizli bir kutuyu açmışsınız gibi şingirdediğini duyarsınız. Sanki dolabın karnı zil çalıyordur.” (s. 24)

Duranbeyliler, zengin olmalarına ve yüksek sosyete hayatı yaşamalarına rağmen İstanbul yüksek zümresinde tanınmayan ve saygınlığı olmayan bir ailedir. Yüksek tabaka hayatı yaşamak istemelerine rağmen evlerinde işinin ehli hizmetçiler bulunmaz. Duranbeylilerin evlerinde bulunan hizmetçiler genellikle kendi köylüleri veya şehre yeni gelmiş, işlerinde acemi olan gençlerdir. Profesyonel hizmetçilerin ise “yemeği saatinde pişmeyen, vakit nosyonu bilinmeyen bu evin derbederliğinden yaka silkerek” (s.59) kaçıp gittikleri belirtilir.

Duranbeyliler zengin olmalarına rağmen bu zenginlikleri görgüsüzlük ile maskelenmektedir. Ferhan evdeki ‘dağınıklık’ ve ‘savsaklık manzarası’nı başlarda garipser. İstanbul’a ayak uydurmaya çalışan aile evi adeta eşya yığına haline sokar:

“Vitrinlerde gördüğü her yeni buluşu almak adetleriydi. Fakat bu alınanlar üç gün sonra kullanılmaz bir tarafa atılırdı. Mesela çamaşır makinesi, elektrikli süpürge, meyve sıkacağı, mayonez karıştırıcısı, fırınların türlü modelleri, ekmek kızartıcı, sebze değirmenleri, cila makinesi, payreks takımlar, hepsi dolabın bir köşesinde , rafta karyola altında atılmış duru, hem de en gerekli vida, cıvata, yay ve zemberekleri kaybolmuş, kopmuş, kırılmış halde!” (s.60)

Tüm bunlara karşılık Duranbeyli fertlerinin düzensizliklerine nazaran İstanbul’da yetişmiş olan Ferhan’ın odasından “(...) derli toplu, tertemiz, ancak biraz fazla süslüdür” (s.61) şeklinde bahsedilir. Ferhan’ın gelin çıktığı babasının evi ise **Feriköy** taraflarındadır. İki katlı ‘apartmancığın’ üst katında otururlar, ev Ferhan’ın babasına halasından miras kalmıştır. Ferhan evlendikten sonraki baba evini ziyaret edişlerinde evin durumu ve sokağın hali Ferhan’ı rahatsız edecektir. O, rahat ve lüks hayata artık alışmıştır:

“(...) Sokakta bir sürü hırpani kıyafetli çocuk her zamanki gibi bağrışa çağrışa en kötü küfürleri gayet tatlı sözlermişçesine pek doğal bir davranış ve kayıtsızlıkla savura haykır, top oynuyor.”

“Evin içi temiz derli toplu ama o sesler, dar sokak, karşıdaki Arap bacının kulübesi, köşede keçi otlayan yıkıntı yeri Ferhan’ı rahatsız ediyor.” (s.67)

Katmerli Apartmanı, Numan'ın babası Osman Katmerli'ye aittir. Oğlunun ölümünün ardından Ferhan'ın arkadaşı Saliha ile görüşmek isteyen Osman Katmerli Saliha'yı evine davet eder, Ferhan hakkında bilgi ister. Osman Katmerli önemli zenginlerdedir, apartmanı ise **Cihangir**'dedir. "Cihangir'de yeni yapı gösterişli bir bina..." (s.222-223) olarak söz edilen eve giren Saliha'nın böyle bir evi ancak filmlerde görmüş olabileceği belirtilir.

Rasih Bey ve Firuz Bey, **Nişantaşı**'nda bir apartmana hovardalık yapmaya giderler. Lüks bir bina olduğu belirtilen apartmanda Rasih Bey ve Firuz Bey bir gece geçirir. Diğer yandan Rasih Bey'in hemşerisi Kâşif Bey'in **Sıraselviler**'den bir apartman alması ise Rasih Bey'in kendi parasını nereye harcadığı hususunda düşünmesini sağlayacaktır. Daha sonra ise Rasih, Firuz Bey'e parasını sokağa attığını ve yatırım yapmadığını dile getirir.

Bugünün Saraylısı'nda Üstün Palas Apartmanı, Yaşar'ın Ayşen'e **Taksim**'de tuttuğu dairenin bulunduğu apartmandır. En iyi eğlence mekânlarının ve alışveriş mağazalarının bulunduğu bu semtte oturmak Ayşen için çok önemlidir:

"Apartmana taşındıktan sonradır ki, Ayşen birdenbire muhitini ve eğlence şekillerini değiştirmiştir. Artık önüne gelen sinemaya değil, en iyilerine gidiyordu. Ayaspaşa'daki bahçeli pastacıda Berin ile çay içiyor, büyük otele gazinolarda yemek yemeye alışıyor." (s.88)

Bu apartmanda oturmak apartmanın Taksim'deki konumu gereği de Ayşen'in yüksek sosyetenin baş gösterdiği çeşitli eğlence ve toplantılara katılmasını kolaylaştıracak bu gibi durumları Ata ve Ayşen için adeta bir rutin haline getirecektir. Ata Efendi, Ayşen ile Beyoğlu'nda yaşadığı bu lüks hayattan bir bakıma kopmak istemez. Ayşen'in evlenip kendilerini bırakması ve onlarında da Gedikpaşa'ya dönme fikri Ata Efendi'yi endişelendirir:

"Demek bu inatçı ayaklar nihayet Rüştü'ye uyup Ayşen'i Sedefinci'nin kanağı'na güzel güzel götürdü. Sarı Kız geliin oluyor; İsviçre'ye gidecek; ben Gedikpaşa'ya döneceğim. Eskisi gibi ancak yılda birkaç defa şu meydandan geçeceğim ve Üstün Palas'a bakıp içimi çekeceğim, 'hey gidi günler hey!' diyeceğim. Öyle mi?" (s.201)

Gedikpaşa'ya dönen Ata Efendi Taksim Meydanı'na tekrar geldiği zaman eskiden yaşadıkları Üstün Palas'ı seyreder. Ayşen varken mükemmel bir yuva olan bu eve Ata Efendi artık hayatlarında Ayşen olmadığı için bambaşka bir gözle bakmaktadır:

“İşte Taksim Meydanı! Kumbara biçimi saat on yedi ay evvelki ayarsızlığını muhafaza ediyor. İki dakika geri. Üstün palas, Ata Efendiye yabancılaşmış. Kendi katlarında ışık yok; binanın cephesi de meğerse pek sevimli değilmiş, çimento rengindeymiş. Rutubet lekeleriyle adeta çirkin görünüyor.” (s.280)

Kaynarsu Apatmanı, ise Doktor Said Kaynarsu’nun sahibi olduğu apartmandır. Romanda betimlenmeyip sadece ismen zikredilmektedir. Doktor, Ata Efendi’nin iş yerine Ayşen’i istemeye onunla evlilik düşündüğünü söylemeye gelir. Kazancı hakkında malumat veren Doktor, Ayşen’in yüksek standartlarda yaşatacağının garantisini vermektedir.

“Oturduğum Kaynarsu Apartmanı malımdır. Kazancım hakkında ise bir fikriniz olsa gerek. Ayşen Hanım daima iyi giyinecek, daima iyi yaşayacak, benimle Avrupa, Amerika seyahatlerine çıkacak. Fakat koketlik harici de bir başka âlemde, taze ruhla, muhabbet ve şefkat duygularıyla!” (s.194-195)

Sefir Faruk Bey’in apartmanı olan Cihannümâ Apartmanı’nı da romanda söz konusu edilmektedir. Ayşen’e talip olan sefir Faruk Bey, sahibi olduğu bu apartmanı Ayşen’e vermeyi peşinen kabul eder. İzdivaç için Ayşen’den haber beklenir. Ayşen Rüştü’nün babası Talip Bey’e Ata Efendi aracılığıyla göndereceği mesajda bu apartmanı bir şantaj unsuru olarak kullanacaktır:

“ ‘Babasının varı yoğu hesaba katılmadan, beş parasız kız sayılmak şartıyla razı iseniz nikahı yapalım!’ İcap ederse Faruk Bey’in beklediğini, Cihannümâ apartmanını da bana vereceğini anlatıver.” (s.218)

Düzduman Palas ise romandaki bir diğer meskendir. Ayşen’in Mısır’dan yazdığı mektupların kesintiye uğraması Rüştü ve Ata’yı endişeye sürükler. Mısır’dan gelen ve Ruveyha Paşa’yı yakından tanıyan Faiz Bey ile görüşmek ve meselenin aslını öğrenmek isteyen Ata Efendi’yi Faiz Bey kendi apartmanı olan Düzduman Palas’a davet eder. Ata, burada Faiz Bey’le konuşarak meselenin aslını öğrenir. Ayşen lüks hayatın dezavantajlarından olan keyif verici maddeleri alışmıştır. Ayşen’in mektuplarında çektiği memleket hasreti, geçmiş günleri hasretle yâd edişi morfinin etkisiyledir.

İstanbul’un Bir Yüzü mesken olarak apartmanlara çok az yer verildiğini görürüz. Bunun sebebi elbette romanın ihtiva ettiği tarihi dönemde İstanbul’da apartmanları pek yaygın olmamasıdır. Ayrıca romanda söz konusu edilen apartman dairelerinin de 1.

Dünya Savaşı sonrası dönemin anlatıldığı yerlerde karşımıza çıkması dikkat çeker. Romanda mesken olarak söz konusu edilen ilk apartman dairesi Kâni'nin **Şişli**'deki apartman dairesidir. Kâni ve İsmet Büyükkada'da yıllar sonra karşılaşınca Kâni onu hemen bırakmaz ve Şişli'deki evine davet eder. Aynı zamanda Kâni bu evi 'fingirti evi' (s.14) olarak tanımlar. Şişli'deki bu apartman 'Şişli'nin henüz arsa, taş ocağı, tarla halinde duran yarı boş bir sokağındaki yepyeni bir bina'dır. (s.28) Bahsi geçen bir diğer apartman da Şadiye'nin taşındığı **Şişli**'deki apartmandır. Meşrutiyet'in ilanından sonra Fikri Paşa'nın ölmesiyle konaktaki aile bağları gevşemiş, Şadiye Hanım 'da Avrupa'ya gitmiştir. Döndükten sonra da Şadiye Hanım Şişli'de bir apartmana taşınmıştır.

Anahtar'da ise Kenan ile Perihan'ın yaşadığı apartman dairesi **Taksim**'dedir. Kenan banka müdürlüğü yapar ve maddi durumu iyidir. Bu dairede alafranga tarzı yaşarlar. Her perşembe bir davet verirler. Daire de alafranga tarzı, zevksiz bir şekilde döşenmiştir. Bu satırlar aynı zamanda Refik Halit'in eşyaya olan dikkatini de gözler önüne serer:

“Etrafına, salona ve salondakilere firdolayı göz gezdirdikten sonra bunu daha iyi anladı: Bir sürü özenti eşya ve bir sürü özenti insan... Kontrplak kaplanarak yapılmış pırl pırl cilalı kübik ve modern eşya son derece sevimsizdi; küçük salona koydukları Louis Philippe takım da şuna buna, modaya uyalım, anlar görünelim diye alınmıştı; öbür eşya arasında yerini yadırgıyor, manasını kaybetmiş duruyordu. İşte bir vitrin... Antika öteberi ilekarmakarışık dolu: 'bohem'ler, 'sevr'lerle; kötü 'portekiz' tabaklar, nefis 'saks'larla; 'çeşmibülbül'ler, işportalık 'çekoslovaklar'la yan yana. İşten anlamayanlar, eskiden görgüsü olmayanlar tarafından toplanılıp dekor olarak cahilce sıralandığı ne belli...” (s. 31)

Kenan, alafranga tarzı yaşayışın Perihan ile kendisinin arasını açtığı birbirlerinden uzaklaştırdığını düşünür. Bu satırlar aynı zamanda yüksek sosyete eleştirisi olarak da okunabilir:

“(...) hele uzun bir zaman yalnız kaldıkları yok gibiydi. (...) karısıyla da hep dışarıda umumi yerlerde, davetlerde, topluluklarda buluşuyorlar, pazardan başka günlerde evde yalnız kalmıyorlardı. Niçin? Niçin olacak? Muhitlerindeki taklit etmişlerdi. 'Bizim mevkimizdekiler öyle yapıyor; biz de onlara benzemeliyiz!' diye düşündükleri için, zahir eskiden farkına varmadan öylelerine imrendiklerinden, yapılanı güzel bir şey, zaruri bir şey sandıklarından, kibarlık taslamaya can attıklarından dolayı, belki de Avrupa taklidi yüksek sosyete kurmayı rejimin icabı ve gördükleri iltimaslı nimetin mukabelesi saydıklarından, onu da başardıklarını anlatmak

istediklerinden ötürü, çeşitli sebeplerle, saiklerle işte böyle olmuşlardı. Fazla sivrilmişler, samimi taraflarını kaybetmişlerdi.” (s.43-44)

Sotiris Apartmanı ise Perihan’ın eski kocası Vecdi’nin oturduğu adres olarak karşımıza çıkar. Apartman **Beyoğlu**’nda Bursa Sokağı’ndadır. Kenan elindeki anahtarı denemek için bu daireye gider. Anahtarı Vecdi’nin dairesinde deneyen Kenan; Perihan kendisini aldatması hususunda biraz olsun kendisini rahatlatır. Bu adresin daha sonra Vecdi’nin eski ev adresi olduğu ortaya çıkar. Malcan Apartmanı, Perihan’ın teyzesinin oturduğu yer olarak romanda yer alır. Apartman **Valikonağı Caddesi**’ndedir. **Tarlabası Caddesi**’nde bulunan Cura Apartmanı ise Perihan’ın gittiği falcı Virjin Dudu’nun apartmanıdır.

Perihan’ın arkadaşı Semiha ise **Şişli**’de Şendil Apartmanı’nda oturur. Perihan ara sıra Semiha’yı apartmana gelerek ziyaret eder. Perihan’ın eski kocası Vecdi’de bu apartmanda oturmaya başlamıştır. Bunu öğrenen Kenan Perihan ile Vecdi arasında bir yakınlaşma olduğunu düşünür ve Perihan’ın Semiha’yı bu apartmanda ziyaret edeceği gün kendisi de bu apartmana gelir. Amacı Perihan ile Vecdi’yi yakalamaktır. Fakat Kenan apartman merdivenlerinde kendini kaybeder ve psikolojik buhran geçirir. Kenan’ı merdivenlerde bulurlar ve Şişli Caddesi’ndeki kliniğe kaldırır.

Komisyoncu Reşit’in de **Tarlabası**’nda garsoniyer dairesi vardır. Perihan ile Komisyoncu Reşit’in yakınlaştığından şüphe duyan Kenan, Reşit’ten dairenin yerini öğrenir. Elindeki anahtarı bir de o evin kapısında denemek ister. Perihan’ın anahtarı bu kapıyı da açmaz.

Kenan’a göre **Ayazpaşa**’dan **Fındıklı**’ya inen yokuşlarda bulunan apartmanlar “çerden çöpten yapılmış, ufacık ufacık, cepheleri lüzumsuzca süslü, özenti apartmanlar”dır. (s.60) Diğer yandan Kenan evinin yatak odasındaki penceresinden baktığında çevre apartmanların iç cephesini görür. Gördüğü manzarayı “Talimhanenin bu iç manzarası dış taraftan ve dış taraftaki hayattan o kadar bambaşka, öyle dağınık, düzensiz, çirkin ve çok defa sefil” olarak değerlendirir. Balkonlar ise “bir kasaba meydanında mezada çıkarılmış eski ufak memur eşyasıyla dolu”dur. (s.77) Apartmanların ön cephesinden ziyade arka cephesinden görünen bu manzara onu düşündürür.

Sonuncu Kadeh'te Cemşit Kiraçburnu'nda otururken **Salıpazarı** semtindeki apartman dairesine taşınmak ister. Bu kararı vermesinin sebebi artık cemiyet hayatına karışmak istemesinden kaynaklanır. 1910'lu yıllarda Şehriban ile yaşadığı aşktan sonra bir nevi kendi kabuğuna çekilen Cemşit, kırk yıldan fazla süren bir inzivadan sonra cemiyet hayatına dahil olamaya karar verirken attığı ilk adım apartman dairesine taşınmak olur. Apartman dairesi “(...) yeni yapı, alt cephesi siyah mermer kaplı, kat kat fişkırmış ve iyi malzeme ile yapılmış gösterişli bir bina(dadır).” Adalar ve Üsküdar manzarasına sahiptir. Cemşit bu apartmanı “misafir kabulüne ve ziyafet vermeye müsait şekilde döşe(r).” (s.166) Murad Naci'nin Sofia adında bir kıza gençlik zamanında Asmalımescit sokağında bir apartman dairesi tuttuğundan bahsedilmekle birlikte mekâna olan ayrıntılar romanda yer almaz.

Dört Yapraklı Yonca'da yalı, köşk gibi meskenlerin yanı sıra apartmanlar da romanda karşılaştığımız meskenler arasında yerini alır. Zengin olan Sebati Akarsu'nun ailesinin Bebek'te bulunan köşkü ile birlikte bir de **Cihangir**'de apartmanlarının olduğu görülür. Şerif Abdullah Bey'in de yalısının dışında **Ayazpaşa**'da bulunan 'altı katlı, şeddadî' apartmanı bulunur. Yalı ile birlikte bu heybetli apartman da Feridun'a kalır. Köşkün haczinden sonra Somnur'un ailesinin maddi durumu düzelttikten sonra **Mete Caddesi**'nde bir apartmana taşındıkları görülür. Apartmanın arka cephesinin deniz ve Çamlıca manzarasının bulunduğu belirtilir.

Feridun'dan boşandıktan sonra Bedri ile hayatını birleştiren Emire'nin kaldığı **Feriköy**'deki apartman ise yaşadığı hayatın sefilliğini gözler önüne koyar niteliktedir. “sipsivri, daracık, dış badanası aşınmış” bu apartmana Emire'yi ziyarete gelen Somnur, kapıda bulunan ve paspas görevi üstlenen çuvalı köpek leşine benzeterek, apartmana tiksindircesine girer.

Bu Bizim Hayatımız'da Müşfik Sadun Bey'in **Feriköy**'de “dört katını bir araya toplasan eski konağın tek odasını tutmaz, basık, loş bir apartmanda” oturduğundan bahsedilir. Aynı romanda bir de Beyoğlu'nda **Mete Caddesi**'nin apartmanlarından söz edilir. Gezi Parkı'nda bulunan Mazlum Sami, bu caddede bulunan apartmanları seyreder.

Aynı On Dördü romanında meskenlere fazla değinilmese de apartmanların ön planda olduğu görülür. Refik Halit'in romanlarında ön plana çıkan konak hayatı bu

romanda yer bulmaz. Rıdvan ve Rayiha genç aydın tipini bu romanda temsil ederler ve yeni nesil evlerde otururlar.

Rayiha'nın ailesinden kalma Kamer Hatun semtinde “Kamerhatun” adında bir apartmanı olduğu belirtilir. Bu apartmanın roman kişileri tarafından mesken olarak kullanıldığı görülmez. Rayiha'nın eşi Rıdvan'ın ise ailesinden kalan gelirleri bitirdiği elinde sadece Harbiye'deki evin kaldığı görülmekle beraber Rıdvan bu evi yıktırıp yerine apartman yapmak ister. Yazlıkta kaldıkları süre boyunca başlarına gelen cinayet hadisesi yüzünden Harbiye'deki evlerine dönerken Rıdvan, “Harbiye'nin kalabalığını, geceleyin Kurtuluş'un ışıklarla donanmış apartman pencerelerini, tramvay ve otobüs gürültülerini arıyorum” (s.55) şeklinde düşünür. Bu durum artık Cumhuriyetle beraber değişen neslin, değişen mesken anlayışını ve apartmanlara olan rağbetini gösterir.

2000 Yılın Sevgilisi'nde Güldal ve ailesi kış aylarını Ayazpaşa'da bulunan apartmanlarında geçirir. Bu apartman hakkında mekâna dair ayrıntılar romanda yer almaz.

2.5.5. Diğer Meskenler

Anahtar'da Kenan ile Perihan'ın zengin olmadan ve Taksim'e bir apartman dairesine taşınmadan önce **Bomonti**'de “beyaz boyalı ahşap ufacık ev” de yaşar. Kenan Perihan'ın kendisini aldattığı fikrine kapıldıktan sonra yaşadığı hayatı ve bulunduğu çevrenin samimiyetsizliğini düşünür. Karısının da kendisinde sürekli olarak uzaklaştığını gören Kenan, Bomonti'deki bu küçük evde geçirdiği mutlu günlerini özler. Ona göre mutsuzluklarının sebebi Taksim'e taşınarak cemiye ayak uydurmaya çalışmaktır. Kenan'a göre Perihan, Taksim'e taşındıktan sonra değişmiştir. Bomonti'deki Perihan ise daha başka bir kadındır:

“Sanki iki kere evlenmiş bir erkeğim. Bir Perihan var ki kendisiyle çok zaman olmuş, dik merdivenli, üç kat, küçük, yarı çıplak, ışıklı bir evde ve uzak bir memlekette yaşamışım. Şimdi geniş apartmanın eşya dolu, yüklü perdelerle kapanık, halılara boğulmuş salonlarında gördüğüm Perihan başka bir kadındır, ikinci karımdır. İlk hayat ve ilk kadın ne kadar iyi idi...” (s.109)

Kenan Bomonti'deki evden Taksim'de apartman dairesine taşındığı için pişmanlık duyar:

“(...) karısının Bomonti’deki evde hayata tekrar doğuşu, daha rahat bir hayata dönüşü, dinlenişi ne güzeldi... Ah, iyi günlerdi onlar, unutulmaz günler! Kıymetini anlamamış, kendisini umumi cereyana kaptırarak yaşayış seviyesini güya yükseltmişti. Nesine lazımdı? Nesine lazımdı Taksim’de koca apartman, en pahalı terziler, otomobil, gösteriş; kısacası bir hamlede bir demokratlar aristokrasisi kuranların samimiyetsiz âlemine karışmak!” (s.112)

Perihan da aslında Kenan gibi düşünmektedir. Bomonti’deki evde çok mutlu olduklarını Kenan’ın bu yeni çevreyi kaldıramadığını düşünür. Kenan klinikteyken Bomonti’deki eski evlerini kiralar. Kenan’ın romanın başında karısının çantasında bulduğu anahtar, Bomonti’deki bu evlerine ait eski bir hatıra olduğu da ortaya çıkar. Karı koca Bomonti’deki bu eski evlerine yeniden taşınma kararı alırlar.

Bu Bizim Hayatımız’da Şemsi’nin arkadaşı olan Kuşçu Rıza’nın evinin **Eyüp**’te Beybaba Sokağı’nda olduğu belirtilir. Üç odalı olduğu belirtilen evin duvarlarının kuş kafesinden görünmediğinden bahsedilmektedir. Ali Dingil’in eşinin bir dönem hususi terzisi olan Eleni’nin ise **Kumkapı**’da Ödeklibakkal Sokağı’nda bir evi oldu belirtilir. Bu evin bir katında ise Eleni’nin kardeşi olan Petraki oturmaktadır. Şemsi bu evin “hoşa gitmeyen yarı ter, yarı günlük, hem kiliseyi hem d nadiren uğradığı bazı randevu evlerini hatırlatan bir koku”su (s.124) olduğunu düşünür. **Atlamataşı Caddesi**’nin civar sokağında oturan Cafer Efendi’nin evinden ise romanda şöyle bahsedilmektedir:

“Sokak kapısından girdikten sonra iki basamaklı merdiven inmek, uzun yol tahtaları serili avluyu geçince de üç ayak merdiven çıkmak lazımdır. Dışarıdan pek küçük, kulübemsi bir şey sayılan binanın içi müritlerini kaybetmiş, zevale yüz tutmuş, kenar mahalle tekkelerini andırır...” (s.50)

Bugünün Saraylısı’nda Romanda karşılaşılan mekân Ata Efendi’nin **Gedikpaşa**’daki mütevazı evidir. Burada karısı Üftade, oğlu Çetin, kızı Feride ve damadı Atıf birlikte yaşamaktadır. Bu evde kıt kanaat yaşayan aile Ayşen’in gelişile maddi anlamda nefes alacaktır. Yazar bu evi fazla betimlememiştir. Bu evden “Gedikpaşa yokuşlarından birindeki ince, uzun, sevimsiz kâgir ev” şeklinde bahsedilir. Ayşen’in Beyoğlu’na taşınmak istemesinin ardından bu evden ayrılırlar. Ata ve Üftade, Ayşen ile birlikte yaşamaya başlar. Feride ve Atıf kendi evlerini tutup aileden ayrılırlar. Ayşen’in Rüştü ile yakınlaşmasının ardında Kâtip İsmail Efendi ise Ata’ya Gedikpaşa’daki evini

tamir ettirmesini salık vermiştir. Zira Ayşen'in evlenmesinin ardından Ata Efendi ve Üftade eski evine dönmek zorunda kalacaktır:

“Maamafih Gedikpaşa'daki senin viraneyi yabana atma! Eline fırsat geçmişken biraz tamir ediver; modernleştir; dış sıvasını betonla, betonu çitçitle, içine banyo filan koy; pencerelerini birleştirip ferahlat; güzel olur. Malum ya, tilkini dönüp dolaşıp geleceği yer kürkçü dükkânıdır.” (s.200)

Nitekim Ayşen'in Ruveyha Paşa ile evlenip Mısır'a gitmesinin ardından Ata Efendi ve Üftade Gedikpaşa'daki 'bu kâgir ev'e ve kıt kanaat geçindikleri günlere geri dönerler.

Romanda bir diğer küçük mesken olarak Fıtnat'ın Pansiyonu karşımıza çıkmaktadır. Ayşen'den gelen mektupların kesilmesiyle kendini dağıtan Rüştü bir gece burada kalmıştır. İsmail ve Ata Efendi onunla konuşmak için buraya gelirler. Pansiyon **Tarlabaşı**'ndadır. Burada ise Ruveyha Paşa'yı yakından tanıyan Faiz Bey'in İstanbul'a avdet ettiğini öğrenirler.

Dört Yapraklı Yonca'da ise Aslıhan'ın Sebati ile evlenmeden önce **Kadırğa** semtinde konak veya apartman olduğu belirtilmeyen bir evde teyzesi ve eniştesi Abdurrahman Efendi ile birlikte ikamet eder. Hafta içi okulda yatılı olan Aslıhan, hafta sonları bu eve gelir. Somnurların köşklerin hacziyle birlikte Somnur ve annesine bu evin kapıları açılır. Aslıhan'ın bu girişimiyle Somnur bir müddet Aslıhan ile birlikte bu evde kalır.

Emire'de bakan olacak Feridun ile evlenmeden önce **Bakırköy**'de ailesinin evinde ikamet eder. Bankada memur olarak çalışan Muhsin Bey ve ailesi orta karar bir hayat yaşar. Daha sonra Feridun ile evlenen Emire, Feridun'un öncelikle mebus sonra ise bakan olmasını takip eden yıllarda Ankara'da refah içinde bir hayat geçirir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde Medet Hanım'ın evi Kâni'nin konağa kapılanmadan önce yaşayıp çocukluğunu geçirdiği evdir. Daha sonra Şâyan ile evlendikten sonra evli çift konaktan çıkarılarak 'önü çardaklı o sirke, çamur kokan' (s.21) bu eve taşınırlar. Şiddetli geçimsizliğin hüküm sürdüğü bu evde, Medet Hanım'ın ısrarlarıyla Şâyan ve Kâni tekrar konağa kabul edilir.

Uzunçarşı'daki Maryankon'un evi Kâni'nin eğlenmek için gittiği bir ev olarak belirtilmektedir. Eğlence ve içkinin olduğu bu ev romanda Kâni'nin bir ara parasını sarf

ettiği ev olarak da karşımıza çıkmaktadır. Bahsi geçen bir diğer ev ise Fikri Paşa'nın damadı olan İshak Bey'in metresiyle yaşadığı evdir. Bu evden romanda “ (...) izbe, kuytu bir mahallede, fakat denize nazır, bahçe içinde, yeni boya, kutu gibi bir şey” (s.65) “(...)mavi boyalı yeni yapı, cumbalı bir küçük ev...” (s.68) şeklinde bahsedilmektedir. Şadiye Hanım'ın piyano hocası olan İtalyan Madam Tirello'nun'da *Ayazpaşa*'da evi olduğu belirtilmektedir. Recai Bey ile Şadiye Hanım aşkına vesile olan Madam Tirello ile Şadiye Hanım bu evde görüşür. Seniha Hanım'ın da eski aşıklarından birinin ona *Kavaklarda* bir ev tuttuğu, kapısına bir de kadın bekçi koyduğundan bahsedilmektedir. Burada her türlü sosyal yaşamdan uzak yaşayan Seniha Hanım kendini ev hanımlığına verecektir.

Yerini Seven Fidan'da Erbil'in kasabadan İstanbul'a geldiğinde dayıoğlu Hasan Usta'nın evinde misafir olarak kalır. Ev tek kattan oluşmaz fakat romanda evin konak olduğu da belirtilmez. Erbil, Nevbahar ile yaşadığı aşkın kendisinin geleceğine olumsuz etkilerde bulunacağı düşüncesiyle Hasan Usta'nın evinden ayrılma kararı alır. Kendisine *Ortaköy* taraflarından bir küçük öğrenci odası tutar. Oda olumsuz koşullara sahiptir:

“Sabah güneşi renk renk çizgili Şile bezinden perdeler ardından bile küçük odanın bütün kusurlarını belirtiyor; sıvaların kabarıklarını, badananın abraşlığını, yer döşemesinin ayrıklarını, tavan tahtalarının çatlaklarını...” (s.259)

Diğer yandan Erbil'in bu bekar odasından karşı kıyıda bulunan Beylerbeyi Sarayı görülür. Erbil deniz gören küçük pencereden arada Boğaz'ı seyreder. Oda aynı zamanda tramvay caddesine de yakındır. Erbil'in odasına tramvay sesleri gelmekte ve diğer yandan vapur düdüklüğünün Erbil'in odasının “pencerenin (...) sadece çivilerine tutunan camını” titrettiği de belirtilir.

Erbil'in arkadaşı Berber Ali'de *Ortaköy*'de oturur. Erbil'in Ali'nin evine gittiği ve beğenmediği belirtilir. Bu ev “daracık bir sokak arasında gece kondurması bir dam altı” (s.253) şeklinde tanımlanır. Romanda küçük mesken olarak değerlendirebileceğimiz bir diğer yapı da Erbil'in dayıoğlu olan Hasan Usta'nın *Tavşantaşı* semtindeki evidir. “Dar cepmeli, iki kati kagir, yeni bir bina” (s.29) şeklinde tanımlanan eve Hasan Usta yardım etmek amacıyla Erbil'i davet eder. Erbil, Hasan Usta'nın eşi Nevbahar ile aşk

yaşar. İdealleri olan ve bu aşkın kendisine zarar vereceğini düşünen Erbil, çareyi evden ayrılmakta bulur.

Sonuncu Kadeh'te Cemşit'in ailesi 1910'lu yıllarda Vefa'daki konaktan taşınarak **Rumeli Hisarı** civarında bir eve taşınırlar. Meskenin tam olarak tanımı verilmemekle birlikte Cemşit'in Boğaziçi ile tanışması bu eve taşındıktan sonra olur. Cemşit'in babası Hacı Hüsrev Efendi ise bu eve taşındıktan sonra İstanbul'a inmek istemediği belirtilir.

Cemşit 1950'li yıllarda yani romanın geçtiği aktüel zamanda **Kireçburnu** dolaylarında ikamet eder. Bu mesken "Karadeniz'e bağrını açmış, bahçe içinde, ahşap, boyası dökük pencereleri patiska perdeli ve lüzumsuzca sivrilmiş üç katlı bir ev" olarak nitelendirilir. Daha sonraları artık cemiyete karışıp sosyal bir hayat yaşamak isteyen Cemşit, bu evin cemiyet hayatı yaşamaya uygun olmadığını düşünerek bu evden taşınmak, Salıpazarı semtindeki apartman dairesine taşınmak ister.

Cemşit'in Eminönü'ndeki dükkanında çalışan Rum İstavri'nin eşiyle birlikte **Makrıköy** (Bakırköy)'de yaşadığı belirtilir. Bu meskenin ayrıntısı verilmez.

Kadınlar Tekkesi'nde ise Memhure kocasından ayrıldıktan sonra Rıfkı adında bohem bir yaşantıya sahip olan bir adamla ilişkiye başlar. Rıfkı'nın "Beyoğlu'nun randevuevleri ve şüpheli pansiyonlar geçidi iğrenç sokaklarından birine tek oda(da)" yaşadığı belirtilir. Bu oda aynı zamanda Rıfkı sayesinde Memhure'nin her türlü uyuşturucu maddesini kullandığı yer olur.

Şeyh Baki'nin "salon tekkesi"ni oluşturmadan ve Kızıtaşı semtindeki konağına taşınmadan evvel **Karagümrük**'te bir "kulübemsi ev"de yaşadığı görülür. Alafranga bir salon adamına dönüşmeden evvel burada bir buçuk yıl uzlete girmiş "sırtında haydari hırka, yarı aç yarı tok" (s.207) bu kulübemsi evde konaklamıştır.

Şeyh Baki'nin eski dostu olan Süha Kalenderli "ev barkla, aile kaydıyla alakası olmayan bekâr" ve sürekli ahbaplarında kalan bir adamdır. Romanda Süha'nın **Sirkeci**'de Yahudi bir kadının evinde odası olduğu fakat günlerce Süha'nın buraya uğramadığından bahsedilir.

Neşide ile İrfan evlendikten sonra Neşide İrfan'ın annesi ve ablasıyla yaşadığı **Langa**'daki küçük eve gelir gelir. İrfan'ın annesi ve ablası Samiye de İrfan gibi Şeyh'e

sadık bir mürittir ve bu durumdan mütevellit Şeyh Baki'nin eve Neşide'yi görebilmek için gelmesine göz yumarlar.

Sürgün romanında Hilmi Efendi'nin sürgüne gitmeden önce ailesi ile birlikte İstanbul'da **Kocamustafapaşa** semtinde küçük bir evde ikamet eder. Hilmi Efendi'nin kızı olan Seher (Nevber)'in eğlence hayatında çalışan bir kıza dönüşmeden önce burada geçirdiği günleri ve bu küçük evde yaşanan aile hayatını özlediği görülür:

“Biliyor musunuz, bazı ufak tefek, hiçten şeylerin hasretini nasıl çekiyorum? Kocamustafapaşa'da küçücük bir evde otururduk; hani mandalina yukarıdan ip takılmış kapısıyla, toprak avlusu, avlunun bir kenarına gömülmüş cumbalı mahalle evleri vardır; girince yeni yıkanmış döşeme tahtalarının kokusunu duyarsınız, merdiven basamağında muntazam çevrilmiş terlikler ve sahanlığa şişeleri temizlenmiş petrol lambaları dizilir, işte onlardan birisi...” (s.158-159)

Karlı Dağdaki Ateş romanında ise Binnur, ailesinin Beylerbey'i'nde ufak bir evleri bulunduğunu ve bu mülkten başka varlıklarının bulunmadığı husunda Ulvi'yi bilgilendirir.

2.6. İSTANBUL'DA ULAŞIM ve ULAŞIM ARAÇLARI

Şehir içi ulaşım ve ulaşım unsurlarına Refik Halit Karay'ın romanlarında oldukça sık yer verilir. Romanlarda yer verilen ulaşım unsurları; meydanlar, caddeler, sokaklar, köpüler şeklinde sınıflandırılabilir. Aynı zamanda romanlarda İstanbul'un ulaşım vasıtaları da yer bulur. Bu ulaşım vasıtaları vapurlar, tren/tramvaylar, otobüs/dolmuşlar, hususi otomobil/ticari taksiler ve eğlence amaçlı kullanılan/küçük vasıtalar. Ulaşım vasıtaları İstanbul'un ulaşım manzarasını yansıtmaları açısından önemlidir.

2.6.1. Meydanlar

Meydanlar romanlarda genellikle kalabalıkların bulunduğu roman kişilerin gelip geçtiği/bir güzergâh olarak kullandığı geniş ve büyük alanlardır. Romanlarda yer verilen meydanlar şunlardır:

2.6.1.1. Taksim Meydanı

Bu Bizim Hayatımız'da Taksim Meydanı kahramanların gelip geçtiği yer olarak verilmekle birlikte yer tarifi için de romanda kullanılan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Mazlum Sami arabayla Taksim Meydanı'na gelince iner. Buradan ise

Taksim Gezisi'ne gidecek çevreyi seyredecektir. Diğer yandan Ali Dingil'in oğlu Aykut, "Taksim meydanında bir dükkânda satılan" uçak maketlerinden alıp, yaptığından Şemsi'ye bahseder.

Bugünün Saraylısı'nda ise ilk defa Taksim Meydanı Üftade'nin Ayşen'i Beyoğlu'na gezmeye götürdüğü zaman geçer. Taksim Meydanı'ndan Ayşen'in en çok hoşuna giden yer olarak söz edilir. Ata Efendilerin Taksim'de Üstün Palas'a taşınmasıyla birlikte Taksim Meydanı'na romanda daha çok yer verildiğini görürüz. Ata İştten çıkışta evine gelmek için Eminönü'nden kalkan Taksim dolmuşlarına biner. Taksim Meydanı Ata'nın indiği duraktır. Oturdıkları Üstün Palas Taksim Meydanı'na çok yakındır. Ata'nın dolmuştan indikten dört beş adım sonra apartmanda oluşu bunu kanıtlamakla birlikte evlerinden meydanı seyredebilmektedirler:

"Ayşen, balkonun -tıpkı salondaki maden takımlar gibi- güven vermeyen incecik demir korkuluğuna dayanmış, caddenin mahşer halini seyrediyor. Yağmur çiselediği için asfalt meydan, son günlerde lambaları artırılan ve ampulleri büyültülen elektrikler altında aynalaşmış." (s.86)

Ata Efendi'nin ise meydanı ve Caddeyi seyrederken aklından şunlar geçmektedir:

"Otomobiller sanki ters dönmüş bir başka otomobili ve insanlar, ayakları havada yürüten başka bir insanı da çekip götürerek gidiyorlar. Yoldan ne geçiyorsa çift... Ama kol kola, yan yana değil de ayak ve alt tarafları birbirine kenetlenmiş vaziyette! Lokanta vitrinlerinde kuyruk kuyruğa duran ıstakozların ufki şekil alarak hareket halinde koşuşanları! İte -nereden nereye münasebet?- Yaşar'ın tuttuğu mükellef apartmanın balkonuna çıkıp da asfalt meydanı seyrederken aklından bunları geçiriyor." (s.86)

Ayşen'e âşık olan Faruk Senai Bey'de Ayşen'e yazdığı mektubunda ona ilk defa Taksim Abidesi'nin önünde tesadüf ettiğini belirtir. (s.208) Mamafih romanda Taksim Meydanı şehrin keşkemeşliğini vurgulamak için kullanılan mekân olarak dikkati çeker. Ayşen'in dönmeyeceğini Faiz Bey'den öğrenen Ata Efendi, yaşadığı hayal kırıklığının da etkisiyle Meydanı şu şekilde görmektedir:

"Taksim Meydanı'nın yine en kalabalık saati. Otomobil ne kadar da çoğalmış. Bir kaldırımdan öbürüne geçmek imkânsız. Sulu kar çamuru ile kaypak, bazı yerleri aynalaşmış, bazıları inadına simsiyah, gözleri şaşırtan bir sürü asfalt yollar ve tramvay rayları! Her köşeden fırlayan, kavis çizip başka başka taraflara sapan otomobiller! Gürültü, kalabalık, karmakarışıklık!" (s.307)

Yerini Seven Fidan'da ise bir güzergâh olarak verilir. Erbil'in Muhsin ile Maçka'ya giderken tramvayın Taksim Meydanı'ndan geçer. Erbil Taksim'i ilk defa bu şekilde görür. Muhsin buradan geçerken aynı zamanda Taksim Abidesi'ni de Erbil'e gösterir.

Kadınlar Tekkesi'nde ise Melal otomobiliyle Taksim Meydanı'ndan geçerken kar yağışının meydana vermiş olduğu görüntü romanda şu şekilde ifade edilir:

“Kar gittikçe bastırıyordu. Taksim Meydanı'nın ayak basılmayan tarhları tamamıyla örtülmüş, elektrik fanusları altına rastlayan yerler sabun köpükleri gibi elegimsağmal renklele pırıldıyor, loşlukta kalanlar otomobil fenerleri vurdukça gezi kumaşları akıp toplanışlarıyla genişleyip daralıyor, gölgelenip ısıldıyordu.” (s.619)

2.6.1.2. Dolmabahçe Meydanı

Bu Bizim Hayatımız'da Şemsi'nin Ali Dingil'in evinde misafir olduğu akşam, onlardan ayrılırken Dolmabahçe Meydanı'na indiği belirtilir. Burada düşüncelere dalan Şemsi, Mazlum Sami'nin Hüsniye ve ailesine yaklaşamayacağını düşünür. Zira Hüsniye en muhtaç günlerinde bile Mazlum Sami'den yardım istememiştir. Hüsniye ve ailesinin “izzetinefis sahibi, inatçı onurlu insanlar” olduğunu düşünen Şemsi, Hüsniye'nin geçmişi geride bıraktığından emindir.

Diğer yandan Mazlum Sami, Hüsniye'den Ömer'in kendi çocuğu ve torununun da Mazlume olmadığını öğrenir. Şemsi ise bunlardan bihaber durumun tam tersi olduğunu düşünür. Şemsi, Mazlum Sami'ye onu biraz olsun heyecanlandıracağını düşünerek Ömer Eysen ile ilgili haberler getirmesi, Mazlum Sami açısından kayıtsızlık ile karşılaşılır. Durumun kendi düşündüğü gibi olmadığını anlayan Şemsi yine düşüne düşüne yürüyerek Dolmabahçe Meydanı'na varır. Burada biraz denizi seyreder. Aradaki ilişkiyi çözemeyen Şemsi durumun kendisi için bir sır olarak kalacağını kabul eder.

2.6.1.3. Eminönü Meydanı

Dört Yapraklı Yonca'da Eminönü meydanı genellikle ulaşım esnasında geçilen bir meydan olarak karşımıza çıkar. Roman kahramanları Köprü'yü yürüyerek geçerek Eminönü meydanına gelirler. Bakırköy ve Kadırga'da oturan Emire ve Aslıhan evlerine ulaşmak için bu güzergâhı kullanır.

Bir gün evlerine dönerken meydandaki afişte eskiden arkadaşları olan Engin Deniz'in ilanını görürler. Emire, kendisini bön beceriksiz ve uyuşuk bir kız olarak nitelerken Aslıhan bu afişi gösterip, hiçbir şeyin aynı kalmadığını Engin Deniz'in de Emire'ye benzediğini ama sonradan hayâsızcasına çapkın bir artist olduğunu dile getirir. Yıllar sonra Emire, gönlünü, kocasından boşanmasına yol açacak bir aşka kaptırınca Aslıhan'ın yıllar önce bu meydana dediklerini hatırlar.

Sonuncu Kadeh'te Eminönü Meydanı, Tahtakale'de dükkânı bulunan Cemşit'in genellikle işe gelirken kullandığı güzergâh arasındadır. 1910'lu yıllarda meydanı "köprü'nün ve o zamanki bayağı binalarla atlı araba kalabalığının darlaştırdığı" (s.124) belirtilir.

Kadınlar Tekkesi'nde İrfan'ın Emirgân'a Profesör Fikri Can ile görüşmeye gitmek için Eminönü Meydanı'ndan geçerek Köprü'ye ulaşır ve buradan vapura biner. Meydan İrfan'ın geçtiği bir güzergâh olarak romanda yer alır.

2.6.1.4. Beyazıt Meydanı

Ekmek Elden Su Gölden'de bahsi geçmesine rağmen meydan, romanda bir mekân işlevi görmez. Armenak Efendi'nin Asaf Efendi'nin yüksek sosyete mekânlarından vazgeçip, yüzde sakal, elde tespih ile galiba Beyazıt Meydanı'nda dolaşmak istediğini dile getirir.

Yerini Seven Fidan'da Erbil'in arkadaşı olan Berber Ali'nin dükkânından Beyazıt Meydanı'nı seyrettiği belirtilir. Diğer yandan Feyzullah Bey ile Erbil, Parti'den evlerine dönerken Beyazıt Meydanı'na kadar beraber yürürler. Beyazıt Meydanı Erbil'in en çok zaman geçirdiği yerlerden biri olarak zikredilir.

2.6.1.5. Fatih Meydanı

İstanbul'un Bir Yüzü'nde Fatih meydanı romanın iki yerinde geçer. İlk olarak bu meydan Hatif Paşa oğlu Recep Bey ile Kâni'nin karşılaştığı konum mahiyetinde olarak zikredilir. I. Dünya Harbi'nin başlamasıyla askere çağrılan Kâni, ekonomik sıkıntı nedeniyle ve ailesine bakamamanın vermiş olduğu üzüntüyle son çare olarak askeriye teslim olmayı düşünür. Fatih Meydanı'nda Recep Bey ile karşılaşır ve talihi döner. Recep

Bey'in sayesinde askerlikten sıyrılır ve yaptıkları ticaretlerle zengin olur. Kâni, bu tesadüf ile ilgili düşüncelerini İsmet'e şöyle aktarır:

“Görüyorsun ya, sırf talih işi; o saatte, aynı dakikada Fatih meydanından geçmeseydim ya Kafkas'ta geberip gidecektim, yahut, şimdi İstanbul'da açlıktan inim inim inleyecektim!”(s.38)

Diğer yandan Kâni, İsmet'e İstanbul'dan Avrupa'ya taşınma bahsini açar. Kâni ve Şâyan'ın kızları da gitmek için can atmakta, 'Berin dururken İstanbul'da yaşanır mı'(s.191) şeklinde ısrarlarda bulunmaktadır. Böyle bir durumdan gerçekten bunalan İsmet “(...) hay mahalle kızı hay! Sen mi arakana ağır mantolar takıp tiyatrolarda dolaşacak ve üstatlar elinden musiki öğrenecektin? Tahtaya sokulu elma şekeri yalaya yalaya bayramı Fatih meydanında geçiren bu soysuz kız mı memleketinden uzaklaşmak arzusuyla çırpınıyordu?” (s.192) şeklinde iç geçirmektedir. Burada geçen meydan ibaresi ise kahramanların dün'ünü vurgulamak hususunda önem arz eder.

2.6.1.6. Karaköy Meydanı

Yerini Seven Fidan'da Erbil İstanbul'a geldiği zaman ilk gördüğü meydan Karaköy Meydanı'dır. Meydanda aşırı bir kalabalık vardır. Buradan taksiye binerek Hasan Usta'nın evine doğru yola çıkar. Karaköy Meydanı daha sonra romanda Erbil'in gözünden Boğaziçi manzarası ile kıyas edilir. Boğaz'ın güzelliğini gördükten sonra Erbil, “(...) burasından sonra; Karaköy meydanını göreceğiz gözlere ne zulüm!...” (s.152) şeklinde düşünür.

2.6.1.7. Tünel Meydanı

Yerini Seven Fidan'da Nevbahar ile Erbil'in yılbaşı gecesi çıktıkları Taksim'de yürürken Tünel Meydanı'na doğru caddede bir gezinti yaparlar. Cadde'nin kalabalığından sıkılan çift buranın daha تنها ve loş olduğunu düşünerek Tünel'e doğru yürümek isterler.

Anahtar'da Tünel Meydanı romanda yer tarifi için yer alır. Kenan işten çıktıktan sonra Şişli'deki Şendil Apartmanı'na gitmeden önce Tünel, Galatasaray çevresinde dolaşır. Tünel Meydanı'nda saatin hala erken olduğu fark eden Kenan dolaşmaya devam eder.

2.6.1.8. Sultanahmet Meydanı

Sultanahmet Meydanı, *Bu Bizim Hayatımız*'da Şemsi'nin Şehriyar Hanım'ı gördüğü üç yerden biri olarak verilir. Şemsi onu, Dikilitaş civarında bir yerde görmüştür.

Yerini Seven Fidan'da ise Sultanahmet Meydanı'ndaki parkta Erbil, Almanca hocası olacak olan Sünusi Bey ile tanışıp ahbap olur. Burası Erbil'in Beyazıt Meydanı ile beraber en çok vakit geçirdiği yerlerden biridir.

2.6.1.9. Ayasofya Meydanı

Yerini Seven Fidan'da Erbil'i Hasan Usta'nın evine götüren taksinin Ayasofya Meydanı'ndan geçtiği belirtilir. Romanda taksinin güzergâhını belirtmek için kullanılır.

2.6.1.10. Şişli Meydanı

Ekmek Elden Su Gölden'de geçer. Ferhan gizli aşığı Numan ile Mecidiköy'de Numan'ın köşkünde buluşur. Oraya gitmek için Şişli meydanında kendisini bekleyen bir otomobile biner.

Kadınlar Tekkesi'nde Memhure'nin Şeyh Baki ile aynı otomobilde Bersad Hanım'ın yalisından ayrılırken Şeyh Baki'nin kendisine olan aşırı ilgisinden rahatsız olarak inmek istediği meydan olarak karşımıza çıkar. Şişli meydanı başka bir şekilde romanda yer almaz.

2.6.1.11. Üsküdar Meydanı

Dört Yapraklı Yonca'da Üsküdar meydanı Emire ile Aslıhan'ın amcası Feridun'un tanıştığı yerdir. Emire'den boşandıktan sonra da Feridun'un Üsküdar meydanından her geçişinde Emire'yi o gördüğü ilk günkü körpeli ve güzelliğiyle hatırlar.

2.6.1.12. Sirkeci Meydanı

Dört Yapraklı Yonca'da Aslıhan ve Emire Sirkeci'den, Florya'ya gidecek olan banliyö trenine biner. Bu esnada yaz saati kullanıldığından dolayı saatin sekiz olmasına rağmen Sirkeci meydanının güneşler içerisinde olduğu belirtilir.

2.6.1.13. *Talimhane Meydanı*

İstanbul'un Bir Yüzü'nde Abdülaziz devrindeki Ermenilerin eğlendiği gazinoların yerinin tarifi için kullanılır.

2.6.2. Caddeler

Şehir içi ulaşım unsurlarından biri de caddelerdir. Refik Halit, romanlarda birçok cadde ismi verir. Bu caddeler roman kişilerinin şehir içi ulaşımında kullandıkları caddelerdir. Romanlarda en çok ön plana çıkan cadde ise İstiklal Caddesi'dir.

2.6.2.1. *İstiklâl Caddesi*

Cadde-i Kebir, Beyoğlu'na çıkan kahramanların genellikle kullandıkları cadde olarak karşımıza çıkar. Dükkânların, otellerin ve çeşitli eğlence mekanlarının da cadde üzerinde olması bu noktada önem teşkil eder.

Anahtar'da çok geçen caddeler arasındadır. Romanda *Beyoğlu Caddesi* şeklinde zikredilir. Kenan ve Perihan'ın Taksim'de bir apartman dairesinde oturması sebebiyle bu caddeyi sık kullanırlar. Özellikle ikinci vakti caddenin en kalabalık olduğu zamandır. Muhitteki kadınların sinema, davet, berber, alışveriş vb. gibi sebeplerle sürekli sokakta olduklarından bahsedilir. Kenan caddede oluşan bu görüntüyü “dağınık bir resmi geçit”e benzetir. İstanbul'da insanların samimiyet olarak birbirine olan uzaklıkları da Beyoğlu Caddesi özelinde verilir. Perihan Kenan'ın da olduğu bir mecliste Kenan'ın arkadaşı Ekrem'e İstanbul'da başkalarına fark ettirmeden hayat sürmenin mümkün olduğunu belirtip, Beyoğlu Caddesi'nden geçerken en fazla dört tanıdığa rastladıklarını belirtir. Kenan'ın Melahat'e rastladığı cadde de Beyoğlu Caddesi'dir. Melahat yine cadde üzerinde bulunan Karlton Bar'da çalışmaktadır.

Kadınların gittiği berberler de Beyoğlu Caddesi'ndedir. Kadınların bir taraftan caddeyi seyrederek bir taraftan da kendilerini seyrettirerek kuaförlük işlerini yapmaları Rüstem'in yadırgadığı durumlardan biridir:

“Kadınların birkaç yıl önce sıkı sıkı örttükleri, göstermekten kaçındıkları saçlarını günün birinde gidip bir Ahmet, bir Sotiri, bir Karabet'in eline vermeleri, kestirip boyatmaları, büktürüp kıvırtmalarıdır. Ayrıca bütün bu işleri arlanmadan, koca Beyoğlu Caddesi'nde, geniş pencereci ikinci kat binalara sıralanıp bir taraftan sokağı seyrederek bir taraftan kendilerini seyrettirerek

yaptırmalarıdır. Başlarına -düşerse altında ezilecekleri sanılan- birtakım ters çevrilmiş kazanlar geçirterek bekleyen o kadınlara bakarken Rüstem daima lahavle çeker.” (s.200-201)

Bugünün Saraylısı’nda Ata Efendi ve ailesi Taksim’e taşındıktan sonra kahramanların daha çok kullanacağı cadde olma niteliğindedir. Ayşen ve Ata Efendi Taksim Gazinosu’na Cadde-i Kebir üzerinden ulaşırlar. Ata Efendi caddede Ayşen’i koluna takmış yürürken “Şimdi İstanbul’da kaç kişi vardır ki benim mevkiimde olmak, Sarı Kız’ı koluna takıp gitmek için can atar” diye düşünür. (s.92)

Diğer yandan romanda Cadde-i Kebir’in olumsuz yanlarından da bahsedilmektedir. Ata Efendi “Beyoğlu çoktandır haşarat yatağına döndü. Anadolu’da cebine bir deste papel koyan karı kız göreyim diye soluğu Cadde-i Kebir’de alıyor.” (s.44) şeklinde düşünür. Bu düşünce Cadde-i Kebir’in Anadolu insanı için bile bir cazibe merkezi olması yönünü de vurgulamaktadır.

Beyoğlu ve Cadde-i Kebir lüks mağazaların iyi terzilerin olması yönüyle de dikkat çekmektedir. Buradaki dükkânlar İstanbul’un zengin sınıfına hitap etmektedir. Ata Efendi de Ayşen’in gelişinden sonra diktireceği palto için Beyoğlu Caddesi’ndeki bir terziyi tercih edecektir.

Bu Bizim Hayatımız’da Park Otel’in pastanesinde oturan Mazlum Sami Cadde’yi izlemektedir. Cadde üzerinde Hüsnîye’ye çok benzeyen torunu Ayşen’i görmüştü Ayşen, Mazlum Sami’ye Hüsnîye’nin gençliğini ve hatıralarını hatırlatır. Şemsi’nin Şehriyar Hanımı cadde üzerinde bir mağazadan çıkarken gördüğü de belirtilmektedir.

Ekmek Elden Su Gölde’de ise otomobil ve arabaların ön planda olmasının aksine İstanbul caddelerine fazlaca rastlanmaz. Taksim’e gerek eğlenme gerek alışveriş için çok sık gelen Duranbeyli ailesinin fertlerinin elbette İstiklal Caddesi’ni çok kullandığını düşünmek yerinde olur. Fakat İstiklal Caddesi ismen romanda yer almaz. Aynı zamanda Rasih Bey ve arkadaşı Mastaroğlu Firuz Bey bir pastanede vakit geçirdikten sonra ‘Cadde’ye çıkarlar. Cadde’ye çıkmalarındaki amaç kadın tellalı olan adama rast gelmektir. Nitekim Taksim taraflarına doğru yaklaşıncı Rasih Bey ve arkadaşını gören adam, yanlarına yanaşır.

İstanbul’un Bir Yüzü’nde İstiklal Caddesi, Beyoğlu Caddesi şeklinde geçmektedir. Aynı zamanda Şadiye ve İsmet’in alışveriş yaptığı Bon Marché, Aux Lion

D’or gibi mağazaların da bulunduğu caddedir. Caddenin ve çevrenin romanda ayrıntısı verilmezken sarayın kirli hafiyelerinden Ahmet Bey’in külhanbeyi havasına bürünen oğlunun cadden geçişi şöyle aktarılmaktadır:

“Daha bıyıkları terlemediği halde yirmi beş yaşındaki delikanlıların yapamayacağını yapmaya başlamıştır; kısıcık boyu ile samur kürklü bir kocaman büyük adam paltosuna bürünüp ağzında kehribar ağızlığa takılı bir sigara, Beyoğlu Caddesi’nden kaşları çatık, surat ekşi, emsali görülmemiş bir azamet ve hindi kabarıışı ile geçişi vardır, insanın tüyleri diken diken olur.” (s.127)

Yerini Seven Fidan’da genellikle ‘cadde’ şeklinde bahsedilen Beyoğlu Caddesi, bu romanında da çeşitli eğlence mekânlarının, sinema, pastane vs. gibi yerlerin bulunduğu ve kahramanların sürekli geldiği bir cadde konumundadır. Saba, Gülsün ve Erbil bu caddede bulunan bir sinemaya gelirler. Diğer yandan Nevbahar ile Erbil yılbaşı gecesi burada gezinti yapar. Cadde o kadar kalabalıktır ki ikisinin yan yana yürümekte dahi zorlandıkları belirtilir:

“Galatasaray’ın köşesindeydiler; serpiştiren kar altında kalabalıktan yürünmüyor; birbirlerine sokuldular. Sokulmasalar ayrı düşecekler. Hele bir sinema önüne geldiler ki adım atılmıyor; ikide bir adamlar araya giriyor, zorla ikisini ayırıyor.” (s.184)

Sonuncu Kadeh’te özellikle 1910’lu yıllara değinilen kısımlarda Cadde-i Kebir’in dönemin en hareketli, işlek caddelerinden biri olduğu görülür. Hem eğlence hem alışveriş yerlerinin bu cadde üzerinde veya bu caddeye yakın yerlerde bulunur bu sebeple bu cadde roman kişileri tarafından sıklıkla kullanılır. Dönemin eğlence merkezi olması yanı sıra insanların aynı zamanda bu bölgede güvende oldukları da belirtilir. Galatasaray Karakolu cadde ve çevresinden sorumludur. Polinka ve Murad Naci’nin bu sebeple gece yarısından çok sonra bile korkusuzca caddede yürüdüklerinden bahsedilir.

2000 Yılın Sevgilisi romanında İstiklâl Caddesi’nde “Beyoğlu Caddesi” şeklinde söz edilir. Caddenin bahar aylarında yaz aylarına göre daha kalabalıktır:

“Beyoğlu caddesi bu ılık bahar akşamı -henüz yazlığa gitme mevsimi gelmediğinden- yalnız ayaktakımı ile değil iyi giyinmiş kadınlarla da dolu idi.” (s.352)

2.6.2.2. Valikonağı Caddesi

Valikonağı Caddesi Şişli semtinin önemli caddelerinden biridir. *Anahtar*’da Perihan’ın teyzesinin apartmanı olan Malcan Apartmanı bu caddede bulunur. Perihan

burayı ziyarete gelir. Diğer yandan cadde anlatıcı tarafından romanda yer tarifi için kullanılır. Perihan'ın arkadaşı Semiha ile Perihan'ın eski kocası Vecdi yürürken Perihan hakkında konuşurlar. Onların Valikonağı Caddesi'ne doğru yürüdükleri belirtilir.

2.6.2.3. Şişli Caddesi

Anahtar'da Şişli Caddesi, Kenan'ın tedavi gördüğü kliniğin bulunduğu caddedir. Perihan Kenan rahatsızlandıktan ve kliniğe yatırıldıktan sonra caddeye bir başka gözle bakar. Perihan cadde üzerinde gezintiye çıkış çiftler görür. Kenan ile bu caddeden daha önce birçok kez geçtiklerini hatırlar, fakat Perihan daha önce birçok kez geçtikleri bu caddedeki bu kliniğe dikkat etmemiştir. Perihan'ın hayatında bu kliniğin büyük bir önem kazanacağını düşünmediği belirtilir. Cadde üzerinde bulunan Boğaziçi'ne gezintiye giden ve oradan dönen araçların sesleri de Kenan'ın odasına kadar ulaşmaktadır. Cadde yoğundur, fakat Kenan iyileştiğinden klinikte odasına kadar yansıyan bu seslerden, caddenin gürültüsünden zevk aldığı belirtilir.

2.6.2.4. Mete Caddesi

Anahtar'da Perihan'ın eski kocası Vecdi'nin maddi durumu sanılanın aksine iyi olduğu Kenan ve Rüstem tarafından öğrenilir. Hatta Vecdi'nin Mete Caddesi'nde bir apartman yaptırdığı da Kenan tarafından öğrenilen bilgiler arasında yer alır. Cadde başka bir şekilde romanda yer almaz.

Dört Yapraklı Yonca'da köşklarinin haczinin ardından maddi durumlarını düzelten Somnur'un ailesi üzerinde Çamlıca'yı ve denizi gören bir apartmana taşınır. Apartmanın Mete Caddesi üzerinde olduğu vurgulanır.

2.6.2.5. Yüksekaldırım

Anahtar'da Yüksekaldırım, Kenan'ın 'çocukluğunun ve gençliğinin yolu' olarak tanımlanır. Kenan yıllarca bu caddeye ayak basmaz çünkü Kenan cemiyet içinde yükselen, 'sivrilen adam'ın Yüksekaldırım'ı unutması gerektiğini düşünür. Ona göre yükselmenin bir göstergesi de "Yüksekkaldırım'a tırmanmaktan kurtulmaktır."(s.152)

İstanbul'un Bir Yüzü'nde Beyoğlu'nda bulunan Yüksekaldırım romanda ismi geçen bir diğer bir caddedir. Madam Tirello aracılığıyla Recai Bey ve Şadiye Hanım mektuplaşmaya başlar. İki tarafında mektuplaşmada kullanılan kâğıt seçiminde şıklığın

son derecesi göstermeye çabalar. İsmet'in de Şadiye Hanım için kâğıtlara damga vurdurmak üzere Yüksekaldırım'daki hâkkâklara gelir, soğuk damga bir Ş.F. markası koydurur.

Sonuncu Kadeh'te bu cadde Murad Naci'nin kullandığı fesin satıldığı dükkanın bulunduğu cadde olarak verilir.

2.6.2.6. Bankalar Caddesi

Anahtar'da Yüksekaldırım ile artık işi olmadığını düşünen Kenan'ın gidiş ve dönüşlerde otomobiliyle kullandığı cadde olarak karşımıza çıkmaktadır. Yüksekaldırım'dan yaya bir şekilde gidip gelmek devri onun için son bulmuştur. Kenan'ın iş yerinin de bu cadde üzerinde olduğu düşünülebilir.

Dört Yapraklı Yonca'da Sebati Akarsu'nun avukatlık bürosunun Karaköy'de Bankalar Caddesi üzerindeki hanlardan birinde olduğu belirtilir.

2.6.2.7. Tarlabası Caddesi

Anahtar'da geçer. Kenan, Perihan'ın kendisini aldattığını düşündükten sonra onu izletir. Rüstem Perihan'ın gittiği yerleri bir rapor halinde Kenan'a sunar. Perihan'ın gittiği Tarlabası Caddesi'nde Cura Apartmanı'na gittiği öğrenilir. Rüstem'in tetkiki neticesinde bu adresin Perihan'ın falcısına ait olduğu anlaşılır.

2.6.2.8. Sıraselviler Caddesi

Anahtar'da Kenan'ın eski polis olan teyzeoğlu Rüstem'den Perihan'ın eski kocası Vecdi'nin adresini öğrenmesini ister. Romanda bu iki kahramanın bu hususu konuştuğu yer, Sıraselviler Caddesi olarak belirtilir. Aynı zamanda Sıraselviler'in loş aydınlığı Kenan'ın bu hususu teyzeoğlu Rüstem'e açması ve ondan yardım talep etmesine imkân sağlar.

2.6.2.9. Babiâli Caddesi

Bu Bizim Hayatımız'da Mazlum Sami'nin yalısındaki mecliste bulunan Cinfiz Suat gazetecidir. Fakat onun Babiâli Caddesi'nde değil de daha çok Beyoğlu'nda dolaşan bir tip olduğu belirtilmektedir. Burada Babiâli Caddesi'ne basın kurumlarının burada yoğun olması hasebiyle yer verilmiştir.

Bugünün Saraylısı'nda ise Talip Bey'in emlak tellallığı yaptığı zamanlarda tek odalı, tahta masalı, üzerinde kiralık ev, satılık arsa gibi ilanlar yapıştırılmış dükkânının Babıali Caddesi'nde olduğunu görürüz.

2.6.2.10. Cağaloğlu Yokuşu

Bugünün Saraylısı'nda Ata Efendi iş çıkışı evine varmak için Cağaloğlu Yokuşu'ndan geçmek zorundadır. Romanda neredeyse tüm iş yerlerinin deniz kenarında olduğundan bahsedilir. Yani Ata Efendi gibiler evine varmak için hep bu yokuşu kullanır. Onlar, romanda 'yokuş mahkumları' olarak nitelendirilir:

“Yokuş?. Şu İstanbul'un neresi var ki yokuşu olmasın? İş ve ticaret yerleri deniz kenarındadır. Akşamları kendisi gibi on kuruşun hesabını arayanlar, yani büyük çoğunluk yorgun argın yokuşa tırmanmak mecburiyetindedir; yokuş mahkumlarıdır, hani ya sinemada seyrettiği Volga Mahkumları'nın bir başka nev'i...” (s.67)

Fakat Ata Efendi 'milyonlar içinde yüzdüğüne inandığı Yaşar' sayesinde bu zorlu hayat mücadelesinden kurtulacağına, refaha kavuşacağına da inanmaktadır:

“Belki birkaç ay sonra Ata Efendi yokuşa tırmanmaktan kurtulacak; taksilere ve taksi rengine boyanmış otomobillere binmek imkânını bulacak. Zaten başladı bile dün Florya'dan öyle dönmüştü.” (s.67)

Kadınlar Tekkesi'nde Rıza Tevfik ve Süha Kalenderli'nin uzun bir müddet sonra Cağaloğlu Yokuşu'nda karşılaştıkları görülür. Uzun müddet sonra karşılaşan iki eski ahbap bir bozacıya girerek konuşmaya başlar.

2.6.2.11. Divanyolu Caddesi

Yerini Seven Fidan'da cadde ilk olarak Erbil'i Hasan Usta'nın evine getiren taksinin güzergâhı arasında geçer. Ayasofya Meydanı'ndan sonra Beyazıt Meydanı'na çıkan taksinin Divanyolu Caddesi'ni kullandığını söylemek mümkündür. Daha sonra Erbil bu cadde de Saba ve Gülsün'ün okuldan çıkışını bekleyecektir. Sultanahmet ve Beyazıt meydanlarına sık gittiği ve buralarda çok vakit geçirdiği belirtilen Erbil'in bu caddeyi çok sık kullandığını düşünmek gerekir.

Bugünün Saraylısı'da da geçer fakat önemli bir mekân olarak karşımıza çıkmaz. Sadece Ata Efendi'nin terzisinin Divanyolu Caddesi'nde olduğundan bahsedilir.

2.6.2.12. *Nuruosmaniye Caddesi*

Bugünün Saraylısı'nda Ata Efendi'nin işi ile evi arasındaki bağlantıyı sağlayan caddelerden biridir. Ata Efendi işten çıkınca tramvaylar tıklım tıklım dolu olunca evine yürüyerek gider. Güzergâhındaki yollardan biri de Cağaloğlu yokuşundan sonra Nuruosmaniye Caddesidir.

2.6.2.13. *Piyerloti Caddesi*

Dört Yapraklı Yonca'da geçer. Sultanahmet Cezaevi'ne Atıf Çulhagil'i ziyarete gelen Aslıhan'ın eniştesi Abdurrahman Efendi'nin Kadırğa'daki evine dönmek için Piyerloti Caddesi'ni kullanır. Abdurrahman Efendi'nin Piyerloti Caddesi'nden Kadırğa'ya yokuş aşağı yürüdüğünden bahsedilir.

2.6.2.14. *Mahmutpaşa Yokuşu*

Bugünün Saraylısı'nda Mahmutpaşa Yokuşu romanda alışveriş mekânlarının olduğu yer olarak karşımıza çıkar. Orta düzey ekonomi sahibi Suriçi İstanbul halkının alışveriş için buradaki dükkânları tercih ettiği söylemek yerinde olabilir. Ayşen'in aileye katılmadan yani aileyi ekonomi bakımından üst seviyeye taşımadan önce romanda Üftade'nin ayakkabı almak için buradaki dükkânları tercih ettiğini görürüz:

“Kendisine Mahmutpaşa yokuşundan bir çift ayakkabı almıştı. Kaç dükkâna uğramamıştı? Pazarlık etmek zevkini iyice çıkarmıştı; şimdi tatlı bir gevşeklik içinde bu zevki sindiriyordu.” (s.7)

Yerini Seven Fidan'da Erbil'in Beyazıt'tan Galatasaray'a doğru gittiği güzergâh arasında Mahmutpaşa Yokuşu'nun da adı zikredilir. Kapalıçarşı istikametinde Mahmutpaşa Yokuşu'nda gelen Erbil buradan da Eminönü'ne iner.

İstanbul'un Bir Yüzü'de Bugünün Saraylısı'nda olduğu gibi Mahmutpaşa Yokuşu alışveriş mekânı olarak karşımıza çıkar. Fikri Paşa konağına sığıntı küçük, çaresiz bir kız olarak gelen Şâyan'ın ilk küpeleri, Taya Hanım tarafından Mahmutpaşa yokuşundan yüz paraya alınmıştır. Eserde Mahmutpaşa Yokuşu'ndan başka sokak ismi verilmez.

Sonuncu Kadeh'te bir Cemşit'in yol güzergâhında olan bir sokaktır. Kapalıçarşı'da vakit geçiren Cemşit, Mahmutpaşa yokuşunu kullanarak Eminönü'nde bulunan dükkânına gider.

2.6.2.15. *İstinye Yokuşu*

Yerini Seven Fidan'da Burhan ile Beyoğlu'nda karşılaşan Erbil, otomobil ile Şişli üzerinden Boğaziçi'ne doğru bir gezinti yapar. İki arkadaşın *İstinye Yokuşu* üzerinden Boğaziçi'ne indiği belirtilir. Diğer yandan bu gezinti esnasında İstanbul'un özellikle Boğaziçi'nin yol eksikliği hususunda burhan eleştiride bulunur:

“Ayıp şey! Bu derece ihmal olur mu? Boğaziçi yolsuz bırakılır mı? Başkalarının elinde olsa şimdi bunun yerinde beton kaplı ne geniş yollar bulurduk, üç otomobilin yan yana ferah ferah geçeceği çifte yollar! Etrafta ormanlar, parterler, parklar, skuarlar, aralarında oteller, gazinolar, pitoresk kır kahveleri, neler de neler; gittiği gezdiğim Avrupa'nın birçok erinde gördüklerim gibi! Ömrümüz öyle şeyleri görmeye yetmeyecek galiba.” (s.147)

2.6.2.16. *Bayıldım Yokuşu*

Yerini Seven Fidan'da Ayşe Zağralı, Erbil ile yaptığı bir konuşmasında Bayıldım Yokuşu'nda kol kola dolaşan gençlere rastladığını ve bu durumu hoşuna gittiğini ifade eder. Kendisinin böyle bir hayat süremediğini ve bunu eksikliğini yaşadığını dile getirir.

2.6.2.17. *Atatürk Bulvarı*

Yerini Seven Fidan'da Saba ile Nuruosmaniye tarafında can sıkıcı bir görüşme yapan Erbil, “(...) allak bullak bir halde, bastığı yeri görmeden, homurdanarak, farkında olmadan kendisini Atatürk Bulvarı'nda (...)” (s.234) bulur. Şehzadebaşı'nda oturan Sünusi Hoca'nın evine gitmeden Fatih'te vakit geçirir.

Kadınlar Tekkesi'nde Peryal'in de Şeyh Baki'nin Zeyrek'teki konağına ilk kez geldiği zaman otomobilini “yeni açılmakta olan Atatürk Bulvarı'nda bıraktığı görülür. Kaynaklarda Cadde'nin açılış tarihi 1944 olarak göze çarpar.

Neşide'nin Langa'daki evinden Şeyh Baki'nin Zeyrek'teki konağına giderken Atatürk Bulvarı'nı kullanır. Atatürk Bulvarı, Neşide'nin geçtiği bir güzergâh olarak romanda yer bulur.

Samiye ile Neşide'nin çarşıdaki alışverişten Langa'daki evlerine dönerken Valide Cami'nden Yenikapı istikametindeki “geniş ve تنها bulvar”dan evlerine dönecekleri ve evlerinin yolunun bu olduğu belirtilir. Burada geniş ve تنها olduğu aktarılan bulvarın

ismi verilmezken caddenin halihazırdaki Atatürk Bulvarı olduğunu düşünmek yerinde olur.

Neşide'nin Langa'daki evinden Şeyh Baki'nin Zeyrek'teki konağına giderken Atatürk Bulvarı'nı kullanır. Bulvarı takip ederek önce Aksaray, sonra Şehzadebaşı'na çıktığı görülür. Atatürk Bulvarı, Neşide'nin geçtiği bir güzergâh olarak romanda yer bulur.

2.6.2.18 Piyasa Caddesi

Kadınlar Tekkesi'nde Neşide ve Yahya Unal'ın yalısının bulunduğu caddedir. Neşide'yi çekemeyen Memhure ve Melal bu yalıyı görmek için Hünkârsuyu'na giderken şoföre Büyükdere ile Sarıyer arasında yavaş gitmesini emreder.

2.6.2.19. Serencebey Yokuşu

Bu Bizim Hayatımız'da gerek Serencebey ismiyle gerek Yıldız Yokuşu şeklinde romanda geçmektedir. Müşfik Sadun'un Serencebey Yokuşu, Nişantaşı, Saraçhanebaşı, Kanlıca ile Çubuklu arasında kalmış büyük konakların, yalıların eski sahiplerini dahi bildiği belirtilmektedir. Diğer yandan Serencebey Yokuşu'nun Yıldız Sarayı ile bağlantısından da söz edilir.

Sonuncu Kadeh'te ise "Sarışın paşazade" Efdal Bey'in konağının Serencebey Yokuşu'nda olduğu belirtilir. Cadde, 1900 yıllarda ön planda olan bir cadde hüviyetini taşır ve paşazade olan Efdal Bey'in bu caddede bir konağının bulunması normal olarak değerlendirilmelidir.

2.6.2.20. Kadırgalar Yokuşu

Ayın On Dördü'nde Anadolu yakasındaki yazlıklarından dönen Rayiha ve Rıdvan Harbiye'ye gitmek için "Kadırgalar Yokuşu"nu kullanır. Romanda Rıdvan Kadırgalar Yokuşu'nun yeni açıldığını dile getirir. Bahsi geçen "Kadırgalar Yokuşu" Harbiye'ye ulaşımı sağlaması hasebiyle şimdiki **Kadırgalar Caddesi** olmalıdır.

2.6.2.21. Dolmabahçe ve Çırağan Caddeleri

Bu Bizim Hayatımız'da Şehriyar Hanım yabancı konuklarının ve Şemsi'nin de bulunduğu mecliste, Dolmabahçe-Arnautköy arasındaki saray duvarlarının yıkılmasına

tarafıtar olmadığını belirtir. Bu iki yer arasındaki yolun bu duvarlardan geldiğini söyleyen Şehriyar, bu yolun başka hiçbir şehirde olmadığını belirtmektedir. Hüsniye Hanım için ise bu “duvarlar arasından geçen o karanlık yol” (s.175) un hüznüne dokunduğundan bahsedilmektedir. Bu yolun Şemsi’ye olan tesirinden ise şu şekilde bahsedilmektedir: Dolmabahçe meydanına inmişti. Saray duvarları arasında uzanan tramvay caddesi deminki geniş manzaralı, apaydınlık yokuştan sonra bir kalenin yeraltı yollarına girilmişçesine loş ve rutubetli geliyor.” (s.189) Romanda söz konusu edilen bu yol **Dolmabahçe Caddesi** ve akabinde başlayan **Çırağan Caddesi** olduğu düşünülmelidir.

2.6.2.22. Diğer Caddeler

Bu Bizim Hayatımız’da geçen diğer caddeler:

Atlamataşı Caddesi; Cafer Efendi’nin evinine yakın olan bir cadde şeklinde belirtilmektedir. Atlamataşı Caddesinin yan sokaklarına giren Şemsi Cafer Efendi’nin evinin yolunu tutar. Romanda geçen bir başka cadde ismi ise Eyüp’te bulunan **Kırkmerdiven Caddesi**’dir. Vapur’da bir yaşlı teyzenin Hüsniye olabileceğini düşünen Şemsi, teyze ile konuşmaya koyulur. Onun torunlarıyla Eyüp’te Kırkmerdiven Caddesi’nde oturduğunu öğrenir. **Oyuncakçılar Caddesi** ise Şemsi’nin arkadaşı olan Kuşçu Rıza’nın gittiği yön olarak belirtilmektedir. Mazlum Sami’nin Gezi Parkı’nda çevreyi seyrederken **Mete Caddesi**’nin apartmanları da Mazlum Sami’nin dikkatini çeker ve onları seyreder. **Bağdat Caddesi** ise üzerinde bulunan tarihi çeşmeler açısından romanda yer alır ve Mazlum Sami’nin arkadaşı çeşmeler aşığı Lebib Bey’in Bağdat Caddesi çeşmeleri konulu bir kitap hazırlayacağından bahsedilmektedir.

Ekmek Elden Su Gölden’de geçen diğer caddeler:

Aynalıçeşme Caddesi romanda geçmesine rağmen bir mekân özelliği göstermez. Mastaroğlu Firuz Bey, ayda yılda bir geldiği İstanbul’u bir türlü öğrenemediği için anlatıcı tarafından Aynalıçeşme’nin neresi olduğunu tabi olarak bilemediği belirtilir.

Ferhan’ın böreklerini sevdiği pastane ise **Kurtuluş Caddesi**’ndedir. Saliha ile Ferhan buradaki pastaneye uğradıkları görülür.

Romanda bahis konusu olan bir diğer cadde ise devlet tarafından Sarıyer’in kıyı şeridinde yapılacak olan caddedir. Bu sebeple oradaki yalıların yola gideceği belirtilmekle

beraber Mimar Armenak Efendi'nin yalısının ise sadece bahçesi yola gider. Babasının aklı sayesinde yalısının yola gitmekten kurtulduğunu belirten Armenak Efendi, bahçesinin karşılığı olan parayı ise devletten alır.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde geçen diğer caddeler:

Romanda bahsi geçen bir diğer cadde ise Büyükkada'da bulunan **Nizam Caddesi**'dir. Kâni'nin Büyükkada'da ailesiyle oturduğu köşk Nizam Caddesi'ndedir. Vapurla Ada'ya geçen İsmet arabaya biner. İçerisinde İsmet'in bulunduğu araba Nizam Caddesi'ne sapar.

Kâni'nin Ziraat Bankası'nda çalıştığı yıllarda eğlenmek için gittiği Maryanko'nun evinin Uzunçarşı'da olduğu belirtilmekle beraber bu evin bulunduğu caddenin **Uzunçarşı Caddesi** olduğu söylenebilir.

Yerini Seven Fidan'da geçen diğer caddeler:

Taksim Gezisi'nde vakit geçiren Erbil, Dolmabahçe tarafına doğru yürümeye karar verir. “İstiklâl Caddesi'nin kalabalığına karışmadan ferah ferah bu yoldan aşağıya inecek” (s.146) şeklinde belirtilen yol, şimdiki **İnönü Caddesi**'dir. Erbil bu yolda giderken Alman Sefarethanesi önünde kolejli Burhan ile karşılaşır.

Ortaköy'deki bekâr öğrenci odasında kalan Erbil'i ziyarete gelen Nevbahar, Erbil'in bir daha geri dönmeyeceğini öğrenir ve odadan ayrılır. Erbil, Nevbahar'a caddeye kadar eşlik eder, buradan taksiye bindirir. Erbil'in Nevbahar'a eşlik ettiği ve taksiye bindirdiği cadde, şimdiki **Çırağan Caddesi** veya **Muallim Naci Caddesi** olarak düşünülmelidir.

Yerini Seven Fidan'da Burhan ile Erbil otomobil ile Boğaziçi'ne gitmek için Şişli üzerinden ‘sırt yolu’nu kullanırlar. Bu yoldan romanda “İki tarafı çınar ağaçlarıyla çevrili daracık, eğri büğrü bir geçit bu.” (s.146) şeklinde bahsedilir. Liji Pulcu Çizmeciyan ise Şişli üzerinden Boğaz'a giden bu yoldan Refik Halit'in tanımına benzer bir şekilde bahseder: “Dar Maslak yolundan sağlı sollu çınarlı bir yoldan Boğaz'a gidilirdi.”²³⁵

²³⁵ Liji Pulcu Çizmeciyan, *İstanbul'da Kayıp Zamanlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 5.Basım, Ekim 2016, İstanbul, s. 112.

Sonuncu Kadeh'te geçen diğer caddeler:

Cemşit Sarıyer dolaylarında yürüyüş yapar. Çayırbaşına gelince yürüdüğü yoldan şu şekilde bahsedilir:

“Yol, şimdiki gibi denizden yer kazanmak suretiyle henüz genişletilmemişti; çok dardı ve yamaçlardan kayan topraklar ancak setlerle önleniyordu, gelip geçen otomobiller yüzünden de yayalar gidiş gelişte zorluk çekiyordu.” (s.143)

Bahsedilen bu yolun **Çayırbaşı Caddesi** olması muhtemeldir.

Vişnezade semtinde oturan Murad Naci'nin evinden “Akaretler yokuşu”ndan geçen otobüslerin sesleri duyulduğu bahsedilir. Yokuş roman kişileri tarafından kullanılmaz. Bahsedilen bu yokuş şimdiki **Süleyman Seba Caddesi** olmalıdır.

Bonmarşe mağazasının aynı zamanda **Tepebaşı Caddesi**'ne de çıkışının bulunduğu bazı durumlarda görünmeden kaçmaya elverdiği belirtilir. Cadde başka bir şekilde romanda yer almaz.

Kadınlar Tekkesi'nde geçen diğer caddeler:

Neşide ve Süha Kalenderli'nin Tarabya'da bindikleri otobüs Taksim istikametine doğru gider. Dolmabahçe'de inen Süha ve Neşide'nin ardından otobüsün **Gümüşsuyu yokuşu**ndan Taksim'e doğru gittiği belirtilir. Cadde romanda yer tarifi için yer bulur.

Erenköyü'nde oturan Melal'in köşkünün “demiryolu ile tramvay hattı arasındaki ağaçlıklı cadde üzerinde” olduğu belirtilirken bu köşkün hangi cadde üzerinde olduğu belirtilmez.

Memhure ve Şeyh Baki'nin Bersad Hanım'ın Tarabya'daki yalısından birlikte şehre dönerler. Dönüş Bersad Hanım'ın otomobili ile gerçekleşir. Otomobilin istikametinin “İstinye üzerinden dağ yolu” olduğu görülür ve o tarihlerde henüz sahil yolunun kullanıma açılmadığı ifade edilir.

Ayetullah Bey ve Neşide'nin Eyüp Sultan Türbesi'ne Şeyh Baki ile görüşmeye gelirken İstinye üzerinden **Abide-i Hürriyet Caddesi** ve **Silahtarağa Caddesi**'ni kullanarak Eyüp'e geldikleri görülür.

Dört Yapraklı Yonca'da geçen diğer caddeler:

Somnur'un ailesinin yaşadığı Çulhagil köşkünün **Bağlarbaşı Caddesi**'nden Kuzguncuk tarafına ayrılan kısımda olduğu belirtilir. Kadırga semtinde oturan Aslıhan ve ailesinin ise evinin **Kadırga Caddesi** üzerinde olduğu görülür.

Ayın On Dördü'nde geçen diğer caddeler:

Rayiha, eşi Rıdvan ile Kabataş'tan Taksim'e buluşacakları pastaneye giderken otomobiliyle **Dolmabahçe Yokuşu**'nu kullanır. Aynı romanda **Divanyolu Caddesi** ve **Cağaloğlu Caddesi**'nin de bahsi geçer. Rayiha'nın Doktor Münci'nin laboratuvarına gitmek için bu caddeleri kullandığı görülür.

2000 Yılın Sevgilisi'nde geçen caddeler:

Gümüşsuyu Yokuşu, roman kişilerinin otomobilleriyle birlikte kullandıkları güzergâh arasındadır. Arabalı vapur ile birlikte Avrupa yakasına geçen Besim Bey Güldal'ı ayazpaşa'daki apartmanına bırakmak için Gümüşsuyu yokuşunu kullanır. Diğer yandan Güldal'ı Ayazpaşa'daki evinden alan Fahri Arnavutköy'e doğru gitmek için Gümüşsuyu yokuşu'ndan sahile iner.

2.6.3. Sokaklar

Caddelerin yanı sıra romanlarda sokaklar da ulaşım vasıtası olarak dikkat çeker. Sokaklar Refik Halit'in romanlarında gerek ikâmet adresi gerek yer tarifi açısından isimleriyle verilir. Romanlarda yer alan sokaklar şunlardır:

2.6.3.1. Asmalımescit Sokağı

Yerini Seven Fidan'da Erbil'e Nevbahar ile geçirdiği yılbaşı gecesini hatırlatır. Galatasaray'a giderken sokağında başında duran Erbil, o güzel geceyi düşünür.

Bu Bizim Hayatımız'da Şemsi'nin olumsuz fikirlere sahip olduğu sokak olarak karşımıza çıkar. “yer yer sirke fiçisi, domuz sucuğu, bulaşık çukuru kokan acayip havası” (s.29) olduğunu düşünür.

Ekmek Elden Su Gölden'de sokağın bünyesinde bulundurduğu ‘stil mobilyacı dükkânları’ndan Reşit, alışveriş yapar. İstanbul'a yerleşmeye karar veren zenginlerin

eşyaya da önem vermesi gerektiği düşüncesiyle Reşit'in 'eşya simsarları'nın her önerdiği eşyayı aldığı ve evinde kullanışsız, çeşitli taklit eşyanın bulunduğu belirtilir.

Sonuncu Kadeh'te Beyoğlu'nda her türlü eğlenceye katılan Murad Naci'nin bir de Sofia adında bir kıza Asmalımescit sokağında apartman dairesi tuttuğu belirtilir. Sokak başka bir şekilde romanda yer almaz.

2.6.3.2. *Gelin Alayı Sokağı*

Bu Bizim Hayatımız'da geçer. Doğancılar Parkı istikametinden çarşı tarafına inen Şemsi'nin gözü bu sokağa takılır. Sokağı ismi onda değişik çağrışımlar yaratır. Sokağın isminin hoş olduğunu düşünen Şemsi, sokağın kendisine eski düğünleri düşündürtüğünden bahseder.

2.6.3.3. *Bursa Sokağı*

Anahtar'da Rüstem'in araştırması neticesinde Perihan'ın eski kocası Vecdi'nin adresi öğrenilir. Sotiris Apartmanı'nda oturduğu söyleyen Rüstem, apartmanın Bursa Sokağı'nda olduğunu da belirtir.

Kadınlar Tekkesi'nde Süha Kalenderli ve Fethi ve Memhure'nin gittikleri "malum birinci sınıf yeraltı lokantası"nın Bursa Sokağı'nda olduğu belirtilir.

2.6.3.4. *Hocapaşa Hamamı Sokak*

Kadınlar Tekkesi'nde Süha, Sirkeci'deki kaldığı evin, Hocapaşa Hamamı Sokağı'nda olduğunu dile getirir. Şeyh Baki'nin Büyükkada'da Prenses Peryal tarafında iyi bakıldığını düşündükçe Süha, sabah kahvesini Hocapaşa Hamamı Sokağı'nda "bir gözü kör" olan Madam Sera'nın elinde içeceği aklına gelir ve kendi haline üzülür. Hocapaşa Hamamı Sokağı Süha'ya aslında dönüp dolaşıp geldiği kendi odasını ve pek iyi olmayan hayat imkanlarını hatırlatır.

2.6.3.5. *Fermeneciler Sokağı*

Anahtar'da geçen sokak, Kenan ile çilingir arasında geçen bir konuşmada yer alır. Kenan, çilingirin eğer elindeki anahtarın kopyasını akşama kadar çıkaramayacaksa Fermaneciler Sokağı'nda tanıdığı bir başka ustaya gideceğini belirtir. Bahsi geçen Fermeneciler sokağı günümüzde Karaköy'deki Fermeneciler Caddesi olmalıdır.

2.6.3.6. *Acara Sokağı*

Anahtar'da Rüstem, Kenan ile birlikte görünen Melahat'i takip eder. Rüstem'in gözünden Melahat'in Beyoğlu Caddesi'nden Acara Sokağı'na saptığı belirtilir. Bu sokaktan geçen Melahat evine gider.

2.6.3.7. *Bomonti Yokuşu*

Anahtar'da geçer. Kenan, Perihan'ın kendisini aldattığı düşüncesine kapıldıktan sonra Perihan ile geçirdiği eski güzel günleri hatırlar. Otomobilsiz, sinema dönüşü yağmur ve kar altında Bomonti yokuşunu çıktıklarını hatırlayan Kenan'a göre onlar cemiyette yükselmeden önce daha mutludurlar.

2.6.3.8. *Balkapanı Sokak*

Sonuncu Kadeh'te Tahtakale semti civarında bulunduğu belirtilen bu sokak, Cemşit'in babası Hacı Hüsrev Efendi'nin zeytinyağı, zeytin ve sabun gibi ürünlerin satıldığı dükkanının bulunduğu sokaktır.

2.6.3.9. *Diğer Sokaklar*

Anahtar'da çilingir ile konuşmasından karısının çantasında bulduğu anahtarın ikinci üçüncü derece ir apartmana ait olduğunu öğrenen Kenan'ın aklına Ayazpaşa'dan Fındıklı'ya inen yokuşlardaki apartmanlar gelir. Kenan bu yokuşlardaki apartmanların kilitlerinin de çilingirin kalitesiz dediği cinsten olduğunu düşünür. Aynı romanda Kenan'ın Reşit'in önerdiği garsoniyer eve gitmek için Tarlabası'na çıkan *İmam Sokağı*'na saptığı belirtilir. Sokak romanda yer tarifi için kullanılır.

Bu Bizim Hayatımız'da Eyüp'teki *Beybaba Sokağı* ise Şemsi'nin arkadaşı Kuşçu Rıza'nın evinin olduğu sokak olarak verilir. Petraki'nin kardeşi olan Eleni'nin ise Kumkapı'da *Ördeklibakkal Sokağı*'nda oturduğu belirtilir. *Cami Sokağı* ise Üsküdar'da bulunur. Mazlum Sami'nin Şemsi'ye Hüsniye ve ailesini bulması için verdiği adreste geçmektedir. Verilen adres üzerine Cami Sokağı'na giden Şemsi Hüsniye'ye ulaşamasa da burada bulunan mahalle kahvesindeki ihtiyar Tatar Musa ile konuşarak birtakım bilgiler edinir.

Bugünün Saraylısı'nda Romanda Ata Efendi'nin evinden “Gedikpaşa yokuşlarının birindeki ev” şeklinde bahsedilmekle beraber evin hangi sokakta olduğunun

bahsi geçmez. Ata Efendi ve İsmail Efendi, Rüştü'yle görüşmek için Fıtnat'ın pansiyonuna giderken otomobilin Tarlabası'nı yan sokaklarından birine saptığından bahsedilir, pansiyonun tam olarak konumu verilmez.

Romanda İstanbul'un sokaklarının halinden az da olsa söz edilmektedir. Kar yağdığı için sokakların çamurlaştığını görülür. Ata Efendi şehrin eski halini de bildiğinden çamur hususuna kendi düşüncesinde şöyle bir yorum getirir:

“Şehrin eski halini bilseler, o devirde yaşasalar ne derlerdi acaba? Çamur içinde pala çalardık. Yaman şeydi İstanbul'un çamuru!” (s.123)

Yazar, şehrin bir yanının sokakları çamur içindeyken Cihangir Mahallesi sokaklarının temiz olduğunu İsmail Efendi'nin şu sözleriyle vurgular:

“(…) hem buraları kibar mahalle olduğundan karları temizlemişler, tretuvarlar ayna gibi parlıyor” (s.303)

Dört Yapraklı Yonca'da trenden indikten sonra Kadırga'daki evlerine ulaşmak için Aslıhan ve amcası Feridun'un kullandığı güzergâh üzerinde **Ördekli Bakkal Sokağı**'nın da olduğu görülür. **Sarayardı Sokak** ise Somnur'un otomobiliyle Yonca Acıbadem civarındaki yatılı mektebine bırakılırken şoförün kullandığı güzergâh arasında geçer. Ayrılık Çeşmesi yolundan Sarayardı Sokağı'na sapan şoför Yonca'yı mektebe götürür.

Ekmek Elden Su Gölden'de **Tutkalıcı Sokağı** geçmesine rağmen mekân özelliği göstermez. Tarlabası taraflarında bulunan sokak Mastaroğlu Firuz Bey'in İstanbul'u bilmediğini anlatmak için anlatıcı tarafından Aynalıçeşme caddesi gibi örnek gösterilir. Diğer yandan Numan Katmerli'nin Mecidiköy'de bulunan köşküne giderken buradaki sokakların çamurlu ve tretuvarsız olduğu ve buraların zaten köyümsü bir yer olduğu belirtilir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde Ramazan günleri Şehzadebaşı'ndaki kumpanyalara gelen konak halkı arabayla konağa geri döner. Bu geri dönüşlerde İsmet'in arabada ayağa kalkıp dışarıya, “tek tük lambaları parlayan ıslak sokaklara” (s.77) bakmayı çok sever. Recai Bey ile Şadiye Hanım'ın Eyüp'e gezinti için geldiklerinde تنها yer aramak için Eyüp yokuşlarını tırmandıkları belirtilir. İsmet daha önceden mezarlık ziyareti için

geldikleri bu yoları hatırlar ve bu gezinti daha ona, o daha küçükken yapılan Eyüp gezintilerini de hatırlatır.

Kadınlar Tekkesi'nde Kadri, Şeyh Baki'nin Neşide'ye gönderdiği mektupların hesabını sormak için Şeyh'in Zeyrek'teki konağına gider. Zeyrek'e ulaştınca Baki'nin konağını bulmak için sokak levhalarından yararlanmaya çalışır fakat buradaki mahalle çocuklarının sokak levhalarını "taş ve sapan atarak bozdukları" görülür. Kadri Zeyrek sokaklarını bu şekilde geze geze Şeyh'in evini bulur.

Diğer yandan *Kadınlar Tekkesi*'nde İstanbul'a yakışır bir sahil yolunun bulunmadığı ve sokakların "Ortaçağ"a ait olduğu düşüncesi Melal Hanım tarafından dile getirilir. Romanda Melal Hanım, dönem Türkiye'sinde yeni teşekkül etmiş muhalif parti olan Demokrat Parti kanadındadır ve yol hususu hakkındaki görüşlerinin sebebinin muhalif özelliğinden de kaynaklandığını söylemek mümkündür:

"Başka memlekette rıhtım boyu Üsküdar sahillerini Boğaz'ı, Marmara'yı seyrede ede gidilecek bir yeri biz darlıkta, çirkinlikte, murdarlıkta emsali bulunmayan Ortaçağ sokaklarından geçerek güç bela aşıyoruz. Üç tarafı deniz çevrili yarımadalardan teşekkül etmiş bir şehirde sahil yolu diye bir şey yok! Hatta denizi görmek için kale duvarlarıyla odun yığınları arasından menfez bulmakta zorluk çekiyoruz'" (s.617-618)

Yerini Seven Fidan'da Erbil'in Taksim tarafından Dolmabahçe'ye indiği sokaklardan biri romanda "Ayaspaşa yokuşlarından biri" şeklinde romanda yer bulur.

Nilgün'de Beyoğlu'nda bulunan yan sokaklardan biri olan 'eski Timoni sokak' romanda örnek vermek için kullanılır. Ömer Selim şark ve uzak doğu limanlarında sürekli "teneffüsüyle zehirlen[ilen]" bir Beyoğlu yan sokakları havasının bulunduğunu söyler ve ona göre buralarda bulunan insan kendisini sanki Beyoğlu'ndaki Timoni sokaktan geçiyor sanır.

2.6.4. Köprüler

Refik Halit Karay'ın romanların ön plana çıkan köprü Galata Köprüsü'dür. Galata Köprüsü'nün romanlarda "köprü" şeklinde karşılık bulduğu da görülür. Köprüde bulunan iskeleler ve vapurların köprüye yanaşması köprüdeki hareketliliği artırır. Köprü diğer yandan Beyoğlu ile İstanbul'u birbirine bağlayan bir sembol konumundadır. Galata Köprüsü'nün yanı sıra Unkapanı Köprüsü'de İstanbullular için ulaşım açısından

kullanılan köprülerin başında gelir. Unkapanı Köprüsü, “Atatürk Köpüsü” şeklinde de karşılık bulur. Roman kişileri bu iki köprüyü yaya şekilde kullandığı görülmekle birlikte bazı romanlarda Galata Köprüsü ile Unkapanı Köprüsü arasında kıyas yapıldığı da gözden kaçmamalıdır. Haydarpaşa Köprüsü ise Anadolu yakasında kullanılan bir ulaşım unsuru olarak dikkat çeker.

2.6.4.1. Galata Köprüsü

19.yüzyıldan itibaren Haliç’in iki yakasını birleştiren köprülerin yapımına başlanır. II. Mahmut, Abdülmecid, Abdülaziz döneminde yapılan köprüler iki yaka arasındaki ulaşımı sağlayan önemli merkezler olur. Refik Halit Karay’ın romanlarında geçen Galata Köprüsü’nün açılışı 27 Nisan 1912’de gerçekleşir ve 1992 yılına kadar İstanbul tarafı ile Beyoğlu’nu birbirine bağlayan bir sembol olur.²³⁶

Bu Bizim Hayatımız’da Şemsi’nin Kuşçu Rıza’ya rastladığı yer olarak verilir. Anadolu Kavağı’ndan dönen Kuşçu Rıza Eyüp’te bulunan evine döner. Başka bir zaman ise Şemsi, Eyüp’e gitmek için köprü üzerinden Haliç vapuruna biner. İskele üzerinde duran güvercinler Şemsi’nin dikkatini çeker:

“(…) güvercinler tüylerini kabartmış, gözleri yarı kapalı, melal içinde hareketsiz duruyorlardı. Şemsi bunlarda çoktandır orasını bırakıp vapur ve otomobil gürültüsünün duyulmayacağı sükûnetli bir şehir içi camiine taşınıp taşınmama kararsızlığı sezmekte... Fâtih ve Sultan Selim tarafına bakıp bakıp düşünüyorlar, ne yapacaklarını bilmiyorlardı sanki...” (s.93)

Cinfiz Suat’ın ecnebler ile yakından dost olan fakat onları arkalarından çekiştiren bir karakterdir. Aktardığına göre bir ecnebi dostu “köprüyü geçince Asya’ya ayak bastığını” sanmaktadır. Burada söz konusu edilen köprü Galata Köprüsü’dür.

Bugünün Saraylısı’nda yalnız Galata köprüsü romanda sadece ‘köprü’ nitelemesiyle geçer. Köprü yapıldığı ilk günden bu yana İstanbul ile Galata’yı birbirine bağlayan bir unsur olarak dikkat çeker. Özellikle dönemi göz önüne aldığımızda devrin insanları hatta İstanbul için ‘köprü’ büyük önem arz eder. Romanda ise köprü Ata Bey’in İstanbul’a dönüşünü simgelemektedir. İstiranca Ormanlarında iki ay geçiren Ata Efendi İstanbul’a döndüğünü ‘köprü’ye çıkınca anlamıştır:

²³⁶ Gülsün Tanyeli- Yegân Kâhya, “Galata Köprüleri”, *DBİA*, C.3, İstanbul, 1994, s. 357-359.

“(…) hatta İstanbullu bile uzun zaman taşrada kalsa dönünce bir müddet kendisini toparlayamaz. Benim başımdan da geçmedi mi? Odun müteahhidi ile ıstıranca ormanlarında iki ay dolaştıktan sonra köprüye çıktığım gün yürüyüşüm değişmişti, afallamıştım; az daha çığnenecektim.” (s.36-37)

İstanbul'un Bir Yüzü'nde de Galata Köprüsü'nden sadece 'köprü' şeklinde bahsedilir. Romanda ilk olarak 'köprü' Kâni ile İsmet Ada'da vapura binerken, buluşmak için sözleştikleri yer olarak karşımıza çıkar. Bir başka zaman ise Kâni, İsmet ve Ragıbe Hanım ile köprü'de Üsküdar vapurlarının yanaştığı yerde buluşur. Bir buluşma mekânı olarak zikredilmesinin yanı sıra köprü İstanbul ile Beyoğlu'nu birleştiren bir simgedir. Babiâli'de kalem müdürü olan aksi huy ve tabiata sahip İhya Efendizade Nazmi Bey'in ise 'senelerce köprüden öte yana geçmemiş'semtinden başka tarafa gitmemiş olduğu belirtilir. (s.132) Burada köprünün öte yanından kastedilen semt ise Beyoğlu'dur.

Dört Yapraklı Yonca'da da Galata Köprüsü, 'Köprü' şeklinde karşılık bulur. Emire ve Aslıhan'ın eve dönüşlerinde kullandıkları güzergâhlardan biridir. Sirkeci'ye ulaşmak için Köprü'yü kullandıkları görülür. Üsküdar'dan kalkan vapur yolcularını Köprü'de indirir. Kahramanlar Köprü'den geçerek Sirkeci'deki banliyö hattına ulaşır.

Galata Köprüsü'nün adı romanda 'köprü' şekilde geçen bir diğer roman ise *Yerini Seven Fidan*'dır. Tren ile İstanbul'a gelen Erbil, vapur ile Karaköy'e geçer. Vapurun Köprü'ye yanaştığı belirtilir. Başka bir zaman ise Erbil Köprü'den Boğaz turu yapacak olan bir vapura biner. Galatasaray'a gidip Aynur'u ziyaret edeceği zaman ise Erbil, Köprü'yü yürüyerek geçerek Tünel'e biner.

Sonuncu Kadeh'te de 'Köprü' şeklinde karşılık bulmakla beraber sadece vapurların Eminönü'ndeki durağı olarak dikkat çeker ve romanda Boğaziçi'nden İstanbul'a gelen vapurların son durağıdır. Başka bir şekilde romanda Galata köprüsü yer almaz.

Kadınlar Tekkesi'nde romanın bir yerinde “Karaköy köprüsü” şeklinde geçer. Baki'nin Zeyrek'teki konağının Haliç üzerinde Karaköy köprüsüne baktığı belirtilir. Köprü aynı zamanda bir buluşma mekânı olarak karşımıza çıkar. Ayetullah Bey Neşide'yi Profesör Fikri Can'a götürdüğü gün Neşide ile Köprü'de buluşmak üzere sözleşir. Bunun bir diğer sebebi de Neşide'nin Kadıköy'den vapur ile zaten Köprü'ye gelecek olmasıdır.

Nilgün'de Uzakdoğu'da karşılaştığı denizin rengini açıklamaya çalışan Ömer Selim denizin zümrüt yeşili renginin bazı günler “Galata Köprüsü’nün Kadıköy iskelesiyle Haliç iskelesi altında bulunan dubalar arası mahfi derinliğinde” rastladığını dile getirir. (s.170) Anlatıcı Uzakşark’taki coğrafi olguları ve pitoresk unsurları okuyucunun gözünde canlandırmak için İstanbul’dan örneklerle karşılaştırmalar yapar. Diğer yandan Ömer Selim’in İstanbul’dan örnekler vermesi hem İstanbul özlemiyle hem de İstanbul’u iyi bilmesiyle açıklanabilir.

Diğer yandan ‘köprü’ belli bir olayı açıklamak için sembol olarak kullanılır. Aktüel zamanda kahramanlar tarafından şehir içi ulaşım unsuru olarak yer almaz. Ömer Selim “bizde roman hikâye yok” sorusuna elbette olmayacağının cevabını vererek konuya şu şekilde açıklık getirir:

“Nasıl olabilir ki, muharrirlerimizce deniz sadece Köprü-Büyükada arasındakinden ibarettir. Dünyamız öyle küçülmüş, hokkabazca, sihirbazca bir incir çekirdeğine sığdırmış ki!” (s.171)

2.6.4.2. Unkapanı Köprüsü

Bu Bizim Hayatımız romanında Unkapanı Köprüsü’den ‘Gazi köprüsü’ şeklinde de bahsedilir.²³⁷ Şemsi’nin bu köprüden “iki tarafı rahat rahat seyrede ede, elini kolunu sallayarak yürüyüp geçmeyi” çok sevdiği belirtilir. Şemsi’ye göre ‘öbür köprü’²³⁸ çok kalabalıktır. Kalabalık, insanın düşünmesini engeller. Bu köprü ise insanın düşünmesine olanak tanır. Ayrıca Şemsi’nin “‘Bir iş hakkında fikir hasıl etmek, bir karar varmak isteyen Unkapanı köprüsünden gidip tekrar dönmeli’” (s.47) şeklinde bir fikir ortaya attığı belirtilir. Romanın bir başka yerinde ise yine Şemsi’nin Unkapanı köprüsünden yayan geçtiği ve zihninin açıldığından bahsedilir.

Bugünün Saraylısı’nda Rüştü ve İsmail Efendi’nin Ata Efendi’yi Gedikpaşa’daki evine bırakmak için otomobille Unkapanı Köprüsü’nden geçtiklerinden bahsedilir.

Yerini Seven Fidan’da ise bu köprü ‘Atatürk Köprüsü’ şeklinde karşılık bulur. Köprü genellikle kahramanların Taksim’e giderken veya Taksim’den dönerken ismi geçmektedir. Taksim’den otobüse binen Erbil’in otobüsünün Atatürk Köprüsü’nden

²³⁷ Atatürk Köprüsü adını taşıyan bu köprü 1940 yılından beri hizmet vermektedir. Vahdettin Engin, “Tarih Boyunca Kadıköy, Adalar ve Haliç’te Deniz Ulaşımı”, *Osmanlı’da Ulaşım: Kara-Deniz-Demiryolu*, edt. Vahdettin Engin-Ahmet Uçar- Osman Doğan, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 167.

²³⁸ Galata Köprüsü.

geçer. Erbil Saraçhanebaşı'nda otobüsten iner. Nevbahar ile Erbil'in yılbaşı gecesi Taksim'e çıktıkları zaman taksinin Atatürk Köprüsü güzergâhını kullandığı görülür. Ayrıca Atatürk Köprüsü hakkında romanda görülen şu satırlar Galata Köprüsü ile kıyas mahiyetindedir:

“Atatürk Köprüsü’nden geçiyorlar, burası تنها, dümdüz bir cadde; o devirde İstanbul caddelerinin en rahatı, en ışıklısı. İnsan bitiverecek diye üzüyor. Su üzerinde bulunmanın da ayrı bir keyfi var; öteki köprüde bunun farkına varılmıyor.” (s.184)

Sonuncu Kadeh'te ise Cemşit'in Beyoğlu'ndan Vefa'daki evine giderken bu köprüyü yaya olarak kullandığı görülür. Cemşit lisedeyken yine arkadaşlarıyla Beyoğlu'na operet seyretmeye gider. Mevsim kıştır ve gençler evlerin dönerken bu köprüyü yaya olarak kullanırlar. Fransız operetinin tesiriyle şarkılar söyleyerek eve dönen gençler için bu köprü operet havalarını yüksek sesle tekrarlamaya elverişli bir yerdir:

“(…) Okmeydanı’nı sıyrıp tepelerine çöken karayel altında hemen hemen göz gözü görmez derecede ışıksız ve yine hemen hemen ayak bayılmaz halde delik deşik bulunun bu izbe köprü - şakrak, sürükleyici operet havalarını en yüksek sesle tekrarlamaya elverişli bir yer olduğundan- alafrangalık meraklısı genç mekteplilere bir iç bahçe kadar kuytu, ılık, rahat görünürdü.” (s.150)

Evlerine dönmek için köprüyü kullanan gençlerin karşısına köprü bitince un fabrikası çıkar ve burada çalışanları rahatsız etmemek amacıyla köprü boyunca söyledikleri şarkıları söylememeye başlarlar. Bunun sebebi ise “askere ekmek hazırlayan fabrikanın önünde” bekleyen askerlerin “Frenkçe türküler, hoppalık, gece yarısı sonrası şamatası[ndan] hoşlanmama ihtimalleridir. Daha sonra un fabrikası geçen Cemşit ve arkadaşları yol üzerindeki fırından aldıkları gece simidi yemeye başlar.

“‘Fabrikayı arkada bırakınca çenelerimiz yine işlerdi ama bu sefer operet havaları söylemek için değil, sağ taraftaki çukur fırından aldığımız tanesi beş paraya -evet beş para- sıcak, ktır ktır gece simitlerini atıştırdığımızdan dolayı!’” (s.150)

Refik Halit Karay'ın “Gece Simidi” yazısında anlatıklarına bakılırsa romanda yukarıda verdiğimiz bahsi geçen bu pasajı yaşamıştır. Romanda Cemşit'in anlattığı ile Refik Halit Karay'ın ‘Gece Simid’ adlı yazısında anlattığı anı birebir aynıdır denilebilir. Galatasaraylı arkadaşlar ile Beyoğlu'ndaki Fransız operetini seyretmeleri, Unkapanı köprüsünden şarkı söyleyerek yayan geçmeleri, un fabrikasının orada susmaları, susmalarının sebebi ve sonra gece simidi yemeleri, hatta iki eserdeki üslup bile birbirine

benzemektedir. Refik Halit ‘Gece Simidi’ yazısında hatıranın kırk yıl öncesinde yaşandığını belirtiyor ki yazının tarihi olan 1952 yılından kırk yıl evveli 1912 yılına tekabül eder. Sonuncu Kadeh’te de Cemşit’in gençliğinin anlatıldığı pasajlar 1910’lu yıllardır. Refik Halit Karay ‘Gece Simidi’ yazısında İstanbul’un eski unutulmaz tatlarından birinin de ‘gece simidi’ olduğu ifade ederken, Galatasaray Lisesi’nde arkadaşlarıyla mevsimin kış olduğu bir zaman Beyoğlu’nda *La fille Madame Angot* operetini izledikten sonra Okmeydanı istikametinden yayan bir şekilde Unkapanı Köprüsü’nü kullandıklarını, köprüyü geçerken operetten şarkılar söylediklerini sonra köprü bitince un fabrikasının orada sustuklarını susmalarının sebebinin “ordu emrinde çalışan fabrikanın” kapısındaki nöbetçi askerlerin “Frenkçe türküler”den hoşlanmama ve öfkelenme ihtimalleri olduğunu dile getirir. Daha sonra ise çenelerinin tekrar çalıştığını söyleyen Refik Halit bunun sebebinin şöyle dile getirir:

“Biraz daha giderdik; çenelerimiz tekrar işlemeye başladılar... Operet havaları söylemek için değil gece simidi yediğimizden!”²³⁹

Diğer yandan her iki eserde de köpürünün o devirdeki durumunun pek de iyi olmadığını anlatan cümlelerle karşılaşmaktayız ki bu cümleler neredeyse birbirinin aynıdır. Sonuncu Kadeh’te “göz gözü görmez derece ışıksız ve yine hemen hemen ayak basılmaz halde delik deşik bulunan bu izbe köprü” (s.150) şeklinde esere yansıyan köprü, “Gece Simidi” yazısında ise “o göz gözü görmez derece karanlık, her tahtası bir karış açık izbe köprü” (s.42) şeklinde yansıma bulur, ve her iki köprü nitelemesi de görüldüğü üzere birbirinin aynıdır.

Kadınlar Tekkesi’nde ise İrfan’ın ablası Samiye, Şeyh Baki’nin söz verdiği halde gideceği yeri kendisine haber vermemiş olmasının üzüntüsüyle Zeyrek’teki konaktan çıkarak Azapkapı istikametine doğru yürür. Yürüyüş sırasında Unkapanı Köprüsü’nden geçtiği görülür. Unkapanı Köprüsü romanda “Gazi köprüsü” şeklinde karşılık bulur ve köprü’nün “tenha, ferah, rahat” olduğu Samiye’nin bu sebeple burada yürürken biraz sakinleştiği görülür. Memhure ve Süha Kalenderli eğlence dönüşü otomobil ile birlikte evlerine giderken Unkapanı Köprüsü’nden geçerler. Köprü üzerinden geçerken Haliç suları üzerinde sonradan doğacak olan güneşin “şimdiden belirmiş, fakat henüz ışık halini

²³⁹ Refik Halid Karay, “Gece Simidi”, *Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 42-44.

almamış yalancı aydınlığı” (s.638) vardır. Köprü üzerinden Zeyrek semtini görünce Süha ve Memhure’nin aklına Şeyh Baki gelir. Onun Neşide’den karşılık bulamayışı ve kendini odasına kapatması hem Memhure’yi hem Süha Kalenderli’yi üzer.

2.6.4.3. Haydarpaşa Köprüsü

Dört Yapraklı Yonca’da Haydarpaşa Köprüsü ise romanda yapım aşaması bitmemiş bir köprü olarak karşımıza çıkar. Somnur ve Yonca otomobilde giderken mektebe giderken şoförün Haydarpaşa köprüsü bitmemiş olduğu için Ayrılık Çeşmesi yolundan Sarayardı Sokağı’na saptığı belirtilir.

Ekmek Elden Su Gölden’de söz konusu edilen tek köprü Haydarpaşa Köprüsü’dür. Ankara’dan gelen Numan Katmerci’nin Haydarpaşa Köprüsü’nü geçmeden rıhtımda trafik kazası sonucu can verdiği haberi gelir. Sokyete çevresinde üzüntü yaratan bu haber, aşığı olan Ferhan’ı ise adeta yıkar.

2.6.4.4. Boğaz Köprüsü

Dört Yapraklı Yonca’da maddi anlamda bir boğaz köprüsü romanda karşımıza çıkmaz. Romanın geçtiği ana tarih 1943 yılıdır. Yonca kurguladığı romanda yirmi yıl sonrasını düşünürken boğazda bir ‘asma köprü’nün bulunabileceğini vurgular. Yirmi yıl içerisinde dört kız arkadaşın değişebileceğini düşünen Yonca aynı zamanda İstanbul’un da eski halinde kalmayacağını düşünür ve bu durumu da örnekleyerek iki sahili bir asma köprü’nün bağlayabileceğini dile getirir.

2.6.5. Vapur Seferleri

İstanbul denince akla ilk gelen şeylerden biri denizdir. Tabiidir ki İstanbul’da deniz ulaşımı yüzyıllardır süregelir. İstanbul hem denizle çevrili olması hem de iki yakaya sahip bir şehir olması nedeniyle tabiidir ki İstanbul’da deniz ulaşımı yüzyıllardır süregelir. Bu durum aynı zamanda bu iki yaka arasında ulaşımı da zaruri kılar. İstanbul’da deniz ulaşımında vapurlardan önce ön plana çıkan vasıta kayıklar ve türevleridir. Batı’daki teknolojik ilerlemeler neticesinde 19. Yüzyılda buharlı gemiler kullanılmaya başlanır ve ülkemize 1827 yılında İngilizler tarafından ilk defa buharlı gemi getirilir. Ülkede zamanla buharlı gemilerin artması deniz ulaşımını da etkileyecek ve yavaş yavaş buharlı gemilerin vapur seferleri yapmasına olanak sağlayacaktır. İlk olarak Tersane-i

Âmire vapurları Boğaziçi seferleri yaparken daha sonra Şirket-i Hayriye'nin 1852'de kurulmasıyla Şirket-i Hayriye vapurları deniz ulaşımında faaliye geçer²⁴⁰ ve İstanbul'da deniz ulaşımı günümüze kadar süregelir.

Bu Bizim Hayatımız'da vapurlar Şemsi'nin kullandığı ulaşım aracı olarak dikkat çeker. Gerek Boğaziçi'nin gerekse Haliç vapur hatlarının romanda söz konusu edildiğini görürüz. Şemsi için **Harem-Salacak** vapur seferinin yapan ufak vapurların keyfi bir başkadır:

“(…) bir kere mesafe kısadır; sonra bu vapurlar Marmara enginine açılacakmışçasına İstanbul'dan uzaklaşırken birdenbire burun kırarlar ve Kadıköy-Haydarpaşa yolcularının yakından seyredemedikleri şirin bir sahili sürünürcesine takibe başlarlar...” (s.27)

Bu vapurun yolcuları hakkında ise romanda şöyle bahsedilir:

“Vapur yolcuları da -plâj mevsimi hariç- ağırbaşlı, geçim düşüncesinde, eski İstanbullu tipi, hep sakin insanlardır. Akşamüzerleri evlerine dönerken şehrin gürültüsünden kurtulmuş olmanın, belli etmemelerine rağmen kurtulmuş olmanın hissedilen zevki içindedirler. Karşıda İstanbul Galatası, Köprü'sü, Eminönü tarafıyla kaynaşır, uğuldarken birkaç kilometre ötesinde, Harem- Salacak kıyısında hareket ve ses durmuştur. Şehre en yakın inziva yeri buralarıdır.” (s.27)

Üsküdar'dan **Beşiktaş**'taki evine dönen Şemsi yine karşı kıyıya vapur ile ulaşım sağlar.

Bugünün Saraylısı'ndaki denizyolu taşıtları çeşitlilik arz etmemekle beraber denizyolu taşıtı olarak vapur ön plana çıkar. Vapur İstanbul'un iki yakası olan Avrupa ve Anadolu yakasını ulaşım açısından birbirine bağlayan vasıta. Romanda vapur haricinde iki yaka arasındaki ulaşımı sağlayan bir vasıta söz edilmez. Ata Efendi'nin Ayşen'i karşılamak için Haydarpaşa'ya vapur ile geçer ve tekrar Avrupa Yakası'na vapur ile dönerler. Bir başka dikkati çeken husus ise yazarın Avrupa Yakası'nda 'İstanbul tarafı' şeklinde bahsetmesidir. Yazar vapur iskelesinde olan karmaşıklığı şöyle aktarır:

“İskeleye varmadan öten telaşlı düdük sesleri ve yetişemeyenlerin -artık İstanbul tarafına geçme ümidi hiç kalmamış, Anadolu yakasında bir tehlike belirmiş, canı kurtarmak lazımmışçasına- parmaklıklara hücumları arasında vapur sıyrılıp gitmişti.” (s.20)

²⁴⁰ Vahdettin Engin, “Tarih Boyunca Kadıköy, Adalar ve Haliç'te Deniz Ulaşımı”, *Osmanlı'da Ulaşım: Kara-Deniz-Demiryolu*, ed. Vahdettin Engin-Ahmet Uçar- Osman Doğan, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 153-167.

Dört Yapraklı Yonca'da Aslıhan ve Emire Acıbadem'de bulunan okullarına gidebilmek için Köprü'den **Kadıköy** vapuruna biner. Diğer yandan **Üsküdar- Eminönü** vapuru da roman kahramanlarının kullandığı bir hattır. Emire Aslıhan ve Feridun Üsküdar'dan Eminönü'ne gitmek üzere vapura biner. Vapur da Emire ve Feridun sohbet etme imkânı bulacak ve birbirlerinden daha da hoşlanırlar.

Kullanılan bir diğer vapur ise iki yaka arasında hizmet veren “arabalı vapular”dır. Taksi ile de olsa arabalı vapura binmek Emire için oldukça heyecan vericidir. Otomobillerde vapurun karşıya geçmesini bekleyen taze çiftleri gören Emire kendisinin de sevgilisiyle böyle bir geçiş yapmasının hayalini kurmuş ve o hayale kavuşmuştur. Feridun ile tanıştıktan sonra tıp fakültesi hayallerinden vazgeçip yavaş yavaş cemiyet hayatında yükselme hayalleri kuran Emire, yarın öbür gün arabalı vapura kendi arabasıyla da bineceği inancına çoktan kapılır.

Aslıhan da arabalı vapura binen çiftleri görerek onlara imrenenler arasındadır. Üsküdar yolunu kullandıkça arabalı vapura binen çiftleri gören Aslıhan aynı zamanda bu sahnenin bütün kızların hayali olduğunu dile getirir. Sebati ile tanıştıktan sonra ise artık mutluluk sırasının kendisine geldiğini de düşünür.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde vapur hem **Boğaziçi**'nde hem de **İstanbul-Adalar** arasında kullanılan bir ulaşım aracıdır. Büyükkada iskelesinde karşılaşan eski arkadaşlar Kâni ile İsmet aynı vapurla İstanbul'a gelirler. Vapurlarda uygulanan kadın ve erkeklerin ayrı oturdu uygulaması bu yolculuk esnasında karşımıza çıkar. Kâni ve İsmet sadece vapur girişinde konuşabilmişler ve ‘köprü’de buluşmak için sözleşmişlerdir. İsmet, ‘kadınlara mahsus’ kamaralardan birinde oturur ve kamaradaki diğer kadınların Kâni Bey ve ailesi ile ilgili dedikodu yaptıklarına şahit olur.

Ayrıca daha sonra İsmet Kâni'nin **Büyükkada**'daki evine ziyarete yine vapur aracılığıyla gider. Vapurun Ada ile İstanbul arasındaki ulaşımı sağlayan bir araç olmasıyla birlikte Boğaziçi semtleri arasında da ulaşımı sağlayan önemli bir araç olduğunu söyleyebiliriz. Ragıbe Hanım, İsmet ve Kâni **Üsküdar**'a İshak Bey'in metresiyle basmak için vapur aracılığıyla geçer. Daha sonra eve dönmek için Üsküdar iskelesine indikleri belirtilir. Romanda belirtilmemesine rağmen iskeleden tekrar vapur ile karşıya geçtiklerini düşünebiliriz.

Yerini Seven Fidan'da Erbil, kasabadan **Haydarpaşa**'ya geldikten sonra Hasan Usta'nın çırağıyla vapura biner ve **Karaköy**'e gelirler. Erbil, İstanbul'u ilk defa vapturdan görür. Diğer yandan Erbil'in Ortaköy'deki bekar öğrenci odasından kıyıdaki vaptur sesleri işitilir. Yolcularını alan vapturun sesi öyle şiddetlidir ki, Erbil'in odasının camlarını titretir.

Sonuncu Kadeh'te roman kişileri Boğaziçi vaptur seferlerini oldukça kullanır. Boğaziçi'nde bir gezintiye çıkmak isteyen Murad Naci Beşiktaş iskelesinden kalkan, önce **Kandilli** sonra **Bebek**, **Arnavutköy**, ardından **Beşiktaş**'a dönecek ve son durağı **Köprü** olan bir Boğaziçi vapturuna binerek Boğaziçi'nde yolculuk yapar.

Vaptura binmeden önce Beşiktaş iskelesinde bekleyen Murad Naci, vaptur yolcularına dikkat eder. Onları fakir ve zavallı olarak görür:

“Çirkin olan iskele binası ve etrafıydı; çirkinlikten de fenaydı, utandırıcı bir adilikteydi. Bekleşen halk sadece fakirdi, tabiatı besleyen bu ana kuvvet bu insanlara karşı insafsızlık ediyor, toprağa ve havaya kattığı gür gıdadan onlara zerresini kaptırmıyordu. Kızların mayıs coşkunluğu ve renk parıltısı ortasında ne kadar donuk, solgun, sıska ve çökkündü zavallılar!” (s.10)

Kireçburnu'nda ikamet eden Cemşit de arkadaşı Murad Naci'nin Beşiktaş'taki evine gelirken ve diğer yandan Eminönü taraflarına giderken vaptur kullandığı görülür. Romanda Boğaziçi'nde oturan kahramanların şehir içi ulaşım esnasında vaptur seferlerini tercih ettikleri söylenebilir.

Murad Naci'nin her sene tek başına yaz aylarının başlangıcında tek seferlik yaptığı Boğaz yolculuklarını vaptur ile yapar. Vaptur'un rotası bu sefer farklıdır. **Beşiktaş**'tan kalkan vaptur direkt **Yeniköy**'e uğrar. Sonra karşı kıyıdaki **Beykoz**'a geçer. **Yenimahalle**'ye uğrayıp son olarak **Köprü**'ye döner.

Romanda hem aktüel hem de geçmiş zamandan bahsedilir. Geçmiş zaman ise Murad Naci ve Cemşit'in yirmili yaşlarda oldukları 1910-11'li yıllardır. Romanda o yıllardan bahsedilen kısımlarda vaptur yine İstanbulluların tercih ettiği bir ulaşım aracı olarak dikkat çekerken özellikle vapturlardan *Şirket-i Hayriyye*²⁴¹ vapturları olarak bahsedilir. Vefa'da yaşayan Cemşit **Hisar**'a gitmek için **Köprü**'den kalkan vapturlara biner. Rumelihisarı taraflarında yaşadığı zaman ise Eminönü'nde bulunan dükkanına

²⁴¹ Ayrıntılı bilgi için: bkz. Ali Akyıldız, “Şirket-i Hayriyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, C.39, 2010, s.201-203.

gelebilmek için yine aynı güzergâhı kullanarak son durağı Köprü olan vapurlara biner. Tabi olarak o yıllarda toplu taşıma araçlarında vapurlardan hareketle haremlik- selamlık uygulaması söz konusudur. Romanda vapurda kadınlara ayrılan yerden “perdeli yer” şeklinde söz edilir. Bu durum elbette romanda da yansıma bulur.

Diğer yandan 1910’lu yıllarda İstanbul halkının başka ulaşım araçları olmamasına rağmen vapurlarda kolayca yer bulabildikleri belirtilir. Nedenine ise romanda şöyle açıklamam getirilmeye çalışılır:

“(…) O devirde vapurlarda kolay yer bulunurdu, hem de vapurdan başka – ne otobüs, ne dolmuş- hiçbir vasıta olmamakla beraber. Zira iş hayatı, kazanma hırsı ve sinema gibi eğlenceler henüz başlamamıştı; şimdiki gibi ihtiyaçların artması yüzünden geçim darlığı da yoktu; altın para çağıydı bu. Sarı liralarla koca mecidyelerin değeri kadar manevi güveni de vardı; o paralar ağır basardı, ahali de hesaplı yaşardı.” (s.122)

Kadınlar Tekkesi’nde hem Ada vapurunun hem de Boğaziçi vapurlarının roman kişileri tarafından kullanıldığı görülür. İrfan, Profesör Fikri Can’ı ziyarete gitmek için **Köprü**’den vapura biner. Vapurun tabelasında “doğru Hisar (...) arkasından Mirgün” yazılıdır. Peryal, **Büyükada**’daki köşkünde yaz aylarını geçirdiği zaman İstanbul’a ada vapurlarıyla ulaşım sağlar. Nitekim yine Peryal’in köşkünde konaklamak isteyen Şeyh Baki, yine Ada vapuruyla Peryal’in köşküne gider. Trabya’daki yalıdan ayrılarak evine Erenköy’ne gitmek isteyen Neşide’nin Karaköy’e gelip Kadıköy vapuruna bindiği gözlenir. Mamafih yaz bitimine doğru Şeyh Baki’nin kendi köşkünde konakladığının haberini Birsad Hanım’a vermek için Büyükada’dan Salıpazarı’na gelen Peryal’in tekrar vapur ile Ada’ya dönerken vapurun yaz mevsimin sonu geldiği için تنها ve sakin olduğu, kalabalık olmadığı görülür. Bununla beraber Bersad Hanım’ın Tarabya’daki konağında akşam yemeği ve vapur ilişkilendirmesi yapılır. Balkondan “elektrikleri yanmış beyaz vapurun koya girmesi” yalıda akşam yemeğinin habercisidir. Bunu gören yalı sakinlerinin adeti akşam yemeğine iner.

Kadınlar Tekkesi’nde aynı zamanda *Sahilbent* isimli araba vapurun da bahsi geçer. Fergün, Memhure ve Süha Kalenderli Anadolu yakasında geçirdikleri geceden sonra otomobil ile evlerine dönüşte **Üsküdar** iskelesinden Sahilbent isimli araba vapuru ile karşı yakaya geçerler. Romanda Süha Kalenderli’nin Sahilbent’i altmış senedir tanıdığı vurgusu yapılır. Bu tanıdırlığın sebebi ise “(…) Boğaziçili çocukların çoğu gibi

eski Şirket²⁴² vapurlarının hepsini adları ve numaralarıyla öğrenmek, kaptanlık oynamak merakındaydı” şeklinde verilir.

Arabalı vapurlar *Ayın On Dördü* romanında da İstanbul’un iki yaka arası hem otomobil hem yolcu ulaşımını sağlayan vasıtalar olarak göze çarpar. Yazlıkta işlenen cinayetten sonra Anadolu yakasındaki yazlıklarından Harbiye’deki evlerine dönme kararı alan Rıdvan ve Rayiha Avrupa yakasına arabalı vapur ile geçer. Rıdvan ile Rayiha’nın arabalı vapura binmeden önce saatin akşamın altısı olduğu belirtilir ve bu saatte Avrupa yakasından Anadolu yakasına otomobil akışının yoğundur. Bu sebeple vapurun dolu olduğu söylenir. Rıdvan ile Rayiha arabalı vapurun **Kabataş**’a ulaşmasından sonra vapurdan iner.

Anahtar vapur kahramanlar tarafından kullanılan bir ulaşım aracı olarak karşımıza çıkmaz. Romanın bütününe bakıldığında ise yine vapurun ulaşım aracı olarak romanda çok az yer aldığı görülür. Kenan ve Perihan gezinti ve hava değişimi için otomobille ile İstinye’ye giderler. Burada bir kahvede otururken geçen bir vapur Perihan’ın dikkatini çeker. Vapur Kenan’a göre “para sıkıntısı çeken, yorgun, bunalmış, bir yığın talihlisi içine almış, bir muhacir kafilesi taşıyor gibi hüznün içinde” gitmektedir.

Arabalı vapur *2000 Yılın Sevgilisi* romanında da söz edilen ulaşım aracıdır. Haydarpaşa Garı’nda Güldal ile Fahir’i karşılayan Ressam Besim Bey otomobiliyle birlikte onları Avrupa yakasına geçirir. Bu ulaşım esnasında **Üsküdar**’dan arabalı vapura binerler. Ressam Besim Bey arabalı vapurun kahvesinin meşhur olduğunu da belirtir.

Nilgün’de ise Ömer Selim, İstanbul’a dair hatırladığı ve sevdiği bir diğer unsur ise vapur köpükleridir. Kendisinin küçükken İstanbul’daki vapurların pek çoğunun yandan çarklı olduğunu dile getiren Ömer Selim “köpük seli içinden giderdik” şeklinde vapur yolculuklarını hatırlar.

2.6.6. Tren ve Tramvay Seferleri

İstanbul’da faaliyete geçen ilk tramvay 31 Temmuz 1871’de açılan Azapkapı-Beşiktaş hattında işleyecek olan atlı tramvaylardır. İlk hattın açılmasında sonra Eminönü-Aksaray, Galata- Beşiktaş, Aksaray- Yedikule hatları da hizmete girer. 1912 yılına

²⁴² Şirket-i Hayriye.

gelindiğinde ise hükümet Balkan Savaşı'nın çıkmasıyla askeri amaçlarla tramvay şirketinin elindeki atlara el koyar bir dönem İstanbul'un atlı tramvayları hizmet veremez. Daha sonra ise İstanbul elektrikli tramvay ile tanışır ve ilk elektrikli trammvay Şubat 1914'te İstanbul'a hizmet vermeye başlar.²⁴³ İstanbul'un başlayan tramvay ulaşımı bu şekilde özetlenebilir. Refik Halit Karay'ın romanlarına yansıyan tramvay ulaşımı erken Cumhuriyet dönemini kapsar. Sadece *Sonuncu Kadeh* romanında ise 1910'lu yıllardan da bahsedilmesi nedeniyle şehir hayatında atlı tramvayın olduğu görülmektedir.

Tramvaylar *Anahtar*'da tramvay roman kişilerinin sık kullandığı bir ulaşım aracı dikkat çeker. Perihan'ın Valikonağı Caddesi'nde oturan teyzesine gitmek için Taksim'den bindiği tramvaydan Harbiye durağında iner. Kenan'ın klinikte yattığı zaman klinikten çıkan Perihan ile Orhan, Semiha ile karşılaşır ve beraber tramvaya binerek Taksim'e gelirler. Kenan iyileştikten sonra ona yeni taşınacakları evi göstermek isteyen Perihan, Kenan'ı Bomonti'ye götürür. Bomonti'ye gelmeden önce tramvaydan Osmanbey durağında indikleri belirtilir. Kahramanların genellikle Şişli- Taksim tramvay hattını kullandıkları görülür.

Bu Bizim Hayatımız'da Mazlume ve dadısının Bebek Bahçesi'ne tramvay ile geldiği belirtilir. Mazlum Sami ise tramvayların ikide bir çıkardıkları sesin Bebek'in baş belası olduğunu düşünür.

Bugünün Saraylısı'nda tramvay halk tarafından yoğun bir şekilde kullanılan vasıta. Nitekim Ata Efendi Sirkeci'den Gedikpaşa'ya “tramvaylar tıklım tıklım dolu” düşüncesiyle yayan döner. Aynı zamanda romanda Taksim tramvay durağı zikredilir. Bir başka gün saat altıda işten çıkan Ata'nın “bu saatte tramvaylara nispeten az itilip kakılarak binilir” düşüncesiyle “Topkapı arabasına” girdiğini görülür. Burada tramvay yazar tarafından araba şeklinde ifade edilmekle beraber Ata'nın bindiği hat ise “Sirkeci-Topkapı tramvay hattı” olduğunu söylenebilir.

Taksim tramvay durağından ise Ata'nın Taksim'deki Üstün Palas Apartmanı'nda oturdukları daireden gözüken bir unsur olarak bahsedilir.

²⁴³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Vahdettin Engin, “İstanbul'un Atlı ve Elektrikli Tramvayları”, *Osmanlı'da Ulaşım: Kara-Deniz-Demiryolu*, ed. Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 343-364; Çelik Gülersoy, *Tramvay İstanbul'da*, İstanbul Kitaplığı, İstanbul, 1989.

Dört Yapraklı Yonca'da Abdurrahman Efendi'nin Sultanahmet Parkı'nın oradan tramvaya bindiği ve Belediye'de indiği belirtilir. Diğer yandan Aslıhan ve Yonca ve Ali Bostancı'da denize girdikten sonra tramvaya binip Şaşkınbakkal'daki pastacıya gitme planı yaparlar. Yonca ise Somnür'un Üsküdar'daki evinden mektebe gitmek için Üsküdar Haydarpaşa tramvay hattını kullanır.

Diğer yandan romanda en çok kullanılan ulaşım vasıtalarından biri **Sirkeci-Florya** banliyö tren hattıdır.²⁴⁴ Emire ve Aslıhan Bakırköy ve Kadırga'da oturmaları sebebiyle bu hattı çok sık kullanırlar. Okula giderken ve eve okuldan dönüşlerinde bu hattı kullandıkları görülür. Emire Bakırköy, Aslıhan ise Kumkapı durağında iner. O zamanlar ki romanın geçtiği tarih 1943 yılıdır, banliyö trenlerinin elektrik ile işlemediği ve üç mevkili olduğu romanda belirtilir. Bu tren hattının aynı zamanda bayanlar için pek de emniyetli olmadığı romanda geçen şöyle ifade edilir:

“Kızların bulundukları vagondaki erkekler açığa vurmamakla beraber yanbaşılarında, yüzleri pembe pembe olmuş, göğüsleri helecanlı iki körpe güzelin bulunmasından memnun... memnun oluşları ikide bir, gazetelerinden başlarını kaldırıp onları yarı kaçamaklı süzmelerinden, istemeyerek gazetelerine dönmelerinden belli.” (s.37)

Aslıhan'ın trenden inmesiyle yalnız kalan Emire kendisine yöneltilen bakışlardan daha da rahatsızlık duymaktadır:

“(...) büsbütün kendi üzerine çevrilmiş düşük kaliteli arzuların kaba, ışı yelpazesi altında ne tavır alacağını bilemiyor, bir sığınak arıyor. Eğer bakışlar birer çimdik gibi iz bırakabilseydi şimdi körpe vücudunun her tarafı mosmor kesilmişti. (...) Emire, kirli parmaklarla mıncıklanmışçasına bakışların yüzünde bıraktığı lekeleri de sanki görüyor.” (s.40)

Diğer yandan romanda bu tren hattının yolcu profili şu şekilde aktarılır:

“Vagonlar Florya dönüşü, çıplaklar seyrinden gelen azgınlaşmış bir erkek cemaatiyle sahanlıklara kadar dolu.

Genç kızların değil, çağını aşmışların bile ayak atamayacağı bir korsanlar âlemi bu tren. Hem de gemiyi ele geçirmiş asi korsanlar! Ortada artık süvari yok, inzibat da... Bir ihtilal manzarası. Sanki bu halk rom fıçılarının dibine darı ekinceye kadar içmiş, alkol deliliği geçiriyor. Bağırıyor, tepiniyor, türküler söylüyor.” (s.53-54)

²⁴⁴ Avrupa yakasının ilk banliyö hattı olan Yedikule-Küçükçekmece hattı, 5 Ocak 1871'de açılır, hattın durakları sırasıyla; Yedikule, Bakırköy, Yeşilköy, Küçükçekmece'dir. haz. Salih Sezen, Ahmet Apaydın, *Faytonlardan Marmara'ya İstanbul'da Ulaşım*, Paraf Yay., İstanbul, Ocak 2012, s. 55.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde ise banliyö tren hattı çok sık kullanılan bir ulaşım aracı olarak karşımıza çıkmaz. Şadiye ve Recai Bey'in gezinti yapmak için trenle Florya'ya gittikleri belirtilir. Tramvay ise ulaşım aracı olarak romanda bir kez karşımıza çıkar. İsmet yıllarca konakta yanında kaldığı Şadiye Hanım'a yıllar sonra Karlman mağazasından çıkarken "tramvayda vatmanın yanında kapıya dayanmış" (s.75) bir şekilde görür. Herhangi bir hat bilgisi ve Seniha'nın nereye gittiği romanda verilmezken, onu böyle çökmüş bir şekilde yıllar sonra görmüştür.

Yerini Seven Fidan'da da banliyö tren hattı kullanılan ulaşım vasıtalarındandır. Erbil, Muhsin ve Perizat Florya'ya plaja yüzmeye giderler. Florya'ya banliyö treniyle ulaşırlar.

Şehir içi tramvay ise kahramanlar tarafından en çok kullanılan toplu taşıma aracı olarak dikkat çeker. Erbil, Muhsin ile tramvaya binerek **Maçka**'ya doğru gider. Erbil tramvaya ilk defa bu gezisinde bindiği gibi, bu gezi Erbil'in aynı zamanda ilk İstanbul gezisi olma özelliğini de taşır. Tramvaydaki kalabalık ve insanların birbirlerine olan aldırılmazlığı romanda şöyle aktarılır:

"Kızlar ve kadınlarla sırt sırta, ama sıkışık halde. Vagondaki yolculuk müstesna. Erbil şimdiye kadar öbür cinsten kimse ile bu kadar sokuşuk kenetlenmiş hale gelmemiştir. Asıl şaşıtı nokta kadın tarafından gördüğü aldırılmazlık, fütursuzluk! (...)" (s.39)

Maçka'daki gezintinin ardından Erbil'i arkadaşları **Maçka-Beyazıt tramvayına** bindirirler. Erbil bu şekilde geri döner. Sirkeci'den Beyazıt'a, Şehzadebaşı'ndan Beyazıt'a dönmek için tramvay yine Erbil'in kullandığı toplu taşıma olarak dikkat çeker. Ortaköy'de yaşamaya başladığı zaman Beyazıt taraflarına gelmek için Erbil yine tramvayı kullanır. Erbil'in kullandığı **Ortaköy-Aksaray tramvayından** romanda öğrencilerin daha çok kullandığı, her durağında liseli kız ve erkek öğrencilerin bindiği tramvay şeklinde bahsedilir. Erbil, Ortaköy'e dönmek için Dolmabahçe'den Bebek tramvayına biner.

Tramvay hususunda dikkat çeken bir diğer hat ise **Tünel**'dir. Galata ve Beyoğlu'nun birbirine bağlayan, 17 Ocak 1875 tarihinde açılışı yapılan Tünel, İstanbul'un ilk dünyanın

ikinci metrosudur.²⁴⁵ *Yerini Seven Fidan*'da Galatasaray'a gitmek için yola çıkan Erbil, Köprü'yü yürüyerek geçerek Tünel'e bindiği belirtilir. Tünel *Nilgün* romanında da aktüel zamanda olmasa bile roman kişilerinin İstanbul'da kullandığı ulaşım vasıtalarındandır. Nilgün çocukken de Tünel'e bindiğini hatırlar. Ömer Selim ise İstanbul'da büyümüş yetişmiş biri olarak dünyanın neresini gezerse gezsin bir İstanbul çocuğunun her zaman İstanbul'u düşündüğünü ifade eder. İstanbul'a ait düşüncesinde Tünel vardır. Ömer Selim Tünel'den "boysuz ve tek delikten ibaret Galata tüneli" şeklinde bahseder ve bu kadar uzak diyarda olmasına karşın Tünel'in hatırası gözünün önüne gelmektedir. (s. 539)

Sonuncu Kadeh'te roman kişilerinin şehir içi tramvay hatlarını sıklıkla kullandıkları görülmez. Romanda geçmiş zamandan bahsederken 1910'lu yıllarda Cadde-i Kebir'de "atlı tramvaylar"ın bulunduğu görülür. Cemşit'in Şehriban'ı ve sevgilisini takip ettiği sırada araya atlı tramvayların girmesiyle Cemşit ve onlara arasındaki mesafe çoğalır ve Cemşit onları kaybeder. **Tünel** ise romanda Cemşit'in **Eminönü**'nden **Beyoğlu**'na çıkmak için kullandığı ulaşım aracı olarak dikkat çeker. Eminönü'nde Beyoğlu'na ulaşmak için her seferinde Tünel'i kullanır.

Banliyö Eminönü-Sirkeci tren hattı romanda dikkat çeken bir ulaşım vasıtasıdır. **Eminönü**'nden, Şehriban'ın ikamet ettiği Madam Serkis'in **Kumkapı**'da olan evine ulaşmak isteyen Cemşit ve İstavri'nin kullandığı ulaşım vasıtasıdır. 1910'lu yıllardan bahsedilirken o zamanlarda bu hattı daha **Cankurtaran** durağının olamadığı ve ilk durağın Kumkapı olduğu bilgisi verilir.

Madam Serkis'in Kumkapı'da olan evinden, duraktan geçen lokomotiflerin düdük ve tekerler sesleri duyulur. Bu sesler "(...) karanlık basar basmaz çarçabuk sesi kesilmiş yarı ölü şehrin tek canlılık alametleri" dir. (s.214) Bu tren hattı özellikle bu roman da "seyyar türbe", "kasvet katarları" gibi tanımlamalarda bulunularak, İstanbul'a yakışmayan bir unsur olarak ele alınır:

"(..) Ah, o tepeden akseden sarsak yağ kandilleriyle ancak göz gözü görecektedir kadar aydınlatılmış yandan kapılı eski vagonların gece hali, o tekerlekli seyyar türbeler, kasvet katarları! Hat boyu birbirlerine dayanan, payandalara bel bağlayan sefalet barınakları! İstanbul hala bunlardan kurtulamamıştır, hiç değilse bir sahil yoluna kavuşamamıştır. Kavuşacak diyorlar ama..." (s.214)

²⁴⁵ Vahdettin Engin, *Tünel*, Simurg Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2000, s. 61-63.

Kadınlar Tekkesi'nde ise tramvay roman kişilerinin pek kullandığı bir ulaşım aracı olarak dikkat çekmez. Samiye ve Neşide'nin çarşı dönüşü Aksaray'a gelmek için tramvay kullandığı görülür. Çarşıdan dönen Samiye ve Neşide'nin Kapalıçarşı civarında bulunan bir duraktan tramvaya bindikleri düşünülebilir.

Romanın bir diğer bölümünde Tarabya'dan gelen otobüsten inen Neşide ve Süha Kalenderli'nin *Dolmabahçe*'de tramvaya bindikleri görülür. Neşide Karaköy'de Kadıköy vapuruna binmek için iner. Bindikleri tramvayın Eminönü-Bebek tramvayı olduğu düşünülmelidir.

Romanda görülen bir başka tramvay ise *Kadıköy-Bostancı tramvayı*dır. Erenköy'ndeki evine gitmek için vapurdan inen Neşide, Karaköy'de ayrıldığı Süha Kalenderli'nin kendisini takip ettiği görünce acele ederek önce Bostancı tramvayına binmek istese de tramvaya yetişemez.

Haydarpaşa Garı, İstanbul ulaşımında sembol mekânlardandır. *Dört Yapraklı Yonca*'da mektep bittikten sonra Yonca artık İstanbul'a Toros Ekspresi ile veda etmek durumdadır. Aslıhan, Somnur ve Emire'nin yanı sıra Emire'nin annesi, Aslıhan'ın teyze ve eniştesi Abdurrahman Bey de Yonca'yı Haydarpaşa'dan yolcu edenler arasındadır. Haydarpaşa Garı'nın mekânsal özelliklerine yer verilmezken peronun kalabalık olduğu dile getirilir. Diğer yandan "Pendik'e kadar muhtelif istasyonlara dağılacak, yazlıkçı halk, plaja gidenler vagonlara koşuyor" olduğu belirtilmekle birlikte bu manzara çerçevesinde anlatıcı, İstanbul'un her tarafı kalabalık, hareketli ve herkesin gezginci olduğunu vurgular. Çok sevdiği İstanbul'a veda etmek durumunda kalan ve kırsalda kendisini sıkıcı bir hayatın beklediğini bilen Yonca için Haydarpaşa'da gördüğü bu manzara, onun mahrum kalacağı hayat ve insan topluluğu olduğu yine anlatıcı tarafından dile getirilir.

Haydarpaşa Garı bir yandan İstanbul'a gelişin sembolüdür. *Yerini Seven Fidan*'da trenle İstanbul'a gelen Erbil, İstanbul'a Haydarpaşa'da adım atar. *Bugünün Saraylısı*'nda ise Ayşen Düzce'den kalkan trenle İstanbul Haydarpaşa Garı'na ulaşır. Romanda İstanbul'a Ata Efendi'nin de demiryolunu kullanarak ulaştığını görürüz. Ata Efendi Gar'da Ayşen'in geleceği Adapazarı trenini beklerken aynı şekilde kendisinin de İstanbul'a gelişini düşünür, Gar ona kendi çocukluğunu hatırlatır:

“Aynı trenle kendisinin geldiği devri düşünüyor. Gar o sırada yeni yapılmıştı; Birinci Harp’te cephaneler patlamış, binanın bir kısmı uçmuştu. Bak, yine orada oturuyor; şalvarlı ufak köylü çocuğunun yerine kırçıl saçlı bıyıkları matruş, efendiden bir adam gelmiş; başka bir köy çocuğunu beklemektedir. Ne tuhaf şu dünya!” (s.17)

Ata Efendi bir yandan çocukluğunu düşünürken diğer yandan ise İstanbul’un güneş batarken aldığı manzarayı seyreder:

“Bir aralık arın içine turuncu bir ışık doldu; dışarıda güneş batıyordu. İstanbul’un durgun lodos havalarına mahsus, rengarenk bulutlara karışmış bir gurup... Merdiven başından bunu bir sigara tellendirerek uzun uzun seyretti.” (s.17)

2000 Yılın Sevgilisi romanında ise İskenderun Garı’ndan Ankara- İstanbul trenine binen Fahir ile Güldal trende yakınlaşarak birbirine âşık olur. Trenin son durağı İstanbul’da bulunan Haydarpaşa Garı’dır.

2.6.7. Otobüs Yolculukları

Romanlarda görülen İstanbul halkının kullandığı bir diğer ulaşım aracı ise otobüslerdir. İstanbul’un toplu taşımada ilk otobüsler 1927 yılında hizmet vermeye başlar²⁴⁶ ve günümüze kadar süregelen bir ulaşım vasıtası olarak yerini muhafaza eder.

Bu Bizim Hayatımız’da Şemsi Nişantaşı’dan “Unkapanı yolu ile” yazan bir Beyazıt otobüsüne biner. Romanda işleyen otobüsler ve otobüsü ulaşım vasıtası olarak kullanan insanlar hakkında şu ifadeler yer verilir:

“Bu yıllarda Nişantaşı-Beyazıt arasında işleyen otobüslerden Unkapanı yoluyla gidenlerden Dolmabahçe tarafından inenlerin müşterileri epeyce farklıdır. Birincileri ekseriya orta halliden birkaç derece aşağı, geçim sıkıntısını çok fazla çekenler doldurur. Bunlar Maçka şişli semtine ancak günübirlik misafirliğe gelmiş olan insanlardır; zenginleşivermiş eski mahalle ahbablarına uğramışlardır; Kaygusuz, refahlı bir hayata karşı duydukları gıpta yüz hatlarını gerginleştirmiş gibidir. Bir kısmı Zeyrek yokuşunda, gerisi Sarahaçnebaşı’nda nihayet Aksaray’da inip yan sokaklara dalar.” (s.46)

Bugünün Saraylısı’nda ise otobüs çok kullanılan bir ulaşım aracı olarak karışımıza çıkmaz. Sadece bir kere Üftade ve Ayşen’in alışveriş gezilerinden eve otobüs ile döndüğünden söz edilir.

²⁴⁶ haz. Salih Sezen, Ahmet Apaydın, *Faytonlardan Marmara’ya İstanbul’da Ulaşım*, Paraf Yay., İstanbul, Ocak 2012, s. 55.

Dört Yapraklı Yonca'da Yonca'nın Haydarpaşa'dan otobüse binerek Acıbadem'e okula gideceği belirtilir. Otobüs kahramanların sık bir şekilde kullandığı bir ulaşım aracı olarak karşımıza çıkmaz.

Yerini Seven Fidan'da otobüs kahramanların çok sık tercih ettiği bir ulaşım aracı olarak fazlaca yer almaz. Erbil, sadece bir kere Taksim'den 'ring otobüsü'ne binerek Fatih taraflarına döner. Otobüsün Atatürk Köprüsü'nü kullandığı belirtilir.

Kadınlar Tekkesi'nde Süha Kalenderli, Bersad Hanım'ın yalisından kaçır gibi çıkan Neşide'yi görür ve halihazırda Şeyh Baki'nin açığını yakalamaya çalışan Süha Kalenderli Neşide'nin bu durumunu fırsat bilerek onu takip eder. Neşide'nin Tarabya'da otobüs beklediğini gören Süha, onunla birlikte aynı otobüse biner. Otobüsün istikameti Taksim'dir. Nitekim Neşide Dolmabahçe'de iner. Otobüste valizini unutan Neşide'nin yardımına Süha Kalenderli koşar. Dolmabahçe'de inen Neşide ve Süha'nın ardından otobüsün Gümüşsuyu yokuşundan çıktığı görülür.

Dolmuş ise *Bugünün Saraylısı*'nda Ata Efendi'nin kullandığı bir ulaşım aracıdır. Taksim'e taşınmalarından sonra Ata Efendi Eminönü'ndeki çalıştığı yere dolmuş ile gidip gelmeye başlar. Diğer yandan dolmuşçuların "Dolmuşa Taksim" (s.171) şeklinde slogan atarak müşteri çekme gayretlerini yazar yeni başlamış bir usul olarak değerlendirir.

Sonuncu Kadeh'te ise Cemşit'in bir kez evden çıktıktan sonra dolmuş kullandığı belirtilmekle birlikte herhangi bir dolmuş hattı ve bindiği konum bilgisi verilmez.

Kadınlar Tekkesi'nde romanın sadece tek yerinde geçer. Neşide Erenköy'ndeki evine giderken, Süha Kalenderli'nin kendisini takip ettiğini fark edince önce Bostancı tramvayına acele ile binmeye çalışsa da düşüncesini gerçekleştiremez. Daha sonra tramvay yerine dolmuşa bildiği görülür. Dolmuşun romanın sadece tek yerinde geçse de romanda bir ulaşım vasıtası olarak yansıtılması bu noktada daha önemlidir.

2.6.8. Hususi Otomobil

İstanbul'da otomobilinin devamlı olarak kullanılması 1908 yılına rastlar²⁴⁷ ve günden güne İstanbul'un ulaşımında otomobillerin yeri daha da sağlamlaşır. Refik Halit

²⁴⁷ haz. Salih Sezen, Ahmet Apaydın, *Faytonlardan Marmara'ya İstanbul'da Ulaşım*, Paraf Yay., İstanbul, Ocak 2012, s. 109.

Karay'ın romanlarının geçtiği olay zamanında İstanbul'da otomobillerin pek tabii bulunduğu ve otomobilin şehiriçi ulaşımında İstanbul halkının kullandığı önemli vasıtalarından biri olduğu görülür.

Yerini Seven Fidan'da otomobili bulunan kimseler, refah seviyesi yüksek insanlar olarak karşımıza çıkar. İstanbul'un önemli zenginlerinden ve sosyetenin ileri gelenlerinden olan Ayşe Zağralı'nın 'Cadillac' marka otomobili vardır. Ayşe Hanım Erbil'i gideceği yere kadar bıraktırır. Erbil ise bu otomobilin içinde Ayşe Zağralı ile beraber görünmek onun için gurur kaynağı olur:

“Delikanlı şimdi de gururunda kızarmıştır; yengesiyle sinemaya giderlerken ‘Ah, görseler!’ diye etrafına bakındığını hatırladı. Asıl görülmesi istenilen olay onun Bayan Zağralı ile yan yana Cadillac marka bir otomobile kurulup gidişidir!” (s.169)

Otomobil sahibi olan bir başka kişi ise Erbil'in arkadaşı 'kolejli Burhan'dır. Zengin olduğu belirtilen Burhan, Erbil ile Şişli üzerinden Boğaziçi'ne doğru otomobil ile bir gezinti yapar. Babası, Parti'de önemli bir mevki sahibi olan Gülsün'ün de okula babasının otomobiliyle gidip geldiği belirtilir.

Bu Bizim Hayatımız'da Mazlum Sami'nin otomobili olduğu belirtilir. Mazlum Sami varlıklı bir insandır. Gideceği yerlere daha çok otomobil ile ulaşmaktadır. Şemsi ile ilk görüşmesinden sonra Şemsi'nin otomobil ile gideceği yere kadar bırakılması emrini verir. Mazlume'yi görmek için Bebek Bahçesi'ne yine kendi otomobiliyle giden Mazlum Sami, Mazlume'yi ve dadısını evlerine kadar kendi otomobiliyle bırakır. Diğer yandan Şemsi'nin Defterdar iskelesi taraflarından taksiye binip Tahtakale'ye geldiği de belirtilir. Bu veriye dayanarak 1946 yılının İstanbul insanının ulaşım ihtiyacına cevap veren bir unsur olarak trafikte taksilerin de olduğunu söylemek mümkündür.

Şemsi, araba ve otomobilin fikir verimsizliğine olumsuz etkisi olduğu düşünülmektedir:

“‘yürümeyen adamların zihni durur,’ dedi. ‘Yüksek makamlara geçenlerin fikir verimsizliklerinde biraz da araba ve otomobilin tesirini aramalıyız. Bunlar yayan dolaşmayı bırakınca hem lüzumluyu göremez oluyorlar, hem de dimağ işleklerini kaybediyorlar. Karın yapmaları da bundan!’” (s.36)

Bugünün Saraylısı'nda da karayolu taşıtı olarak otomobil dikkati çeker. Romanın zamanı olan 2. Dünya Savaşı yıllarında 'harp tahdidi' kapsamında hususi otomobillere sınırlama getirilir. Diğer yandan yaşanan ekonomik sıkıntı sadece zengin sınıfın

otomobil kullanmasına müsaade eder. Romanda Rüştü'nün hususi bir otomobilinin olduğunu görürüz. Florya gezisi dönüşü otomobiliyle Ata Efendi ve ailesini evine kadar bırakma nezaketini göstermiştir. Diğer yandan Üftade ve Ayşen'in çıktıkları alışveriş dönüşü Ayşen'in güzelliğinden etkilenen bir adam onları kendi otomobiliyle istedikleri yere bırakabileceğinin teklifini yapar. Ayrıca dönem koşulları göz önüne alındığında otomobil halk arasında bir statü göstergesi olduğu görülür.

Doktor Sait Raşit Kaynarsu'yunda hekim olduğu için hususi otomobili vardır. Ata Efendi ve Ayşen'i Dolmabahçe'de yapılacak olan baloya bu otomobille götürecektir. Ata Efendi otomobilde baloya giderken Ayşen'in diğer talipleri gibi Doktor'u da atlatacağını düşünmektedir:

“Sefir hazretleri Ayşen'i koluna takmadan yeni memuriyetini boylamıştır. Thomas da bir netice çıkmayacağını ahmaklığına rağmen sezdi: sırra kadem bastı. Fakat yeni talipler, namzetler çok: Bir tanesi, şimdi otomobilinde bulundukları doktor. ... ‘Galiba bunu da atlatacak! Neden böyle yapıyor? Anlayamıyorum vesselam!’ ” (s.177)

Dört Yapraklı Yonca'da da varlıklı ailelerin otomobil sahibi olduğu görülür. Ülkede ‘otomobil tahdidi’ vardır ve sadece hekimlerle müteahhitlere verilen bir imtiyaz söz konusudur. Somnur'un ailesi varlıklı bir ailedir ve otomobil sahibidir. Somnur'un babası Atıf Çulhagil'in müteahhit sıfatıyla otomobil sahibi olabilmış ve uydurma ortağı sayesinde bir otomobili hakkı daha elde edebilmiş olduğu belirtilir. Somnur genellikle okula otomobil ile gelir. Yonca'da zengin bir eş ile hayatını birleştirdikten sonra otomobil ile ulaşımını sağlar. Maddi durumu iyi olan Sebati'nin de otomobil sahibi olduğu görülür. Sebati ile evlenen Aslıhan ise Sebati'nin otomobilinin hayalindeki kadar iyi, ufak ve kibar olduğunu düşünür.

Ekmek Elden Su Gölden'de genellikle ön planda olan ve sıklıkla kullanılan taşıt otomobildir. Duranbeyli ailesi zengin bir aile olduğu için hususi, ‘yüksek marka otomobil’leri ve şoförleri vardır. Eğlencelere ve toplantılar kendi otomobilleri ile ulaşım sağlarlar. Hatta Rıza Bey'in gelini Ferda'nın da bir hanım olarak sürekli otomobil kullandığı görülür. Ailenin erkeklerinin ise az çok otomobil kullanabildikleri belirtilir.

Romanda kullanılan ulaşım araçları hususi otomobil ve taksidir. Vapur, tramvay, otobüs gibi halkın sık kullandığı ulaşım araçlarına romanda yer verilmemiştir. Bunun bir

sebebi olarak da romanın yüksek sosyete hayatı yaşayan Duranbeyliler merkezinde İstanbul sosyetesine mercek tutması, olduğu düşünülebilir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde otomobilin ulaşım aracı olarak çok az kullanıldığını görürüz. Genel olarak 2.Abdülhamid dönemi, II. Meşrutiyet ve I. Dünya Savaşı yıllarını konu edinen romanda otomobilin çok az geçmemesinin sebebini dönem İstanbul'unda kullanılacak kadar henüz yaygınlaşmaması olarak görülmelidir. Sadece ismi verilmeden bahsedilen Yeni Devir Simaları'ndan olan frenkvari hayata düşkün bir şahsın otomobil ile İstanbul'u dolaştığı belirtilir.

Yine 'harp zengini' Kâni'nin arabası ön plana çıkmaktadır. Ada'da İsmet Kâni'yi yıllar sonra ilk defa 'oyuncak gibi küçük ve süslü' (s.7) arabasından inerken görür. Karaköy'e indiklerinde ise Kâni'yi yine başka bir araba karşılar. Kâni'nin hem Ada'da hem şehir içinde arabasının olması zenginliğinin göstergesi olarak yorumlanabilir. Karaköy'de Kâni'yi karşılayan arabayı gören İsmet'in düşünceleri Kâni'nin arasının kalitesini ortaya koymaktadır:

"Karaköy'de Kâni'nin arabası bekliyordu; tam sevdiğim gibi bir araba: Baştan aşağı simsiyah... İnsan içine gömülüp yaslandığı zaman simsiyah kadife bir mahfaza içinde parlayan mücevherler gibi güzel, kibar, yakışıklı görünüyor. Galata'yı dolduran gürültücü halkın ortasından kimseye sürünmeden siyah bir bulut gibi süratli, sessiz, yumuşak geçip gidiyorduk." (s.26)

Şadiye ve İsmet alışveriş için Beyoğlu'ndaki mağazalara gelirler. Yine bu gezintinin arabayla sağlandığı belirtilir. Recai Bey ile Bon Marché'de karşılaşırlar. İsmet Recai Bey ile Şadiye Hanım arasında bir münasebetin olduğu anlar ve Şadiye Hanım'a bu meselenin aslını yine arabada baş başa kalınca soracaktır.

Fakir bir ailenin kızı olan Leman öğretmenlik yapar. Öğretmenlikten arta kalan vakitlerinde arkadaşlarıyla maddi durumu elvermemesine rağmen Beyoğlu'na sürekli eğlenmeye gider. Romanda gözü lüks ve şatafatta olan Leman, evlerinin önünde kendisine talip olan Aziz'in arabasının beklemesinin komşuları hasede düşüreceğini düşündüğü belirtilir.

Kadınlar Tekkesi'nde neredeyse tüm roman kişilerinin varlık sahibi olmasında mütevellit en az bir otomobil sahibi oldukları görülür. Şeyh Baki'nin şahsi otomobili olmasa da sadık müritlerinden olan Melal, Memhure ve Peryal'in otomobilleri halihazırda

Şeyh Baki'nin emrine amadedir. Peryal de aynı zamanda şehir içi ulaşımını kendi otomobiliyle sağlar. Şeyh Baki'yi ilk ziyaret edişinde Zeyrek'e otomobiliyle geldiği görülür. Şehir içi seyrân ve gezintiler de çoğu zaman otomobil aracılığıyla gerçekleşir. Baki, Melal'in Erenköyü'ndeki köşkünde kaldığı zaman Melal ile birlikte Bostancı istikametine doğru bir otomobil gezintisi yaptıkları görülür. Otomobili Melal kullanır. Memhure ve Şeyh Baki ise Bersad Hanım'ın otomobilinde Tarabya'daki yalıdan evlerine dönerken birbirlerini daha yakından tanıma fırsatı bulurlar. Memhure her ne kadar Şeyh Baki'nin aşırı ilgisinden bunalıp Şişli meydanında inse de Şeyh Baki, Memhure'nin üzerinde istediği etkiyi yaratabilmiştir.

Ayın On Dördü'nde roman kişilerinin varlıklı kimseler olmasından dolayı otomobillerinin bulunduğunu söyleyebiliriz. Rıdvan ve Rayiha çiftinin şehir içinde sürekli kullandıkları iki adet otomobili vardır. Otomobilleri bulunmasından dolayı bu evli çift, şehir içi ulaşımını rahatlıkla sağlar. Hatta Rıdvan'ın kendi otomobiline “akaryakıt” ismini verdiği görülür. Rıdvan'ın otomobiline “akaryakıt” ismini vermesinin sebebi “uydurma Türkçe ile alay için”dir. Çiftin diğer otomobilleri ise “jaguar markalı” bir otomobildir. Bu otomobil genellikle Harbiye'deki evin garajında durur.

Anahtar'da da Kenan'ın kendisine ait bir şoför ve otomobili vardır. İşe kendi otomobiliyle gidip gelir ve aynı zamanda Perihan ile yine bu otomobil ile seyahat ederler. Kenan ve Perihan gelir seviyesi yüksek insanlar olduğu göze çarpar.

Sonuncu Kadeh'te romanın aktüel zaman kısımlarında genellikle kullanılan ulaşım aracı otomobildir. Murad Naci varlıklı bir insandır. Evinde otomobili için bir de garajı olduğu belirtilir. Murad Naci vapur ve taksi kullanmadığı zamanlarda otomobil kullanılır.

2000 Yılın Sevgilisi romanında ise Ressam Besim Bey ve yeğeni Fahir'in hususi otomobil sahibi olduğu görülür. Roman kişileri şehir içi ulaşımını otomobil ile sağlar.

2.6.9. Ticari Taksiler

Refik Halit Karay'ın romanlarında hususi otomobillerin haricinde şehiriçi ulaşımında dikkat çeken bir diğer vasıta ise taksilerdir. Taksilerin ulaşımında kendini göstermesi otomobillerin ülkeye gelişinden altı yıl sonra olur. Balkan Harbi ve arkasından

gelen diğer savaşlar faytoncuların ve atlı arabacıların atlarına el konulmasını da beraberinde getirince İstanbul halkının taksilere olan rağbeti artar.²⁴⁸Taksiler bugün bile İstanbul ulaşımında önemli ulaşım vasıtası olarak kendini gösterir.

Anahtar'da taksi romanda fazlaca karşımıza çıkan ulaşım araçlarından değildir. Kenan'ın Perihan'ın evi olan Şişli'deki Şendil apartmanına taksi ile gelir, Harbiye taraflarında inen Kenan görünmemek için geri kalan yolu yayan devam eder. Kenan karısını gözlemek için ise apartmanın girişini gören bir pastacıda bekler. Daha sonra ise Perihan'ın apartmanın girişinde taksiden indiğini görür.

Bugünün Saraylısı'nda taksi de roman kişilerinin kullandığı bir diğer ulaşım aracı olarak dikkat çeker. Ata Efendi Haydarpaşa'da karşılağı Ayşen'i taksiyle eve getirir. Diğer yandan Üftade ve Ayşen çıktıkları alışveriş gezilerinde taksiyle dönerler. Halihazırda parası olan bir kız olan Ayşen bu gibi gezintilerden sonra eve otobüs, tramvay gibi toplu taşıma araçları yerine taksiyle dönmek isteyecektir. Dolmabahçe Sarayı'ndaki baloda Ayşen'in konuştuğı Amerikalı 'Visamiral'in de harp tahdidi dolayısıyla hususi otomobili yoktur lakin romanda hemen her vakit kapısından bekleyen bir taksisi olduğu belirtilmektedir.

Dört Yapraklı Yonca'da taksi ulaşım aracı olarak kahramanların fazla tercih ettiğı bir vasıta değildir. Bostancı'dan Paşalimanı'na gidecek olan nişanlılar Emire ve Feridun taksiye biner ve bu yolculuk esnasında birbirlerine daha fazla tanıma fırsatı yakalarlar. Daha sonra Paşalimanı'ndan Bakırköy'e yol alan taksinin içinde Emire, kendini daha bir hanım hisseder, yanında Feridun varken bu yolculuk esnasında birkaç arkadaşının kendisini görmesi onu o anda en mutlu edecek hadiselerin başında gelir. Kendisini bir anda görünme isteğı kaplar.

Somnur ve Aslıhan'ın Kadırga semtindeki evlerinden Sebati'nin Bankalar Caddesi'nde bulunan yazıhanesine gitmek için belediyenin²⁴⁹ oradan bir taksiye bindikleri belirtilir.

²⁴⁸ haz. Salih Sezen, Ahmet Apaydın, *Faytonlardan Marmara'ya İstanbul'da Ulaşım*, Paraf Yay., İstanbul, Ocak 2012, s. 121.

²⁴⁹ Burada bahsi geçen belediye, Kadırga semtine yakın olması hasebiyle eski Eminönü belediye binası olmalıdır.

Ekmek Elden Su Gölde'de taksi, otomobilleri meşgul olduğu zaman ise Duranbeyli ailesinin başvurduğu ulaşım aracı taksidir. Ferhan alışverişe çıkarken, baba evine giderken taksi kullandığı görülür. Ferhan, Numan ile buluşacağı Mecidiyeköy'deki köşke ilk gidişinde de taksi kullanır.

Yerini Seven Fidan'da karşımıza çıkan ulaşım araçlarından biri de taksidir. Roman kahramanları üzerinden İstanbul halkının şehir içinde ulaşım aracı olarak taksi oldukça tercih ettikleri de söylenebilir. Fakat her zaman kolaylıkla taksi bulunmaz. Savaş yıllarının bir sonucu olarak zorlukla taksi bulunduğu belirtilir.

İlk olarak kasabadan İstanbul'a yeni gelen Erbil Karaköy Meydanı'nda bindiği taksiyle Hasan Usta'nın evine ulaşır. Nevbahar ile Erbil yine Beyoğlu'na çıkmak için taksiyi tercih ederler. Taksiyi zorlukla buldukları belirtilir. Tepebaşı tarafından yine taksi ile eve dönerler. Erbil'i bekar odasında ziyarete gelen ve eve dönmesi için dil döken Nevbahar buradan yine taksiyle ayrılır.

Sonuncu Kadeh'te genellikle kahramanların kullandığı bir ulaşım aracı olarak dikkat çeker. Murad Naci kendi otomobilini kullanmadığı zamanlarda taksi tutar ve ulaşımı bu vasıta ile sağlar. Diğer yandan Cemşit'in ise artık otomobil alacağını taksi kullanmayacağını belirtir. Taksi şoförlerinin nazlı oldukları ve artık bu nazı çekemeyeceğini söyler.

Kadınlar Tekkesi'nde bir diğer ulaşım aracı olarak da taksiyi görmek mümkündür. Erenköyü'ndeki evine dönen Neşide'yi takip için Süha Kalenderli ve Fethi taksiye binerler.

Ayın On Dördü'nde Rahşan'ın arkadaşı olan Mürüvvet, Kadıköy'den Rahşan'ın kaldığı köşke ulaşmak için taksi ile ulaşımını sağladığını belirtir. Taksinin ulaşım aracı olarak başka bir şekilde roman kişileri tarafından kullanıldığı görülmez.

2.6.10. At ve Atlı Arabalar

Refik Halit Karay İstanbul'da otomobillerden önce at arabalarının olduğu devirde yetişen bir yazardır. Kendisi de at arabalarına binmiş şehir içi ulaşımında bu vasıtalarından istifade etmiştir. İlk Adım kitabında Refik Halit "kupa araba"lardan şu şekilde bahseder:

“Ah, bu kira arabaları, bilhassa kupa denilen her tarafı kapalı olanları... Esaslı hiçbir temizlik, belediye kontrolü, sıhhi tedbir görmedikleri için seyyar mikrop yuvaları halini almışlardı; binen hasta, illetini oraya sıvar, giren sağlam, hastalığı oradan kapardı. Islak, ekşi, geniz yakan ve göz sulatan gübre kokulu havasını, burnum, bugün bile hatırladıkça, duymaktan kurtulamadı. Ayrıca bir de gece arabası denen ve karanlık bastıktan sonra işletilmeye çıkarılan daha murdarları, daha harap ve berbatları vardı; Beyoğlu dönüşü Eminönü’nden binerdik ve zayıf atlar Rızapaşa yokuşunu çoğu defa çıkamadıkları için yarı yolda da inerdik.”²⁵⁰

Refik Halit İstanbul ulaşımında tecrübe ettiği bu atlı arabalar özellikle Cumhuriyet öncesi devri konu ala romanlarında yer bulur. *İstanbul’un Bir Yüzü*’nde kupa araba İstanbul trafiğinde olan bir başka araba çeşidi olarak göze çarpar. İsmet daha çocukken Şehzadebaşı’nda Ramazan kumpanyalarına Fikri Paşa’nın konak halkı kupa arabalarla gittiği belirtilir. Dönüş yolunda İsmet için arabanın içinde dışarıyı seyretmek ise ayrı bir keyif verir:

“Kapıda eşine hohlaysa, sabırsızlıkla bekleyen yağız, yahut kır atların tüy gibi uçtukları bu camları buğulu, yağmurdan ve soğuktan mahfuz, ılık araba ile dönüş ne kadar hoşuma giderdi. Mavi atlas perdelerin ucunda birer ufak püskül vardı ki mütemadiyen sarsıla sürüne camın üzerine buğusuz, şeffaf bir ay resmederdi. Ara sıra ayağa kalkıp oradan dışarıya tek tük lambaları parlayan ıslak sokaklara bakmayı ve nerelere geldiğimizi anlamağı ben çok severdim.” (s.77)

Aynı romanda Hidayet Bey’in Cuma ve Pazar günleri Sarıyer’den Kalender’e arabayla gezinti yaptığı bahsedilir. “Gözü büyüklükte, temiz giyinmekte ve mirasyedilikte” olan bu genç vefat etmiş bir paşanın dul ve zengin ve evlenmek isteyen ‘altmışlık’ haremmini takip eder. Arabayla Şevkidil Hanım hangi mesireye gitse peşinden giden Hidayet Bey, *Büyükdere Çayırı*’nda yan yana tesadüf ettirdiği arabasından içeriye mektup atar.

At, arabaların çeken bir güç olmasını yanı sıra *İstanbul’un Bir Yüzü*’nde ulaşım için binek olarak kullanıldığını da belirtmek gerekir. Romanda Seniha’nın *Kağthane*’ye seyrana çıktığında arkasında Zâl Bey’in adamları tarafından ya araba ya da at ile birlikte takip edildiğinden bahsedilir.

Sonuncu Kadeh’te atlı arabalar romanda bahsedilen geçmiş zaman olan 1910’lu yıllarda İstanbul’da kullanılan bir ulaşım aracı çeşidi olarak dikkat çeker. Atlı arabalar bir

²⁵⁰ Refik Halid Karay, *İlk Adım*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 24.

nevi dönemin taksisi olma özelliğini de üstlenir. Özellikle Cadde-i Kebir’de bulunduğu görülen bu atlı arabalar inşaları gidecekleri yerlere kadar bırakırlar. Roman kişilerinin de atlı arabaları sıkça kullandığı görülmektedir.

Romanda bir de bahsi geçen diğer araba ise “bato biçimi” arabalardır. Bu arabaları kullanan arabacıların “değme müşteriye tenezzül etme[yen]” karakterde oldukları ve “yolunacak hovarda” aradıklarından bahsedilir. 1910 yılında Cadde-i Kebir’de Marika ile dolaşan Cemşit’e de böyle bir arabacı musallat olur ve onları arabasına alır. Başka bir zaman ise Şehriban ve sevgilisini Bonmarşe’de gören Cemşit onları takip etmek ister. Bir başka boş fayton bulamadığı için onların Cadde’den bir faytona binerek uzaklaşmalarını seyretmek zorunda kalır. Bunların beraber haremlik- selamlık uygulamalarının devam ettiği şehirde, kadın ile erkeğin Beyoğlu semtinde aynı arabaya binme yasağı olmadığı bir süredir bu yasağın kalkmış olduğu belirtilir. Refik Halit de atlı araba devrinde yetişmiştir. Özellikle Cumhuriyet dönemi öncesi kadın ile erkeğin aynı arabada yolculuk etmesi yasağına Refik Halit, İlk Adım kitabında sandal ile araba arasında kıyas edirek kendi kanaatine bir açıklamaya getirmeye de çalışmıştır:

“Neden kadın erkek bir arabaya binilmesi yasak da sandalinki değil? Şimdi bunu ben de düşünüyorum ve sebeplerini buluyorum: 1- Arabanın, özellikle kupa olursa dört tarafı kapalıdır, sandalinki açık. 2- Arabacının arkası müşteriye dönüktür, sandalcının önü. 3- Deniz korkusuyla sandalda uslu durmak zorunlu, arabada değil...”²⁵¹

Diğer yandan aynı romanda atlı arabalar Cadde-i Kebir’den aldıkları yolcuları/sevgilileri Beyoğlu’ndan ulaşımı kolay olan **Taşlık** veya **Kağıthane Tepesi**’ne götürdüklerinden bahsedilir. Bu gibi seyran yerlerine yine bu atlı arabalar ile ulaşım sağlandığı görülür.

Bu Bizim Hayatımız’da Mazlum Sami’nin yalısının arka tarafındaki ahırda iki binek atının emrine hazır olduğu belirtilir.

Kadınlar Tekkesi’nde atlı arabanın sadece romanın bir yerinde ulaşım aracı olarak kullanıldığı görülür. Şeyh Baki’nin Peryal’in **Büyükada**’daki köşküne vapurdan indikten sonra atlı araba ile ulaşımı sağladığı görülür. Dışarıdan gelen at nallarının çıkardığı sesleri duyan Peryal, Şeyh Baki’nin geldiği anlar. 1940’lı yıllarda şehir içinde atlı arabalara

²⁵¹ Refik Halid Karay, *İlk Adım*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1999, s. 12.

elbette rastlamak mümkün değilken, atlı arabaların Ada yaşantısında ve ulaşımında önemli bir vasıta olduğunu söylemek mümkündür.

2.6.11. Eğlence Amaçlı Kullanılan Ulaşım Araçları ve Diğer Araçlar

Bugünün Saraylısı'nda bir diğer denizyolu ulaşım aracı olarak da **kotra** dikkati çeker. Rüştü'nün yaptığı kotra seyahatleri bir eğlence amaçlı kotra seyahatleridir. Yazar bu seyahatlerden ayrıntısıyla bahsetmemekle beraber kotra seyahatlerini İstanbul'un zenginlerine has bir ulaşım-eğlence unsuru olduğunu belirtmek gerekir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde de kotra zenginlik emaresi olarak karşımıza çıkar. Ziya Bey ve misafirlerinin Yeşilköy'den kotrayla Yalova, Hereke taraflarına kadar gezinti yaptıkları belirtilir.

İstimbot ise yine *İstanbul'un Bir Yüzü*'de karşımıza çıkan ulaşım araçlarından. Kâni ve İsmet Ada'dan vapura binerken Kâni, ada vapuruyla gidip gelmekten şikâyetçi bir şekilde Ada'da istimbotsuz oturulmayacağını düşünür. Ne kadar satın almak istese de beğenebileceği bir istimbot bulamaz

Bu Bizim Hayatımız'da Şemsi, Mazlum Sami'nin yalısında misafirken Şehriyar'ın yalının diğer misafirlerini Küçüksu gezisinden yalıya doğru getirir. Bu gezintinin **motor** ile yapıldığı belirtilmektedir.

Mazlum Sami'nin gençliğinde Boğaziçi'nde **kayıkla** Kanlıca'ya, Körfez'e geçip, gezdiğinden bahsedilir.

Dört Yapraklı Yonca'da **helikopter** ulaşım aracı olarak zikredilse de ulaşım aracı olarak kullanılmaz. Yonca 1943 senesinden itibaren yirmi yıl sonrasını da yazmak istediği romanında İstanbul'da hususi ulaşım aracının otomobil yerine artık helikopter olabileceği düşüncesini dile getirir. **Bisiklet**, Aslıhan'ın yazın yazlıkta eğlence amaçlı kullandığı bir ulaşım aracı olarak dikkat çeker. **Motosiklet** ise Somnur'a talip olan Dinçer'in sürekli kullandığı bir ulaşım aracıdır. Dinçer, "İstanbul kırlarında voli çeviren yarı bön şımarık oğlanlar[a]" (s.164) benzetilir.

Ayin On Dördü romanında eğlence amaçlı kullanılan ulaşım vasıtalarına pek rastlanılmasa da cinayetin işlendiği gece Şadan ve bir arkadaşının denizde **sandal** ile mehtap sefası yaptıkları görülür. Şadan ve arkadaşı cinayetin işlendiği sırada Rahim

Bey'in köşkünün biraz uzağında bulunur ve bu sandal sefası cinayetin aydınlatılmasına yarayacak şahitlik yapmalarına sebebiyet verir.

Sonuncu Kadeh'te Cemşit, Bebek'te ismi verilmeyen bir gazinoda otururken Bebek koyunda "kristkraft" (Chris-Craft marka bir bot türü) ortaya çıkar ve başta Cemşit olmak üzere orada bulunanlara rahatsızlık verir. Kristkraft ile ortaya çıkan ve su üzerinde çeşitli hareketler yapan bu delikanlının "akşam zamanının güzelliğini delik deşik ettiği" görülür. Cemşit bu ve bu gibi "zamane icat ve aletleri" hakkında şu şekilde düşünür:

"Bir kişi eğleniyor ve şu sahilde beş bin kişi rahatsız oluyor. Bu mudur övündükleri medeni nizam, medeni hukuk, medeni hayat? Tuh!" (s.92)

2.7. İSTANBUL'DA YAŞAYAN GAYRİMÜSLİM ve YABANCI UNSURLAR

İstanbul, Osmanlı İmparatorluğu'nun başkentidir. Kurulan yeni Cumhuriyet Türkiye'si'nin de sosyal, kültürel, ekonomik ve demografik açıdan en önemli şehridir. Başkent olmanın gerektirdiği özellikleri Cumhuriyet kurulduktan sonra da üzerinde taşıyan İstanbul, ülkenin kozmopolit unsurlarının en çok toplandığı şehir olarak dikkat çeker. Bünyesinde barındırdığı gayrimüslim ve yabancı unsurlar İstanbul'un çok kültürlü bir şehir olmasına da olanak tanımıştır.

İstanbul'un bu çok kültürlü/kozmpolit sosyal yapısı, -ön planda olmasalar da- gayrimüslim ve yabancı karakterlerle romana yansır. Refik Halit Karay'ın romanlarında bulunan gayrimüslim ve yabancı unsurlar şunlardır:

2.7.1. Rumlar

Bugünün Saraylısı'nda İstanbul'da karşımıza Rum vatandaşlar da çıkmasına rağmen romanda çok az yerde bahsedilir. Florya'daki plajın gazinosunda Ata Efendiler ve Rüştü otururken servis yapan garsonun Rum olduğu görülür. Yazar garsonun Rum olduğunu belirtmese de Rüştü sipariş verirken Rumca kelime kullanır:

"Biran soğuksa üç şişe getir. Ama soğuksa ha! Yoksa dökerim hepsini... Hep de patronunun başından aşağı! Katalavis?" (s.52)

Romanda geçen bir diğer Rum unsur ise Ayşen'in berberi olan Niko'dur. Ayşen mektuplaşmalarda Berber Niko'nun adresini kullanır.

Bu Bizim Hayatımız'da Şemsi'nin arkadaşı Abidin'in babası Ferruh Efendi'nin Tahtakale'deki nalbur dükkânında Petraki adından bir Rum çalışır. “Katı Ortodoks” olan Petraki, Ferruh Efendi'nin yanına sekiz yaşında girmiştir. Şemsi, Petraki'den Ali Dingil'in nerede kaldığını, hal ve vaziyetini öğrenir.

Şemsi'nin Ali Dingil ve ailesi hakkında daha fazla malumat alacağı kişi ise Petraki'nin eşinin kardeşi olan Eleni'dir. Milliyeti açıkça belirtilmese de Rum olduğu düşünülmelidir. Ali Dingil ve ailesi Gedikpaşa'da otururken, onların terziliğini yapmıştır.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde Matmazel Mari, Mis Novart ile birlikte Kâni'nin Büyükkada'daki evindeki mecliste bulunan ve küçük hanımların hayranlık beslediği bir hanımdır. İsmet Matmazel Mari'yi bizim Türk hanımlarına kıyasen daha terbiyeli bulur: “Rum kızı pespayeliğine rağmen -hiç şüphe yok- bizim küçük hanımlardan daha terbiyeli, daha meclis kadını, daha da vekarlıydı.” (s.151)

Yerini Seven Fidan'da Rum unsurlara yer verilmez fakat Feyzullah Bey ile Erbil arasında geçen diyalog İstanbul'da Rumların yoğun olarak yaşadığı yıllara işaret eden cinstendir. Erbil, “*Katalavis*” kelimesinin anlamını bilmez. Feyzullah Bey ise bu kelimeyi anlaması için evvela İstanbul çocuğu olması lazım geldiğini, hatta kendi yaşında bulunması gerektiğini söyler. Feyzullah Bey, Erbil'in “Katina’lar, Marika’lar, Eftalya’lar devri”ni yaşamadığı bu sebeple bu kelimenin anlamını bilemeyeceğini belirtir. (s.17)

Sonuncu Kadeh'te İstanbul'da yaşayan yabancı unsurlar olarak sadece **Rum** unsurlar göze çarpar. Murad Naci'nin dadısı Eleni, Rumdur ve bir dönem Murad Naci ve ailesi ile birlikte yaşamıştır. Cemşit'in babasının dükkânında da işi gayet iyi bilen İstavri adında bir Rum'un çalıştığı görülür. İstavri'nin artık neredeyse bizden biri olduğu da vurgulanır. Göze çarpan diğer Rumlar ise eğlence yerlerinde bulunan “piyasanın tanınmış Rum kızları”dır. Şehriban'ın kendisini aldattığını düşünen Cemşit, intikam düşüncesi ile Tepebaşı Bahçesi'ne gittiği bir gün “o kadınların en güzeli ve gözdesi” olan Marika ile bir gece geçirir. Murad Naci'nin ise zaten “kara gözlü Marika, Deli Katina, Adalı Angelika” gibi pek çok tanınmış kız ile ahabap olduğu da bahsedilir.

Kadınlar Tekkesi'nde Süha Kalenderli'nin eski arkadaşı Baha'nın Kınalıada'da yaşlı **Rum** hizmetçisi ile beraber yaşadığı belirtilir.

2.7.2. Ermeniler

Denilebilir ki Ermeniler Türk romanında en çok yansıma alanı bulmuş gayri müslim ve yabancı unsurların başında gelir.²⁵² Ermeniler, Rumlar ile birlikte Refik Halit'in romanlarına da en çok yansıyan yabancı unsurların başındadır.

Ekmek Elden Su Gölden'de Mimar Armenak Efendi Boğaz'da, Sarıyer'de babasından kalma yalının sahibidir. Şehre seyrek indiği belirtilen mimar, inince ise hep "Büyük Otel"e gelir ve burada dostu Asaf Hulusi Bey ile vakit geçirir. Milliyeti tam olarak belirtilmeyen Armenak Efendi'nin Ermeni olduğu düşünülebilir.

Kunduracı Artin Efendi ise Feriköy taraflarında dükkân sahibidir. Ferhan'ın Saim ile evlendikten sonra Artin Efendi'ye ayakkabı ısmarlamak yerine Beyoğlu'ndan ayakkabı ısmarlamak ister. Artin Efendi'nin de Ermeni olduğu düşünülebilir.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde karşımıza çıkan Ermeni unsurlar konaklarda hizmetçi-uşak-kâhya gibi görevlerde bulunmakla birlikte İstanbul'da ticaret yapan, ticaret hayatında önemli bir mevki kazanmış Ermeni unsurlar da dikkat çeker.

Romanda söz konusu edilen Artin Ağa iş hayatını iyi bilen bir yabancı unsur olarak karşımıza çıkar. 'Yeni devir Simaları'ndan Ali Bey'in talih hiç yüzüne gülmemiştir. Harbin ilanı ile birlikte daha da sefil duruma düşen Ali Bey'e Artin Ağa iki yüz lira karşılığında iş öğretmek ister. Zira Ermeni olaylarında Ali Bey, Artin Ağa'yı evinde saklamış ona yardım etmiştir. Buna karşılık olarak da Artin, Ali Bey'e yardım etmek ister. Varını yoğunu harcayan Ali Bey, Artin'e istediği parayı getirir. Artin de parayı 'kalay'a yatırır. Kalayın fiyatı harp nedeniyle altından da pahalı hale gelmiştir. Romanda Artin Ağa'nın da kalayın okkasını otuz iki kuruştan aldığı ve iki bin sekiz yüz elli kuruştan da sattığı belirtilir. Bu sayede Ali Bey zenginleşmiş ve bu 'Ermeni saraf' ile ortak olur.

Romanda Abdülaziz devri eğlencelerinden bahseden İhya Efendizade Nazmi Bey devirde sarayda müteahhit, nakkaş, kalemkâr gibi görevler üstlenen zengin Ermenilerin

²⁵² Ayrıntılı bilgi için bkz: Ertan Engin, *Türk Romanında Ermeniler*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

çok olduğunu ayrıca eğlenmek adına ‘Beyoğlu’nun zevkini çıkartan onlar’(s.133) olduğundan da bahsetmektedir.

Bir diğer Ermeni unsur ise Kâni’nin Büyükkada’daki evinde kadınlar meclisinde bulunan “Kocaman burunlu, kocaman gözlüklü ve kocaman elli, ayaklı bir kavruk kart kız” (s.152) olan Mis Novart’a burada bulunan küçük hanımlar hayrandır.

Yerini Seven Fidan’da İstanbul’da yaşayan gayrimüslim ve yabancı unsurlara pek az yer verilir. Erbil’in kasabasının doktoru olan, Doktor Cankatan’ın İstanbul’da tıp öğrencisiyken Ermeni bir kadının evinde oda tuttuğundan Erbil’e bahseder. Doktor Cankatan, Erbil’e bu Ermeni kadının dul yengesi olan Mannik ile ilişki yaşadığını söyler.

Sonuncu Kadeh’te ise Şehriban’ın ailesinin önceleri terzi olan Madam Serkis Pabuçlıyan’ın isminden hareketle Ermeni olduğu söylenebilir. Madam Serkis, Kumkapı’da küçük bir meskende ikamet eder. Şehriban ve Cemşit bir ara Madam Serkis’in evinde görüşür. Madam Serkis’in kardeşinin de Ermeni bir hastane olan Surp Agop Hastanesi’nde çalışması Madam Serkis’in Ermeni olduğu kanısını güçlendirir.

Dişi Örümcek’te İstanbul’da doğup büyüyen Nurper baccısının Ermeni olduğunu ifade eder. Ermenice bilmesinin sebebi kendisine bakan bu kadındır. (s.53)

2.7.3. Fransızlar

Bu Bizim Hayatımız’da İstanbul’daki yabancı unsurlar olarak Mazlum Sami ve Şehriyar Hanım’ın yalıdaki misafirleri dikkat çeker. Mösyö Tirard ve Profesör Santi bu misafirler arasından yabancı olanlardır. Mösyö Tirard’tan “henüz yirmi beş yaşlarında, buruşuk pantolonu kadit bacaklarına sarılan, çilli yüzlü ayrıca ergenlik çıbanlarıyla dolu” bir kişi şeklinde bahsedilmektedir. Milliyeti hakkında romanda herhangi bir ibare bulunmamak ile birlikte **Fransız** olduğu düşünülebilir. Profesör Santi’den ise “elçiliğe bağlı bir şube memuru” (s.39) şeklinde bahsedilmektedir.

Ekmek Elden Su Gölden’de Şahende Hanım’ın terzisinin ise İstanbul’da yaşayan yabancı unsurlar kategorisinde değerlendirmek yerinde olur. Asistanının kendisinden ‘madam’ şeklinde söz etmesi ve asistanın Şahende Hanım ve kızlarına ‘bonsuvar’ şeklinde hitap eder. Şahende’nin terzisinin bir **Fransız** olduğu düşünülmelidir.

2.7.4. Yahudiler

Bugünün Saraylısı'nda Yahudi unsurlar romanda sadece bir kere geçer. Melek Sineması'nda gala geceleri kadınların takıp takıştırdığından söz edilmekle birlikte en çok pırlanta bolluğunun Yahudi madamlarında olduğu ve İstanbul'un asıl zengin kimselerinin onlardan oluştuğu belirtilmektedir:

“Pırlanta bolluğunu Yahudi madamlarında görmeli! Bizim zenginlerin adı çıkmış, herkes atıp tutuyor. Parayı yapanlar, onlar. Hem de bunca varlık vergisi ödedikten sonra toparlanıverdiler.” (s.158)

İstanbul'un Bir Yüzü romanında ismiyle zikredilen Yahudilerden biri, Samuel'dir. Kâni'nin iş yaptığı ortağı olarak bahsedilir, Kâni, Samuel ile birlikte sözü edilen zenginliğe ulaşır. (s.38)

Diğer bir Yahudi ise Madam Aldiyado'dur. İsmet'e göre “babadan İspanyol ve anadan İtalyan olmak iddiasında yarı dalkavuk bir hoşsohbet kadın”dır. (s.153) Yalnız Madam Aldiyado'nun sahte vatanperverliği İsmet'in hoşuna gitmez. Nitekim Madam'ın yeni devir erkânından tanımadığı adam yoktur. Kendisinin de üye olmadığı dernek, kuruluş kalmamıştır. Bu sayede tanıdıklarını çeşitli mevkilere kapılandırmış, Aldiyado ailesinin refah içinde yaşamasını sağlamıştır.

Kadınlar Tekkesi'nde ise Süha Kalenderli'nin **Yahudi** bir kadının evinde odası olduğundan bahsedilir.

2.7.5. Amerikalılar

Amerikalı şeklindeki adlandırmadaki kasıt ABD vatandaşlarıdır; sadece *Bugünün Saraylısı* ve *Ekmek Elden Su Gölden* romanlarında söz edilirler. Bugünün Saraylısı'nda söz edilen **Mister Thomas** Amerikalıdır ve Rüştü'nün arkadaşı olarak Ata Efendi ve Ayşen ile Taksim Gazinosu'nda tanışır. “Pek toy hatta görgüsüz, şaşkın ve mahcup bir delikanlı” (s.98) şeklinde tanımlanan Thomas, Ata Efendi ve Ayşen'i ertesi gece olacak olan Amerikalıların kokteyline davet eder. Askerliğini yapmak üzere İstanbul'da bulunan Thomas'ın Ayşen'e talip olması düşüncesi Ata Efendi cephesinde olumlu karşılanmaz:

“Sulh olunca kızı koluna takar, günün birinde teyyareye bindirip binip ‘pır!’ diye uçar gider. Arkasından bakakalırız! Kızda azıcık gavur damarı var gibi geliyor bana! Ecnebi ve ecnebi memleketlerde vazife görenlere meyli aşikâr!” (s.116)

Nitekim Mister Thomas da Ayşen’e talip olanlar kervanına katılacaktır ve Ayşen tarafından ‘bir Türk kızıyla evlenmesini şu sıralar amirleri muvafık bulurlar mı, bulmazlar mı’ sorusunun cevabını almak için Ankara’ya gönderilir. Ayşen tarafından oyalandığının farkına varan Thomas sırra kadem basar. (s.177)

Bugünün Saraylısı’nda Mister Thomas’ın Ayşen’i Amerikalıların kokteyl partisinde Amerikalı birkaç sivil ile tanıştırdığından söz edilir. Diğer yandan 1946 senesinde İstanbul’a gelen “Amerikan Misuri Filosu”na romanda yer verildiğini görür. Dolmabahçe Sarayı’nda 7 Nisan Pazar gecesi Amerikan Filosu Şerefine bir balo verilir. Amerikalı zabitlerin Dolmabahçe Sarayı’nın kubbelerine, tavanlarına şaşkın şaşkın bakakaldığı bahsedilir.²⁵³ Ayşen de baloda bir Amerikalı zabitin dans teklifini kabul eder. Baloda üst rütbeli askerler için ayrı bir büfe hazırlanmıştır. Ayşen, Rüştü ile birlikte üst rütbeli askerlerle tanışır, muhabbet eder:

“‘Ayşen orada, ekabir büfesinde,’ deyince gözlerini dört açtı. Doğru. Sarı Kız, göğsü dizi dizi nişan alametleriyle dolu, kır saçlı bir Amerikan zabitiyle ayakta konuşuyor, yanında da başka zabitler ve Rüştü...” (s.184)

Ekmek Elden Su Gölden’de Büyük Otel’de Ferhan ve diğer gelinler vakit geçirirken yan masada Amerikalıların olduğu ve bu Amerikalıların Ferhan’ı beğenmeleri Armenak Efendi’nin gözünden kaçmaz.

2.7.6. İtalyanlar

İstanbul’un Bir Yüzü’nde Madam Tirello “daima siyah elbiseler giyer, tıknaz, gösterişli dalkavuk bir İtalyan melezi”dir. (s.87) Fikri Paşa’nın kızı Şadiye’nin piyano hocasıdır. Recai Bey ile Şadiye Hanım’ın birbirlerini tanınmasına vesile olan kişi Madam Tirello’dur. Bu durumdan dolayı Şadiye Hanım ve Madam Tirello’nun piyano dersleri sıklaşır ve iki taraf arasında Madam Tirello, iletişimi sağlar.

²⁵³ Bu durumu Refik Halit, “Unutulan Yerler” başlığı taşıyan yazısında da bir bakıma dile getirir: “Bu defa şehrimize gelen Amerikalılar Dolmabahçe Sarayı’nın bambaşka türlü azametine hayran oldular. Dolmabahçe, stil binalardan sayılmasa da onun balo verdiğimiz muayede salonu Avrupa’nın hiçbir sarayında, ne Schoenbrunn’de, ne Versailles’de, ne Windsor’da yoktur.” Refik Halid Karay, “Unutulan Yerler”, *Hep İstanbul*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 248.

Yeni Devir Simaları'ndan Mesut Efendi'nin İtalyan bir aktrisle Pangaltı'nda yaşar. Bu yeni evliliğinden dolayı Mesut Efendi kafasındaki sarığı çıkarmaya mecbur olur. Romanda başka bir İtalyan yabancı unsur söz konusu edilmemiştir.

2.7.7. Araplar

Ayşen ile evlenip Mısır'a giden Ruveyha Paşa'nın gerek Mısırlı olması gerek Ata Efendi ile ilk karşılaşmalarında Arapça konuşması onu Arap olarak addetmek mümkündür. Ayşen'i ilk görüşte sevmiş belli bir süre onun için İstanbul'dan ayırlamamıştır. Çok zengin bir aileye mensup olması Ayşen'in evlilik için onu seçmesine sebebiyet vermiştir. Mısırlı Ruveyha Paşa'nın emlak ve vakıfları çok olduğu arazisinin Nil Vadisi boyunca uzayıp gittiğinden söz edilmektedir.

Bu Bizim Hayatımız'da Şemsi'ye Boza Arif'in tanıttığı Abdüsselam, romanda **Suriyeli** olarak tanıtılır. Arap şivesiyle konuşan Abdüsselam, Artin ve Boza Arif ile birlikte Ali Dingil'den kuvvet alarak karaborsada çalıştığı belirtilmektedir.

2.7.8. İngilizler

İstanbul'un Bir Yüzü'nde İstanbul'da önemli bir gezinti ve seyran yeri olan Büyükdere Çayırı'nda İngilizlerin futbol oynadığı, buradaki halkın da onları izlediği belirtilir. Diğer yandan İsmet, Sütüne'yi Büyükdere ve Tarabya gibi yerlere giderken vapurda tesadüf ettiği İngiliz mislerine benzetmektedir. (s.70)

2.7.9. Diğer unsurlar

Yerini Seven Fidan'da **Ermeni** Mannik dışında yabancı unsurlara yer verilmezken, romanda Almanlar ve Almanca üzerine geçen bahis önem arz eder. Roman 2. Dünya Savaşı yıllarında geçer. Erbil de İstanbul'da yabancı dil öğrenmek ister. Tanıdığı Sinüsi Bey'den daktilo işleri karşılığında Almanca dersleri alır. Savaşın son yıllarıdır ve Almanların yenileceği açıktır. Fakat Erbil, Almanlar yenilse bile “o millet gene çabuk kalkınır; ben fakülteyi bitirinceye kadar eski mevkiini elde eder, ilerisine bile gider” (s.54) görüşündedir. İktisat eğitimi alan Erbil, Almanların iktisat alanında çok iyi olduğunu, Almancanın da kendisi için iyi bir fırsat olacağını düşünür.

İstanbul'un Bir Yüzü'nde hizmetçi-yardımcı görevi ile istihdam edilen yabancı unsurlar: Kâni'nin Şişli'deki apartman dairesinde her zaman orayı gözetip kollayan

Karabet adında bir **Ermeni** uşak vardır. Kâni, İsmet’e bu Ermeni uşaktan ‘evin bekçisi’(s.31) şeklinde bahseder. Evin kapıcısı görevini de yapan Karabet, daha önceden Kâni’nin eğlenmek için uğradığı Maryanko’nun evinde kapıcıdır. Kâni’nin olay çıkardığı bir gece onu engellemek isterken, Kâni’nin bıçak darbesiyle yaralanır. Daha sonra şikâyetçi olmaktan vazgeçen Karabet’e Kâni bu yeni evinde iş verir.

Eski Devir Simaları’ndan Ziya Bey, ‘Macarla İngiliz karışığı dul bir ailenin kerimesiyle’ ikinci evliliğini yapar. Ziya Bey’in Hanımı Yeşilköy’den bir köşk aldırır. Bu köşk’ün misafirleri hiçbir zaman eksik olmaz. Romanda ev halkının hizmetçilere, uşaklar kadar hep **Rum** ve **Ermeni** olduğundan bahsedilir. (s.119)

Fikri, Paşa’nın konağında da **Rum** hizmetçilerin olduğu belirtilmektedir. Damat İshak Efendi’nin de bu Rum hizmetçilere İslam’ı öğretmeye çalışır. Müslüman olamaya teşvik eder:

“Baş merakı dindarlıktı; Rum hizmetçilere musallat olur, ihtidaya teşvik ederdi. Hatta bazılarına yarı yarıya muvaffak da olmuştu; hemen Katina’yı Fatma Belkis; Marika’yı Hatice Gülsüm gibi isimlere çevirir başlarına birer yeşil yemeni bağlatır, namaz surelerini öğretmeye başlardı.” (s.58)

İsmet, Kâni’nin Büyükada’daki evini ziyarete gittiği zaman yine evde bir **Rum** hizmetçinin olduğu belirtilir. Diğer yandan Settar Efendizade Ahmet Bey’in de yanındaki **Yahudi** ve **Rum** muavinlerle Beyoğlu’nu haraca kesmiştir. Evlerden, dükkânlardan aidatı olduğundan bahsedilir. (s.125)

Sonuncu Kadeh’te Murad Naci’nin unutamadığı sevgilisi Polinka **Sırp** asıllıdır. Murad Naci Polinka ile “Katakum”da tanışır. Polinka’nın bir kafeşantan kızı olduğu belirtilir. Polinka, Murad Naci’nin ömrü boyunca unutamayacağı kadınlardan biri olur.

Çete romanında bir dönem İstanbul’da bulunan Prenses Nina, Mütareke döneminde Rusya’dan Bolşevikler’den kaçarak İstanbul’a sığınır. Romanda İstanbul’a Bolşeviklerden kaçarak gelen **Ruslardan** ve Rusların durumundan az da olsa bahsedilir. (s.108-110.)

Kadınlar Tekkesi’nde çok az gayrimüslim ve yabancı unsur bulunur ve bunlar roman kişileri değildir. Süha Kalenderli’nin Sirkeci’de Madam Sara adında **Yahudi** bir

kadının evinde odası olduğundan bahsedilir. Ayrıca Süha Kalenderli'nin eski arkadaşı Baha Kınalıada'da yaşlı **Rum** hizmetçisi ile beraber yaşar.

Dört Yapraklı Yonca'da Aslıhan'ın muhitinde oturan 'kokona madam'ın, Aslıhan'a serpilip geliştikten sonra İstanbul'un belini kıracağı şeklinde iltifat ettiğini Aslıhan dile getirir. Milliyeti belli olmayan bu madam, romanda bir karakter olarak da karşımıza çıkmaz.

Bugünün Saraylısı'nda Terzi Roza; romanda Feride'nin kumaş diktirmeyi düşündüğü terzidir.

SONUÇ

Türk edebiyatının önemli yazarlarından Refik Halit Karay'ın romanlarında İstanbul tarihi-coğrafi, sosyolojik ve kültürel boyutlarıyla ana konulardan biridir. Hayata İstanbul'da Sultan II. Abdülhamit döneminde adım atan Refik Halit Karay, İstanbul'un siyasi- kültürel yapısında ve silüetindeki keskin değişimlerin tanığı olur; bu değişimleri romanlarına canlı biçimde yansıtır. Romanlarını son derece gerçekçi bir bakış açısıyla kurgulayan Karay'ın eserleri kültür tarihi açısından da çok zengin malzemeler barındırır.

Refik Halit Karay'ın romanlarına bakıldığında romanlarının çoğunun İstanbul'u mekân edindiği ve vakalarının İstanbul'da cereyan ettiği görülür. *İstanbul'un Bir Yüzü*, *Bugünün Saraylısı*, *Bu Bizim Hayatımız*, *Anahtar*, *Dört Yapraklı Yonca*, *Sonuncu Kadeh*, *Yerini Seven Fidan*, *Ekmek Elden Su Gölden*, *Kadınlar Tekkesi*, *Aydın On Dördü* romanlarının mekânı İstanbul'dur. *2000 Yılın Sevgilisi* adlı romanın ise belli bir bölümünün mekânı İstanbul'dur. *Karlı Dağdaki Ateş*, *Nilgün*, *Yer Altında Dünya Var*, *İki Cisimli Kadın*, *Sürgün*, *Dişi Örümcek*, *Yezidin Kızı*, *Çete*, *Yüzen Bahçe* gibi romanlarında ise mekânın farklı şehirler/coğrafyalar olduğu görülür. Fakat *Nilgün*, *Yer Altında Dünya Var*, *Karlı Dağdaki Ateş*, *İki Cisimli Kadın* gibi İstanbul'u mekân edinmeyen ve vakaları İstanbul'da cereyan etmeyen romanlarına bakıldığında bazı roman kişilerinin İstanbul ile bir şekilde bir bağlantılarının bulunduğu dikkati çeker. *Karlı Dağdaki Ateş*'te Binnur'un ailesi İstanbul'da yaşar. İstanbul, Binnur için başına ne gelirse gelsin ailesinin İstanbul'da olması ve kendisinin de İstanbullu olmasından dolayı sığınılacak bir şehir hüviyetindedir. Konusu Uzakşark'ta geçen *Nilgün* romanına bakıldığında ise baş kahraman Ömer Selim yoğun bir İstanbul hasreti içindedir. Diğer yandan Uzakşark'ta gördüğü bazı manzaraları İstanbul ile benzetir ve bu yerleri İstanbul ile kıyas eder. Yazarın tamamen Türkiye coğrafyası dışındaki ülkelerin bazı bölgeleri ile İstanbul benzerliği kurması hem okuyucunun gözünde bahsi geçen yerlerin kolay canlanmasını sağlamak için kullandığı bir teknik olabilir hem de bu benzerlikleri kuran Ömer Selim'in İstanbul'a duyduğu hasretin bir işareti olarak da yorumlanabilir. Aynı zamanda Ömer Selim ve Nilgün zaten İstanbulludur ve İstanbul'dan ayrılmadan önce burada ikamet etmişlerdir. İstanbul bu romanda da her ne olursa olsun sığınılacak/geri dönülecek bir şehir hüviyetindedir. Ömer Selim, Nilgün'ü alarak yut dışından İstanbul'a gelip Boğaziçi veya Büyükdada'da bir köşke sığınma hayali kurar. Bu geri dönme isteği İstanbul'un aynı zamanda karakter üzerinde

huzurlu bir hayatı simgelediğinden dolayıdır. *İki Cisimli Kadın*'da Reha ve Reha'nın hâlihazırda Ankara'da ikâmet eden dayısı Yaşar İstanbulludur ve her ikisi de gençliklerini İstanbul'da geçirmiştir. *Yer Altında Dünya Var* romanında Nebil'in de İstanbullu olduğu görülür; halasının yurtdışındaki çiftliğinin kendisine kalmasıyla birlikte Nebil bu çiftliğe taşınarak hayatını yurtdışında sürdürür. *Çete*'de Nezih'in İstanbul'dan Maarif Nezareti emriyle Adana'ya tayini çıkar; Prenses Nina'nın ise Bolşeviklerin zulmünden kaçan Rus mültecilerin arasında ilk olarak İstanbul'a geldiği belirtilir. *Sürgün*'de ise sürgüne gitmek zorunda kalan Hilmi Efendi İstanbulludur ve ailesini İstanbul'da bırakarak gözü arkada bir şekilde İstanbul'dan ayrılmak zorunda kalır. İstanbul, Hilmi Efendi'nin ailesinin burada olması hasebiyle sürekli haber almaya çalıştığı bir şehir, "yuva" hükmündeyken daha sonra Hilmi Efendi'nin ailesiyle olan iletişimi kopar. *Yüzen Bahçe*'de Rıdvan İstanbulludur ve bindiği tur gemisi İstanbul'dan hareket etmiştir. *Dişi Örümcek*'te Nurper'in bir dönem İstanbul'da ikamet ettiği bilinir. *Yezidin Kızı*'nda Hikmet Ali İstanbulludur.

Refik Halit Karay'ın İstanbul'u mekân edinen romanlarına bakıldığında İstanbul'un her haliyle canlı bir şehir olarak ele alındığı görülür. Sosyal, kültürel, coğrafi ve tarihi özellikleriyle İstanbul, realist bir bakış açısıyla Refik Halit Karay'ın romanlarında yansımalar bulur. İstanbul, Refik Halit Karay'ın romanlarında sadece bir dekor unsuru olarak yer almaz. Romanın diğer unsurlarıyla birlikte romanın bütünlüğünü sağlayan İstanbul'un, unsurlar arasında bağ kuran bir mekân hüviyeti taşıdığını söylemek gerekir. İstanbul, Refik Halit Karay'ın romanlarında tarihi yapılarından kurumlarına, eğlence yerlerinde alışveriş yerlerine, şehrin ulaşım durumundan kozmopolit özelliğine varıncaya kadar her haliyle ele alınır.

Romanlardaki her şahsın İstanbul ile kurduğu ilgi başkadır. İstanbul şahısların hayatı yaşayış tarzı, hayatı yorumlayışı, ilgi ve istekleri çerçevesinde değişik biçimlerde yer bulur. Her şahsın İstanbul'u farklıdır. Bu sebeple İstanbul şahısların penceresinden okuyucuya yansıyan bir şehirdir denilebilir. *Bugünün Saraylısı*'nda Bolu'dan İstanbul'a Ata Efendi'nin yanına gelen Ayşen için İstanbul, cemiyet hayatında yükselmenin yegâne yoludur. İstanbul'a gelen Ayşen, babasının maddi yardımlarıyla hem Ata Efendi ve ailesinin mütevazı hayatını maddi anlamda pozitif yönde etkiler hem de İstanbul'da cemiyet hayatının önde gelen isimlerinden biri olur. Ayşen'in cemiyet hayatında

yükselmesini ve bir mevki elde etmesini sağlayan unsur İstanbul'dur. *Yerini Seven Fidan*'da Erbil, Anadolu'nun bir kasabasından İstanbul'a yükseköğretim tahsili yapmaya gelir. Erbil için yükseköğretim yapmak hayallerinin gerçekleşmesini sağlayacak yolda en önemli adımdır ve bu adımı atacağı tek yolun İstanbul'da olduğunun bilincinde bir şekilde İstanbul'a ayak basar. *Nilgün*'de ise İstanbul, Ömer Behiç'in hasret duyduğu, diğer coğrafyalar ile benzerliklerini ve farklılığını ortaya koyduğu bir şehir hükmündedir. *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde özellikle II. Abdülhamit, II. Meşrutiyet ve I. Dünya Harbi yılları İstanbul'unun akislerini ve içtimai yaşamını İsmet'in gözünden ve değerlendirmelerinden görürüz. Zaman içerisinde toplumsal olgu ve olaylarla değişen İstanbul ve içtimai hayat, eski İstanbul ailelerinin durumu, harp zenginleri İsmet'in penceresinden yansıtarak dönem İstanbul'unun bir panoramasını çizer Refik Halit Karay. *Anahtar* romanında eşinin kendisini aldattığı şüphesini içinde barındıran Kenan'ın ruh halleri anlatılarak Kenan'ın içerisinde bulunduğu İstanbul'un cemiyet hayatı eleştirel bir şekilde ele alınır. Kenan'ın İstanbul'da mevki sahibi olmadan ve cemiyet hayatından bir yeri olmadan önce Perihan ile mütevazı ve mutlu bir hayatı vardır. Kenan eşinin kendisini aldattığı şüphesiyle geçirdiği ruhi bunalımların ve mutsuzluğunun esas sebebi İstanbul'un cemiyet hayatı olduğunun farkındadır. *Ekmek Elden Su Gölden* romanında yine İstanbul'da cemiyet hayatının iç yüzü Ferhan'ın çevresinden yansıtılır. Dar gelirli bir aileye mensup Ferhan, toprak sahibi ve İstanbul'un cemiyet hayatında yer edinmeye çalışan Duranbeyliler'e gelin geldikten sonra Ferhan'ın İstanbul'u bir andan değişmeye başlar. Evlendikten sonra gittiği sinemalar, alışveriş yaptığı mağazalar lüksleşir; İstanbul'u algılayışı ve yaşayışı farklılaşır. *Bu Bizim Hayatımız*'da İstanbul'un değişen yaşantısını eski konak ve yalı hayatını Şemsi ve Mazlum Sami karakterleri üzerinde verir Refik Halit Karay. *Dört Yapraklı Yonca*'da yaşamları, hayatı algılayışları ve hayalleri birbirinden farklı olan dört genç Somnur, Aslıhan, Yonca ve Emire'nin aynı zamanda İstanbul'da farklı hayatları vardır. *Ayın On Dördü*'nde İstanbul'un bir sayfiye yerinde işlenen cinayet sonrası yaşanan olaylar konu edilirken *Kadınlar Tekkesi*'nde İstanbul'da "Kadınlar tekkesi şeyhi" Baki'nin tasavvuf dünyasını okuruz. *Sonuncu Kadeh*'te uzun süredir dost olan Cemşit ve Murat Naci'nin farklı İstanbul'ları vardır. Epiküryen bir yaradılıştaki olan Murat Naci gençliğini İstanbul'un eğlence yerlerinde geçirir; Murat Naci hâlihazırda da İstanbul'un keyfini süren bir karakter arz ederken, Cemşit ise gençlik yıllarında yaşadığı

ve hiç unutamadığı ilk aşkı Şehriban yüzünden geçmişe takılı kalmış içine kapanık bir karakter arz eder. Cemşit, Şehriban'ı hatırında yaşatırken eski İstanbul da onun ilk ve unutulmaz aşkına ev sahipliği yapan ve böylelikle hatıralarda yaşatılan bir şehirdir. *Sürgün*'de ise sürgün edilen Hilmi Efendi'nin aile ve İstanbul özlemi içerisinde bulunduğunu görürüz. *Çete*'de Prenses Nina, Ernst, Nezih gibi roman kişileri bir dönem İstanbul'da bulunmuş kişiler olarak dikkat çeker. Prenses Nina, Rus mültecilerleri arasında Mütareke döneminde İstanbul'da gelmiştir. *2000 Yılın Sevgilisi*'nde ise Güldal ile Fahri'nin İstanbul'da ikamet ettiği görülürken, Güldal'ın İstanbul'un sosyal hayatında aktif bir yaşam sürdüğü çeşitli balo ve toplantılara katıldığı görülür. Romanın İstanbul'da geçen bölümlerinde İstanbul'dan hayat sahneleri romana yansır.

Romanlarda İstanbul'a dair dikkat çeken bir diğer husus da yazarın ortaya koyduğu semt-zihniyet ilişkisidir. *Bugünün Saraylısı*'nda oldukça mütevazı bir hayata mensup olan Ata Efendi ve ailesi, Ayşen'in kendilerine katılmasıyla birlikte Gedikpaşa'daki mütevazı evinden ayrılarak, Taksim meydanına manzarası olan bir apartmana taşınır. Taksim'deki apartmana taşınmalarıyla birlikte kendilerini cemiyet hayatının içinde bulurlar. Özellikle Ayşen'in gittiği mekânlar artık İstanbul'un sosyetesinin gittiği mekânlar olur. Park Otel pastanesi, Taksim Gazinosu, Bebek Bahçesi mütevazı bir hayat yaşayan Ata Efendi'nin ve Ayşen'in en çok gittiği yerlerden biri olur. Yaşadıkları semtin değişmesiyle birlikte eğlence kültürü de değişen ailenin aynı zamanda alışveriş yaptıkları yerler de değişime uğrar. Ayşen'den önce Eminönü ve civarı yerlerden alışveriş yapan ailenin Taksim'e taşındıktan sonra buradaki lüks mağazalardan alışveriş yaptığı görülmekle beraber, suriçi İstanbul'da bulunan bir terziye giden Ata Efendi artık Beyoğlu'nun lüks terzilerinden giyinmeye başlar. Roman kişilerinin İstanbul ile kurduğu ilişki aynı zamanda maddi olanaklara bağlıdır. *Ekmek Elden Su Gölden*'de Ferhan, Duranbeyli ailesine gelin gitmeden önce Feriköy'de orta halli bir apartmanda babasıyla birlikte yaşar. Maddi durumunun iyi olmamasından dolayı semt dükkânlarında alışveriş yapan Ferhan'ın gittiği eğlence yerleri ise neredeyse yok denilecek kadar azdır. Duranbeyli ailesine katıldıktan sonra ise gittiği sinemalar, alışveriş yaptığı mekânlar farklılaşır, lüks terzilere siparişler verir.

Romanların tarihsellik ilişkisi bakımından Refik Halit Karay'ın İstanbul'u ve İstanbul'da ikamet eden roman kahramanlarının durumu birbirinden farklılık arz eder.

İstanbul'un toplumsal hayatının durumunu romanlardan izleyebilmek ve değerlendirmek mümkündür. *Bugünün Saraylısı*'nda maddi geliri az olan Ata Efendi ve ailesinin özellikle 2. Dünya Savaşı süresince savaş ekonomisinden kötü etkilendiği görülür. *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında da I. Dünya Savaşı'nın getirdiği ekonomik sıkıntılar kişiler düzleminde anlatılır.²⁵⁴ Romanlarda savaş ekonomisini fırsata çeviren harp zenginleri de yansımalar bulur; I. Ve II. Dünya Savaşı yıllarını ve sonrasını kapsayan süreçte İstanbul'da en rahat yaşayan, refah bir hayat süren insanlar olarak dikkat çeker. Romanlarda harp zenginleri ve onların İstanbul'da yaşadıkları hayat aynı zamanda Refik Halit Karay'ın romanlarındaki sosyal tenkidin bir bölümünü oluşturan unsurlardandır.²⁵⁵ Savaş yılları kişiler düzleminde bireysel anlamda zorluklar getirdiği gibi İstanbul'un toplumsal hayatına da birtakım zorluklar getirir. *Yerini Seven Fidan* romanında olduğu gibi İstanbul hayatında savaş yıllarının bir sonucu olarak zorlukla taksi bulunur. Diğer yandan savaş yıllarında otomobil bağlamında İstanbul'da "harp tahdidi" uygulanır. *Çete* romanında az da olsa Bolşevikler'den kaçan Rus mültecilerin Mütareke döneminde İstanbul'a geldiği döneme temas edilir. Prenses Nina İstanbul'a sığınmış mülteciler arasında yer alır. Rus mültecilerin durumuna romanda az da olsa değinilmesi romanın toplumsal boyutuyla da ele alınmasına imkân verir.

İstanbul'un tarihi yapıları/eserleri Refik Halit Karay'ın romanlarında İstanbul'un ayrılmaz bir parçasıdır. Bu yapıların roman kişileriyle doğrudan ve/veya dolaylı biçimde alakası bulunur. Tarihsel yapılar tarihi boyutlarıyla ele alınırken, Türk toplumun geçirdiği değişim ve dönüşüm ile birlikte tarihi yapıların da geçirdiği değişim ve dönüşüm aktarılır. Bu hususta en önemli örnek Dolmabahçe Sarayı'dır. "Camiler", "Çeşmeler" gibi tarihi yapılar, şehrin dekorunu oluşturan önemli yapılar olduğu gibi bazı camilerin ve çeşmelerin mimari özelliklerine romanlarda yer verilir. İstanbul'daki camiler Karay'ın romanlarına bakıldığında roman kişilerinin dini anlamda etkileşim kurdukları yapılar olmaktan çok uzaktır fakat romanlara yansıyan İstanbul'un şehir hayatının ayrılmaz bir parçasıdır. Bununla beraber bazı tarihi yapılar/eserler yer tarifi için kullanıldığı gibi

²⁵⁴ Refik Halit Karay'ın romanlarına yansıyan toplumsal düzlemde İstanbul'un I. ve II. Dünya Savaşı yılları için bkz: Fatih Çakmak, *Refik Halid Karay'ın Romanlarında İstanbul*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, 2016.

²⁵⁵ Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Balkan, *Refik Halid Karay'ın Eserlerinde Sosyal Tenkit*, Marmara Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2010.

romanlarda geçen bazı eserler de kahramanların uzaktan görüp seyrettiği bir dekor hükmündedir.

Refik Halit Karay'ın romanlarında yansıyan İstanbul'un bir gerçeği de şehir hayatının ve gündelik yaşamın önemli bir parçası olan kurumlardır. Kurumların roman kişilerinin doğrudan ve/veya dolaylı bir şekilde bağlantısı bulunur. Romanlarda bulunan idari, güvenlik, eğitim, sağlık kurumları İstanbul'un sosyal yaşantısında yeri olan ve şehir hayatından ayrı düşünölemeyecek kadar öneme sahip olan kurumlar olarak dikkat çeker. Romanlarda geçen belediyeler, kaymakamlıklar, karakollar, hapishaneler, sefarethaneler, okullar, bankalar, muhtelif kurum ve cemiyetler İstanbul'un yaşantısında yeri olan gerçek kurumlar olarak dikkat çeker. Romanlardaki eğitim kurumları romanın geçtiği dönemin eğitim durumuna ışık tutan kurumlar olarak da nitelendirilebilir. İstanbul bünyesinde bulundurduğu yabancı okullar, İstanbul'daki verilen eğitimin çeşitliliğini göstermesi bakımından önem arz ederken, Notr Dame, Amerikan kolejleri, High School gibi okullara ekonomik anlamda sıkıntısı bulunmayan ve dönemin önemli ailelerinin çocuklarının gittiği görülür. Darülmualimin, Darülmalumut, Hamidiye Mektebi, Dayrülhayrı Ali gibi eğitim kurumları ise Osmanlı'nın son döneminde geleneğe yakın çizgide eğitim veren kurumlar olarak dikkat çekerken, romanlarda bahsi en fazla geçen eğitim kurumu ise Galatasaray Lisesi'dir. Galatasaray Lisesi'ne mensup veya oradan mezun olan roman kişilerinin bilgi-kültür seviyelerinin de iyi durumda olduğu ve Batılı yaşayış tarzını benimsemiş insanlar olduğu görülür.

Karay'ın roman kişilerinin neredeyse hepsinin eğlence yerlerine giderek İstanbul'un sosyal yaşamına katıldıkları görülür. Eğlence yerleri, araştırmamızda; gezinti kültürü ve yerleri başlığı altında İstanbul'un romanlara yansıyan gezinti kültürünü ortaya koyar. Özellikle *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde İstanbul halkının Cumhuriyet dönemi öncesi sayfiye ve gezinti kültürüne şahit oluruz. Yine tabiatın insan üzerinde olumlu etkiler yaptığı yaz ayları sonuna gelince özellikle Boğaziçi'nde bulunan mesire ve gezinti yerleri İstanbul halkı için rağbetten düşen yerler konumuna gelir. Bununla beraber romanlarda yaz aylarının bitişi hüznü de beraberinde getirir. *Büyükdere*, *Göksu*, *Küçükusu*, *İstinye*, *Bebek*, *Tarabya*, *Arnavutköy*, *Sarıyer Kanlıca*, *Körfez*, *Kavaklar* gibi yerler Boğaziçi'nde tercih edilen yerlerin başında gelir. Bu yerler Cumhuriyet öncesini konu alan romanlarda özellikle *İstanbul'un Bir Yüzü*'nde halkı "görmek ve görünmek" için geldiği piyasa

yerleri olarak dikkat çeker. Diğer yandan İstanbul ile özdeşleşen “mehtap sefaları”na da romanlarda yer verilir. Yazarın tüm romanlarında İstanbul halkının Boğaziçi’ne rağbet ettiği görülür. Beyoğlu ise Boğaziçi ile beraber İstanbul’un en önemli eğlence ve gezinti yerlerinden biridir. Gazinolar, barlar, tiyatro ve sinemalar, pastaneler, lokantalar, oteller ve lüks alışveriş mekânlarıyla Beyoğlu, Refik Halit Karay’ın romanlarında ön plana çıkar; bu gibi mekânlar romanlarda İstanbul’da sosyal hayatı yansıtan önemli mekânlar olarak dikkat çeker. İstanbul’da Batılı yaşayışın merkezi olan Beyoğlu’na roman kişileri sürekli gelir. Beyoğlu, eğlencenin merkezi olmasının yanı sıra İstanbul’un cemiyet hayatına açılan kapısıdır.

Romandaki alışveriş yerleri hususunda Beyoğlu ve Eminönü ön plana çıkan yerler arasındadır. Beyoğlu bir dönemin en önemli ve lüks mağazalarına ev sahipliği yapan semt konumundadır. Batılı yaşayın merkezi olması hasebiyle moda burada şekillenir; önemli alışveriş yerleri burada açılır. “Beyoğlu vitrinleri” roman kişilerinin maddi durumu el vermese dahi onların ilgisini çeker. Beyoğlu’nda bulunan mağazaların çoğunun ismi yabancı olması da Beyoğlu’nun Batılı yaşayışın merkezi olduğunu kanıtlar niteliktedir. Kahramanların gelir düzeyi alışveriş hayatını etkileyen önemli bir faktördür. Eminönü ve civar alışveriş yerleri romanda (Kapılıçarşı- Mısır Çarşısı- Mahmutpaşa Yokuşu vd.) orta sınıf halkın alışveriş yaptığı yerlerdir. Dar gelirli sınıfın alışveriş yaptığı yerler arasına *Üsküdar çarşısı* da eklenebilir. Bazı romanlarda Eminönü’nün ticaret semti konumunda olduğu da dikkat çeker. Alışveriş yerleri bahsinde göz ardı edilmeyecek bir diğer konu ise Beyoğlu’nun *Bonmarşe* gibi mağazalarının aynı zamanda dönemin buluşma yeri olmasıdır. Refik Halit romanlarında bu konuyu işlediği gibi *İlk Adım* adlı eserinde de gençken burada kendisinin tecrübe ettiği bir buluşma/randevu macerasını aktarır.

İkamet kültürü ve meskenler İstanbul halkının şehirde nasıl bir yaşayış sürdüğünü bazı noktalardan ortaya koyar niteliklere sahiptir. Yaz aylarında maddi durumu elveren kişilerin yazlıklarına çekildikleri görülür. Bu yazlıklar genellikle Boğaziçi’ndeki semtlerde bulunur. *Boğaziçi*, *Suadiye*, *Erenköy* gibi semtler de İstanbul halkının yaz aylarını geçirdiği semtler olarak dikkat çeker. İstanbul halkı kış ayları ise şehir içinde ikamet eder. Örneğin *Kadınlar Tekkesi* romanında Bersad Hanım’ın yaz ayları ikamet ettiği yalısı *Tarabya*’da bulunur. Kış ayları ise ikamet ettiği konağı *Salıpaazarı* semtindedir. Konaklar genellikle şehir içinde bulunan yapılardır ve özellikle *İstanbul’un*

Bir Yüzyıl romanında Osmanlı'nın son döneminin konak yaşantısı realist bir şekilde gözler önüne serilir. Roman kişilerinin ikamet ettikleri meskenler gelir durumuna göre değişiklikler arz eder. Köşkler romanlarda genellikle maddi durumu iyi olan insanların ikamet ettiği bir meskendir; bununla beraber çoğunlukla sayfiye meskeni olarak kullanılırlar. Değişen değerler ve sosyo-kültürel durumlar roman kişilerin ikamet ettiği meskenlerde de kendisini gösterir. Apartmanlar, Refik Halit Karay'ın romanlarında her anlamda değişen ve değişmeye devam eden İstanbul'un değişiminin sembol meskeni gibidir. Apartmanlar değişen İstanbul'un yeni meskeni olarak romanlarda yer bulurken daha yaygın bir şekilde bulunduğu yer ise *Beyoğlu* bölgesidir. Tarihsel gerçekliğe başvurduğumuzda yine ilk apartmanlar bu bölgede inşa edilmeye başlanır. Romanlarda Cumhuriyet'ten sonra şekillenen cemiyet hayatına mensup insanların da apartmanlarda yaşadığı görülür. "Laleli Apartmanları"ndan orta sınıf halkın oturduğu konutlardır.

Refik Halit Karay'ın romanlarındaki ulaşım unsurları canlılık arz eden şehir hayatının önemli unsurları arasında yerini alır. İstanbul'un şehir içi ulaşımı Refik Halit Karay'ın romanlarına önemli ölçüde yansır. Vapurlar, tramvaylar, otobüsler şehir halkının hizmetinde bulunan ulaşım araçları olarak dikkat çekerken birkaç romanı haricinde Karay'ın romanlarında hususi otomobillerin İstanbul'da yaygın olduğu görülür. Hususi otomobil sahibi olmak elbette maddi durum ile alakalı olup maddi durumu iyi olan her roman kişinin hususi otomobil sahibi olduğu söylenebilir. Hususi otomobiller şehir içi ulaşımı kolaylaştırmakta uzakları yakın etmektedir. Roman kişileri otomobiller sayesinde diledikleri zaman istedikleri yere giderler. Bir dönem İstanbul'da otomobil mahiyetinde kullanılan "Atlı arabalar"dan ise Osmanlı'nın son dönemini konu edinen romanlarda söz edilir. Vapular, Boğaziçi'nin ulaşımını sağlar; aynı zamanda Adalar'a da ulaşımın tek kaynağıdır. Tren ve tramvay yolculuklarına bakıldığında ise İstanbul'un bir döneminin ulaşım haritasını çıkarabilmek mümkündür. Günümüz İstanbul'unda olmayan tramvay hatlarının romanın konusunun geçtiği yıllarda kullanımda ve işler durumda bulunduğu görülür. Örneğin Maçka- Beyazıt semtleri arasında ulaşımın tramvayla sağlanır; Aksaray- Ortaköy tramvayı ise dikkatleri çeken ve günümüzde mevcut olmayan bir hattır. Bu gibi olgular ulaşım vasıtaları üzerinden dönem İstanbul'unun ulaşım durumunu göstermekle birlikte bir de İstanbul ulaşımını değerlendirmesine olanak tanınması açısından önem teşkil eder.

Refik Halit Karay'ın romanlarında dikkat çeken bir diğer husus ise İstanbul'un kozmopolit yapısıdır. Karay'ın romanlarında Amerikalılar, İngilizler, Ermeniler, Rumlar, Yahudiler, Araplar, Fransızlar, İtalyanlar İstanbul'un kozmopolit yapısını oluşturan unsurlar olarak göze çarpar. Amerikan ve İngiliz vatandaşlarının az da olsa romanlara yansıma bulur. Romanlarda en çok söz edilen yabancı ve gayri müslim unsurlar, Ermeni ve Rumlardır. Ermeni ve Rum unsurların çoklukla İstanbul'daki evlerde hizmetçi/yardımcı gibi görevlerde oldukları da dikkatlerden kaçmamalıdır. Ermenilerin özellikle *İstanbul'un Bir Yüzü* romanında İstanbul'da ticaret yapan, ticaret hayatında önemli bir mevki kazanmış Ermeni unsurlar mevcuttur. İstanbul'da ise bir dönem "Katina'lar, Marika'lar, Eftalya'lar" dönemi olarak adlandırılan bir dönemin yaşandığı ve Rum unsurların özellikle Rum bayanların Beyoğlu eğlence hayatında önemli bir yeri olduğu romanlarda müşahade edilirken bu durumu Refik Halit, anılarında da dile getirir. Özellikle II. Meşrutiyet yıllarını esas alan *Sonuncu Kadeh* romanında Murad Naci ve Cemşit'in gençliklerinde Rum hanımlarla arkadaşlık ettikleri görülür.

Tüm bu değerlendirmeler ışığında söylenebilir ki Refik Halit Karay'ın İstanbul'u mekân edinen romanlarında İstanbul, her haliyle canlı bir şehir hüviyeti taşır ve Karay'ın romanlarının çoğunun ana mekânıdır. Şehre olan dikkati üst düzeyde olan yazarın eserleri; tarihi, sosyal, kültürel vb. alanlarda İstanbul'un şehir hafızasını oluşturur.

KAYNAKÇA

Ansiklopedi Maddeleri

Akyıldız, Ali, “Şirket-i Hayriyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 39, 2010, s. 201-203

Artan, Tülay, “Aynalıkavak Kasrı”, *DBİA*, C. 1, İstanbul, 1993, s. 485-486.

Aykut, Pelin, “Summer Palace”, *DBİA*, C. 7, İstanbul, 1994, s. 71

Batur, Afife, “Beylerbeyi Sarayı”, *DBİA*, C. 2, İstanbul, 1994, s. 206-210.

_____, “Park Otel”, *DBİA*, C.7, İstanbul, 1994, s. 222-223.

Bilgin, Bülent, “Yıldız Sarayı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 43, s. 541-544.

Çavaş, Raşit, “Direklerarası”, *DBİA*, C. 3, İstanbul, 1994, s. 60-61

Çelebi, Rezan, “Taksim Gezisi”, *DBİA*, C. 7, İstanbul, 1994, s. 197-198.

Demiriz, Yıldız, “Ragıp Paşa Köşkleri”, *DBİA*, C. 6, İstanbul, 1994, s. 296-297.

Durudoğan, Seza, “Taksim Bahçesi”, *DBİA*, C. 7, İstanbul, 1994, s. 196-197.

_____, “Taksim Belediye Gazinosu”, *DBİA*, C. 7, İstanbul, 1994, s. 197.

_____, “Tepebaşı Kışlık ve Yazlık Tiyatroları”, *DBİA*, C. 7, İstanbul, 1994, s. 250-251.

Gülersoy, Çelik, “Çırağan Sarayı”, *DBİA*, C. 2, İstanbul, 1994, s. 503-505

Hanioğlu, M. Şükrü, “İttihat ve Terakkî Cemiyeti”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 23, s. 476-484.

İleri, Selim, “Gürpınar, Hüseyin Rahmi”, *DBİA*, İstanbul, 1994, s. 455- 457.

Koçu, Reşat Ekrem, “Çınaraltı Kahvehâneler”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C. 7, İstanbul, 1965, s.3 910-3911.

_____, “Dârülhayri Âlî”, *İstanbul Ansiklopedisi*, Koçu Yay., C. 8, İstanbul, 1996, s. 4247-4248.

_____, “Ahmed Rasim”, *İstanbul Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul, 1958, s. 443.

Kuban, Doğan, “Konaklar”, *DBİA*, C.5., İstanbul, 1994, s. 50-55.

Öztürk, Cemil, “Dârülmualimîn”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., C. 08, İstanbul 1993, s. 551-552

Pala, İskender, “Divan Edebiyatında İstanbul” (İstanbul maddesi içinde), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., C.23, s.284-289.

Sakaoğlu, A. Selçuk, High School- İngiliz Kız ve Erkek Liseleri”, *DBİA*, C. 4, İstanbul, 1994, s. 65-66.

Sakoğlu, Necdet, “Hukuk Mektebi”, *DBİA*, C. 4, İstanbul, 1994, s. 94-95.

Sey, Yıldız, “Apartman”, *DBİA*, C.1, İstanbul, 1993, s. 281-282.

Sözen, Metin, “Dolmabahçe Sarayı”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, C. 9, s. 503-507

Tanyeli, Kâhya- Gülsün, Yegân, “Galata Köprüleri”, *DBİA*, C.3, İstanbul, 1994, s. 357-359.

Üsdiken, Behzat, “Eptalofos Kahve ve Gazinosu”, *DBİA*, C. 3, İstanbul, 1994, s. 177.

_____, “Lion Mağazası”, *DBİA*, C. 5, İstanbul, 1994, s. 218-219.

_____, “Cercle d’Orient”, *DBİA*, C. 2, İstanbul, 1994, s. 409.

Yaltırık, Faik, “Parklar”, *DBİA*, C. 6, İstanbul, 1994, s. 223-225.

_____, “Sultanahmet Parkı”, *DBİA*, C. 7, İstanbul, 1994, s. 67-68.

Yavuz, Yıldırım, “Tayyare Apartmanları”, *DBİA*, C.7, İstanbul, 1994, s. 228-229.

Referans Kaynaklar

Aktaş, Şerif, *Ahmed Râsim’in Eserlerinde İstanbul*, Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1988.

_____, *Refik Halit Karay*, Akçağ Yay., 1. Baskı, Ankara, 2004.

_____, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Akçağ Yay., 2. Baskı, Ankara, 1991.

- Akyüz, Kenan, *Modern Türk Edebiyatının Ana Çizgileri*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1995.
- Albayrak, Nurettin, “Halk Edebiyatında İstanbul” (İstanbul maddesi içinde), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yay., C. 23, 2001, s. 289.
- Anar, Turgay, *Mekândan Taşan Edebiyat: “Yeni Türk Edebiyatında Edebiyat Mahfilleri”*, Kapı Yay., 1. Baskı, İstanbul, Temmuz 2012.
- And, Metin, *Geleneksel Türk Tiyatrosu*, Bilgi Yayınevi, 1. Baskı, Ankara, 1969.
- _____, *Meşrutiyet Döneminde Türk Tiyatrosu (1908-1923)*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 1.Baskı, Ankara, 1971.
- Balkan, Ayşe, *Refik Halid Karay’ın Eserlerinde Sosyal Tenkit*, Marmara Üniversitesi Türkiyat araştırmaları Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul 2010.
- Bayrı, Halit, “Semai Kahveleri”, *Türk Folklor Araştırmaları*, C. 1, S.11, Haziran 1950, s.163-165.
- Birsel, Salâh, *Ah Beyoğlu Vah Beyoğlu*, Sel Yay., 3. Baskı, Ocak 2016.
- _____, *Boğaziçi Şıngır Mıngır*, Sel Yay., İstanbul, 2011.
- _____, *Kahveler Kitabı*, Koza Yay., 1. Baskı, İstanbul, Aralık 1975.
- Boratav, Pertev Naili, “Aşık Edebiyatı”, *Türk Dili (Halk Edebiyatı Özel Sayısı)*, C.19, S. 207, Aralık 1968, s. 243.
- Bourneur, Quellet- Roland, Réal, *Roman Dünyası ve İncelemesi*, çev. Hüseyin Gümüş, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1989.
- Büyükünâl, Feriha, *Bir Zaman Tüneli: “Beyoğlu”*, Doğan Kitap, 1. Baskı, Şubat 2006.
- Cezar, Mustafa XIX. *Yüzyıl Beyoğlusunu*, Akbank Ak Yay., İstanbul, 1991.
- Çakmak, Fatih, *Refik Halid Karay’ın Romanlarında İstanbul*, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Çelebi, Asaf Hâlet, “Önsöz”, *Divan Şi’rinde İstanbul(Antoloji)*, İstanbul Fetih Derneği Neşriyatı, İstanbul, 1953, s.V
- _____, “Türk Şiirinde Saadâbât”, *Bütün Yazıları*, haz. Hakan Sazyek, Yapı Kredi, Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1998, s.216-224.

_____, *Bütün Yazıları*, haz. Hakan Sazyek, Yapı Kredi, Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1998.

Çitçi, Selahattin, *Türk Romanında Yabancı Okullar ve Kültürel Değişimdeki Roller (1881-1950)*, Akademi Titiz Yay., İstanbul, 2011.

Çizmeciyan, Liji Pulcu, *İstanbul'da Kayıp Zamanlar*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., 5. Basım, İstanbul, Ekim 2016.

Çobanoğlu, Özkul, *Âşık Tarzı Edebiyat Geleneği ve İstanbul*, 3F Yay., İstanbul, 2007.

Çolak, Faruk, “Halk Hikâyelerinde İstanbul”, *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, edt. Erol Ülgen, Emin Özbaş, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 271-289.

Çoruk, Ali Şükrü, *Cumhuriyet Devri Türk Romanında Beyoğlu*, Kitabevi, İstanbul, Şubat 1995.

_____, *İstanbul Yazıları*, Kitabevi, 1. Baskı, İstanbul, 2015.

Demirci, Suzan, “Ziya Osman Saba'nın Değişen İstanbul'u”, *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, edt. Erol Ülgen, Emin Özbaş, Beşir Kitabevi, İstanbul 2009, s. 307-328.

Demirel, Özlem, “Orhan Veli'nin Şiirleri Üzerine İstanbul ve Dil Ekseninde Bir Değerlendirme” *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, edt. Erol Ülgen, Emin Özbaş, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 329- 342.

Dervişcemaloğlu, Bahar, *Anlatıbilime Giriş*, Dergâh Yay., İstanbul, 2014.

Dilçin, Cem, “Divan Şiirinde Gazel”, *Türk Dili*, TDK Yay., Türk Şiiri Özel Sayısı II (Divan Şiiri), S. 415-417, Eylül 1986, s.173.

Doğanay, Mehmet, *Ahmed Midhat Efendi'nin İstanbul'u*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yay., 1. Baskı, Ağustos 2008.

Dorsay, Atilla, “Gençlik Hayallerimizin Sihir Şatoları: Sinemalar”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, C. 2, 1. Baskı, İstanbul, 2004, s. 674-688.

Duhanî, Said N., *Eski İnsanlar Eski Evler: “19. Yüzyıl Sonunda Beyoğlu’nun Sosyal Topoğrafyası”*, çev. Ahmet Parman, Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu, 2. Baskı, İstanbul, 1984.

Eco, Umberto, *Anlatı Ormanlarında Altı Gezinti*, çev. Kemal Atakay, Can Yay., İstanbul, 2009.

Elçi, Handan İnci, *Roman ve Mekân; Türk Romanında Ev*, Arma Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2003

Emil, Birol, “Huzur’un İstanbul’u”, *Ahmet Hamdi Tanpınar*, ed. Abdullah Uçman, Handan İnci, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara, 2010, s. 111- 138.

Engin, Ertan, *Türk Romanında Ermeniler*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Doktora Tezi, İstanbul, 2010.

Engin, Vahdettin, “Galatasaray Mekteb-i Sultanisi”, *Geçmişten Günümüze Beyoğlu*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, C. 2, 1. Baskı, İstanbul, 2004, s.583-598.

_____, “İstanbul’un Atlı ve Elektrikli Tramvayları”, *Osmanlı’da Ulaşım: Kara-Deniz-Demiryolu*, ed. Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2012, s.343-364.

_____, “Tarih Boyunca Kadıköy, Adalar ve Haliç’te Deniz Ulaşımı”, *Osmanlı’da Ulaşım: Kara-Deniz-Demiryolu*, ed. Vahdettin Engin, Ahmet Uçar, Osman Doğan, T.C. Kültür Bakanlığı Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2012, s.153-167.

_____, *Tünel*, Simurg Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2000.

Enginün, İnci “Safahat’ta İstanbul’un Romanı”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yay., İstanbul, 2000, s.179-180.

_____, “Ahmet Midhat Efendi’nin Gözüyle İstanbul”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yay., İstanbul, 2000, s. 55-63.

_____, “Yahya Kemal Beyatlı’da Tarih ve Milliyet”, *Araştırmalar ve Belgeler*, Dergâh Yay., İstanbul, 2000, s. 191-196.

Evren, Burçak, *Eski İstanbul’da Kahvehaneler*, Milliyet Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1996.

Gölpınarlı, Abdülbâki (Haz.), “XVIII İstanbul’u Vasıf Zımnında İbrahim Paşa’ya Kasîde”, *Nedim Divanı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1951, s.89-91.

Gülersoy, Çelik, *Tramvay İstanbul’da*, İstanbul Kitaplığı, İstanbul, 1989.

Güneş, Mehmet, *Sabahattin Ali’nin Eserlerinin Kaynakları: Roman Hikâye ve Şiirlerinde Biyografik Unsurlar*, Hece Yay., İstanbul, 2017.

Güneş, Şafak, *Abdülhak Şinasi Hisar’ın İstanbul’u*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, 2008.

Hisar, Abdülhak Şinasi, *Boğaziçi Yalıları- Geçmiş Zaman Köşkleri*, Ötüken Neşriyat, 4.Baskı, İstanbul, 1978.

Sezen, Apaydın-Salih, Ahmet (Haz.) *Faytonlardan Marmara’ya İstanbul’da Ulaşım*, Paraf Yay., İstanbul, Ocak 2012.

İnal, Onur, *Pera’dan Beyoğlu’na*, Sistem Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2006.

Kaplan, Mahmut, *Hayriyye-i Nâbî*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, 2. Baskı, Ankara.

Kaplan, Mehmet, “Karabibik”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, Dergâh Yay., İstanbul, 1976, s.384-391.

_____, “Nedim’in Şiirlerinde Mimârî, Eşya ve Kıyafet”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar I*, Dergâh Yay., s. 235-250.

_____, “Türk Edebiyatında İstanbul”, *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar II*, Dergâh Yay., 3. Baskı, Kasım 1997, s. 44.

_____, *Şiir Tahlilleri I*, Dergâh Yay., 27. Baskı, İstanbul, 2010.

_____, *Tevfik Fikret: Devir-Şahsiyet- Eser*, Dergâh Yay., 18.Baskı, İstanbul, Ekim 2014, s. 148.

Karaca, Alâattin, “Eski İstanbul’da Bir Kabadayı Çetesi Onikiler”, *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, edt. Erol Ülgen, Emin Özbaş, Beşir Kitabevi, İstanbul 2009, s. 561-572.

Karahan, Abdülkadir, “Nabi’de İstanbul Sevgisi”, *Türk Dili*, C.2, S.20, Mayıs 1953, s. 568.

- Karay, Refik Halid, *2000 Yılın Sevgilisi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.
- _____, *Bir Ömür Boyunca*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.
- _____, *Anahtar*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2015.
- _____, *Aydın On Dördü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.
- _____, *Bu, Bizim Hayatımız*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.
- _____, *Bugünün Saraylısı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2013.
- _____, *Çete*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.
- _____, *Dişi Örümcek*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2003.
- _____, *Dört Yapraklı Yonca*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.
- _____, *Gurbet Hikâyeleri/ Yer Altında Dünya Var*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016.
- _____, *İki Cisimli Kadın*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.
- _____, *İlk Adım*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1999.
- _____, *İstanbul'un Bir Yüzü*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2015.
- _____, *Kadınlar Tekkesi*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016.
- _____, *Karlı Dağdaki Ateş*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.
- _____, *Minelbab İlelmihrab*, İnkılâp Kitabevi, 2.Baskı, İstanbul, 1992.
- _____, *Nilgün*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.
- _____, *Sonuncu Kadeh*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.
- _____, *Sürgün*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016.
- _____, *Yerini Seven Fidan*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2009.
- _____, *Yezidin Kızı*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2015.
- _____, *Yüzen Bahçe*, İnkılâp ve Aka Kitabevleri, İstanbul, 1981.
- _____, "Baston ve Bonjur", *Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Yay., İstanbul, 2017, s. 54-57.

_____, “Enfiye, Mendili ve Kutusu”, *Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Yay., İstanbul, 2017, s. 90-93.

_____, “Gece Simidi”, *Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 42-44.

_____, “İki Harabeden Şen Hatıralar”, *Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Yay., İstanbul, 2017, s. 74-77.

_____, “Küllük Olan Gülistan”, *Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Yay., İstanbul, 2017, s. 78-81.

_____, “Süs ile Fayda”, *Hep İstanbul*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Kitabevi., İstanbul, 2016, s. 258-259.

_____, “Tepebaşı’nda ‘Amfi’ Devri”, *Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017, s. 82-85.

_____, “Unutulan Yerler”, *Hep İstanbul*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2016, s. 248.

_____, “Üç Semt İsmi”, *Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Yay., İstanbul, 2017, s. 48-50.

_____, “Yoğurttan Dondurmaya Kadar”, *Elli Yıl Önceki*, haz. Tuncay Birkan, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 2017, s.36-38.

Kaygana, Mehmet, “Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Romanlarında İstanbul”, I. *Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, edt. Erol Ülgen, Emin Özbaş, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 639-661.

Kaygılı, Osman Cemal, *İstanbul’da Semaî Kahveleri ve Meydan Şairleri*, İstanbul-Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı, İstanbul, 1937.

Kefeli, Emel, *Batı Edebiyatında Akımlar*, Dergâh Yay., İstanbul, 2014, s. 64.

Kemâl, Yahya, “Üç Tepe”, *Eğil Dağlar*, İstanbul Fetih Cemiyeti Yahya Kemal Enstitüsü Yay., İstanbul, 1966, s. 295-299.

Kıyak, Hüseyin, *Halid Ziya Uşaklıgil'in Romanlarında İstanbul*, Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, (Yayımlanmamış) Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2014.

Koç, Murat, *Türk Romanında İttihat ve Terakki (1908-2004)*, Temel Yay., 1. Baskı, Şubat 2005.

_____, *Yeni Türk Edebiyatı'nda Boğaziçi ve Boğaziçi Medeniyeti*, Eren Yay., İstanbul, 2005.

_____, *Yeni Türk Edebiyatı'nda İstanbul Adaları*, Eren Yay., İstanbul, 2010.

Koloğlu, Orhan, *Cercle D'Orient'dan Büyük Kulüp'e*, Boyut Kitapları, 1. Baskı, İstanbul, Mayıs, 2005.

Lâtîfî, *Evsâf-ı İstanbul*, haz. Nermin Suner (Pekin), İstanbul Fetih Cemiyeti Yay., İstanbul, 1977.

Levend, Ağâh Sırrı, "Divan Edebiyatında İstanbul", *Türk Dili*, Mayıs 1953, C.2, S.20, s.571-576.

_____, *Türk Edebiyatında Şehr-Engizler ve Şehrengizlerde İstanbul*, İstanbul Fetih Derneği İstanbul Enstitüsü Yay., İstanbul, 1958.

Narlı, Mehmet "Üç İstanbul: Yahya Kemal, Orhan Veli ve İlhan Berk'in Şiirlerinde İstanbul", *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.11, S.20, Aralık 2008, s. 157-171.

_____, "Şiir ve Şehir: Divan Şiirinden Cumhuriyet Şiirine", *Hece: Medeniyet, Edebiyat ve Kültür Bağlamında Şehirlerin Dili Özel Sayısı*, S.150-151-152, 2009, s. 306.

_____, *Şiir ve Mekân*, Hece Yay., Ankara, 2007.

Doğan, Muhammet Nur (Haz.), *Fatih (Avnî) Divanı ve Şerhi*, Yelkenli Yay., 2. Baskı, İstanbul 2009, s. 211.

Okay, Orhan, *Batılılaşma Devri Türk Edebiyatı*, Dergâh Yay., 5. Baskı, Ağustos 2015.

Özdemir, Yeşim, *Sait Faik'in İstanbul'u*, İ.B.B. Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, 2008.

Öncel, Ayşe Derin, *Apartman: "Galata'da Yeni bir Konut Tipi"*, Kitap Yay., İstanbul, 2010.

Özdenören, Rasim, *Ruhun Malzemeleri*, İz Yay., İstanbul, 1999.

Pakalın, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, C.1, Milli Eğitim Basımevi, 2. Baskı, İstanbul, 1971.

Sakaoğlu, Saim, “İmparatorluk Dönemi Saz Şâirlerinin İstanbul’a Bakışları”, *Türk Kültürü Araştırmaları*, XXIX/(1-2), Ankara, 1993, s. 307-325.

Sami, Şemseddin, *Kâmûs-ı Türkî*, Çağrı Yay., İstanbul, 2010.

Samsakçı, Mehmet, “Ahmet Hamdi Tanpınar’ın Eserlerinde İstanbul Semtleri”, *I. Uluslararası Türk Edebiyatında İstanbul Sempozyumu Bildirileri*, Beşir Kitabevi, İstanbul, 2009, s. 909-924.

Sevengil, Refik Ahmet, *Türk Tiyatrosu Tarihi: Tanzimat Tiyatrosu*, Milli Eğitim Basımevi, C.3, İstanbul, 1968.

Sezer, Özyalçınır- Sennur, Adnan, *Öyküleriyle İstanbul Anıtları*, C. 2, Evrensel Basım Yayın, 1. Basım, İstanbul, 2010.

Siyavuşgil, Sabri Esat, *İstanbul’da Karagöz ve Karagözde İstanbul*, İstanbul-Eminönü Halkevi Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi Neşriyatı, İstanbul, 1937, s. 16-19.

Şentürk, Kartal- Atilla, Ahmet, *Üniversiteler için Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yay., 9 Baskı, Eylül 2013.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, “Fikret Hakkında”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yay., 11. Baskı, Eylül 2015 s. 273-274.

_____, “Türk Edebiyatında Cereyanlar” *Edebiyat Üzerine Makaleler*, haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yay., 11. Baskı, Eylül 2015 s. 122.

_____, “Yahya Kemal, Şiirleri ve İstanbul”, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, haz. Zeynep Kerman, Dergâh Yay., 11. Baskı, Eylül 2015 s. 351.

Tekin, Mehmet, *Roman Sanatı I*, Ötüken Neşriyat, 11. Basım, İstanbul, 2012.

Tercüman, Çilem, *Ahmet Rasim’in İstanbul’u*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yay., İstanbul, Ağustos 2008.

Türkçe Sözlük, haz. Şükrü Halûk Akalın... [ve başk.], TDK, Ankara, 2011.

Türker, Orhan, *Pera'dan Beyoğlu'na: "İstanbul'un Levanten ve Azınlık Semtinin Hikâyesi"*, Sel Yay., 1. Baskı, İstanbul, Mayıs 2016.

Uğurcan, Sema, "Tanpınar'a Şehirlerin Söylediği Tarih", *Edebiyatımız I- Edebiyat Tarih İlişkisi*, Dergâh Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 196-210.

_____, "Halide Edip Adıvar'da İstanbul", *Edebiyatımız II- Yazarlar, Meseleler*, Dergâh Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 338- 346.

_____, "Yahya Kemal'de Berceste Mısra ve Beyitler Üzerine Bir Deneme", *Edebiyatımız II- Yazarlar, Meseleler*, Dergâh Yay., 1. Baskı, İstanbul, 2012, s. 61.

_____, "Yeni Türk Edebiyatında Önemli Bir İsim: Ahmet Midhat Efendi", *Edebiyatımız II- Yazarlar Meseleler*, Dergâh Yay., 1. Baskı, Kasım 2012, s. 11.

Wellek, Warren - Réne, Austin, *Yazın Kuramı*, çev. Yurdanur Salman, Suat Karantay, Altın Kitaplar Yay., Serbest Matbaası, 1982.

Yetkin, Suut Kemal, *Edebiyatta Akımlar*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1967.

Yıldırım, Nuran, *İstanbul Darülaceze Müessesesi Tarihi*, Darülaceze Vakfı Yay., İstanbul, Haziran 1996.

Zat, Vefa, *Eski İstanbul Barları*, İletişim Yay., 1. Baskı, İstanbul, 1999.

Ziyaoğlu, Rakım, *Beyoğlu ve İstiklal Caddesi (Cadde-i Kebir): 21. Yüzyıl Yaklaşırken*, Beyoğlu Belediye Başkanlığı Yay. No.11, İstanbul, Ocak 1989.